

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ:
หลักการและเครื่องมือสำหรับการจัดการความขัดแย้ง

**BUDDHIST MEDIATION:
CONCEPT AND TOOLS FOR CONFLICT MANAGEMENT**

นาย ชลากร เทียนส่องใจ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ:
หลักการและเครื่องมือสำหรับการจัดการความขัดแย้ง

นาย ชลากร เทียนส่องใจ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**BUDDHIST MEDIATION:
CONCEPT AND TOOLS FOR CONFLICT MANAGEMENT**

Mr. Chalakorn Tiansongjai

**A Dissertation Submitted in Partial Fulfilment of
The Requirement for the Degree of Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ. ดร.)

.....กรรมการ

(พระธรรมโกศาจารย์, ศ. ดร.)

.....กรรมการ

(พระมหาหรรษา ฆมฺมมหาโส, ผศ. ดร.)

.....กรรมการ

(ผศ. ดร. ปาริชาติ สุวรรณบุบผา)

.....กรรมการ

(ผศ. ดร. ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระธรรมโกศาจารย์, ศ. ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหาหรรษา ฆมฺมมหาโส, ผศ. ดร. กรรมการ

ผศ. ดร. ปาริชาติ สุวรรณบุบผา กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ: หลักการและเครื่องมือสำหรับการจัดการความขัดแย้ง
ผู้วิจัย	: นาย ชลากร เทียนส่องใจ
ปริญญา	: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	
	: พระธรรมโกศาจารย์, ศ. ดร., ป.ธ.๕, Ph.D.
	: พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ. ดร., ป.ธ.๖., พธ.บ., ศศ.ม., พธ.ด.
	: ผศ. ดร. ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, M.A., Ph.D.
วันสำเร็จการศึกษา	: ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

การศึกษา การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ: หลักการและเครื่องมือสำหรับการจัดการความขัดแย้ง มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ๒) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา และ ๓) เพื่อศึกษาหลักการและวิธีการทางพระพุทธศาสนา ในการนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ของรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ ซึ่งเป็นหนึ่งในสันติวิธีของการจัดการความขัดแย้ง การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเน้นทั้งวิจัยทางเอกสาร และเชิงปฏิบัติการ ผลของการศึกษา มีดังต่อไปนี้

๑. ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งสามารถแบ่งตามปัจจัยภายนอกออกได้เป็น ๕ ประเภทด้วยกัน คือ ๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล ๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง และ ๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ถือได้ว่าเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการจัดการความขัดแย้ง โดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลางเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหา บทบาทหน้าที่ของคนกลางจะเป็นผู้ที่ให้คำแนะนำ และ พร้อมทั้งเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง เพื่อที่จะให้คู่กรณีสามารถบรรลุข้อตกลงได้โดยความ

สมัครใจของทั้งสองฝ่าย ทั้งนี้คนกลางจะไม่มีอำนาจบังคับให้คู่กรณีต้องปฏิบัติตามคำแนะนำแต่อย่างใด

๒. ในทัศนะของพระพุทธศาสนา รากเหง้าที่เป็นสาเหตุของความขัดแย้งเกิดจากเหตุปัจจัยภายใน คือ อกุศลธรรมและปญฺจธรรม โดยทฤษฎีซึ่งเป็นหนึ่งในปญฺจธรรมนั้น ถือว่าเป็นแกนกลางที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ของแต่ละคน ยิ่งถ้าทฤษฎีนั้นประกอบไปด้วยอกุศลมูล อันได้แก่ โลภะ โทสะและโมหะ ทฤษฎีนั้นก็จะกลายเป็นมิจจาทฤษฎี เหตุปัจจัยภายในรวมทั้งเหตุปัจจัยภายนอก จะกลายเป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดสภาวะของความขัดแย้งขึ้น จนนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด ในการปฏิบัติการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา นั้นแบ่ง ออกได้ เป็น ๓ วิธี คือ (๑) การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง (๒) อภัยทาน และ (๓) ทางเลือกอื่นตามแนวทางแห่งพระวินัย ซึ่งได้แก่ การไต่สวน การประนีประนอม การใช้เสียงข้างมาก และ การพิจารณาตัดสินโดยสังฆสภา

๓. หลักการและวิธีการในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ประกอบไปด้วย ๕ ขั้นตอน ซึ่งได้แก่ (๑) คুমสติ - Mindfulness Control (๒) ทำหน้าที่กัลยาณมิตร - Education Process (๓) สื่อสารอย่างลึกซึ้ง - Deep Communication (๔) วิเคราะห์เรื่องราว - Issues Analysis (๕) เข้าถึงวิธีการ - Approaching to Strategies (๖) คิดอย่างแบบคาย - Thinking Wisely (๗) หาจุดสนใจ - Interest Finding (๘) เสนอทางเลือก - Option Creating และ (๙) สร้างสัมพันธ์ภาพอันดี -New Relationship Building ทั้ง ๕ ข้อที่กล่าวมานี้ สามารถสรุปได้เป็นรูปแบบของพุทธวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๓ ขั้นตอนใหญ่ๆ คือ (๑) ขั้นตอนกัลยาณมิตร (๒) ขั้นตอนโยนิโสมนสิการ และ (๓) ขั้นตอนการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ในขั้นตอนกัลยาณมิตรนั้น คนกลางจะต้องรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่โดยตรง แต่ในขั้นตอนที่ ๒ และ ๓ ทั้งผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลาง และคู่กรณีทั้งสองฝ่าย จะต้องมีบทบาทหน้าที่ร่วมมือกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เกิดสัมมาทฤษฎี ในการหาจุดสนใจอย่างแท้จริงของคู่กรณี และส่งเสริมความเข้าใจอันดีของทั้งสองฝ่าย กล่าวโดยสรุป การเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ เป็นหนึ่งในพุทธสันติวิธี ที่ใช้นำมาเป็นรูปแบบสำหรับจัดการปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งไม่เพียงแต่สามารถใช้ได้ในรูปแบบการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งแล้ว ยังเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ยั่งยืนดังเช่นการให้อภัยทาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา

Dissertation Title : Buddhist Mediation: Concept and Tools for Conflict Management

Researcher : Mr. Chalakorn Tiansongjai

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Pra Dharmakosajarn, Prof. Dr., Pali IX, Ph.D.

: Pramaha Hansa Dhammhaso, Asst. Prof. Dr., Pali VI,
B.A, M.A, Ph.D.

: Asst. Prof. Dr. Parichat Suwannabuppa, M.A., Ph.D.

Date of Graduation : 9 February 2011

ABSTRACT

The study of Buddhist mediation: concept and tools for conflict management, consists of 3 objectives namely: To study about the concepts and theories of conflict and mediation, to study about the concepts and theories of conflict in Buddhism, and to study both of the concepts and the methods in Buddhism for the creation of the new knowledge of the model of Buddhist mediation which is one of the Buddhist peaceful means to manage the conflict. The research is emphasized on the quality by means of documentary and practical research. The results of the study are as following:-

1. The conflict is the human beings' nature that is difficult to avoid. In general, the causes of the conflict can be classified according to the external factors in 5 aspects namely:- Data Conflict, Interest Conflict, Relationship Conflict, Structural Conflict, and Value Conflict. Mediation is an alternative method to manage the conflict by participation of the impartial third person who has no authoritative decision making power. The mediator plays the role as the person who gives the advice to the parties and also proposes them the appropriate way to solve the conflict problems so that the parties may work out their own mutually acceptable agreement.

2. In Buddhist perspective, the root causes of the conflict are originated from both of the internal factors namely Pappāna Dhammas and the unwholesome actions. Ditthi, one of the Pappāna Dhammas, is the deepest middle core of the root causes due to attaching the individual ideology. Especially, if the Ditthi involves the unwholesome actions: - greed (Lobha), hatred (Dosa) and delusion (Moha), it will turn out to be the wrong view (Micchāditthi). Internal factors including the external factors are the active forces resulting in the arising of severe conflict situation finally. In Buddhism, the practical ways to manage the conflict are divided into the three parts namely (1) Mediation (2) Abhayadāna and (3) the alternative according to Vinaya methods such as inquiry, compromise, majority and judgment by Sanghasabhā.

3. The concept and the method of Buddhist Mediation are composed of 9 steps namely (1) Mindfulness (2) Education Process (3) Deep Communication (4) Issues Analysis (5) Approaching to Strategies (6) Thinking Wisely (7) Interest Finding (8) Option Creating and (9) New Relationship Building. By all the 9 steps, it is concluded to be the model of Buddhist mediation which is divided into 3 main steps namely (1) step of Kalyānamittra (2) step of Yonisomanasikāra and (3) step of conflict problem management. In the step of Kalyānamittra, the mediator has responsibility for the direct role. However, in the step of Yonisomanasikāra and the conflict management, both of the mediator and the parties have to co-operate in playing the roles in order to cause the Sammāditthi to arise to find out the true interest of each party and also to promote the understanding between them. In conclusion, Buddhist Mediation is strongly recommended as one of the Buddhist peaceful means to be a pattern for solving the conflict problem. It is not only the way to solve the conflict problem but also to build the sustainable relationship such as Abhayadāna which is the crucial target of conflict management in Buddhism.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภูมิและตาราง	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย	๕
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๑๓
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๔
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง	๑๕
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง	๑๕
๒.๑.๑ ความหมายของความขัดแย้ง	๑๕
๒.๑.๒ ความสำคัญของความขัดแย้ง	๑๕
๒.๑.๓ ประเภทและพัฒนาการของความขัดแย้ง	๒๒

๒.๑.๔ เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง	๒๕
๒.๑.๕ ผลกระทบอันเกิดจากความขัดแย้ง	๒๕
๒.๑.๖ แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง	๓๓
๒.๑.๗ วิธีการจัดการความขัดแย้ง	๔๐
๒.๒ ความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี ของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง	๔๕
๒.๒.๑ ความเป็นมาของวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยในประเทศไทย	๔๖
๒.๒.๒ ความหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง	๔๕
๒.๒.๓ ทฤษฎีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง	๕๓
๒.๒.๔ หลักการพื้นฐานของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง	๕๔
๒.๒.๕ รูปแบบการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ย	๖๐
๒.๒.๖ เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง กับวิธีการเจรจาต่อรอง ในการระงับข้อพิพาท	๖๑
๒.๒.๗ ศาสนากับการใช้การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง	๖๕
๒.๓ สรุป	๖๗
บทที่ ๓ แนวคิด ทฤษฎี และ การจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา	๗๑
๓.๑ ความหมายของความขัดแย้ง	๗๑
๓.๒ ความสำคัญของความขัดแย้ง	๗๕
๓.๓ พัฒนาการความขัดแย้ง	๗๕
๓.๔ รากเหง้าที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง	๘๐
๓.๔.๑ อกุศลมูล	๘๐
๓.๔.๒ ปญฺจธรรม	๘๓
๓.๔.๓ บรูณาการ อกุศลมูล และ ปญฺจธรรม ที่เป็นรากเหง้าของความขัดแย้ง	๘๕
๓.๕ ผลกระทบของความขัดแย้ง	๘๒

๓.๖ ประเภทของความขัดแย้ง	๕๔
๓.๗ หลักธรรมที่เป็นแนวคิดพื้นฐานในการจัดการความขัดแย้ง	๑๐๕
๓.๗.๑ ระดับบุคคล	๑๐๕
๓.๗.๒ ระดับสังคม	๑๑๕
๓.๘ วิธีการจัดการความขัดแย้ง	๑๒๘
๓.๘.๑ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง	๑๒๘
๓.๘.๒ อภัยทาน	๑๒๙
๓.๘.๓ วิธีตามแนวทางแห่งพระวินัย	๑๔๐
๓.๙ สรุป	๑๔๒
บทที่ ๔ หลักการ และรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ	๑๔๔
๔.๑ แนวคิดการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ	๑๔๔
๔.๑.๑ ทิฏฐิ : รากฐานของความขัดแย้ง	๑๔๖
๔.๑.๒ สัมมาทิฏฐิ : ภาวะไร้ความขัดแย้ง	๑๕๑
๔.๒ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก	๑๕๕
๔.๒.๑ กรณีของพระภิกษุชาว โกสัมพี	๑๕๕
๔.๒.๒ กรณีแย่งชิงทรัพย์ากรน้ำระหว่างสาकขวงศ์และโกถียวงศ์	๑๗๗
๔.๒.๓ กรณีความขัดแย้งระหว่างเจ้าสาคขะและเจ้าชายวิฑูทกะ	๑๘๘
๔.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ และความล้มเหลวในการเจรจาไกล่เกลี่ย	๒๐๐
๔.๓.๑ วิเคราะห์กรณีของพระภิกษุชาว โกสัมพี	๒๐๐
๔.๓.๒ วิเคราะห์กรณีแย่งชิงทรัพย์ากรน้ำระหว่างสาคขวงศ์และโกถียวงศ์	๒๐๑
๔.๓.๓ วิเคราะห์กรณีความขัดแย้งระหว่างเจ้าสาคขะ และเจ้าชายวิฑูทกะ: เปรียบเทียบระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศล และเจ้าวิฑูทกะ	๒๐๑
๔.๔ คุณลักษณะโดดเด่นของการเป็นนักเจรจาไกล่เกลี่ยของพระพุทธเจ้า	๒๐๖

๔.๕ หลักการ และวิธีการการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ	๒๐๓
๔.๕.๑ คุมสติ (Mindfulness)	๒๐๘
๔.๕.๒ ทำหน้าที่กัลยาณมิตร (Education process)	๒๐๙
๔.๕.๓ สื่อสารอย่างลึกซึ้ง (Deep Communication)	๒๑๕
๔.๕.๔ วิเคราะห์เรื่องราว (Issues Analysis)	๒๑๓
๔.๕.๕ เข้าถึงวิธีการ (Approach to Strategies)	๒๑๘
๔.๕.๖ คิดอย่างแยบคาย (Thinking Wisely)	๒๒๑
๔.๕.๗ หาจุดสนใจ (Interest Finding)	๒๒๖
๔.๕.๘ นำเสนอทางเลือก (Option Creating)	๒๒๓
๔.๕.๙ สร้างสัมพันธภาพอันดี (New Relationship Building)	๒๒๙
๔.๖ รูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ	๒๓๓
๔.๗ สรุป	๒๓๕
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๒๓๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๓๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๔๓
บรรณานุกรม	๒๔๕
ประวัติผู้วิจัย	๒๕๓

สารบัญแผนภูมิและตาราง

เรื่อง	หน้า
แผนภูมิที่ ๑.๑ แสดงวิธีการดำเนินการวิจัย	๑๐
แผนภูมิที่ ๒.๑ แสดงวงกลมของความขัดแย้ง	๒๓
แผนภูมิที่ ๒.๒ แสดงความไว้วางใจ ความสัมพันธ์ และการจัดการความขัดแย้ง	๓๕
แผนภูมิที่ ๓.๑ แสดงระดับของความขัดแย้ง	๓๕
แผนภูมิที่ ๓.๒ แสดงรากเหง้าที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง	๕๑
แผนภูมิที่ ๓.๓ แสดงสัมมาสังกัปปะในการพัฒนาอภัยทาน	๑๓๒
แผนภูมิที่ ๓.๔ แสดงหลักการพัฒนาอภัยทานในระบบมรรคสมังคี	๑๓๔
แผนภูมิที่ ๔.๑ แสดงบทบาทของปัญญาธรรมในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์	๑๔๘
แผนภูมิที่ ๔.๒ แสดงแนวคิดการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ	๑๕๕
แผนภูมิที่ ๔.๓ แสดงพัฒนาการความขัดแย้งกันเองของพระภิกษุชาวโกสัมพี	๑๕๗
แผนภูมิที่ ๔.๔ แสดงรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ	๒๓๕
ตารางที่ ๒.๑ แสดงความเหมือนและแตกต่างของการเจรจาในบริบทต่างๆ	๖๔

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากกัลยาณบุคลในหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยขอระบุนามไว้เพื่อแสดงความขอบคุณดังต่อไปนี้

กราบขอบพระคุณ พระธรรมโกศาจารย์ ซึ่งเป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่มีส่วนสำคัญในการจุดประกายให้เกิดงานวิจัยวิทยานิพนธ์เล่มนี้

กราบขอบพระคุณ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส อาจารย์กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ท่านเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทองค์ความรู้ ให้การช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ พร้อมทั้งให้กำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์แก่ผู้วิจัยเสมอมา

กราบขอบพระคุณ อาจารย์ ปาริชาติ สุวรรณบุบผา อาจารย์กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ท่านมีส่วนสำคัญยิ่งในการทำให้วิทยานิพนธ์มีเนื้อหาสมบูรณ์ และครอบคลุมในทุก ๆ มิติมากยิ่งขึ้น

ด้วยความรักและผูกพันอย่างยิ่ง ผู้วิจัยขอขอบคุณ ทพญ.กษิรา เทียนส่องใจ ภรรยาอันสุดที่รัก หนึ่งในคนสำคัญผู้ที่ทำให้กำลังใจอย่างสูงสุด จนวิทยานิพนธ์เล่มนี้บรรลุผลสำเร็จ

ชลากร เทียนส่องใจ

คำอธิบาย สัญลักษณ์ และคำย่อชื่อ

๑.คำย่อภาษาไทย

๑.๑ คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงใช้ระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น ที.สี.(บาลี) ๕/๑๕/๒๕. หมายถึง ทีฆนิกาย สीलขนฺธวคฺคปาลี พระไตรปิฎก เล่มที่ ๕ ข้อ ๑๕ หน้า ๒๕ เป็นต้น ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๖/๖๐ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๑๖ หน้า ๖๐ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภงฺกปาลี	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธ์วรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มุลป็นณาสกั	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป็นณาสกั	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริป็นณาสกั	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิตานวรรค	(ภาษาไทย)

ลี้.สพว. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพวยตนวรรค	(ภาษาไทย)
ลี้.ข. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ลี้.ม. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (บาลี) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (บาลี) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทฺเทสปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทฺเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทฺเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสัมภิตามวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณีปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.สง.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

๑.๒ คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

อักษรที่ใช้อ้างอิงอรรถกถา ใช้ระบบระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม (ถ้ามี) / หน้า ตัวอย่าง เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๘๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง ที่มณิกาย สุมังคลวิลาสินี สิลขณฺชวคฺคอุฏฺฐกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.อ.	(บาลี)	=	วินยปิฎก	สมนฺตปาสาทิกา	ปาราชิกกณฺฑ-
				สํมาทิสเสสาทิ-มหาวคฺคาทือฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
กงฺ.ขา.อ.	(บาลี)	=	กงฺขาวิตรณือฏฺฐกถา		(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	(บาลี)	=	ที่มณิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สิลขณฺชวคฺคอุฏฺฐกถา
				(ภาษาบาลี)	
ที.สี.อ.	(ไทย)	=	ที่มณิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สิลขณฺชวคฺคอุฏฺฐกถา
				(ภาษาไทย)	
ที.ม.อ.	(บาลี)	=	ที่มณิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวคฺคอุฏฺฐกถา
				(ภาษาบาลี)	
ที.ม.อ.	(ไทย)	=	ที่มณิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอุฏฺฐกถา

(ภาษาไทย)

ม.ม.อ.	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย	ปปลงสุทนี	มูลปณณาสกอฏฐกถา
					(ภาษาบาลี)
ม.ม.อ.	(บาลี)	=	มขุฉิมนิกาย	ปปลงสุทนี	มขุฉิมปณณาสกอฏฐกถา
ม.อ.อ.	(บาลี)	=	มขุฉิมนิกาย	ปปลงสุทนี	อุปริปณณาสกอฏฐกถา
					(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.อ.	(บาลี)	=	องคุตตรนิกาย	มโนรตปุรณี	ทุกนิปาตอฏฐกถา
					(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ธมมปทอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตุดโชติกา	สุตตนิปาตอฏฐกถา
					(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ชาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.จริยา.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตุดทีปนี	จริยาปิฎกอฏฐกถา
					(ภาษาบาลี)

ปกรณ์วิเสส

มิลินท.	(บาลี)	=	มิลินทปัญหาปกรณ์	(ภาษาบาลี)
มัจจล.	(ไทย)	=	มัจจลตตทีปนี	(ภาษาไทย)

๑.๓ คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกา

อักษรย่อที่ใช้อ้างอิงคัมภีร์ฎีกา ใช้ระบบระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม(ถ้ามี)/หน้า ตัวอย่างเช่น
 วชิรฎีกา(บาลี) ๑/๒๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง คัมภีร์วชิรพุทธฎีกา เล่ม ๑ หน้า
 ๒๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฎีกา

สารตถ.ฎีกา	(บาลี)	=	สารตถทีปนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
ที.ส.ฎีกา	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลินตถปฺปกาสนี	สีกุขนุชวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.ม.ฎีกา	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลินตถปฺปกาสนี	มหาวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.ป.ฎีกา	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลินตถปฺปกาสนี	ปาฎิวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.มฺฎีกา	(บาลี)	=	ลินตถปฺปกาสนี	มฺลปณฺณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.ม.ฎีกา	(บาลี)	=	ลินตถปฺปกาสนี	มชฺฉิม-อุปฺริปณฺณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)

โยชนา

ปาจิตฺ. โย.	(บาลี)	=	ปาจิตฺยาโยชนา	(ภาษาบาลี)
-------------	--------	---	---------------	------------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ทั่วไปที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน นับตั้งแต่มีการบันทึกประวัติศาสตร์มนุษยชาติเป็นต้นมา มีหลักฐานของข้อพิพาท ระหว่าง สามี ภรรยา ระหว่างลูก ๆ ในครอบครัวเดียวกัน ระหว่างพ่อแม่กับลูก ระหว่างเพื่อนบ้าน ระหว่างเผ่าพันธุ์และเชื้อชาติที่ต่างกัน ระหว่างผู้ร่วมงาน ระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง ระหว่างองค์กร ระหว่างชุมชน ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล และระหว่างประเทศ จากการศึกษาที่มนุษย์เกิดกระบวนการสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงสังคมนี้เอง ความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นได้ทุกสถานที่และตลอดเวลา การกระทบกระทั่งหรือการทะเลาะวิวาทของมวลมนุษย์นั้นมักเริ่มเกิดจาก ความคิดที่แตกต่างหรือจากความเห็นซึ่งไม่ลงรอยกัน เพราะเป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้คนทั้งหลายคิดเหมือนกันได้ ดังนั้น ความขัดแย้งจึงเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์^๑ ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในการดำเนินชีวิตตามปกติ และจากการที่คนเรานั้นไม่สามารถที่จะควบคุมสถานการณ์ได้ทุกๆสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิต สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างกันก็อาจเกิดขึ้น แม้กับคนที่มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันมากและมีโอกาสพบปะเจอเจอกันทุกวัน เช่น เพื่อน ญาติพี่น้อง สามีภรรยา บิดามารดากับบุตร ผู้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงาน ซึ่งก็ยากยิ่งที่จะหลีกเลี่ยงสถานการณ์ความขัดแย้งได้ ความขัดแย้งจึงนับได้ว่าเป็นสถานการณ์ปกติของการอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่ว่าจะเป็น การคิด การพูด และการกระทำ แต่เมื่อสถานการณ์ความขัดแย้งเกิดขึ้น และมนุษย์ไม่สามารถที่จะแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ทันทั่วทั้ง ความขัดแย้งที่ก่อตัวขึ้น ก็จะขยายวงกว้างเป็นการทะเลาะวิวาทกันในระดับที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น บทสรุปของความขัดแย้งก็จะกลายเป็นแบ่งฝักแบ่งฝ่ายเป็นหน่วยย่อยของสังคมที่ไม่ขึ้นตรงต่อกลุ่มใหญ่ ทั้งในแง่ของความคิดและการปฏิบัติ ส่งผลกระทบเสียหายต่อสันติสุขของสังคม

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *สลายความขัดแย้ง*, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า

ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย

ในสังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์ มีพัฒนาการของปัญหามานาประการที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศ โดยจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าประเทศไทยจะมีการพัฒนาประเทศไปในด้านใด ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ในการพัฒนาดังกล่าวกลับกลายเป็นดาบสองคม คือ กลายเป็นปัจจัยที่สร้างปัญหาความขัดแย้งให้เกิดขึ้นเหมือนเงาตามตัว และเติบโตไปพร้อมๆกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ซึ่งจากการศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับความขัดแย้งในประเทศไทยของ สถาบันพระปกเกล้าโดยการใช้แบบสอบถาม ปรากฏว่า ประชาชน เห็นว่าประเทศไทย มีความขัดแย้งในด้านต่างๆ มากน้อยต่างกัน ได้แก่ ความขัดแย้งทางการเมือง ร้อยละ ๔๔.๘ ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ร้อยละ ๒๕.๗ ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน ร้อยละ ๒๑.๗ ความขัดแย้งระหว่างครอบครัว ร้อยละ ๑๕.๕ ความขัดแย้งชุมชน ร้อยละ ๑๓.๘ และ ความขัดแย้งในโรงเรียน ร้อยละ ๑๑.๒^๒

สำหรับปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยนั้น จากการศึกษาค้นคว้าจากองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จากตำราและ เอกสาร รวมทั้งจากสื่อต่างๆ ที่ปรากฏให้เห็นเป็นประจำ พบว่า จะมีประเด็นปัญหาใหญ่ ๆ ที่เป็นปัญหาระดับประเทศ ตลอดจนปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในครอบครัว องค์กรและชุมชน ซึ่งผู้วิจัยจะขอนำเสนอตัวอย่างประเด็นปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทย เฉพาะที่เด่นชัดในปัจจุบันพอสังเขป เพื่อให้เข้าใจสภาพความรุนแรงและลักษณะเฉพาะของปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย ตัวอย่างประเด็นปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยที่เด่นชัดในปัจจุบันมี ดังต่อไปนี้

๑) **ประเด็นความขัดแย้งทางการเมือง** สภาพปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทยกำลังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และยังมีแนวโน้มที่อาจจะนำไปสู่การใช้ความรุนแรงต่อกันระหว่างฝ่ายที่มีความเห็นที่แตกต่างกัน เพราะสถานการณ์ของปัญหาในระบบการเมืองที่เน้นภาคประชาชน ที่ผ่านมาสถาบันทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่ถูกสร้างขึ้นในเมืองไทย ยังมีพฤติกรรมทางการเมืองที่ขัดแย้งกับเจตนารมณ์ของประชาธิปไตยอย่างสิ้นเชิง

แม้ว่าในปัจจุบันการเมืองไทยจะมีรูปแบบเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น แต่การก้าวเข้าสู่อำนาจทางการเมืองยังเต็มไปด้วยเรื่องทุจริตทางการเมือง เป็นลักษณะที่เรียกว่า “ชนาธิปไตย” อย่างเต็มที่ “เงิน” คือ กุญแจสำคัญทำให้บุคคลสามารถเข้ามาเล่นการเมืองได้ กล่าวคือ มีนักธุรกิจที่จะพยายามเข้ามาสู่เส้นทางทางการเมือง เพื่อหวังกอบโกยผลประโยชน์ที่ได้จากตำแหน่งหน้าที่ทาง

^๒ วันชัย วัฒนศัพท์ และ คณะ, รายงาน การสำรวจทัศนคติของประชาชน เรื่องความขัดแย้งในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖), หน้า ๔-๑๖.

การเมือง ซึ่งอาจจะไม่ได้หมายถึงการคอร์ปชั่นเพียงอย่างเดียว แต่เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่จะสามารถหาผลประโยชน์ให้กับตัวเองได้โดยไม่เข้าข่ายที่ผิดกฎหมาย ในลักษณะที่เรียกว่า ผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict of Interests)^๖ จึงเกิดประเด็นหรือที่มาของความขัดแย้งทางการเมืองในปัจจุบัน จนนำความเสียหายให้กับประเทศในที่สุด

๒) **ประเด็นความขัดแย้งในนโยบายสาธารณะ** ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน จากการรวบรวมและสังเคราะห์ประสบการณ์กรณีความขัดแย้งสาธารณะในสังคมไทยของสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ทำให้เห็นภาพเบื้องต้นลักษณะและแนวโน้มของปัญหาความขัดแย้งว่า มีศูนย์รวมอยู่ที่ประเด็นทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และพบว่า ส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในกรณีโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ หรือนโยบายสาธารณะ^๗ ดังตัวอย่างกรณีปัญหาความขัดแย้งในช่วงสามสี่ปีที่ผ่านมา ที่มีกรณีถกเถียงกันในระดับชาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความซับซ้อนของประเด็นความขัดแย้งในหลายกรณี เช่น เขื่อนปากมูล เขื่อนแก่งเสือเต้น เขื่อนราษีไศล โครงการกำจัดขยะอุตสาหกรรม (เจนโก้) โครงการวางท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย โรงไฟฟ้าหินกรูด บ่อนอก เป็นต้น

๓) **ประเด็นปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ** ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน และชุมชนกับชุมชน ยุคสมัยของการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงกว่า ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา

^๖ คำว่า “ผลประโยชน์ทับซ้อน” หมายความว่า เป็นการขัดกันแห่งผลประโยชน์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ได้รับมอบอำนาจ มีความสัมพันธ์กับผลประโยชน์ส่วนตนหรือการได้มาซึ่งผลประโยชน์นั้น แพทริก บอยเลอร์ (Patrick Boyer) ผู้เชี่ยวชาญจากแคนาดาให้ความหมายว่า ผลประโยชน์ขัดกันของผู้ดำรงตำแหน่งทางสาธารณะ หมายถึง ในสถานการณ์ที่เจ้าหน้าที่รัฐมีผลประโยชน์ส่วนตัว และได้ใช้อิทธิพลหรือจะใช้อิทธิพลของตำแหน่งหน้าที่ไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว เมื่อพิจารณาความหมายดังกล่าวข้างต้น สามารถพิจารณาองค์ประกอบที่สำคัญของผลประโยชน์ทับซ้อน โดยแบ่งออกได้ ๓ ประการคือ ประการที่หนึ่งเป็นประเด็นเกี่ยวกับผลประโยชน์ส่วนบุคคลหรือผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นผลประโยชน์ที่มีความเกี่ยวพันกันกับเงินและทรัพย์สินเป็นประการสำคัญ นอกจากนั้นก็จะเป็นผลประโยชน์ในรูปแบบอื่น ๆ ที่ทำให้ผู้ได้รับพึงพอใจ ประการที่สอง เป็นเรื่องของการใช้อำนาจหน้าที่และดุลพินิจในการตัดสินใจดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว และ ประการที่สาม เป็นการปฏิบัติหน้าที่โดยใช้สถานะและขอบเขตอำนาจหน้าที่ของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือพนักงานของรัฐ โดยขาดหลักจริยธรรมพื้นฐานในวิชาชีพของตน ที่มาจาก ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์, **จริยธรรมนักการเมืองไทย : ผลประโยชน์ทับซ้อน..การคอร์ปชั่น**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๗-๑๑๕.

^๗ ขจรจบ กุสุมาวดี, **รายงานการวิจัย เรื่อง ความขัดแย้งระหว่างรัฐ ทูต และท้องถิ่น: ศึกษากรณีจากการการทรัพยากรธรรมชาติ บริเวณตำบลเกาะเพชร และตำบลท่าขอม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

ท่ามกลางทรัพยากรที่มีจำกัด แต่ในขณะที่ประชากรก็เพิ่มจำนวนเป็นทวีคูณ ย่อมนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากการศึกษาย้อนหลัง การรวบรวมข้อมูลการประท้วงของ ประชาส ปันตบแต่งชี้ให้เห็นว่า การประท้วงปัญหาที่ดิน น้ำ และป่าได้มีมากขึ้นตามการพัฒนา โดยดูจากจำนวนการประท้วงทั้งหมดพบว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น คือ ร้อยละ ๓๔ , ร้อยละ ๓๗ และ ร้อยละ ๔๔ ในปี ๒๕๓๓, ๒๕๓๗ และ ๒๕๓๘ ตามลำดับ^๕

กรณีตัวอย่างที่เด่นชัดและเกิดขึ้นบ่อยในสังคมไทย คือ การแย่งชิงทรัพยากรน้ำ เพราะ “น้ำ” นั้นถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในการอุปโภคบริโภค^๖ สภาพการณ์ปัจจุบันเมื่อสภาพของสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดและน้อยลง แต่ความต้องการทรัพยากรกลับเพิ่มมากขึ้น “น้ำ” เป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งที่ไม่เคยคิดว่าเมืองไทยจะประสบปัญหาเรื่องน้ำ แต่ปัจจุบันเป็นทรัพยากรตัวหนึ่งที่รัฐให้ความสำคัญอย่างมากที่ต้องควบคุมให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพจนเกิด “วิสัยทัศน์น้ำแห่งชาติ” ผ่านมติคณะรัฐมนตรี และนำไปสู่ “นโยบายน้ำแห่งชาติ” เพื่อจัดเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการพัฒนาและการบริหารทรัพยากรน้ำโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ได้ผลตอบแทนสูงสุดด้านเศรษฐกิจและสังคม^๗

จากศึกษางานวิจัย เรื่อง “แผนนโยบายการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทย” ของ ดร.มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ พบประเด็นที่น่าสนใจว่า “ปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำในเขต ดันน้ำมีมากขึ้น และแพร่กระจายไปทุกกลุ่มน้ำ การขัดแย้งด้านทรัพยากรน้ำ เพิ่มจาก ๑๐ กรณี ใน พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็น ๕๘ กรณี ในปี พ.ศ.๒๕๔๒”^๘ สอดคล้องกับการรายงานข่าวของสื่อมวลชนที่ชี้ให้เห็นว่า “บริเวณลุ่มน้ำตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง เกิดการแย่งชิงการใช้น้ำอย่างรุนแรง”^๙

^๕ ถิ่นทนา บรรพศิริ โชติ หวันแก้ว, ความขัดแย้งเบื้องต้นเกี่ยวกับ สันติวิธี และธรรมชาติของความขัดแย้งในสังคมไทย, หน้า ๒๗.

^๖ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, การประเมินผลโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลื่องเชียง, ๒๕๓๗), หน้า ๒.

^๗ ขจรจบ กุสุมาลี, รายงานการวิจัย เรื่อง ความขัดแย้งระหว่างรัฐ ทูน และท้องถิ่น: ศึกษากรณีจากการการทรัพยากรธรรมชาติ บริเวณตำบลเกาะเพชร และตำบลท่าซอม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช, หน้า ๑๕.

^๘ มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ, แผนนโยบายการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทย เล่ม ๒ (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘๗.

^๙ หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ (๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๖): ๘.

เช่น การแย่งน้ำในอ่างทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี^{๑๑} การพังฝายกั้นน้ำเพื่อให้ไหลเข้า ที่นาของคนใน จังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดสุโขทัย^{๑๒} การแย่งน้ำไปใช้เพื่อพืชผลทางการเกษตร ของชาวบ้าน ตำบลวังตะเคียน ตำบลสะตอ จังหวัดตราด^{๑๓} และการแย่งชิงน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรของชาวอำเภอ สูงเม่นกับอำเภอเด่นชัย จังหวัดพิษณุโลก

นอกจากปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำแล้ว ปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งปัญหา ที่ดินก็เป็นปัญหาความขัดแย้งที่สำคัญของสังคมไทยปัจจุบันอีกปัญหาหนึ่ง จากการสำรวจของ นักวิจัย ปี ๒๕๓๖-๒๕๔๗ ในการศึกษากรณีพิพาทและความขัดแย้งปัญหาที่ดินของภาคเหนือ ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง ภาคตะวันตกและภาคตะวันออก และภาคใต้ ทั้งหมด ๕ ภาค โดยสุ่มตัวอย่างได้ทั้งหมด ๖๓๘ กรณี และปัญหาที่อยู่อาศัยจำนวน ๑๐๒ กรณี รวม ทั้งหมด ๗๔๐ กรณี เมื่อคิดเป็นจำนวนเปอร์เซ็นต์ของประเภทปัญหาที่มีจำนวนมากที่สุด คือ ปัญหา การประกาศเขตป่าทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย กล่าวคือเป็นจำนวนร้อยละ ๓๕.๔๐ จำนวน ๒๖๒ กรณี รองลงมา คือปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินสาธารณประโยชน์ ร้อยละ ๑๖.๐๘ จำนวน ๑๑๙ กรณี และอันดับสาม คือ ปัญหานโยบายส่งเสริมการปลูกป่าที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน ร้อยละ ๗.๘๔ จำนวน ๕๘ กรณี อันดับสี่และห้า คือ การใช้ประโยชน์ที่ดินของเอกชน ร้อยละ ๖.๔๙ จำนวน ๔๘ กรณี และการใช้ประโยชน์ที่ดินทหาร ร้อยละ ๕.๔๐ จำนวน ๔๐ กรณี^{๑๔}

๔) ประเด็นปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในครอบครัว ปัญหาการหย่าร้างเป็น ปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่แล้วในสังคมไทยปัจจุบัน และพบว่าอัตราการหย่าร้างมีแนวโน้มที่จะสูงขึ้น การ แดกแยกของชีวิตคู่บางคนอาจมองว่าเป็นเรื่องธรรมดา เป็นเรื่องส่วนตัวของคนสองคน แต่จริงๆ แล้ว การหย่าร้างได้ส่งผลกระทบต่อเกิดการเกิดปัญหาสังคมอื่นๆ เพราะเป็นการทำให้สถาบัน ครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันแรกของสังคมที่ต้องล่มสลายลง

ปัญหาการหย่าร้างที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ ในปัจจุบันนั้น มีสาเหตุจากการที่สังคมได้มีการ เปลี่ยนแปลงไปมากเมื่อเทียบกับในอดีต ซึ่งส่วนหนึ่งอาจมาจากการที่ผู้หญิงในสมัยนี้ได้รับการ ศึกษามากขึ้น มีงานทำและสามารถพึ่งตัวเองได้ไม่ต้องพึ่งสามีหลังจากแต่งงานมีครอบครัว เหมือนในสมัยก่อน รวมทั้งในสมัยนี้สิทธิของสตรียังมีความเท่าเทียมกับฝ่ายชายอีกด้วย ดังนั้น คติ

^{๑๑} หนังสือพิมพ์มติชน (๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๖): ๒๒.

^{๑๒} หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ (๑ เมษายน ๒๕๔๗): ๒๐.

^{๑๓} หนังสือพิมพ์สยามรัฐ (๑๖ มีนาคม ๒๕๔๗): ๒๐.

^{๑๔} ศยามล ไกรยูรวงศ์ และคณะ, ข้อพิพาทและความขัดแย้งปัญหาที่ดินในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๙), หน้า ๔๙.

เดิมที่ว่า “ชายเป็นข้างทำหน้า หญิงเป็นข้างทำหลัง” อาจจะไม่เหมาะสมหรือได้รับการยอมรับจากสังคมในสมัยนี้

นอกจากประเด็นปัญหาการหย่าร้างแล้ว ปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัวยังเป็นปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยในปัจจุบันที่จะปรากฏอยู่บ่อยๆ จากงานวิจัยของสถาบันพระปกเกล้า โดยศูนย์สันติวิธีและธรรมาภิบาลร่วมกับสำนักวิจัยฯ และมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต พบว่า^{๑๔} มีครอบครัวประมาณหนึ่งสี่ ที่ยังเห็นว่าการใช้ความรุนแรง เช่น การตบตีกันเป็นเรื่องของคนในครอบครัวที่สามารถใช้กันได้ และการทุบตีเพื่อสั่งสอนลูกก็ถือเป็นเรื่องธรรมดาเช่นกัน

๕) ประเด็นปัญหาการฟ้องร้องแพทย์ ในปัจจุบันพบว่า การฟ้องร้องแพทย์จากผู้ป่วยหรือญาติของมีมากขึ้น กรณีที่ผลของการรักษาอาจจะเป็นการเสียชีวิต หรือเกิดความพิการ สาเหตุนั้นอาจเนื่องมาจากการกระทำที่ผิดพลาดของแพทย์ หรือบางครั้งก็อาจเป็นไปตามสภาพความเจ็บป่วยของผู้ป่วยเองอันเนื่องมาจากโรคนั้นๆ ก็ตาม

จากข้อมูลทางสถิติของการร้องเรียนของผู้รับบริการสุขภาพ ระหว่าง ตุลาคม ๒๕๔๔ ถึง กันยายน ๒๕๔๕ มีผู้ร้องเรียนเกี่ยวกับการรับบริการตามโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ๑,๘๑๕ ราย ในจำนวนนี้มีถึง ๒๑๔ ราย หรือ ร้อยละ ๑๑.๘ ที่เป็นกรณีที่ยังหาข้อยุติไม่ได้ และจากข้อมูลของแพทยสภา มีสถิติการฟ้องร้องมายังแพทยสภา ช่วงมกราคม ๒๕๔๓ ถึง ธันวาคม ๒๕๔๔ จำนวน ๒๔๗ ราย และ ระหว่าง มกราคม ๒๕๔๔ ถึง ตุลาคม ๒๕๔๕ จำนวน ๒๒๔ ราย และที่กระทรวงสาธารณสุขได้รับรายงาน ยังมีคดีฟ้องร้องแพทย์ถึงศาลยุติธรรม ตั้งแต่ ปี ๒๕๓๑ ถึงปัจจุบัน อีกจำนวน ๒๒ ราย^{๑๕}

จากประเด็นปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าในแต่ละปัญหานั้น จะมีลักษณะเด่นที่สุด ของความขัดแย้งนั้น ๆ ซึ่งสามารถจัดประเภทได้ว่าเป็นประเภทใด ใน ๕ ประเภท ซึ่งเนื้อหาสาระของการแบ่งประเภทของความขัดแย้งออกไปในแต่ละประเภทนั้น จะช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในประเด็นปัญหาความขัดแย้งนั้น ว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้าง ง่ายต่อการเจรจา หรือยากต่อการเจรจา เพื่อที่จะ ได้กำหนดประเด็นปัญหาได้ตรงประเด็นที่สุด และนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม แต่อย่างไรก็ตาม ในปัญหาความขัดแย้งเรื่องใดก็ตามก็อาจจะประกอบด้วยความขัดแย้งในหลายประเภทผสมผสานกันอยู่ในเรื่องเดียวกันก็เป็นได้ ซึ่งใน

^{๑๔} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง...หลักการและเครื่องมือในการแก้ปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๗) หน้า ๒๘.

^{๑๕} บรรตพต ตันธีรวงศ์, ใกล้เคียงกรณีพิพาททางการแพทย์: เข้าใจ อยู่กับ จัดการ ความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สามเจริญพาณิชย์(กรุงเทพ) จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๖.

กรณีเช่นนี้ทำให้ต้องมีการจัดลำดับความสำคัญ และกำหนดประเด็นปัญหาให้ได้ว่าเป็นประเภทใด ซึ่งเป็นปัญหาหลัก และมีอะไรเป็นปัญหารอง ๆ ลงมา

จะเห็นได้ว่า “ความขัดแย้ง” ถือได้ว่าเป็น “ธรรมชาติ” หรือ “ธรรมดา” ของมนุษย์และสังคม ที่นักวิชาการส่วนใหญ่ มีความเห็นว่าเป็น “สิ่ง หรือภาวะจำเป็น” ที่มนุษย์ซึ่งอยู่ด้วยกันในสังคมในลักษณะ “เป็นสัตว์สังคม” (Social Animals) ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ สังคมไทยในปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน ที่กำลังเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งในหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ ปัญหาทางการเมือง ปัญหานโยบายสาธารณะ ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการหย่าร้าง และปัญหาการฟ้องแพ่ง ซึ่งนับวันปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยดังกล่าวมาทั้งหมดนั้นกำลังเพิ่มปริมาณและทวีความซับซ้อนในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งจำเป็นต้องมีการเลือกใช้วิธีการจัดการกับความขัดแย้งที่จำเพาะเหมาะสมต่อสถานการณ์นั้น ๆ จึงจะสามารถคลายความขัดแย้งลงได้

มนุษย์เราได้มีความพยายามที่จะแสวงหาวิธีการที่จะจัดการกับปัญหาความขัดแย้งในสังคมที่อาจจะเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ เพราะความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้วมักแพร่ขยายวงกว้างอย่างรวดเร็ว และก่อให้เกิดความสูญเสียทั้งร่างกาย อารมณ์ความรู้สึก และทรัพยากรต่าง ๆ มากมาย ในการแสวงหาวิธีการจัดการและแก้ปัญหาเหล่านี้ ได้มีความพยายามที่จะพัฒนากระบวนการให้มีประสิทธิภาพ เพื่อสนองต่อความพึงพอใจในผลประโยชน์ของทุก ๆ ฝ่าย ลดสภาวะความเดือดร้อนและความสูญเสียทรัพยากรต่าง ๆ โดยไม่จำเป็น

ในบางครั้งความขัดแย้งก็อาจจะจบลงโดยง่ายด้วยกระบวนการที่ฝ่ายหนึ่งอาจจะยอมตามอีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงปัญหา(Avoidance)^{๑๖} เป็นกระบวนการแก้ปัญหาที่สังคมตะวันออกชอบที่จะทำคือ เมื่อเกิดความขัดแย้งก็ไม่อยากมีเรื่อง หลีกหนีกลับบ้านไป ไม่ต่อล้อต่อเถียง ดังที่เราเคยได้ยินคำกล่าวที่ว่า “เป็นความกัน กินจี้หมาดีกว่า” ปัญหาไม่ได้หมดไป เพียงแต่ไม่หยิบยกมาพูด หวังว่าในที่สุด เวลาจะเป็นเครื่องช่วยให้ลืมๆ ไป เป็นลักษณะทางสังคมที่ไม่ชอบการเผชิญหน้า และในบางครั้งก็อาจจบลงด้วยการคุยกันอย่างง่ายๆหาข้อสรุปลงไปได้ ไม่ต้องถึงกับมีปากเสียงกัน

แต่บางครั้งความขัดแย้งก็เพิ่มความรุนแรงไปจนกลายเป็นข้อพิพาทขนาดที่ต้องการเอาชนะกันให้ได้ ในกรณีดังกล่าวอาจต้องมีกระบวนการเข้ามาจัดการกับข้อพิพาทโดยเฉพาะ ได้แก่ การฟ้องร้องกัน(Litigation) ซึ่งหมายถึงการหาคนกลางมาตัดสินในข้อพิพาทนั้น^{๑๗} นับตั้งแต่เมื่อเป็นเด็กเล็กอยู่เวลาทะเลาะกับพี่ ทะเลาะกับน้อง เราก็ฟ้องพ่อฟ้องแม่ พอโตขึ้น เข้าโรงเรียนเราก็

^{๑๖} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๕๐.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

ฟ้องครู ฟ้องอาจารย์ พอต่อมาเข้าทำงาน เราก็ฟ้องนาย จนเมื่อเรามีข้อขัดแย้งรุนแรงกับผู้อื่นถึงขั้นเป็นคดีความกันเราก็ไปฟ้องศาล ซึ่งผลการตัดสินของทุกเรื่องดังกล่าวก็จะมีแนวโน้มออกมาเป็นแพ้-ชนะ ผู้ชนะก็จะดีใจและชื่นชมในกระบวนการยุติธรรม ในขณะที่ผู้ที่ถูกตัดสินให้แพ้ก็จะไม่พอใจและอาจกล่าวหาว่ากระบวนการยุติธรรมนั้นว่าไม่ยุติธรรม ทั้งคู่กรณีก็มักไม่มีโอกาสที่จะมาคืนดีกันอีก

อย่างไรก็ตาม หากเราไม่เลือกวิธีฟ้องร้องกัน คู่กรณีอาจพร้อมใจมาเผชิญหน้ากันเพื่อเจรจากันที่เราเรียกว่า การเจรจาต่อรอง (Negotiation) ซึ่งเป็นกระบวนการเจรจาที่จะใช้เทคนิควิธีการเพื่อเอาชนะหรือให้ได้มากที่สุด^{๑๘} กล่าวคือ การพยายามที่จะทำให้ประสบความสำเร็จในการที่จะได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ ด้วยกระบวนการหลาย ๆ อย่าง จึงอาจจะสรุปได้ว่า การเจรจาต่อรองหากมองเรื่องของความสำเร็จของการเจรจา เพื่อให้เราได้สิ่งที่ต้องการมากที่สุด วิธีคิดของการเจรจารวมถึงยุทธศาสตร์การเตรียมตัวต่าง ๆ ก็เพื่อจะไปเอาชนะกัน มากกว่าเพื่อที่จะสมานฉันท์คืนดีกัน แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อความขัดแย้งรุนแรงมาก มีความต้องการแตกต่างกันมาก จนพบทางตันของการเจรจา แม้จะพยายามเจรจากันอย่างเต็มที่แล้วความขัดแย้งก็ยังไม่อาจยุติ ตกลงหาทางออกกันไม่ได้เลย ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องหาวิธีใหม่ซึ่งได้แก่ การใช้คนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย(Mediation)

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง (Mediation)^{๑๙} หมายถึง การเข้าไปแทรกในการไกล่เกลี่ยโดยผู้ที่เป็นบุคคลที่สาม เป็นคนกลาง และเป็นที่ยอมรับ คนกลางไม่มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับข้อพิพาท เพื่อที่จะช่วยให้คู่กรณีที่มีข้อถกเถียงหรือขัดแย้งกันอยู่ให้บรรลุข้อตกลงที่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน โดยความสมัครใจ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางได้มีการพัฒนาขึ้นมากในประเทศตะวันตกโดยเฉพาะในแถบอเมริกาเหนือในระยะยี่สิบปีที่ผ่านมาเอง เกิดเป็นรูปแบบของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางอย่างเป็นทางการ มีการนำไปใช้มากในเรื่องของความขัดแย้งในครอบครัว การหย่าร้าง ความขัดแย้งในโรงเรียนในชุมชน ความขัดแย้งในเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ รวมไปถึงความขัดแย้งระหว่างองค์กรและถึงระดับประเทศ และได้มีการพัฒนาในระบบยุติธรรมเป็น “ Mediation Center ” หรือ “ ศูนย์กลางการไกล่เกลี่ยคนกลาง ” โดยได้มีการริเริ่มจากประธานศาลสูงสุด (Chief Judge)^{๒๐} การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางนั้นได้

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓.

ดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยไปอย่างมีประสิทธิภาพเป็นจำนวนมาก ทำให้คดีความต่าง ๆ ไม่ต้องไปสู่
การพิจารณาของศาล

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาทั้งหมด ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการศึกษา วิเคราะห์ และ
สังเคราะห์ เรื่อง การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ ที่ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานว่า เป็นพุทธสันติวิธีหนึ่ง
ซึ่งสามารถใช้เป็นทางเลือกเพื่อนำมาจัดการปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยในปัจจุบันได้

๑.๒ วัตถุประสงค์ในการศึกษา

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง และ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และ การจัดการความขัดแย้งตามแนวทาง
พระพุทธศาสนา

๑.๒.๓ เพื่อศึกษา หลักการและวิธีการในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางตามแนวทาง
พระพุทธศาสนา และนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ของรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ แนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง และ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง คืออะไร ประกอบ
ไปด้วยอะไรบ้าง

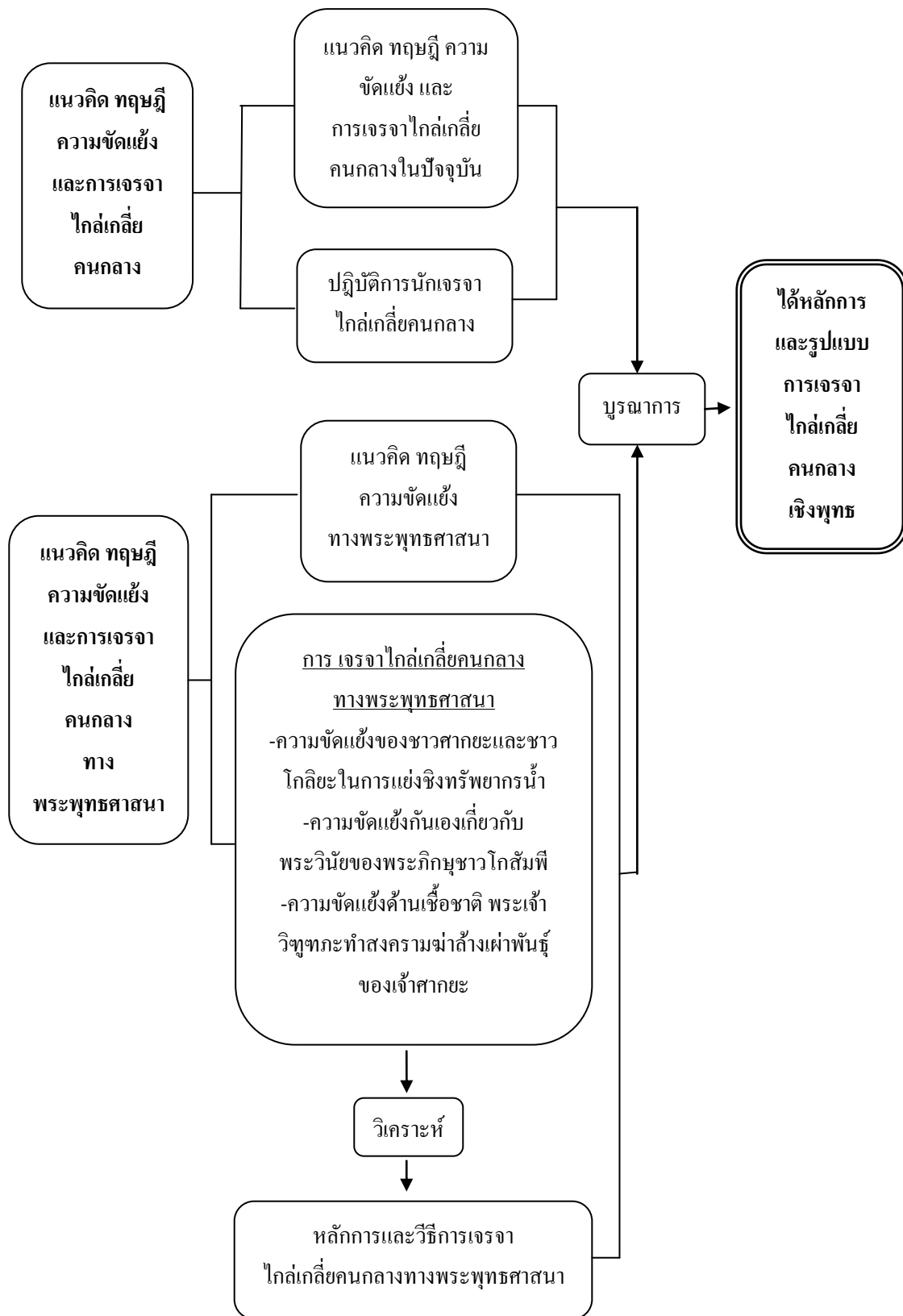
๑.๓.๒ แนวคิด ทฤษฎี และการจัดการความขัดแย้งตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือ
อะไร ประกอบไปด้วยอะไรบ้าง

๑.๓.๓ หลักการและวิธีการทางพระพุทธศาสนาในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เพื่อใช้
ในการนำเสนอรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ ซึ่งเป็นพุทธสันติวิธีในการจัดการความ
ขัดแย้งนั้นว่า คืออะไร ประกอบไปด้วยอะไรบ้าง

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ(Quality Research) โดยใช้วิธีการ
วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และเชิงปฏิบัติการ (Practical Research) ผู้วิจัยได้จัด
ขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย (Research Process) ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๑.๑ แสดงวิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นที่ ๑ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติการของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

ก. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

ผู้วิจัยจะศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้งและการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง รวมทั้งการปฏิบัติการในการทำหน้าที่ของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

ข. วิธีการศึกษาในขั้นที่ ๑

วิธีการในการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ทั้งในทัศนะนักปราชญ์ทางศาสนาและนักวิชาการปัจจุบัน ผู้วิจัยจะศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูล จากเอกสารที่เป็นตำรา วารสาร บทความ และงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลและห้องสมุดต่าง ๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดสถาบันพระปกเกล้า เป็นต้น

ค. วิธีการวิเคราะห์ในขั้นที่ ๑

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ในส่วนของภาคทฤษฎีผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ตีความและอธิบายขยายความ ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีการอธิบายเพิ่มเติมหรือขยายความเพื่อที่จะให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งทำการวิเคราะห์และรวบรวมความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ตรงในการปฏิบัติหน้าที่จริงด้วย

ง. ผลที่ได้รับในการศึกษาขั้นที่ ๑

จะทำให้ทราบแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางทั้งจากภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ในทุก ๆ มิติว่าประเด็นใดที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะวิเคราะห์และนำไปสู่การเข้าใจถึงกระบวนการในทุกขั้นตอนของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เพื่อเป็นฐานความรู้ในการศึกษาในบทต่อไป

ขั้นที่ ๒ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางทางพระพุทธศาสนา

ก. ศึกษาศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง หลักการและวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในพระพุทธศาสนา

แนวคิดทางพระพุทธศาสนาถือว่า ความขัดแย้งว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เพราะความคิด หรือการกระทำของมนุษย์นั้น มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่สามารถที่จะคงอยู่ในสภาพเดิมได้ ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่สามารถบังคับให้บุคคล หรือสิ่งใดก็ตามเป็นไปตามความปรารถนาของเรา ดังนั้น ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นซึ่งเป็นการเกิดขึ้นบนฐานที่การที่บุคคลอื่นกระทำการ พุด หรือคิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ไม่ลงรอยเหมือนกับเรา หรือ การคาดหวังว่าสิ่งต่าง ๆ ต้องไปเป็นไปตามความต้องการของเรา จากการศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกพบการจัดการเหตุการณ์ความขัดแย้งในสมัยพุทธกาล ที่ควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง ซึ่งได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้า ทรงทำหน้าที่ในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในหลายกรณี ได้แก่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของพระภิกษุเมืองโกสัมพี ในเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางพระวินัยที่ว่าด้วย “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” ความขัดแย้งเกี่ยวกับการแข่งขันทรัพยากรธรรมชาติคือน้ำระหว่างชาวสาकยะและชาวโกลียะ และความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ ในประเด็นการดูหมิ่นชาติพันธุ์ระหว่างเจ้าสาकยะกับพระเจ้าวิทูทกะ สำหรับหลักการและวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางทางพระพุทธศาสนานั้น จะเป็นการศึกษาถึงสภาพปัญหา สาเหตุ และวิธีการ ทั้ง ๓ กรณีของเหตุการณ์ความขัดแย้งที่กล่าวมา

ข. วิธีการศึกษาในขั้นที่ ๒

วิธีการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง หลักการและวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในพระพุทธศาสนา นั้น ผู้วิจัยจะใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎก ในกรณีความขัดแย้งของชาวสาकยะและชาวโกลียะ จะทำการศึกษาค้นคว้าในพระสูตรต้นปิฎก ในกรณีความขัดแย้งกันเองเกี่ยวกับพระวินัยของพระภิกษุชาวโกสัมพี จะทำการศึกษาค้นคว้าในพระวินัยปิฎก และในกรณีพระเจ้าวิทูทกะทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าสาकยะ จะทำการศึกษาในพระสูตรต้นปิฎก นอกจากนี้ จะทำการศึกษาถึงหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด และการจัดการความขัดแย้ง รวมทั้งการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในพระไตรปิฎก และจะทำการศึกษาจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือส่วนที่เป็นอรรถกถา ฎีกา พร้อมทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ค. วิธีการวิเคราะห์ในขั้นที่ ๒

การศึกษาวิเคราะห์ในขั้นนี้ ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ตีความและอธิบายขยายนัยข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือพระไตรปิฎก และจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือส่วนที่เป็นอรรถกถา ฎีกา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีการอธิบายเพิ่มเติมหรือขยายความเพื่อที่จะให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ง. ผลที่ได้รับในการศึกษาขั้นที่ ๒

จะทำให้ทราบหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง รวมทั้งรายละเอียดของหลักการและวิธีการของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ ในทุก ๆ มิติ ดังหัวข้อต่อไปนี้

- ๑) หลักการและวิธีการการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง
- ๒) ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง
- ๓) ปัจจัยที่มีผลต่อความล้มเหลวในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง
- ๔) คุณสมบัติของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในพุทธศาสนา

ขั้นที่ ๓ ศึกษาวิเคราะห์ การบูรณาการและนำเสนอ รูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ ซึ่งเป็นพุทธสันติวิธีในการจัดการความขัดแย้ง

ก. ศึกษาวิเคราะห์ การบูรณาการและนำเสนอ รูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ ซึ่งเป็นพุทธสันติวิธีในการจัดการความขัดแย้ง

ผู้วิจัยจะทำการบูรณาการและนำเสนอองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ หลักการและรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ

ข. ผลที่ได้รับในการศึกษาขั้นที่ ๓

จะทำให้ได้ รูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ ซึ่งเป็นพุทธสันติวิธีในการจัดการความขัดแย้ง และสามารถที่จะนำไปใช้ในกระบวนการของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เพื่อจัดการปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การเจรจา (Negotiation) คือ กระบวนการแก้ปัญหาที่ประกอบด้วยคนสองคน หรือมากกว่านั้น สมัครงใจพูดคุยปรึกษาหารือถึงความแตกต่างในเรื่องความคิดเห็น และพยายามให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันถึง แนวทางแก้ปัญหาในประเด็นที่มีความกังวลเหมือนกัน

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง (Mediation) หมายถึง การเข้าไปแทรกแซงในการไกล่เกลี่ย โดยมีบุคคลที่สาม เป็นคนกลางหรือผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) ซึ่งจะต้องเป็นบุคคลที่เป็นที่ยอมรับของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย คนกลางหรือผู้ไกล่เกลี่ย จะทำหน้าที่ช่วยให้คู่กรณีที่มีข้อถกเถียงหรือขัดแย้งกัน

อยู่นั้น ให้บรรลุข้อตกลงที่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน โดยความสมัครใจของทั้งสองฝ่าย แต่จะไม่มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับข้อพิพาทใดๆทั้งสิ้น

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้เข้าใจแนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

๑.๖.๒ ทำให้เข้าใจแนวคิด ทฤษฎี และ การจัดการความขัดแย้ง ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๑.๖.๓ ทำให้เข้าใจ หลักการและวิธีการ ของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางทางพระพุทธศาสนา และทำการบูรณาการได้องค์ความรู้ใหม่ เพื่อนำเสนอรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ ซึ่งเป็นพุทธสันติวิธีในการจัดการความขัดแย้ง และสามารถนำไปใช้ในกระบวนการของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เพื่อจัดการปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยปัจจุบัน

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

ในส่วนแรกของบทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับ แนวคิดในเรื่องของทฤษฎี ความขัดแย้ง และ การจัดการความขัดแย้ง เพื่อเป็นการทำความเข้าใจในความรู้พื้นฐาน การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางนั้นถือว่าเป็นวิธีหนึ่งที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งจะได้นำเสนอโดยละเอียดถึงความเป็นมารวมทั้งแนวคิดทฤษฎีไว้ในตอนท้าย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง

๒.๑.๑ ความหมายของความขัดแย้ง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำนิยามไว้ว่า คำว่า “ขัดแย้ง” ประกอบด้วยคำสองคำ กล่าวคือ “ขัด” ซึ่งหมายถึง การไม่ทำตาม ฝ่าฝืน จีนไว้^๑ และ “แย้ง” หมายถึง ไม่ตรงหรือลงรอยเดียวกัน ด้านไว้ ทานไว้^๒ ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า “ขัดแย้ง” นั้นหมายถึงการที่บุคคลทั้งสองฝ่ายไม่ลงรอยกัน^๓ จึงพยายามที่จะต้านทานฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ตนเองมีความคิด หรือการกระทำที่ไม่สอดคล้อง หรือไม่สมนัย กับบุคคล หรือกลุ่มบุคคลอื่นในครอบครัว หรือสังคม

“ความขัดแย้ง” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Conflict” ซึ่งมาจากภาษาละตินว่า “Confligere” แปลว่า การต่อสู้ หมายถึง การทำสงคราม การไม่สอดคล้องหรือเข้ากันไม่ได้^๔

กัลตุง (Johan Galtung) พยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งเกี่ยวข้องกับพฤติกรรม (การกระทำ) ของบุคคล^๕ หมายถึงว่า การที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลมีทัศนคติที่เป็นอริต่อกัน เช่นที่

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุคส์ พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖.

^๔ Webster, *New Dictionary of the American Language*, 1967, p. 308.

เกิดขึ้น เมื่อคน ๆ หนึ่งเห็นว่าคนอื่นคนหนึ่งกำลังขัดขวางเขาในอันที่จะได้มาซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ทศนคติดังกล่าวเป็นอาการอย่างหนึ่งของความขัดแย้ง และอาจจะนำมาซึ่งพฤติกรรมในรูปแบบที่ทำร้าย ทำร้าย หรือก่อให้เกิดความเสียหายต่อคู่อริ หรือแม้แต่ตนเอง

โคเซอร์ (Coser) ให้นิยามความขัดแย้งว่า เป็นการแข่งขันในเรื่องค่านิยม (Values)^๖ เพื่อให้ได้มาซึ่งสถานภาพ อำนาจ และ ทรัพยากร ที่มีอยู่อย่างจำกัด โดยมีมุ่งหมายเอาชนะคู่อริ ซึ่งการปะทะกันของคู่อรินั้น มีตั้งแต่ ๒ คน หรือมากกว่า ที่มีเป้าหมาย ค่านิยม และอุดมการณ์ที่เข้ากันไม่ได้

เจมส์ โค (James Kho) และคณะเห็นว่า^๗ ความขัดแย้ง หมายถึง การต่อสู้กัน หรือการแข่งขันกันระหว่างความคิด ความเห็น ความสนใจ หรือผลประโยชน์ มุมมอง รสนิยม ค่านิยม แนวทาง ความชอบ อำนาจ สถานภาพ ทรัพยากร ซึ่งความขัดแย้งในลักษณะนี้อาจจะเกิดขึ้นในบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือขัดแย้งกับบุคคลอื่น หรือระหว่างคนใดคนหนึ่งกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือหลาย ๆ กลุ่ม ของบุคคล หรือนิติบุคคล หรือระหว่างกลุ่มบุคคลหลายคนที่อยู่ในกลุ่มหนึ่งกับอีกกลุ่มหนึ่ง หรือกับอีกหลาย ๆ กลุ่มของบุคคล

สเตลลา (Stella) ให้ความหมายของความขัดแย้ง (Conflict)^๘ ว่า หมายถึง ความไม่ลงรอยกัน หรือสถานะที่ไม่เห็นพ้องต้องกัน หรือความเป็นปฏิปักษ์กัน ระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ตั้งแต่ ๒ กลุ่มขึ้นไป โดยมีสาเหตุมาจากวัตถุประสงค์ที่ไม่สามารถเข้ากันได้ ความไม่ลงรอยกันทางด้านความต้องการ ความปรารถนา ค่านิยม ความเชื่อและ/หรือ ทศนคติ

สำหรับนักวิชาการไทย ได้ให้ความหมายของความขัดแย้งในหลายแง่มุมดังนี้

ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์ ได้อธิบายถึงคำว่า “ความขัดแย้ง” (Conflict) และ “ข้อพิพาท” (Dispute) เป็นคำที่ใช้สลับไปมากันได้ แต่ในบางกรณีจะมีความหมายเฉพาะไปว่า ความขัดแย้งเป็นเรื่องของความเห็นหรือความเชื่อที่ต่างกัน แต่คู่อริยังสามารถทำงานร่วมกันได้ คู่สมรสก็อยู่

^๕ Johan Galtung, *Peace: Research, Education, Action: Essays in Peace Research.1*, (Copenhagen: Christian Ejlertsen, 1975), p. 81.

^๖ เสาวลักษณ์ สูดสว่าง, *การพัฒนาและความขัดแย้ง* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๒.

^๗ เจมส์ โค และคณะ (ผู้แต่ง), วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ (ผู้แปล), *คู่มือการเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท*, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

^๘ Stella Ting-Toomey, “Toward a Theory of Conflict and Culture”, *Communication, Culture and Organization Process*, (Thousand Oaks, CA: Sage, 1985), p.72.

ด้วยกันได้ปกติสุข แต่เมื่อขยายกลายเป็นข้อพิพาทจะกลายเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องของมุ่งหมายที่จะเอาชนะให้ได้เพื่อเป้าหมายสูงสุดของตนเอง ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาจจะต้องไป อย่างไรก็ตามก็มีนักวิชาการบางสถาบันใช้ในความหมายสลับกันคือกรณีพิพาทจะรุนแรงน้อยกว่าความขัดแย้ง ก็มี^๕

ศ. อรุณ รักธรรม กล่าวว่า^๖ ความขัดแย้ง คือ ความไม่เห็นพ้องต้องกันระหว่างสมาชิกกลุ่มขององค์กร ซึ่งเกิดขึ้นจากข้อเท็จจริงเกี่ยวกับว่าพวกเขาต้องมีส่วนร่วมในทรัพยากรที่จำกัด หรือมีความแตกต่างในด้านสถานภาพ เป้าหมาย ค่านิยม การรับรู้ ทักษะ และความเห็นซึ่งต่างกัน ท่านได้กล่าวถึงความขัดแย้งในด้านปฏิริยาสัมพันธ์ ซึ่งจะเป็นการมองความขัดแย้งในแง่ดีและสร้างสรรค์ กล่าวคือ ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น ควรจะกระตุ้นให้เกิด เพราะถ้าองค์กรใดที่ปราศจากความขัดแย้ง องค์กรนั้นย่อมหยุดอยู่กับที่ ไม่เกิดความก้าวหน้า การบริหารความขัดแย้ง คือ การยอมรับว่ามีความขัดแย้ง และกระตุ้นเพื่อการแก้ไข และถือว่าการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเป็นหน้าที่ที่สำคัญของนักบริหารองค์กร^๗

รศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ให้ความหมายของความขัดแย้งบนฐานแนวคิดสังคมวิทยาว่า ความขัดแย้งดำรงอยู่ทั่วไป เป็นเรื่องธรรมดา และฝังรากลึกอยู่ในสังคม ความขัดแย้งเกิดขึ้นตั้งแต่มีมนุษย์ ๒ คนในโลกนี้แล้ว การดำรงอยู่ของมนุษย์อีกคนหนึ่ง หมายถึง โอกาสที่มนุษย์คนแรกจะเข้าไปสวมบทบาทและ/หรือครอบครองทรัพย์สิน หรือดำรงตนอยู่ในที่ของอีกคนนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากยิ่ง^๘ อย่างไรก็ตามท่านมองความขัดแย้งในแง่บวกว่า บ่อยครั้งที่ความขัดแย้ง มักเป็นพลังทะยานแห่งชีวิต (Elan Vital) ของมนุษย์ เพราะมักโน้มนำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ อันยังประโยชน์แก่สังคมมนุษย์^๙

^๕ วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕.

^๖ อรุณ รักธรรม, ความขัดแย้งในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาเฉพาะระดับเขต, สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘ (อัดสำเนา).

^๗ อรุณ รักธรรม, องค์การ: พฤติกรรมความขัดแย้ง, กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๗ (อัดสำเนา).

^๘ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, สันติวิธีทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

ผศ.ดร.ฉันทนา บรรพศิริโชติ มองความขัดแย้งในมิติที่ผสมผสานกันระหว่างแนวคิดเชิงรัฐศาสตร์ และ สังคมวิทยา ไว้ที่น่าสนใจว่า^{๔๔} ความขัดแย้ง หมายถึง ภาวะที่กลุ่มต่าง ๆ เข้ากันไม่ได้ หรือแข่งขันกันเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่ขาดแคลน ความเข้ากันไม่ได้ มาจากเรื่องผลประโยชน์ หรืออุดมการณ์ พร้อมกันนี้ ก็ได้ขยายประเด็นเพิ่มเติมว่า ความขัดแย้งอาจจะมีผลซับซ้อนมากขึ้น เนื่องจากคนกลุ่มนั้นมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากร หรืออำนาจในการตัดสินใจที่จะมีผลต่อการยุติข้อขัดแย้ง แต่อีกกลุ่มหนึ่งไม่มีอำนาจที่ว่ำนั้น หรือมีน้อยกว่า ดังนั้นจึงสรุปว่า จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ความขัดแย้งจะมีประเด็นเรื่องอำนาจเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย

ศูนย์สันติวิธีและธรรมาภิบาล ได้ให้ความหมายคำว่า ความขัดแย้ง^{๔๕} ว่าหมายถึง ความแตกต่างของจุดประสงค์ ความเชื่อและค่านิยมระหว่างบุคคล และกลุ่มบุคคล ซึ่งความขัดแย้งในสถานการณ์ใดก็ตามเป็นการแสดงออกของปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องภายใต้ความหมายนี้

จะเห็นได้ว่า ความขัดแย้ง เป็นความรู้สึกหรือปฏิกิริยาของบุคคลหรือกลุ่มคน ที่มีความคิดเห็น ค่านิยม และ เป้าหมายไม่เป็นไปในทางเดียวกัน รวมไปถึงความขัดแย้งที่เป็นรูปแบบของการต่อสู้เพื่อทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด หรือการที่ฝ่ายหนึ่งรุกล้ำหรือขัดขวางการกระทำอีกฝ่ายเพื่อให้เป้าหมายของตนบรรลุผล ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวอาจจะสะท้อนออกมาในรูปของความไม่รุนแรงหรือรุนแรงก็ได้

จากความหมายของความขัดแย้งดังที่ได้นำเสนอแล้วในเบื้องต้นนั้น อาจจะสามารถสรุปออกเป็น ๒ ความหมายหลัก กล่าวคือ ความหมายในเชิงบวก และความหมายในเชิงลบ ซึ่งการให้นิยามของความขัดแย้ง โดยส่วนใหญ่จะมีแนวโน้มเป็นไปในเชิงลบ ซึ่งหมายถึง ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดผลเสีย และบรรยากาศที่ไม่ดีต่อตัวเอง องค์กรและสังคม อันเป็นการสะท้อนรูปลักษณะของความขัดแย้งออกมาในมิติของความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นการด่ากัน การทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกาย และทำสงครามประหัตประหารซึ่งกันและกัน แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีนักวิชาการบางท่านได้ให้ความหมายในเชิงบวก ซึ่งหมายถึง ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดในเชิงสร้างสรรค์ และก่อให้เกิดผลดีต่อตัวเอง องค์กร และสังคมทั้งในแง่ของทัศนคติ และพฤติกรรม ในบางคราวเมื่อเกิดความขัดแย้งแล้ว ก็สามารถที่จะหาทางออกในเชิงสมานฉันท์

^{๔๔} ฉันทนา บรรพศิริโชติ, “ความขัดแย้งในสังคมไทย: ช่องว่างของการรับรู้และความเข้าใจ”, ใน ความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤติเศรษฐกิจ, พัชรีย์ ลิโรส บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒.

^{๔๕} ศูนย์สันติวิธีและธรรมาภิบาล, การมีส่วนร่วมของสาธารณชนและการจัดการความขัดแย้ง, กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕ (อัครา).

๒.๑.๒ ความสำคัญของความขัดแย้ง

เมื่อก้าวถึงแนวคิดและทฤษฎีความขัดแย้ง ผู้วิจัยเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาคคุณลักษณะความสำคัญของความขัดแย้ง ซึ่งถ้าเราได้ทำความเข้าใจอย่างถูกต้อง ก็จะเป็นพื้นฐานความรู้ที่สำคัญในการที่จะบูรณาการเข้ากับความรู้ด้านอื่นๆ เพื่อประโยชน์ในการจัดการความขัดแย้ง โดยเฉพาะในแง่มุมมองของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง จากการศึกษาวิเคราะห์เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ทำให้พบประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับคุณลักษณะความสำคัญของความขัดแย้งในทัศนะปัจจุบันในหลายแง่มุมดังต่อไปนี้

๑) ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ และสังคม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้ง และสงครามนั้นเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่ปัญหาก็คือ ขัดแย้งกันอย่างไร จึงก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด^{๑๖} สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสิ่งทั้งหลายมีความแตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวจะทำให้เกิดความขัดแย้งกัน แต่อย่างไรก็ตามในอีกแง่มุมหนึ่ง ความแตกต่างนั้นจะก่อให้เกิดความหลากหลาย และมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ถ้าเราแปรผลของความแตกต่างนั้นให้กลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ทำให้เกิดแนวคิด และมุมมองใหม่ๆ นอกจากนี้ท่านยังชี้ให้เห็นถึงจุดเด่นของความขัดแย้งว่า ความขัดแย้งนั้น ควรจะก่อรูปขึ้นมาจากเจตนาที่ดี มีจุดมุ่งหมายเพื่อความดีงาม และความก้าวหน้า และความร่มเย็นของสังคม แนวคิดเช่นนี้ หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความขัดแย้งในเชิงบวกนั่นเอง

รศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ มีความเห็นต่อความขัดแย้งว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติไม่เคยว่างเว้นจากความขัดแย้ง ไม่ว่าจะในระดับบุคคล มนุษย์มิได้ถือกำเนิดมาเหมือนกัน แต่เป็นความแตกต่างอันเป็นผลมาแต่พันธุกรรม หรือสภาพแวดล้อมทางสังคม^{๑๗}

ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์ ได้สรุปว่า^{๑๘} ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นทุกเมื่อ เชื้อวันในตัวเราเองคนเดียว ในครอบครัว ในชุมชน ในองค์กร ในประเทศของเรา หรือระหว่างประเทศ ความขัดแย้งไม่ใช่เรื่องเลวร้าย หากความขัดแย้งนั้นสามารถคลี่คลายตัวเอง และเปลี่ยนไปทางสร้างสรรค์ นำไปสู่ข้อยุติได้หรือหาทางออกได้

^{๑๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สลายความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๓-๔.

^{๑๗} ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, สันติทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม, หน้า ๓๖.

^{๑๘} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๐.

เบอร์นาร์ด เมเยอร์ (Bernard Mayer) ได้ให้ทัศนคติเกี่ยวกับความขัดแย้งว่า^{๑๕} ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมชาติ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นสิ่งจำเป็น และเป็นเรื่องปกติ และ ปัญหาที่ไม่ใช่เรื่องของการมีความขัดแย้ง แต่เป็นเรื่องของวิธีการที่เราจะจัดการกับความขัดแย้ง แต่ที่เราเองกลับไม่เต็มใจที่จะยอมรับว่า เราอยู่ท่ามกลางความขัดแย้ง

รศ.ดร.สมภาร พรมทา ให้มุมมองในมิติปรัชญาเกี่ยวกับความขัดแย้งไว้ว่า ไม่ว่าจะเรามีทฤษฎีว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ที่พยายามขจัดความขัดแย้งทางทฤษฎีออกไปได้ อย่างไรก็ตาม แต่ในทางสามัญสำนึก มนุษย์ดูเหมือนจะรู้สึกตัวมาตลอดเวลาว่า ความขัดแย้งในชีวิต ในตัวตน ในความเป็นคนของเขามีได้หายไปไหน ตรงกันข้ามความขัดแย้งนั้นยังคงดำรงอยู่เงียบ ๆ อย่างมีพลังภายในความเป็นคนของเราทุกคน และดูเหมือนมันจะดำรงอยู่ต่อไปอีกนานเท่านานหรือไม่ก็อาจจะชั่ววินาที มันอาจจะฝังแน่นจนกลายเป็นธรรมชาติของเรา เป็นเนื้อหนัง เป็นตัวตนที่หลอมละลายกลายเป็นหนึ่งเดียวที่ไม่อาจแยกออกจากความเป็นเราแล้วก็ได้^{๑๖}

จะเห็นได้ว่า แนวคิดทฤษฎีที่มีทัศนะของความขัดแย้งว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคมนั้น จะทำให้เราเข้าใจความขัดแย้งว่าเป็นเรื่องธรรมดา และฝังรากลึกในสังคม ซึ่งมนุษย์ทุกคนไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงข้อเท็จจริงนี้ได้ และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นอาจไม่ได้เป็นการต่อสู้ ไม่มีผู้แพ้ผู้ชนะ และไม่จำเป็นต้องเป็นศัตรูกัน ความขัดแย้งเป็นเพียงแค่มุมมองที่ต่างกันเท่านั้น ซึ่งถ้าเราทุกคนมีความเข้าใจเช่นนี้ ก็อาจจะทำให้เรานั้นมีจิตใจที่พร้อมจะหันหน้าเข้าหากัน เพื่อแก้ไขจัดการความขัดแย้งได้ง่ายขึ้น

๒) ความขัดแย้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

พรนพ พุกกะพันธุ์ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องความขัดแย้งที่เป็นแบบปัจจุบันว่า ความขัดแย้งอาจเป็นการดี ถ้าองค์กรนั้นมีความขัดแย้งในระดับที่มีความเหมาะสม ความขัดแย้งจะส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติงาน โดยจะช่วยกระตุ้นและจูงใจให้คนพยายามแก้ไขปัญหา จึงทำให้ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๗}

^{๑๕} Sy Ladau, Barbara Landau and Daryl Landau (แปลและเรียบเรียงโดย นรินทร์ องค์กรอินทรี และ ธนินการ์ต มาฆะศิริวานนท์, **From Conflict to Creativity**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมมถการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

^{๑๖} สมภาร พรมทา, **พุทธปรัชญา มนุษย์สังคมและจริยธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๑.

^{๑๗} พรนพ พุกกะพันธุ์, **การบริหารความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพชร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๑-๑๖๕.

จะเห็นได้ว่า แนวคิดทฤษฎีที่ว่าความขัดแย้งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง เป็นการเปลี่ยนมุมมองความขัดแย้งให้เข้าไปในเชิงบวก จากแนวคิดดั้งเดิมที่เป็นไปในเชิงลบว่า ความขัดแย้งควรถูกกำจัดให้หมดไปจากองค์กร ความขัดแย้งจะทำให้องค์กรเกิดความแตกแยก และเป็นตัวการทำให้งานไม่มีประสิทธิภาพ ความขัดแย้งเป็นของเลวเพราะนำไปสู่ความเครียด ความเป็นศัตรูกันของบุคคล หรืออาจกล่าวได้ว่า แนวคิดใหม่เป็นการเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ท่านได้กล่าวไว้เช่นกันว่า จะวางวิธีปฏิบัติอย่างไร หรือทำอย่างไรให้การขัดแย้ง ให้กลายเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เสริมเติมความรู้ และทำให้เกิดความสร้างสรรค์^{๒๒} ซึ่งประเด็นนี้สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “ที่ใดไม่มีปัญหา ที่นั่นไม่มีความก้าวหน้า” อันเป็นการสร้างโอกาสเพื่อพัฒนาความขัดแย้ง ไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกมากยิ่งขึ้น

๓) ความขัดแย้งทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์

จอร์จ ซิมเมล (Georg Simmel) ได้นำเสนอว่า ความขัดแย้งเป็นปฏิสัมพันธ์รูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในกลุ่ม เพราะสมาชิกในกลุ่มมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะทำให้สังคมเกิดความกลมเกลียวและเป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้น^{๒๓}

พระมหาพรหม ฐมมหาโส ให้ความเห็นว่าการมองความขัดแย้งในเชิงปฏิสัมพันธ์นี้น่าจะเกิดจากการไหลเวียนของกระแสความคิด และการกระทำของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในสังคมที่เกิดความขัดแย้งกัน แต่เมื่อใดที่บุคคลเหล่านั้นได้สร้างเวทีขึ้นมาเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ย่อมทำให้เกิดความสมานฉันท์ระหว่างกันมากยิ่งขึ้น แต่ตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดภาวะไหลเวียนเข้าไปในเชิงบวก ก็คือ อำนาจ ผลประโยชน์ ความต้องการ เป็นต้น อยากรู้ก็ดี หากสิ่งเหล่านี้เกิดภาวะไม่สมนัย ย่อมเป็นการยากที่จะทำให้สังคมเป็นสังคมแห่งปฏิสัมพันธ์^{๒๔}

จากแนวคิดทฤษฎีความขัดแย้งในทัศนะปัจจุบัน ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น จะเห็นได้ว่า เป็นแนวคิดที่มองความขัดแย้งไปในเชิงบวกมากกว่าเชิงลบ ซึ่งแนวคิดความขัดแย้งในเชิงลบนั้นจัดเป็นแนวคิดแบบโบราณ ดังที่ ศ.อรุณ รักรธรรม กล่าวไว้ว่า แนวคิดนี้ถือว่า ความขัดแย้งทุกชนิดเป็น

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), สลายความขัดแย้ง, หน้า ๔.

^{๒๓} ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์ และ คณะ, รายงานการสำรวจทัศนคติของประชาชน เรื่องความขัดแย้งในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖, หน้า ๒-๑๑.

^{๒๔} พระมหาพรหม ฐมมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซัง จ.เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑.

เครื่องทำลาย และไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ในองค์กร^{๒๕} เมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว จะเห็นว่า คุณลักษณะสำคัญของความขัดแย้ง อาจจะเป็นไปในแง่บวก หรือลบก็ได้ แต่ประเด็นสำคัญก็คือ เราจะแปรความขัดแย้งเชิงลบให้กลายเป็นบวกได้อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่จะมีแนวคิดต่อความขัดแย้งในเชิงบวกได้ จะต้องทำความเข้าใจในความเป็นจริง ที่ว่าความขัดแย้งนั้นเป็นธรรมชาติของมนุษย์ และ มองความขัดแย้งว่าเป็นเพียงความคิดที่แตกต่างกันเท่านั้น ซึ่งจะทำให้เราไม่มีความรู้สึกแพ้ชนะ ถูกหรือผิด ยอมรับความขัดแย้งได้โดยปกติสุข นอกจากนี้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นยังเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดที่อาจก่อให้เกิดความรู้ใหม่ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนา และการมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นเอกภาพต่อไป

๒.๑.๓ ประเภทและพัฒนาการของความขัดแย้ง

๑) ประเภทของความขัดแย้ง คริสโตเฟอร์ มัวร์ (Christopher Moor)^{๒๖} ได้แบ่งความขัดแย้งออกเป็น ๕ ประเภทด้วยกัน ซึ่งเน้นไปยังความขัดแย้งภายนอก (External Conflict) ได้แก่

(๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) ได้แก่ ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูล เข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่ มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล

(๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) ได้แก่ ความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรทางด้านธรรมชาติ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่น อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่

(๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict) ได้แก่ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกัน เช่น วิธีการทำงานต่างกัน การตัดสินใจต่างกัน

(๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) ได้แก่ การแก่งแย่ง โดยเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิมด้วย ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความยุติธรรม

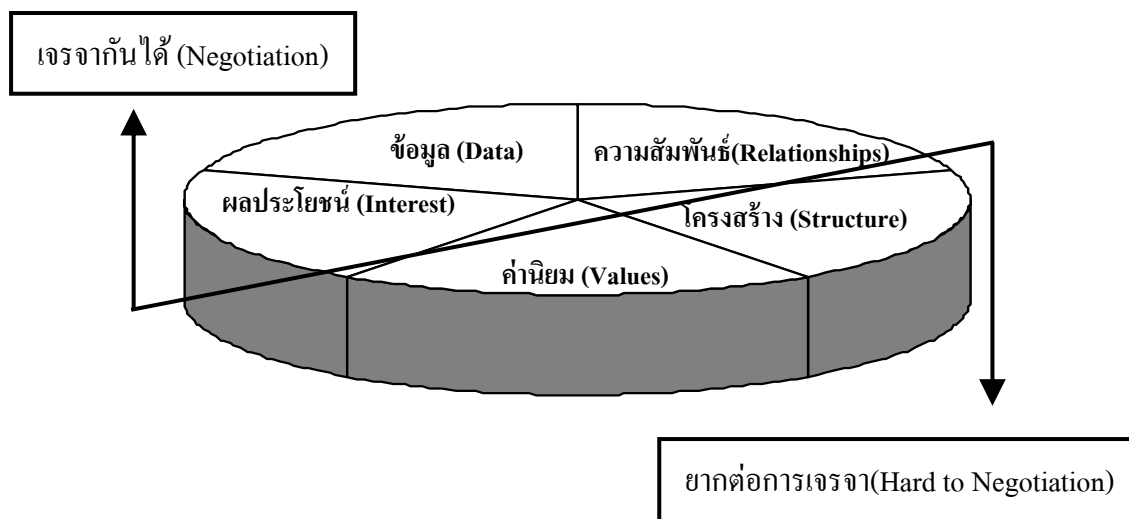
(๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม (Value Conflict) ได้แก่ ศาสนาโลกทัศน์หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน

^{๒๕} อรุณ รักธรรม, องค์การ: พฤติกรรมความขัดแย้ง, (อัครสำเนา).

^{๒๖} Christopher Moor, **The Mediation Process: Practical Strategic for Resolving Conflict**, 2nd ed., (San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers, 1996), pp.60–61.

จากประเภทของความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าว ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์ ได้จัดแผนภูมิ^{๒๗} เพื่อให้สามารถแยกแยะประเภทว่าเมืองค์ประกอบอะไร และนำไปสู่การจัดการได้ง่ายขึ้น

แผนภูมิที่ ๒.๑ แสดงวงกลมของความขัดแย้ง (วันชัย วัฒนศัพท์)

จากแผนภูมิจะเห็นว่า ความขัดแย้งในเรื่องใดก็ตาม จะมีลักษณะเด่นที่สุดของประเภทความขัดแย้งนั้น ๆ ซึ่งสามารถจัดประเภทได้ว่าเป็นประเภทใดใน ๕ ประเภท ซึ่งเนื้อหาสาระของการแบ่งประเภทของความขัดแย้งออกไปในแต่ละประเภทนั้น จะช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในประเด็นปัญหาความขัดแย้งนั้น ว่าเมืองค์ประกอบอะไรบ้าง ง่ายต่อการเจรจา หรือยากต่อการเจรจา เพื่อที่จะได้กำหนดประเด็นปัญหาได้ตรงประเด็นที่สุด และนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม แต่อย่างไรก็ตาม ในปัญหาความขัดแย้งเรื่องใดก็ตามก็อาจจะประกอบด้วยความขัดแย้งในหลายประเภทผสมผสานกันอยู่ในเรื่องเดียวกันก็เป็นได้ ซึ่งในกรณีเช่นนี้ทำให้ต้องมีการจัดลำดับความสำคัญ และกำหนดประเด็นปัญหาให้ได้ว่าเป็นประเภทใดซึ่งเป็นปัญหาหลัก และมีอะไรเป็นปัญหารอง ๆ ลงมา

นักวิชาการทางด้านจิตวิทยาบางท่าน ได้แบ่งความขัดแย้งออกเป็น ๔ ประเภทด้วยกัน กล่าวคือ^{๒๘}

^{๒๗} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการ และเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๑.

^{๒๘} Henkin, A.B. et.al. "Conflict management strategies of principals in site – based managed schools", *Journal of Educational Administration* 38, (2000): pp.142 – 154.

(๑) ความขัดแย้งด้านเป้าหมาย คือ ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการที่เป้าหมายที่แตกต่างกัน ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหนึ่งมีความต้องการต่อสิ่งที่จะได้รับแตกต่างจากอีกบุคคลหนึ่ง

(๒) ความขัดแย้งด้านความคิด คือ ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการที่แต่ละฝ่ายมีความคิดเห็นที่ไม่ลงรอยกัน

(๓) ความขัดแย้งด้านความรู้สึก คือ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาเมื่อบุคคลหนึ่งมีทัศนคติหรือความรู้สึกที่ขัดแย้งกับอีกฝ่ายหนึ่ง ตัวอย่างความขัดแย้งแบบนี้สามารถพบเห็นได้จากบุคคล ๒ คนที่มีความชอบและรสนิยมไม่เหมือนกัน

(๔) ความขัดแย้งด้านพฤติกรรม คือ ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการที่บุคคลหนึ่งกระทำบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับของอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น พุดจาหยาบคาย หรือดูหมิ่นเหยียดหยาม

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้วจะเห็นว่า ความขัดแย้งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทหลัก กล่าวคือ ความขัดแย้งภายใน (Internal Conflict) อันได้แก่ ความขัดแย้งในแง่ความคิด ความรู้สึก คุณค่า และรสนิยมที่แตกต่าง และความขัดแย้งภายนอก (External Conflict) อันได้แก่ ความขัดแย้งที่เกิดจากความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ข้อมูล โครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกัน และจากแนวคิดที่ว่าด้วยการจัดประเภทของความขัดแย้งดังที่ได้กล่าวข้างต้นพบว่า คริสโตเฟอร์ มัวร์ ดูเหมือนจะให้น้ำหนักต่อความขัดแย้งภายนอก ในขณะที่นักจิตวิทยามุ่งเน้นไปที่ความขัดแย้งภายใน ซึ่งการมองทั้งสองนี้ทำให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจได้ว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น เป็นความขัดแย้งประเภทใด อันจะทำให้ง่ายต่อการแก้ไขมากยิ่งขึ้น

๒) พัฒนาการของความขัดแย้ง

เฮนกิน (Henkin)^{๒๕} และ ส.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์^{๒๖} มองว่าความขัดแย้งนั้น มีการซ่อนตัวเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และปรากฏตัวอย่างต่อเนื่องในบุคคล หรือกลุ่มบุคคลนั้น โดยชี้ให้เห็นว่า

(๑) ความขัดแย้งที่ซ่อนอยู่ หรือความขัดแย้งแฝง (Latent Conflict) หมายถึง สภาวะการณ์ของความขัดแย้งที่มีแนวโน้มที่จะเกิดความขัดแย้ง หรือความขัดแย้งที่ซ่อนตัว และครุกรุ่นอยู่ในจิตใจ หรือภายนอกของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ซึ่งความขัดแย้งชนิดนี้ไม่มีลักษณะที่ปรากฏอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม เมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลไม่ตระหนัก หรือให้ความใส่ใจต่อความขัดแย้ง

^{๒๕} Ibid., pp. 16-17.

^{๒๖} ส.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการ และเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๐-๑๑.

ชนิดนี้ สถานการณ์ความขัดแย้งก็จะเริ่มสำแดงและปรากฏออกมาภายนอก ให้เราให้เห็นอย่างชัดเจน

(๒) ความขัดแย้งที่ปรากฏขึ้น หรือความขัดแย้งกำลังก่อตัวเกิดขึ้น (Emerging Conflict) หมายถึง สถานการณ์ที่คู่กรณีหรือประเด็นที่คู่กรณีมีส่วนเกี่ยวข้องมองเห็น และรับรู้ร่วมกันแล้วว่า ความขัดแย้งได้เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งคู่กรณีอาจจะมีความตึงเครียดที่เห็นได้อย่างชัดเจน แต่อาจจะยังไม่จำเป็นต้องมีการโต้เถียงกัน การเจรจา หรือการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

(๓) ความขัดแย้งที่ปรากฏชัดเจน หรือความขัดแย้งที่ปรากฏออกมาแล้ว (Manifest Conflict) หมายถึง สถานการณ์ที่คู่กรณีต่างก็ได้เข้าไปมีส่วนรู้เห็นในความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอยู่แล้ว จนพบกับสภาพความขัดแย้งที่ไม่มีทางออก บางครั้งความขัดแย้งที่เห็นได้ชัดก็อาจเป็นผลมาจากความขัดแย้งที่ยังแฝงตัวอยู่ไม่ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน เช่น กรณีเพื่อนบ้านใกล้เคียงมีเรื่องขัดแย้งกัน โดยมีการโต้เถียงกันในประเด็นที่เกี่ยวกับการใช้ที่ดินหรือนโยบายสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนสำคัญ คู่กรณีอาจไม่ได้ตระหนักว่า แท้จริงแล้วมีความขัดแย้งที่ซ่อนเร้นด้านนโยบายอยู่ ด้วยเขาไม่ได้คิดถึง คำนึงถึงนโยบาย หรือข้อกฎหมายใด ๆ

การจัดกรอบเกี่ยวกับการนำเสนอพัฒนาการ หรือ วัฏจักรของความขัดแย้ง ย่อมถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือบุคคล หรือกลุ่มบุคคล เพื่อที่จะเข้าไปจัดการกับความขัดแย้งได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ เพราะหากเราไม่สามารถวิเคราะห์ได้อย่างชัดเจนว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแต่ละขณะนั้นอยู่ในขั้นตอนใด หรือมีความสัมพันธ์กันอย่างไร จะทำให้เกิดความยุ่งยากในการแก้ไข และการแก้ไขอาจจะลุกลามไปสู่ความขัดแย้งในมิติอื่น ๆ ได้

๒.๑.๔ เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งนั้น จะมีทั้งเหตุปัจจัยภายใน และเหตุปัจจัยภายนอก สำหรับเหตุปัจจัยภายนอกจะมุ่งเน้นไปที่ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม อำนาจ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้แสดงออกมา ในขณะที่เหตุปัจจัยภายในนั้น ผู้วิจัยจะมุ่งเน้นและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะนั่น คือ สาเหตุหลักที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง และเป็นอุปสรรคตัวสำคัญต่อการจัดการความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปในบทที่ ๓

๑) ความขัดแย้งเกิดจากเหตุปัจจัยภายใน ในแนวคิดทางตะวันตก สาเหตุของการขัดแย้งนั้น เกิดจากสันดานมนุษย์และสัตว์ในทุกสังคม โดยอธิบายว่า^{๓๐} ความขัดแย้งของมนุษย์มี

^{๓๐} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี:ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซัง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๔๓.

พื้นฐานเกิดจากสัญชาตญาณความก้าวร้าว ความขัดแย้งและการต่อสู้ เป็นกระบวนการเพื่อการทดแทนหรือชดเชย สิ่งที่เป็นสัญชาตญาณก้าวร้าวทำลายล้างมนุษย์ โดยผ่านทางความขัดแย้งหรือการแข่งขันทันที

๒) ความขัดแย้งเกิดจากเหตุปัจจัยภายนอก แคทเทอร์ริน มอร์ริส (Catherine Morris)^{๓๒} ได้วิเคราะห์ต้นตออันเป็นที่มาของความขัดแย้ง จากประเภทของความขัดแย้ง ๕ ด้านในทัศนะปัจจุบัน ซึ่งเน้นไปยังความขัดแย้งภายนอก (External Conflict) ซึ่งผู้วิจัยขออธิบายขยายความดังนี้

(๑) ข้อมูลเป็นที่มาของความขัดแย้ง (Data Conflict) ได้แก่ ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูลเข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่ มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล

เป็นที่ยอมรับว่า ในหลายสถานการณ์ที่นำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงนั้นมักมีฐานมาจากการสื่อสารที่ไร้ประสิทธิภาพ แต่อย่างไรก็ตาม ระบบการสื่อสารในยุคโลกาภิวัตน์นี้มีความคล่องตัวและทันสมัยเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก แต่ถึงกระนั้น ความทันสมัยหรือความคล่องตัวอาจจะเป็นจุดอ่อนได้เช่นเดียวกัน ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์^{๓๓} ได้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาที่จะเกิดขึ้นก็คือการขาดวิจารณญาณในการกลั่นกรอง เพราะการที่ข้อมูลมีมากมาย ซึ่งสามารถแสวงหาได้จากสื่อสิ่งพิมพ์ หรืออินเทอร์เน็ต ถ้าขาดการกลั่นกรองข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณ หรือขาดการแยกแยะวิเคราะห์และสังเคราะห์แล้ว ทำให้เกิดความขัดแย้งได้เช่นเดียวกัน

(๒) ผลประโยชน์และความต้องการเป็นที่มาของความขัดแย้ง (Interest Conflict) ได้แก่ ความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรทางด้านธรรมชาติ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่น อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่

ศ.ดร.เทียนฉาย กิระนันท์ ให้มุมมองว่า^{๓๔} ความต้องการด้านเศรษฐกิจ และสังคมเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคม สิ่งที่น่ามายืนยันข้อสมมติฐานก็คือ ดัชนีชี้ความแตกต่างทางเศรษฐกิจได้แก่ รายได้ สิทธิพลเมืองถือครอง และการมีงานทำเป็นต้น ส่วนตัวแปรตัวความต้องการด้านสังคมก็คือ ระดับการศึกษา ความทันสมัย และฐานะทางสังคม ซึ่งความ

^{๓๒} แคทเทอร์ริน มอร์ริส, การจัดการความขัดแย้งและการขอโทษ, แปลและเรียบเรียงโดย ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาลาแดง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕-๒๒.

^{๓๓} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๒๑.

^{๓๔} ดูข้อมูลและตัวเลขเพิ่มเติมใน เทียนฉาย กิระนันท์, “อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคม”, ใน สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง, วลัย อรุณี บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๕๕-๑๐๗.

แตกต่างดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นสิ่งกระตุ้นให้คนในสังคมเกิดความขัดแย้งระหว่างกัน ในขณะที่ร.ศ. ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์วิเคราะห์คล้ายกันว่า^{๙๕} ตัวแปรในด้านสังคม และเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพการดำรงชีพทำให้เกิดความขัดแย้งด้านชนชั้น และช่วงชิงทรัพยากรในระดับต่าง ๆ

(๓) ความสัมพันธ์เป็นที่ยึดของความขัดแย้ง (Relationship Conflict) ได้แก่ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่าง ๆ แตกต่าง กัน เช่น วิธีการทำงานต่างกัน การตัดสินใจต่างกัน และการคาดหวังที่ต่างกัน

เวย์น อี. เบเกอร์ (Wayn E. Baker) มีมุมมองว่า สัมพันธภาพเป็นความจำเป็นพื้นฐานอย่างหนึ่งของมนุษย์ เพราะมนุษย์ยังเป็นสัตว์สังคมไม่สามารถอยู่โดดเดี่ยวได้ ในขณะเดียวกันนั้น สัมพันธภาพ หรือความสัมพันธ์ที่ไม่ลงตัวจาก การตัดสินใจและความคาดหวังที่ต่างกัน ก็จะนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้ง เช่น พ่อแม่ไม่มีเวลาให้ลูก ก็ซื้อของเล่นให้เล่นไปเพื่อทดแทนความสัมพันธ์ หรือทดแทนเวลาที่จะมีให้กับลูกเป็นความสัมพันธ์เชิงธุรกิจ แต่ลูกคาดหวังเวลาที่พ่อแม่จะมาใกล้ชิด พาไปเที่ยวพูดคุยเล่นด้วย และเมื่อความคาดหวังที่ไม่ตรงกันระหว่างพ่อแม่ลูก ปัญหาความขัดแย้งก็จะปรากฏขึ้นในปัญหาระดับประเทศ หรือนโยบายสาธารณะก็เช่นเดียวกัน เมื่อเกิดปัญหาแล้วไม่ได้รับการดูแล ทำให้ประชาชนมองว่า นโยบายต่างๆเป็นการทำเพื่อหาเสียง เพื่อหวังคะแนน เป็นการมุ่งเชิงธุรกิจ ไม่ได้มุ่งความสัมพันธ์ระยะยาว จึงนำไปสู่ความขัดแย้งได้เช่นกัน^{๙๖}

(๔) โครงสร้างเป็นที่ยึดของความขัดแย้ง (Structural Conflict) ได้แก่ การแก่งแย่ง โดยเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิม ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความยุติธรรม

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) และซี ไรท์ มิลล์ (C. Wright Mills)^{๙๗} ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ความขัดแย้งเกิดจากการกดขี่ขูดรีดทางชนชั้น โดยเฉพาะในสังคมทุนนิยมซึ่งโครงสร้างสังคมมีการแบ่งชนชั้นสูง และเป็นชนชั้นที่กดขี่ขูดรีด ดังนั้นความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งขัดแย้งกันในผลประโยชน์ของชนชั้น เนื่องจากความสำคัญของชนชั้นที่ก่อตัวขึ้นมา กลายเป็นความขัดแย้ง ได้ทำการจำแนกตัวแปรพื้นฐานของการขัดแย้งว่าความขัดแย้งไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลพวงจากสังคมทุนนิยมและโครงสร้างทางเศรษฐกิจการกดขี่และการขัดแย้ง

^{๙๕} ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *สันติทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม*, หน้า ๓๖-๓๗.

^{๙๖} วันชัย วัฒนศัพท์, *ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา*, หน้า ๙๘-๙๙.

^{๙๗} พระมหาพรหมยา ฐมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซ่าง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๔๖.

ทางสังคม ซึ่งผู้สนับสนุนแนวความคิดนี้มี เลนิน (Lenin) และเหมาเจ๋อตุง(Mao Tse-Tung) เป็นต้น ในขณะที่ ดาห์เรนดอร์ฟ (Dahrendorf)^{๓๘} เห็นด้วยว่า ความขัดแย้งทางสังคมเกิดจากการกีดกันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ แต่แตกต่างจากการกีดกันทางชนชั้นอย่างแนวความคิดของ มาร์ช(Marx) ดาห์เรนดอร์ฟ เห็นว่าความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ในสังคมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็จริง แต่แหล่งกำเนิดอันเป็นที่มาของความขัดแย้งในสังคมนั้น เกิดจากการรวมตัวขึ้นเป็นองค์กรของกลุ่มในสังคม เช่น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา มักจะเกิดกลุ่มต่าง ๆ ที่มีการจัดตั้งเป็นองค์กร เช่น กลุ่มสหภาพแรงงานเพื่อความเสมอภาพ เป็นต้น

ฉันทนา บรรพศิริโชติ ได้นำเสนอหลักการไม่สมมาตร (Asymmetric Conflict) ว่าด้วยความขัดแย้งระหว่างคู่ที่ไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจ ประเด็นนี้ ปีเตอร์ ที. โคลแมน (Peter T. Coleman) ได้ตระหนักเช่นเดียวกันว่า^{๓๙} โดยปกติทั่วไปเมื่อเกิดความขัดแย้งแล้วทำให้การเจรจามีปัญหาขึ้น ก็เพราะว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีอำนาจ มักจะใช้ “อำนาจเหนือ” (Power Over) กับผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่า จนทำให้กระบวนการในการจัดการความขัดแย้งเป็นไปด้วยความยากลำบาก แต่สิ่งสำคัญที่เขาพยายามจะนำเสนอก็คือ “อำนาจร่วม” (Power with) อันเป็นกระบวนการในการใช้การมีส่วนร่วม หรือสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการต่าง ๆ

(๕) ค่านิยมเป็นที่มาของความขัดแย้ง (Value Conflict) ได้แก่ ศาสนา ภาษาชาติพันธุ์ โลกทัศน์หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน

โทรสเทน เซลลิน (Throesten Sellin) ให้มุมมองว่า^{๔๐} รูปแบบวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของประชากรแต่ละกลุ่มในสังคมทำให้เกิดความขัดแย้ง โดยชี้ให้เห็นว่า สังคมดั้งเดิมมักจะไม่มีความขัดแย้งเนื่องจากไม่มีประชากรมาจากหลากหลายเผ่าพันธุ์ แต่เมื่อสังคมมีขนาดใหญ่มากยิ่งขึ้นย่อมประกอบไปด้วยประชากรที่มาจากหลายเผ่าพันธุ์แตกต่างกัน ชีรยุทธ บุญมี^{๔๑} ได้ให้ทัศนะว่า

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๖.

^{๓๙} Peter T. Coleman “Power and Conflict”, in **The Handbook Conflict Resolution: Theory and Practice**, Morton Deutsch and Peter T. Coleman (Editors), (San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 2000), pp. 108-128.

^{๔๐} Throesten Sellin, **Culture Conflict and Crime**, (New York: Social Science Research Council, 1938), p. 41.

^{๔๑} ชีรยุทธ บุญมี, **Road Map ประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สายธาร, ๒๕๔๗), หน้า ๓๖-๓๗.

ความขัดแย้งด้านวัฒนธรรมดังที่กล่าวถึงนั้น “งอก” ออกมาจากความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์-ชาตินิยม (Ethno-Nationalism) และได้พัฒนาตัวไปสู่ความขัดแย้งด้านประวัติศาสตร์ มาสู่ความขัดแย้งด้านวัฒนธรรมในที่สุด

๒.๑.๕ ผลกระทบอันเกิดจากความขัดแย้ง

จากการศึกษาเรื่องความขัดแย้ง อาจจะทำให้เราเกิดการยอมรับกันว่า ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น อันเป็นปรากฏการณ์ ธรรมดา หรือเป็น ธรรมชาติของมนุษย์ และเป็นสิ่งที่สังคมจะต้องเผชิญในฐานะที่อยู่ร่วมกันเป็น สัตว์สังคม(Social Animals) ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี ในการเปลี่ยนมุมมองหรือทัศนคติที่มีต่อความขัดแย้งไปในเชิงบวก ก็จะทำให้การจัดการความขัดแย้งนั้น เป็นไปในทางสร้างสรรค์ เกิดผลดีต่อสังคม และองค์กรนั้น ๆ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมองในมิติที่ตรงกันข้าม ความขัดแย้งก็สะท้อนแง่มุมในเชิงลบที่มนุษย์จะต้องเผชิญเช่นเดียวกัน ดังนั้นผลกระทบที่เกิดจากความขัดแย้ง ก็จะมีทั้ง ๒ ด้าน คือ ผลกระทบในเชิงบวกและผลกระทบในเชิงลบ

๒.๑.๕.๑ ผลกระทบของความขัดแย้งในเชิงบวก

๑) เกิดการพัฒนาองค์กร และสมาชิกในองค์กร

จากการศึกษาแนวคิด และทฤษฎีของ ความขัดแย้งในตอนแรก ที่กล่าวว่า ความขัดแย้งก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงนั้น ได้มีนักวิชาการไทย พรนพ พุกกะพันธุ์^๒ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องความขัดแย้งที่เป็นแบบปัจจุบันว่า ความขัดแย้งอาจเป็นการดี ถ้าองค์กรนั้นมีความขัดแย้งในระดับที่มีความเหมาะสม ความขัดแย้งจะส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติงาน โดยจะช่วยกระตุ้นและจูงใจให้คนพยายามแก้ไขปัญหาก็ทำให้ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่มีแนวคิดที่มองความขัดแย้งในแง่ดีและสร้างสรรค์ดังกล่าวนี้อาจจะทำให้องค์กรมีความก้าวหน้า เพราะความขัดแย้งเปรียบเสมือนสิ่งกระตุ้น และเป็นการกระตุ้นเพื่อให้เกิดการแก้ไข ความขัดแย้งอาจทำให้ผลการดำเนินงานขององค์กรดีขึ้น เพราะความขัดแย้งเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงตัวปัญหา

นอกจากนี้ การที่มองว่าความขัดแย้งเป็นธรรมชาติ และเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ในการดำรงชีวิตในสังคมดังกล่าวนั้น จะทำให้สมาชิกที่อยู่ใ้ในองค์กรนั้นเกิดการพัฒนาตนเองในการที่จะยอมรับได้ถึงความขัดแย้ง เป็นการเคารพและให้เกียรติในความรู้ และความคิดของผู้อื่น เพราะจริงๆแล้ว ความขัดแย้งก็เป็นเพียงความคิดเห็นที่แตกต่าง ในความขัดแย้งไม่มีฝ่ายใดถูก ไม่มี

^๒ พรนพ พุกกะพันธุ์, การบริหารความขัดแย้ง, หน้า ๒-๒๕.

ฝ่ายหนึ่งผิดโดยสมบูรณ์ ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์ได้นำเสนอประเด็นนี้เอาไว้ที่น่าสนใจว่า แต่ละฝ่ายมีส่วนถูกไม่มากก็น้อย ไม่มีใครที่จะผูกขาดสัมฤทธิ์ผลโดยอ้างว่าตนเป็นฝ่ายถูกแต่ผู้เดียว โดยเขาให้เหตุผลว่า ความจริงนั้น มีความซับซ้อน มีหลายรูปลักษณะ หลายด้าน และหลายแง่ เขามองว่าสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งนั้นเป็นเพราะ มองความจริงจากคนละด้าน^{๓๓}

๒) เกิดความสามัคคีกลมเกลียว และส่งเสริมสังคมที่เป็นประชาธิปไตย

การมีแนวคิดของความขัดแย้งที่เป็นไปในเชิงบวก เป็นการมองความขัดแย้งนั้นเสมือนกับเหรียญ ๒ ด้าน แต่เป็นการมองอีกด้านหนึ่งของเหรียญ เพราะในความเข้าใจของคนทั่วไปแล้ว เมื่อเอ่ยถึงความขัดแย้ง ก็จะนึกถึงภาพการทะเลาะวิวาทกัน จากที่ผู้วิจัยพยายามนำเสนออยู่บ่อยครั้งว่า ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมชาติ และเป็นแค่เพียงความคิดที่แตกต่างเท่านั้น ทำให้การยอมรับฟังความคิดเห็น หรือ ฟังคำอธิบายของกลุ่มก็จะเกิดขึ้นได้โดยง่าย มีหลายกรณีที่ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ความขัดแย้งก็จบลงด้วยความรัก สามัคคีที่มีมากขึ้นกว่าเดิม

การมีมุมมองความขัดแย้งดังกล่าว ทำให้เราได้ประจักษ์ในสังคมแบบพหุนิยม ที่จำเป็นต้องยอมรับ หรือเปิดรับความจริงของข้อมูล และข่าวสารของกลุ่มต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น จะเห็นว่าสังคมเป็นสังคมแห่งประชาธิปไตยไม่ได้ถ้าหากขาดกระบวนการทัศน์แบบพหุนิยม ดังที่ ศ.ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ได้ชี้ให้เห็นว่า สังคมแบบประชาธิปไตยนั้นต้องดึงทุกกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามา ซึ่งท่านเรียกสังคมแบบนี้ว่า “Inclusive Society” ซึ่งแตกต่างจากสังคมแบบ “Exclusive Society” ที่พยายามผลักทุก ๆ กลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องออกไป ซึ่งการกระทำในลักษณะนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น^{๓๔}

๒.๑.๕.๒ ผลกระทบของความขัดแย้งในเชิงลบ

ดังที่กล่าวว่า ความขัดแย้งเปรียบเหมือนเหรียญ ๒ ด้าน เป็นได้ทั้งสิ่งอาจก่อให้เกิดผลดีก็ได้ หรือ สิ่งที่อาจก่อให้เกิดผลเสียขึ้นได้เช่นกัน ผลกระทบของความขัดแย้งในเชิงลบ จะแยกออกเป็นผลเสียในเชิงจิตภาพ และในเชิงกายภาพ ดังต่อไปนี้ คือ

๑) ผลเสียในเชิงจิตภาพ

^{๓๓} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี:ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซัง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๔๐.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

ความขัดแย้งในมิตินี้ ได้ก่อให้เกิดผลลบแก่ สุขภาพจิตของมนุษย์ เพราะว่าจิตของมนุษย์นั้นได้ประสบกับการสูญเสีย “คุณภาพ” อันเป็นการสูญเสียความสมดุล เนื่องจากสถานการณ์ของความขัดแย้งในบางมิตินั้นได้ทำให้จิตมนุษย์กวัดแกว่งทั้งดีใจบ้าง เสียใจบ้าง จากการศึกษาทางการแพทย์พบว่า การที่คนเราเมื่อมีความโกรธ หรือความเคียดแค้นเกิดขึ้นซึ่งเป็นปัจจัยทางด้านอารมณ์ และเมื่อความไม่สมดุลเกิดขึ้น ก็ส่งผ่านเข้าสู่สมองผ่านระบบประสาทรับรู้ ข้อมูลที่ผ่านเข้ามาใหม่นี้จะถูกนำไปเปรียบเทียบกับประสบการณ์เดิม ของตนและความสัมพันธ์กับโลก ก่อให้เกิดความรู้สึกขุ่นใจ และไม่สบายใจและอาจส่งผลกระทบต่ออวัยวะภายในผ่านการเปลี่ยนแปลงของหัวใจ ความดัน และระบบฮอร์โมนอื่นๆ ยิ่งความกดดันดังกล่าวนี้เกิดขึ้นบ่อยเท่าใด ก็ยิ่งส่งผลกระทบต่อร่างกายได้ง่ายขึ้นเท่านั้น เช่นส่งผลกระทบต่อ ระบบการทำงานของหัวใจ ประสาท และระบบภูมิคุ้มกัน^{๕๕} ดังนั้นจากการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเชิงลบ จะส่งผลเสียทั้งต่อสุขภาพจิต และยังส่งผลเสียไปยังระบบต่างๆของร่างกายอีกด้วย

๒) ผลเสียในเชิงกายภาพ

ผลกระทบของความขัดแย้งในด้านลบที่เป็นผลเสียทางกายภาพในบริบทนี้ หมายถึงผลเสียหรือผลกระทบทางด้านสังคมวิทยา ดังนี้ คือ

(๑) การขาดความเป็นเอกภาพก่อให้เกิดผลกระทบในหลายด้าน ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม คือ เมื่อสังคมเกิดความขัดแย้งในเชิงลบขึ้น ไม่สามารถดำเนินการจัดการแก้ไขให้จบลงในทางสร้างสรรค์ ก็จะทำให้สถานการณ์นั้นแปรเปลี่ยนเป็น การบาดหมาง การทะเลาะวิวาทกัน เอาชนะกัน เกิดความระแวง “ไม่ไว้ใจซึ่งกันและกัน” สังคมเกิดการแบ่งเป็นกลุ่มต่างๆที่ยึดมั่นในแนวความคิดและข้อมูลเดียวกัน โดยเฉพาะความคิดเห็นทางการเมือง ที่เกิดการชุมนุมทั้งต่อต้านและสนับสนุน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของสังคมไทยที่กำลังเผชิญอยู่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนอกจากก่อให้เกิดความแตกแยกในสังคมไทยแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อตรงในการบริหารบ้านเมืองต่อความเป็นประชาธิปไตย และส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจการลงทุนทั้งในและต่างประเทศ ทำให้ต่างชาติขาดความเชื่อมั่น รวมทั้งส่งผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของรายได้หลักของประเทศ นอกเหนือจากการส่งสินค้าออก นอกจากนี้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ยังส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศอีกด้วย

^{๕๕} McCullough, M.E., Paragament, K.I., Thoresen, C.E., **Forgiveness: Theory, Research, and Practice**, pp. 105-107.

(๒) ความขัดแย้งนำไปสู่ผลเสียข้างเคียงเมื่อเข้าสู่กระบวนการทางศาล นักจัดการความขัดแย้งสมัยปัจจุบันก็คำนึงถึงผลเสียของความขัดแย้งเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเรื่องราวหาทางออกไม่ได้ และได้ดำเนินการทวิความรุนแรงจนต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ในกระบวนการทางศาล เมื่อเกิดข้อขัดแย้งอย่างระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคลนั้น โดยปกติโจทก์และจำเลยมักจะนำคดีขึ้นสู่ศาลเพื่อให้ศาลพิพากษาว่าใครถูกหรือผิด ซึ่งสมัยก่อนที่ยังไม่มีกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยประจำศาลเพื่อหาทางออกให้แก่คู่กรณีนั้น ได้ก่อให้เกิดผลเสียแก่โจทก์และจำเลยในหลายประเด็นด้วยกัน^{๔๖}

(ก) เสียทรัพย์สิน การนำคดีขึ้นสู่ศาลโดยไม่ได้ดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้น จะทำให้โจทก์และจำเลยต้องจ้างทนาย ในขณะที่เดียวกัน หากแพ็คดีอาจจะต้องเสียเงินเพื่อชดใช้ค่าเสียหายหรือถูกศาลปรับในบางกรณี

(ข) เสียเวลา โจทก์และจำเลยจะต้องสละเวลาเพื่อไปขึ้นศาล ซึ่งบางคดีนั้นจะต้องเสียเวลาในการสืบพยานปากต่าง ๆ หลายปีด้วยกันกว่าคดีจะจบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามีการอุทธรณ์และว่ารายการคดีที่มีอยู่ในศาลนั้นก็มีความอยู่แล้ว จึงจำเป็นต้องใช้เวลานานในการตัดสิน

(ค) เสียความรู้สึก ในขณะที่มีการสืบพยานนั้น ทนายอาจจะมีการซักโจทก์หรือจำเลยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่จริง และนอกจากนั้น หากมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งชนะ ก็จะทำให้อีกฝ่ายเสียความรู้สึก และไม่พอใจในคำตัดสินของศาล

(ง) เสียมิตรภาพ บางคดีนั้น โจทก์และจำเลยเป็นเพื่อนรัก หรือเป็นเพื่อนบ้านกัน แต่เมื่อเกิดข้อขัดแย้งในด้านใดด้านหนึ่ง ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งฟ้องร้อง การฟ้องร้องในลักษณะดังกล่าวนี้ ได้ทำให้เพื่อนบ้าน หรือมิตรต้องกลายเป็นศัตรูกันจนเป็นเหตุทำร้ายกันจนเสียชีวิต

(จ) เสียโอกาส การนำคดีขึ้นสู่ศาลนั้น ในบางกรณีอาจจะทำให้เสียโอกาส เพราะในความเป็นจริงแล้ว คู่กรณีสามารถหาทางออกร่วมกัน โดยการพูดคุยกัน โดยผ่านผู้ใหญ่หรือคนกลางก็ได้ แต่เมื่อนำคดีขึ้นสู่ศาล และศาลประทับรับฟ้องเพื่อนำสืบคดีแล้ว หากคู่กรณีสามารถที่จะค้นหาทางออกร่วมกันได้ ก็จะทำให้เสียโอกาสดังกล่าว

จะเห็นได้ว่า ผลกระทบของความขัดแย้งนั้น อาจจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เรามีโอกาสที่จะเลือกได้ว่า จะให้เกิดผลกระทบเป็นไปในเชิงบวก หรือ

^{๔๖} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๘๗. และ วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ, คู่มือเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗-๒๘.

เชิงลบ นั้นหมายถึงว่า เราจะต้องรู้จัก และเข้าใจในวิธีการดำเนินการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการใช้สันติวิธีนั่นเอง เพื่อที่จะหลีกเลี่ยง หรือเกิดผลกระทบในเชิงลบให้น้อยที่สุด ซึ่งการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ เป็นหนึ่งในพุทธสันติวิธีที่ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานว่า จะสามารถที่จะนำมาจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ดังที่จะได้นำเสนอต่อไป

๒.๑.๖ แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีของความขัดแย้ง ทำให้ทราบว่า ปัญหาของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมิใช่การขจัดความขัดแย้งให้หมดสิ้นไป เพราะเป็นไปได้ไม่ได้ในทางปฏิบัติ^{๔๓} เบอ์นาร์ด เมเยอร์ ได้กล่าวในประเด็นนี้อย่างน่าสนใจว่า^{๔๔} “ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมชาติ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นสิ่งจำเป็น และเป็นเรื่องปกติ ปัญหาไม่ใช่เรื่องของความขัดแย้ง แต่เป็นเรื่องของวิธีการที่จะเราจะต้องจัดการ ทว่าเราเองกลับไม่เต็มใจที่จะยอมรับว่า เราอยู่ในท่ามกลางความขัดแย้ง” ในเมื่อความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ดำรงอยู่ทั่วไปในสังคมของมนุษย์ ยากที่เราทุกคนจะหลีกเลี่ยงได้ ความขัดแย้งจึงถือได้ว่าเป็นเรื่องธรรมดาและฝังรากลึกอยู่ในสังคม ดังนั้นสิ่งที่พึงกระทำก็คือ เราจะจัดการความขัดแย้งในแต่ละเรื่องด้วยวิธีอะไร

๒.๑.๖.๑ การยอมรับในความหลากหลาย และการพึ่งพาอาศัยกันและกัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งว่า^{๔๕} ความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ที่สามารถเกิดขึ้นได้ เป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสิ่งทั้งหลายมีความแตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวจะทำให้เกิดความขัดแย้งกัน แต่ความแตกต่างทำให้เกิดความหลากหลาย และมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น หากจะแปรผลของความแตกต่างนั้นให้กลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ทำให้เกิดแนวคิด และมุมมองใหม่ อย่งไรก็ตาม ท่านได้ชี้จุดเด่นของความขัดแย้งว่าควรก่อรูปขึ้นมาจากเจตนาที่ดี มีจุดมุ่งหมายเพื่อความดีงาม และความก้าวหน้า และความร่มเย็นของสังคม

^{๔๓} ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, สันติทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม, หน้า ๑๕.

^{๔๔} นรินทร์ องค์กรินทร์, ธนิกานต์ มาชะศิริรานนท์ แปลและเรียบเรียง, การจัดการความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์, (กรุงเทพฯ: ชรรคมลการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สัทธรรมนิพนธ์ สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๓.

ท่านได้นำเสนอแนวคิดที่ว่า^{๕๐} การประสานกลมกลืนเข้าด้วยกัน (Harmonization) คือ เมื่อมีความขัดแย้งก็จัดจนกระทั่งลงตัว คือ เข้ากันได้ดี ทุกอย่างประสานกลมกลืน โดยองค์รวมต่าง ๆ อยู่ในตำแหน่งที่ถูกต้อง และมีความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง พร้อมทั้งทำหน้าที่ถูกต้องต่อกัน ส่งต่อประสานกันได้ดี ซึ่งการสอดคล้องประสานทำให้มนุษย์มีการพัฒนาจิตปัญญาให้หลุดพ้นจากความยึดถือคับแคบ มีสภาพจิตที่ไม่เปิดกว้าง มีความคิดตีบตัน ประเด็นที่ถือได้ว่าเป็นหลักพื้นฐานตามแนวทางการจัดการความขัดแย้งของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็คือ หลักความเป็นสากล ๓ ประการ (ตรีสากล) กล่าวคือ^{๕๑}

(๑) ความจริงที่เป็นสากล คือ หลักความจริงที่เป็นกลาง ๆ มีผลเสมอเหมือนกันแก่ทุกคนทุกที่ รวมทั้งทุกศาสนา

(๒) ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล คือความเป็นมนุษย์ที่จะต้องมองเห็น เข้าใจให้ ความนับถือเสมอกัน การทำร้ายและทำลายชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะมีส่วนใดหรือไม่ เป็นความไม่ดี ไม่งามทั้งสิ้น

(๓) ความมีเมตตาที่เป็นสากล คือ แผ่ความรู้สึกเป็นมิตร มีความรัก ความปรารถนา ประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั่วทุกคนเสมอเหมือนกัน โดยไม่มีการจำกัดหรือแบ่งแยก

การทำให้ “ตรีสากล” เกิดเป็นแนวคิดเชิงรูปธรรมได้นั้น ท่านชี้ว่า “มนุษย์ควรจะอยู่ร่วมกันกับสรรพสิ่งอย่างปกติสุข ไม่เบียดเบียน และทำลายล้างซึ่งกันและกัน” พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส^{๕๒} ได้กล่าวสรุปในประเด็นนี้ว่า แนวคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาที่ว่า “สรรพสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน” เช่น หากมนุษย์เสพยาวิโคอย่างเต็มที่โดยไม่รู้จักประมาณ ก็จะทำให้เกิดการทำลายล้างธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ทำให้ธรรมชาติสูญเสียความเป็นดุลยภาพไป และเมื่อธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรม ก็จะส่งผลย้อนกลับมาสร้างความสะดวกสบายให้แก่มนุษย์ ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องประสานกับธรรมชาติในฐานะที่เป็นมิตรที่ดีต่อกัน

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สลายความขัดแย้ง, หน้า ๑๑-๑๕.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๘.

^{๕๒} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซ่าง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๘๐.

โยฮัน กัลตุง นักสันติภาพที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความโดดเด่นในแง่ของ “สันติภาพแบบพหุนิยม” ซึ่งเป็นอีกท่านหนึ่งที่มีแนวคิดของการจัดการความขัดแย้ง ในเรื่องของการยอมรับในความหลากหลาย และการพึ่งพาอาศัยกันและกัน โดยกล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า สันติภาพในสังคมสันติภาพระหว่างและภายในตัวมนุษย์ และสันติภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นสันติภาพที่ครอบคลุมทั้งธรรมชาติ มนุษย์ สังคม และโลก และชี้ให้เห็นว่า ทั้งหมดนี้จะสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติได้ภายใต้เงื่อนไข ๒ ประการ กล่าวคือ ความหลากหลาย (Pluralism) และการพึ่งพาอาศัยกันและกัน (Symbiosis)^{๕๓} ซึ่งสรุปได้ดังนี้

(๑) ความหลากหลายและการพึ่งพาในธรรมชาตินำมาซึ่งความสมดุลทางนิเวศและทำให้เกิดการสร้างสรรค ทำให้เกิดสังคมพหุนิยม และทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

(๒) การพึ่งพากันและกันในธรรมชาติเป็นการพึ่งพาในแนวนอนไม่ใช่การพึ่งพาในแนวตั้ง ไม่ใช่การพึ่งพาของผู้อ่อนแอกว่าต่อผู้แข็งแรงกว่า หากสถานการณ์เป็นไปในลักษณะนี้ จะไม่ก่อให้เกิดการครอบงำของบุคคลผู้แข็งแรงต่อผู้ที่อ่อนแอกว่า อันเป็นการแสดงออกของผู้ที่มีอำนาจมากกว่าต่อผู้มีอำนาจน้อยกว่า

นอกจากนี้ กัลตุงยังได้เน้นแนวคิดของการจัดการความขัดแย้งดังกล่าว ถึงความสัมพันธ์ของสังคมในเชิงพหุนิยมในแง่ของการเคารพความแตกต่าง และการใช้ลักษณะของความแตกต่างให้เกิดการสร้างสรรค ดังนั้น ถ้ามนุษย์มีความร่วมมือร่วมใจกันและกัน และมีทัศนคติดำเนินไปในทางเดียวกัน สันติภาพของโลกก็จะเกิดขึ้นอย่างแท้จริง

๒.๑.๖.๒ การเคารพ และยึดมั่นในสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล

ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights (UDHR) ข้อที่ ๑ เกี่ยวกับหลักการของสิทธิมนุษยชนคือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และความเป็นพี่น้องว่า มนุษย์ทั้งหลายเกิดมามีอิสระและเสมอภาคกันในเกียรติ ศักดิ์และสิทธิ ต่างมีเหตุผล และมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่งภราดรภาพ การเคารพ และยึดมั่นในสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลนั้น มีส่วนสำคัญ และเกี่ยวข้องในการจัดการความขัดแย้งอย่างไร ศ.นพ.ประเวศ วะสี^{๕๔} ได้อธิบายว่า

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐-๘๑.

^{๕๔} ประเวศ วะสี, สันติวิธีกับสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพฯ: สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๖-๗.

(๑) การเคารพในความเป็นเพื่อนมนุษย์ระหว่างกัน จะทำให้สามารถแสวงหาข้อตกลงร่วมกันได้

(๒) การยึดมั่นในความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ โดยนำเสนอ หรือรับรู้ข้อมูล และข่าวสารอย่างเท่าเทียมกันจะทำให้กระบวนการเจรจาสามารถเดินต่อไปได้ หรืออาจจะประสบความสำเร็จ

(๓) การยึดมั่นในความเสมอภาค จะทำให้คู่กรณีไม่สร้างอุบายเพื่อเอาเปรียบ (Trick) อันนำไปสู่การให้คำสัญญาลอย ๆ ซึ่งอาจจะเป็นการสร้างปัญหาในอนาคตได้

(๔) การเคารพ และยึดมั่นในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และความเสมอภาคจะทำให้เกิดผลดีต่อทุกฝ่าย เพราะเป็นการเพิ่มพูนปัญญา จิตใจ และการพัฒนาการอยู่ร่วมกันให้มีความสุขมากขึ้น

พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส^{๕๕} ได้ให้ทัศนะในประเด็นนี้ว่า การยึดมั่นและเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นั้นก่อให้เกิดผลเชิงบวกต่อการเคารพ และยอมรับความหลากหลายและความแตกต่าง มีความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องเปิดใจกว้างในการที่จะยอมรับความหลากหลาย และความแตกต่างมากยิ่งขึ้น ซึ่งการยอมรับ ไม่ได้หมายความว่า มนุษย์ต้องเชื่อตามและเปลี่ยนทัศนคติของตัวเอง หากแต่หมายถึงการเปิดใจกว้าง เพื่อที่จะศึกษาและวิเคราะห์ความแตกต่างและความหลากหลายที่เกิดขึ้นในสังคมอื่น ๆ หรือมิติอื่น ๆ ซึ่งฐานรองรับการเปิดกว้าง ก็คือ ความเคารพในความคิดเห็น การแสดงออก และความเชื่อ เป็นต้นของคนอื่น ๆ ด้วย

๒.๑.๖.๓ การมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง “กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการซึ่งสาธารณชนมีความห่วงกังวล มีความต้องการ และมีทัศนคติที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐในการตัดสินใจ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มีเป้าหมายโดยรวมเพื่อให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้น และได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน”^{๕๖} การสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วม อาจถือได้ว่าเป็นหลักการและเครื่องมือสำคัญในการจัดการความขัดแย้ง โดยเฉพาะในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะเป็นกระบวนการที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นที่สุด คือ การได้รับทราบข้อมูลข่าวสารว่ารัฐจะทำ

^{๕๕} พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี:ศึกษาวิเคราะห์กรณีกลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๘๔-๘๕.

^{๕๖} เจมส์ แอล เกรตัน , วันชัย วัฒนศัพท์ (ผู้แปล), การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า), หน้า ๑.

อะไรหลังจากได้ตัดสินใจเรียบร้อยแล้วแจ้งให้ประชาชนทราบ ถัดขึ้นมาคือ การที่รัฐรับฟังความคิดเห็นของประชาชน หลังจากได้ข้อมูลไปแล้วก่อนตัดสินใจ คือประชาพิจารณ์ สูงขึ้นมาอีกคือประชาชนได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่อง หรือในโครงการนั้น เพื่อให้เกิดข้อยุติโดยฉันทาคติ และสูงที่สุด คือ การสามารถลงมติแต่ละคนทีละคนว่า “เอาหรือไม่เอา” ในการบวนการประชาชาติ”^{๕๓} และเหตุผลที่สำคัญไปกว่านั้น ในการจัดการความขัดแย้งกระบวนการการมีส่วนร่วมมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะ

(๑) เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันต่อความรู้สึกสูญเสียอำนาจ

(๒) เป็นช่องทางที่จะนำประชาชนมาร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาของส่วนรวม โดยสร้างความรู้สึกว่า “นี่เป็นปัญหาของเรา”

(๓) เป็นช่องทางที่จะสร้างให้เกิดการสื่อสารระหว่างกลุ่มในชุมชนเพื่อที่เขาจะได้อำนาจเข้ามาทำความเข้าใจถึงความต้องการของแต่ละกลุ่มและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีจะยับยั้งการกระทำที่สุดโตรง

(๔) เป็นช่องทางอีกทางหนึ่งในการสร้างชุมชนชนิดต่าง ๆ สิ่งแรกคือ ฝึกอบรมผู้ที่จะเป็นผู้นำในอนาคต ในขณะที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ เขาจะได้เรียนรู้วิธีที่จะมีอิทธิพลเหนือคนอื่น ได้อย่างไร และร่วมกันสร้างความร่วมมือได้อ่างไร

(๕) สามารถสร้างให้เห็นสถานภาพของชุมชนว่าเป็นอย่างไร มันยังบ่งชี้ถึงการเป็นชุมชนที่สร้างสรรค์ จากการทำงานร่วมกันเพื่อที่จะแก้ปัญหานี้ มันบอกถึงความเป็นชุมชนที่เปิดเผยจากการตัดสินใจอย่างโปร่งใส บอกถึงความเป็นชุมชนที่ไว้วางใจกัน^{๕๔}

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ากระบวนการการมีส่วนร่วมนั้น จะเป็นหลักการและเครื่องมือที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้ง แต่ในทางตรงกันข้าม กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมก็อาจจะนำไปสู่ความขัดแย้ง และความรุนแรงได้ หาก (๑) เทคนิค และวิธีการไม่ชัดเจน และรัดกุมเพียงพอ (๒) ทักษะของประชาชนและรัฐต่อประเด็นนี้เป็นไปในเชิงลบ (๓) ความเข้มแข็งขององค์กรภาค

^{๕๓} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๔๔.

^{๕๔} เจมส์ แอล เครตัน, วันชัย วัฒนศัพท์ (ผู้แปล), การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน, หน้า ๖-๗.

ประชาสังคมไม่มีพลังขับเคลื่อนเพียงพอ (๔) เกิดภาวะไร้ความสมดุลในการกำหนดเป้าหมาย (๕) ขาดทักษะในการเข้าไปจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี^{๕๕}

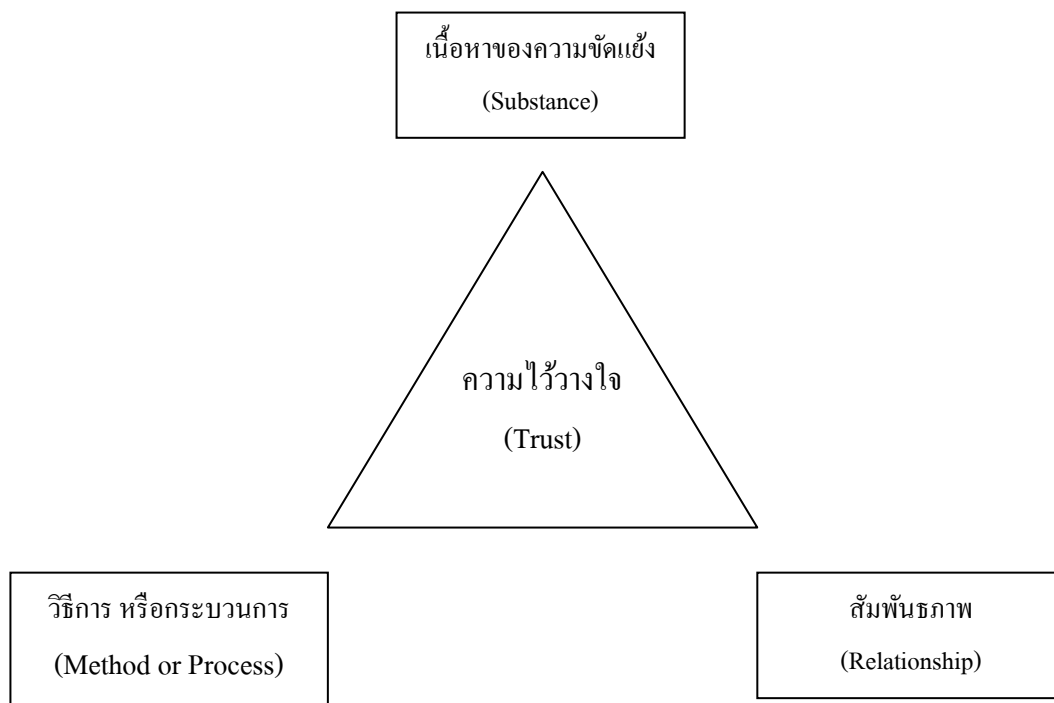
๒.๑.๖.๔ การเสริมสร้างความไว้วางใจ และ ความสัมพันธ์

ความไว้วางใจ (Trust) และความสัมพันธ์ (Relationship) ถือเป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีสำคัญในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ความไว้วางใจนั้นเปรียบเสมือนกาวใจ ที่ยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างกันเข้าด้วยกัน และความสัมพันธ์นี้เองเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาความขัดแย้ง ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในสามมุมของสามเหลี่ยม ดังแสดงในแผนภูมิที่ ๒.๒ ถ้าความสัมพันธ์ของระหว่างคู่กรณีดี ปัญหาความขัดแย้งจะไม่ค่อยได้เกิดขึ้น หรือถ้าเกิดขึ้นแล้ว การจัดการปัญหาจะง่ายกว่า ความสัมพันธ์จะดีหรือไม่ดีนั้นจะอยู่ที่ความไว้วางใจ หรือความไม่ไว้วางใจ ซึ่งถ้าคนเราไว้วางใจกัน ทำงานร่วมกัน แม้มีความขัดแย้งก็ผ่านไปได้ หรือแก้กันได้อย่างง่ายดาย แต่ถ้าไม่ไว้วางใจกัน ความขัดแย้งก็อาจจะกลายไปสู่การสั้มล้างทำลายกัน และแก้ปัญหาได้ยาก^{๖๐} ด้วยเหตุนี้ “ความไว้วางใจ” จึงถือว่าเป็น ศูนย์กลาง หรือ ตัวเชื่อมที่สำคัญใน “สามเหลี่ยม” ดังกล่าว เพื่อให้กระบวนการของความสมานฉันท์ในการทำงาน และการดำรงอยู่ในสังคมเป็นไปได้อย่างราบรื่นมากขึ้น

^{๕๕} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, ถวิลวดี บุรีกุล, ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม, เอกสารประกอบการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งด้านนโยบายสาธารณะโดยสันติวิธี, หน้า ๓๔.

^{๖๐} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๔๘-๔๙.

แผนภูมิที่ ๒.๒ แสดงความไว้วางใจ ความสัมพันธ์ และการจัดการความขัดแย้ง

๒.๑.๖.๕ ความยุติธรรม

ความยุติธรรม (Justice) ถือว่ามีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้ง เพราะความยุติธรรมในสังคมเป็นรากฐานของความเจริญ สังคมใดก็ตามที่ขาดความยุติธรรมไม่อาจก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้ ไม่ว่าจะเป็นความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคมหรือจิตใจ แต่กลับเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ ความขัดแย้ง การเสียกำลังใจ และนำไปสู่วิกฤติด้านต่าง ๆ รวมทั้งวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่เรากำลังเผชิญอยู่^{๖๐}

กระบวนการในการจัดการปัญหาความขัดแย้งอย่างไม่ยุติธรรม จะก่อให้เกิดความรู้สึกขาดความเชื่อถือต่อสถาบัน ต่อนโยบาย และกฎกติกาที่ใช้ในการจัดการปัญหา ความรู้สึกไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจนั้น มักนำไปสู่ความขัดแย้ง และบางครั้งกลายเป็นความรุนแรงในทุกสังคม และชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงกระบวนการเหล่านั้นที่เขารู้สึกว่าไม่ยุติธรรม ความรู้สึกไม่ยุติธรรมนั้น มาร์

^{๖๐} ประเวศ วะสี อังโน พิเชต สุนทรพิพิธ, ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา, บทบาทของผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภากับการระงับข้อพิพาทอย่างสันติ, ดูเพิ่มเติมใน <http://www.ombudsman.go.th/articles_main.asp?id=100080>.

ตอน ด้อยท์ (Morton Deutsch)^{๖๒} ได้ชี้ว่า การแบ่งปัน วิธีการ การได้รับการตอบแทน หรือฟื้นฟู ขอบเขตและระบบคุณธรรม ที่ไม่ชัดเจน บกพร่อง และ ไร้ความเป็นธรรม จะกลายเป็นตัวแปร สำคัญที่ทำให้บุคคล หรือกลุ่มบุคคล เกิดความรู้สึกไม่ยุติธรรม ดังนั้น การเสริมสร้างความรู้สึกรู้สึก ยุติธรรมให้เกิดขึ้นนั้น ควรยึดหลักความเสมอภาค หรือความเที่ยงธรรม (Equity) ความเท่าเทียม (Equality) และความจำเป็น (Need)

พระมหาพรหมชา วมมหาโส^{๖๓} ได้ให้ข้อสังเกตเพิ่มเติมในประเด็นนี้ว่า ในบางเหตุการณ์ ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย และสังคมโลกพบว่าปัญหาต่าง ๆ “ยุติ” ลงได้ แต่มักจะ “ไม่ เป็นธรรม” เมื่อบริการในมิติของศาสนา คำที่เป็นกุญแจสำคัญในการจัดการความขัดแย้ง น่าจะเป็นคำว่า “ธรรม” เพราะคำนี้กินความกว้างกว่าคำว่า “ยุติธรรม” วิธีการที่จะใช้เป็นที่คุมมือสำหรับจัดการ ความขัดแย้งต้องเป็นวิธีที่มีธรรม หรือเป็นธรรม ซึ่งคำว่าวิธีที่เป็นธรรมนั้น จะใช้วิธีอะไรก็ได้ แต่ สิ่งที่ต้องเป็นวิธีถูกนำเสนอด้วยเจตนาที่ดี ทุกคนยอมรับและปฏิบัติได้ และทุกคนมีความสุข

๒.๑.๗ วิธีการจัดการความขัดแย้ง

ดังได้กล่าวแล้วว่า ปัญหาของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมิใช่การขจัดความขัดแย้งให้หมดสิ้น ไป เพราะเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติ แต่เป็นเรื่องของวิธีการที่จะเราจะต้องจัดการ หรือหาทางออก ให้กับปัญหาความขัดแย้ง วิธีการในการจัดการความขัดแย้ง อาจแบ่งออกเป็น ๒ ระบบใหญ่ ๆ กล่าวคือ วิธีที่ไม่ใช่ทางกฎหมาย และวิธีทางกฎหมาย

๒.๑.๗.๑ วิธีที่ไม่ใช่ทางกฎหมาย สามารถจำแนกออกได้เป็นได้ ๖ วิธี กล่าวคือ การเจรจา การเจรจาไกล่เกลี่ย สุนทรียสนทนา การประนีประนอม การมีส่วนร่วม และการให้อภัย

๑) การเจรจา (Negotiation) การเจรจา หมายถึง กระบวนการของการแสดงออก ซึ่ง ข้อเสนอที่ต้องการให้ได้รับการตกลงบนพื้นฐานของผลประโยชน์ร่วมกันในเรื่องที่มีการขัดแย้ง ทางผลประโยชน์ เป็นต้น^{๖๔} ซึ่งโดยทั่วไป การเจรจาเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของการต่อรอง ระหว่างกลุ่มที่รู้สึกว่าจะเกิดความขัดแย้ง หรือเกิดความขัดแย้งแล้ว แต่ละกลุ่มจึงพบปะ พูดคุย

^{๖๒} Morton Deutsch, อ้างใน วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๕๕-๑๐๗.

^{๖๓} พระมหาพรหมชา วมมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์ กรณีกลุ่มน้ำแม่ตาซัง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๘๖-๘๗.

^{๖๔} Fred C. Ikle, How Nations Negotiate, (New York: Harper&Row, 1964), pp. 3-4.

แลกเปลี่ยนข้อมูล^{๖๕} และปรึกษาหารือกันทั้งระหว่างรัฐ หรือบุคคลที่เป็นคู่พิพาท เพื่อแสดงออกในข้อเสนอที่ต้องการให้ได้รับการตกลงบนพื้นฐานร่วมกัน^{๖๖} อันเป็นการแสดงถึงความตั้งใจและความพยายามในการเจรจาที่มุ่งหมายให้มีการตกลงระหว่างกัน จึงจำเป็นต้องดำเนินการต่อรอง เพื่อให้ได้บรรลุผลเป็นการตกลงที่จะถือปฏิบัติต่อกันในอนาคต^{๖๗}

๒) การไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง (Mediation) การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง หมายถึง กระบวนการที่คู่กรณีซึ่งอาจจะเป็นรัฐ บุคคล หรือกลุ่มบุคคลใช้ในการแก้ไขปัญหา โดยสมัครใจมาพูดคุย อภิปรายถึงความแตกต่างกันในเรื่องต่าง ๆ และเนื่องจากเป็นความสมัครใจที่คู่เจรจามานั่งพูดคุยกัน จึงเป็นการร่วมกันหาทางออกต่าง ๆ แล้วจึงร่วมกันตัดสินใจนำไปสู่ผลที่ คู่เจรจาพึงพอใจ ถ้าคู่เจรจาเข้าใจกระบวนการและสามารถสื่อสารกันได้อย่างดี ไม่ต้องมีคนกลางมาเป็นผู้กำกับกระบวนการ แต่โดยส่วนใหญ่กว่าที่จะตัดสินใจมาร่วมเจรจา ความขัดแย้งก็หายไปเป็นข้อพิพาทอย่างรุนแรง จำเป็นต้องมีคนกลางมาทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยที่เรียกว่า การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง^{๖๘} ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปในหัวข้อสุดท้ายของบทนี้

๓) สุนทรียสนทนา (Dialogue) หมายถึง “กระบวนการที่ดำเนินไปโดยใช้กระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคล เพื่อให้เกิดการคิดร่วมกันได้ในระหว่างบุคคลในกลุ่ม เป็นการสร้างสรรค์ความคิดร่วมที่นำไปไกลกว่าการระดมความคิด (Brainstorming) กล่าวคือ เป็นการขยายขอบเขตไปสู่สิ่งที่ลุ่มลึกภายในตน เป็นการแลกเปลี่ยนการรับรู้ที่เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้น และองค์ความรู้ภายในบุคคล และเป็นกระบวนการที่นำความรู้ที่อยู่ในตัวคนออกมาปรากฏให้เห็นที่ชัดเจน”^{๖๙} สิ่งที่เด่นชัดในบรรยากาศของกระบวนการนี้ คือ การเปิดใจสนทนากัน ด้วยการสร้างให้เกิดบรรยากาศแห่ง “อิสระ” ให้มากที่สุด ภาวะอิสระนี้เองที่ทำให้หลายสิ่งเปิดออกมา ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนแบ่งปันความคิดร่วมที่มีพลัง ความรู้สึก ความเข้าใจในกลุ่มอย่างแท้จริง^{๗๐} ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้ดังกล่าวนี้เองอาจจะส่งผลให้เกิดแนวทาง หรือทางออกในการจัดการปัญหาความขัดแย้งได้ในที่สุด

^{๖๕} Christopher W. Moor, (เขียน), วันชัย วัฒนศัพท์, กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง, (ขอนแก่น: สถาบันสันติศึกษา, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

^{๖๖} พ.ต.ชวติ สุทธิพันธุ์, “วิธีระงับข้อพิพาทโดยสันติของสหประชาชาติ”, วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป., หน้า ๖.

^{๖๗} อรุณ ภาณุพงศ์, “การเจรจาทางการทูต”, สราญรมย์ (๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๑): ๒.

^{๖๘} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๕๘.

^{๖๙} มนต์ชัย พิณจิตรสมุทร, Dialogue สุนทรียสนทนา ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญาร่วมกันของมนุษย์, (กรุงเทพฯ: บริษัท จงเจริญเทพารักษ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๘.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

๔) การประนีประนอม (Compromising) เมื่อกล่าวถึงการประนีประนอม (Compromising) ในความหมายทั่วไปนั้น^{๓๐} จัดได้ว่าเป็นหลักการในทางรัฐศาสตร์ที่นำมาประยุกต์ใช้เมื่อเกิดการตั้งตัวในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญหน้ากัน ท่ามกลางการเผชิญหน้าเพื่อเจรจาต่อรองในสิ่งที่แต่ละฝ่ายต้องการนั้น บรรยากาศต้องเต็มไปด้วยหลักแนวคิดและทฤษฎีที่ว่า “แสวงจุดร่วม และ สงวนจุดต่าง” ประเด็นใดที่สามารถหาทางออกร่วมกันได้โดยการเจรจาและหาข้อยุติต้องรับนำมาใช้ในทันที แต่ประเด็นใดก็ตามซึ่งเป็นข้อแตกต่างของแต่ละฝ่ายและนำมาซึ่งความแตกแยกก็ควรเก็บเรื่องราวเหล่านั้นเอาไว้ก่อน

แต่สิ่งที่สำคัญในการเจรจาหาข้อยุติก็คือควรมุ่งนำเสนอประเด็นที่เกี่ยวกับหลักการที่อยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงเท่านั้น ไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะนำเสนอประเด็นที่เป็นเรื่องส่วนตัว หรือประโยชน์ส่วนตัว และไม่ควรทำให้เรื่องส่วนตัวไปทำลายเรื่องส่วนรวมที่จะเกิด ท่ามกลางการประนีประนอมนั้นอย่าให้อารมณ์เข้ามามีอิทธิพลต่อการเจรจา ไม่เช่นนั้นแล้ว บรรยากาศของการหาข้อยุติจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากแต่ละฝ่ายใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล ดังนั้นควรประนีประนอมแนวคิดของแต่ละฝ่ายเพื่อให้บรรยากาศของการประชุมเป็นไปอย่างราบรื่น และมีบทสรุปที่ลงตัวในที่สุด เป็นการดำรงอยู่บนฐานของเป้าหมาย และความสัมพันธ์ โดยมุ่งเน้นไปที่การแบ่งผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นการได้รับผลประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย วิธีการนี้อาจจะใช้ไม่ได้ผลเมื่อเกิดความขัดแย้งในประเด็นที่ว่าด้วยค่านิยม ความเชื่อทางศาสนา และวัฒนธรรม

๕) การมีส่วนร่วม (Participation) กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการสร้างเวที และเปิดเวทีให้แก่ประชาชน (Public) หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง (Direct) หรือโดยอ้อม (Indirect) เข้ามามีส่วนร่วมในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมสังเกตการณ์ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์ เป็นต้น การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการซึ่งประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ และเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบาย และการตัดสินใจของรัฐ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด กล่าวคือ เป็นการสื่อสารสองทาง ทั้งอย่างเป็นทางการ และไม่

^{๓๐} พระมหาพรหม ธรรมหาโต “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซัง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

เป็นทางการ ซึ่งประกอบไปด้วยการแบ่งสรรข้อมูลร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และเป็นการเสริมความสามัคคีในสังคม^{๑๒}

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเพิ่มคุณภาพของตัดสินใจ การลดค่าใช้จ่าย และการสูญเสียเวลา เป็นการสร้างฉันทามติ ทำให้ง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ อีกทั้งช่วยหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าในกรณีที่ยากที่สุด ช่วยให้เกิดความน่าเชื่อถือ ความชอบธรรม และช่วยให้ทราบความห่วงกังวลของประชาชนและค่านิยมของสาธารณชน รวมทั้งเป็นการพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน^{๑๓}

๖) การให้อภัย (Forgiveness) สำหรับการศึกษารื่องการให้อภัย(Forgiveness) จะเป็นการศึกษาที่เน้นทางด้านจิตวิทยาสังคม(Social Psychology) โดยการให้อภัยจะมีความหมายในเชิงจิตวิทยา ที่ว่าด้วยการตอบสนองของบุคคลหนึ่งที่มีต่ออีกบุคคลที่ทำให้เจ็บปวด โดยตั้งใจที่จะละทิ้งความรู้สึก การคิด และพฤติกรรมทางที่ไม่ดีต่อบุคคลนั้นๆ และแทนที่ด้วยการมีความรู้สึก การคิด และพฤติกรรมในทางที่ดีซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของผู้ให้อภัย กล่าวคือ เป็นการปลดปล่อยความรู้สึกอาฆาตพยาบาท และความตั้งใจที่จะแก้แค้น เป็นกระบวนการทางจิตที่จะเกิดขึ้นตามมาจากภายหลังที่ได้รับบาดเจ็บจากความขัดแย้ง

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาการให้อภัยของนักวิชาการทางตะวันตกพบว่า บทบาทการให้อภัยในการแก้ไขความขัดแย้งโดยตรงนั้น โดยหลักการจะมุ่งไปที่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ หรือการหวนกลับมาคืนดีกัน(Reconciliation) ของคู่กรณี ภายหลังที่เกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว^{๑๔} และการให้คุณค่าของการให้อภัยจะเป็นไปในเชิงจิตวิทยาสังคม โดยให้ความสำคัญของการให้อภัยว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการบำบัดทางจิต เป็นการปลดปล่อยความรู้สึกโกรธ เคียดแค้น ที่จะส่งผลกระทบโดยตรงต่อสุขภาพจิตและกายของมนุษย์ การให้อภัยจึงเป็นเสมือนยารักษาโรคทั้งทางร่างกายและจิตใจ เช่น การลดลงของอัตราการเต้นของหัวใจและอัตราการหายใจ การลดลงของความวิตกกังวล และความซึมเศร้า ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์และความโกรธ และการพัฒนาความเคารพในตนเอง

^{๑๒} เจมส์ แอล เกรตัน , วันชัย วัฒนศัพท์ (ผู้แปล), การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน, หน้า ๒๕-๒๘.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕-๒๘.

^{๑๔} Dudley D. Cahn , Ruth Anna Abigail, **Managing Conflict through Communication**, third edition , (New York: Pearson, 2007), p. 232.

๒.๑.๓.๒ **วิธีทางกฎหมาย** การจัดการความขัดแย้งโดยวิธีทางกฎหมายนั้นสามารถแบ่งออกได้ ๓ วิธี คือ อนุญาโตตุลาการ (Arbitration) กระบวนการทางศาล (Judicial Approach) และกระบวนการออกกฎหมาย (Legislative Approach)

๑) **อนุญาโตตุลาการ (Arbitration)** หมายถึง กระบวนการที่ทั้งคู่สมัครใจขอให้ “บุคคลที่สามที่เป็นกลาง” ไม่มีส่วนได้เสียเป็นผู้ช่วยตัดสินใจในปัญหาความขัดแย้ง^{๑๕} ซึ่งวิธีการนี้เป็นวิธีการระงับข้อพิพาทซึ่งมีมานานนับพันปีแล้ว ทั้งในสมัยกรีก และโรมันก็ได้้นำวิธีการนี้มาใช้^{๑๖} เมื่อศึกษาถึงประวัติและวิวัฒนาการของกฎหมายพบว่า อนุญาโตตุลาการถูกนำมาใช้เพื่อระงับข้อพิพาทระหว่างรัฐกับรัฐ ข้อพิพาทระหว่างเอกชนกับเอกชน และข้อพิพาทระหว่างรัฐกับเอกชน ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุว่าข้อพิพาทระหว่างรัฐนั้นอาจนำมาซึ่งการใช้กำลังอาวุธเข้าต่อสู้กัน^{๑๗}

อนุญาโตตุลาการนั้นเป็นวิธีระงับข้อพิพาทที่มีบรรยากาศที่เป็นมิตรต่อกันมากกว่าการไปสู่ศาล ซึ่งข้อพิพาทที่เกิดขึ้นก็ได้รับการชำระความโดยบุคคลที่คู่กรณีเชื่อถือและไว้วางใจ^{๑๘} จะเห็นว่า อนุญาโตตุลาการนั้นเป็นเรื่องที่คู่กรณีจะตกลงกันเลือกบุคคลและกลไกในการระงับข้อพิพาทของตนเป็นเรื่อง ๆ ไป อีกทั้งกำหนดรูปแบบของอนุญาโตตุลาการ แต่งตั้งอนุญาโตตุลาการ ขอบเขตอำนาจของอนุญาโตตุลาการ รวมไปถึงต้องคำนึงถึงผล หรือข้อผูกมัดที่อาจจะเกิดขึ้นจากคำชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการด้วย อย่างไรก็ตามคำชี้ขาดของคณะกรรมการที่คู่กรณีได้ตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาตัดสินข้อพิพาทระหว่างคู่กรณีให้ต้องปฏิบัติตาม แต่ไม่จำเป็นต้องถึงที่สุด เพราะคู่กรณีอาจจะมีการดำเนินกระบวนการทางคดีเพื่อขอให้มีการตีความทบทวน แก้ไข อุทธรณ์ หรือเพื่อให้คำชี้ขาดนั้นใช้บังคับไม่ได้^{๑๙}

๒) **กระบวนการทางศาล (Judicial Approach)** หมายถึง การที่สถาบันซึ่งจัดตั้งขึ้นตามระบบที่สังคมยอมรับเข้ามาช่วยจัดการแก้ไขข้อพิพาท ซึ่งวิธีการนี้เป็นการเปลี่ยนจากการแก้ปัญหาระหว่างกันเองไปสู่กระบวนการของรัฐ โดยคู่กรณีดำเนินการจ้าง “ทนายความ” ให้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการสู้คดี ซึ่งมีการนำสืบต่อหน้าบุคคลที่สามที่เป็นกลางคือ “ผู้พิพากษา” หรือ “คณะ

^{๑๕} Christopher W. Moor, วันชัย วัฒนศัพท์(ผู้แปล), กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง, หน้า ๕.

^{๑๖} พ.ต.ชวดี พิสุทธิพันธ์, “วิธีระงับข้อพิพาทโดยสันติของสหประชาชาติ”, หน้า ๑๓.

^{๑๗} อนันต์ จันทโรภากร, กฎหมายอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ นิติธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

ลูกขุน” แล้วแต่ระบบ^{๕๐} ผู้ที่ทำหน้าที่พิพากษาเหล่านี้ นอกจากการพิจารณาถึงข้อขัดแย้ง ความหวัง
กังวล และผลประโยชน์ของกลุ่มแล้ว ยังต้องมองไกลออกไปถึงค่านิยม และมาตรฐานของสังคม
ผู้พิพากษาและคณะลูกขุนต้องตัดสินใจบนพื้นฐานของกฎหมาย และต้องเป็นไปตามตัวบทกฎหมาย
กลุ่มที่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ แต่ก็จะได้รับโอกาสในการแสดงทัศนคติของเขาเองอย่างหนัก
แน่น และจากการตัดสินใจที่สะท้อนถึงลักษณะความเป็นไปของสังคม^{๕๑}

๓) **กระบวนการออกกฎหมาย (Legislative Approach)** กระบวนการออกกฎหมายจัดได้
ว่าเป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้ง หรือข้อพิพาทได้อีกประการหนึ่งเช่นเดียวกัน วิธีการนี้ดำเนินการ
โดยภาครัฐโดยอาศัยกระบวนการทางกฎหมาย^{๕๒} ในรูปแบบของพระราชกำหนด หรือพระบัญญัติ
นิรโทษกรรม (Amnesty Act) ซึ่งประเด็นนี้อาจจะเป็นความขัดแย้งในประเด็นใหญ่ ๆ และมีผู้มีส่วน
ได้ส่วนเสียเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก ซึ่งหากนำผู้กระทำผิดมาลงโทษอาจจะก่อให้เกิด
ความโกลาหลได้ กรณีเช่นนี้เห็นได้จากการที่รัฐออกพระราชกำหนดนิรโทษกรรมเรื่องปิ่น และ
นิรโทษกรรมเกี่ยวกับการปฏิวัติรัฐประหาร เป็นต้น ถึงกระนั้น การออกกฎหมายในลักษณะนี้ไม่
ครอบคลุมถึงความผิดเกี่ยวกับ “คดีอาญา” ในประเด็นที่รุนแรง

๒.๒ ความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี ของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

โดยธรรมชาติของมนุษย์หากมีความขัดแย้งหรือข้อขัดแย้งเกิดขึ้นแล้ว มักจะถือความ
ต้องการ และความคิดของตนในการจัดการความขัดแย้งเพื่อเป้าหมายนั้น โดยการจัดการความ
ขัดแย้งมุ่งเพื่อให้ได้มาซึ่งชัยชนะ วิธีการจัดการความขัดแย้งได้มีการพัฒนารูปแบบเรื่อยมาจากการ
ให้ผู้นำสังคมเป็นผู้จัดการ และได้มีการพัฒนาไปสู่ในรูปแบบศาล โดยมีผู้พิพากษาเป็นผู้วินิจฉัยชี้
ขาดข้อพิพาท จนกระทั่งได้มีการพัฒนาเต็มรูปแบบของกระบวนการยุติธรรม มีการสืบพยาน การ
ฟ้องคดี กระบวนการพิจารณาคดี และการพิพากษาคดี

การนำข้อขัดแย้งขึ้นสู่กระบวนการศาลถึงแม้จะสามารถแก้ไขข้อขัดแย้ง หรือข้อพิพาท
ได้ ก็ไม่อาจถือว่าเป็นวิธีการการแก้ไขข้อขัดแย้งที่ดีที่สุด เพราะผลแห่งคำพิพากษาของศาลย่อมทำ
ให้คู่พิพาทฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ชนะ และอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้แพ้ (Win / Lose)

^{๕๐} Christopher W. Moor, วันชัย วัฒนศัพท์ (ผู้แปล), กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง, หน้า ๑๐.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

ปัญหาความล่าช้า กระบวนการพิจารณาที่ยู่ยากของกระบวนการศาลเป็นปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่ง รวมถึงการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย เสียเวลาทั้งของคู่พิพาทและส่วนของรัฐ โดยเหตุนี้ทำให้เกิดแนวคิดในการหาวิธีการ เพื่อระงับข้อขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้น มีเป้าหมายให้คู่พิพาทเข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้น และสามารถรักษาสัมพันธภาพร่วมกัน ไว้อันเกิดความสุขของสังคมโดยรวม การระงับข้อพิพาทโดยวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เป็นการระงับข้อพิพาทโดยมีบุคคลที่สามเข้ามา ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการช่วยเหลือชักจูงให้คู่พิพาทยอมเจรจาผ่อนผันเข้าหากัน อันจะนำไปสู่การทำความตกลงได้ด้วยความพอใจของทุกฝ่าย การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทถือเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง ในการระงับข้อพิพาทแทนการนำคดีเข้าสู่กระบวนการศาล และทำให้มีแต่ฝ่ายชนะไม่มีฝ่ายแพ้ (Win / Win)

๒.๒.๑ ความเป็นมาของวิธีการไกล่เกลี่ยในประเทศไทย

ในประเทศไทย ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าได้นำวิธีการไกล่เกลี่ยมาใช้ในการระงับข้อพิพาทแทนการฟ้องคดีในศาลตั้งแต่เมื่อใด หากศึกษาประวัติศาสตร์แต่ละยุคตั้งแต่สมัยล้านนาไทย สมัยสุโขทัย จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบันเชื่อว่า เป็นหลักธรรมชาติของมนุษย์ในสังคมที่ต้องการให้เกิดความสงบเรียบร้อย จึงได้นำขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยมในท้องถิ่นนั้น มาใช้ในการระงับข้อพิพาทโดยการไกล่เกลี่ย พระมหากษัตริย์ และพระสงฆ์จะเป็นผู้ที่มิบทบาทเป็นอย่างมากในการไกล่เกลี่ย

หลักฐานที่ชี้ชัดให้เห็นว่า การระงับข้อพิพาทโดยวิธีการไกล่เกลี่ยได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ก่อนยุคก่อนสุโขทัย ซึ่งในยุคนั้นได้มีกฎหมายที่พระเจ้ามังรายตราขึ้น ซึ่งเรียกว่า มังรายศาสตร์ ถือว่าเป็นกฎหมาย ที่มาจากรัฐจารีตบัญญัติ กำหนดสิทธิหน้าที่พลเมือง มีเนื้อหากฎหมายกำหนดคำสอนทางศาสนา และจารีตประเพณีไว้ในธรรมนูญกัณฑ์ไตร ๒๐๓ เป็นคำสอนผู้ปกครองหัวเมือง ที่เรียกว่า จำเมือง ความว่า “ การประนีประนอมยอมความให้ใช้หลัก บัวอย่าให้ซ้ำ น้ำอย่าให้ขุ่น งูอย่าให้เลียด เขียดอย่าให้ตาย ไม้อย่าให้ตัด ค้อนอย่าให้หัก ฟันอย่าให้ทลายลงมา”^{๔๓}

ในสมัยสุโขทัยได้ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือ หลักศิลาจารึก ซึ่งปรากฏถ้อยคำที่ได้จารึกในแท่งศิลาว่า “ถ้าไพร่ฟ้าลูกขุนผัดแผกแตกต่างกัน ไต่สวนดูแลจริง แล่งความแก่เบาด้วย ชื่อบ่งบ้ำผู้ลัก” และปรากฏถ้อยคำในตอนหนึ่งว่า “ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ ไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมืองมีถ้อยคำมีความเจ็บฟ่องข้องใจ มันจะกล่าวถึงเจ้าถึง ขุนบ่ไว้

^{๔๓} พิธีชัย ไชยแสงสุวกุล และคณะ, “วิจัยพื้นฐานตามกฎหมายล้านนาโบราณ”, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๓๑๓.

ไปสิ้นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไฉยินเรียก เมื่อถามสวนความแก่มั่นด้วยชื่อไพร่ในเมืองสุโขทัยจึงชม” จากศิลาจารึก จะเห็นได้ว่า การปกครองในสมัยสุโขทัย เป็นลักษณะการปกครองแบบพ่อปกครองลูก การระงับข้อพิพาทโดยการไกล่เกลี่ยจึงน่าจะเป็นความต้องการของคนในยุคนั้นมากกว่า ที่จะให้มีการตัดสินแบบแพ้ชนะกัน ซึ่งจะนำไปสู่ข้อขัดแย้งในสังคมมากขึ้น ลักษณะการปกครองในสมัยสุโขทัยมีการนำหลักศาสนาเข้ามาผนวกกับหลักในการปกครองประชาชนทำให้เกิดการสามัคคี และให้อภัยกัน

สมัยกรุงศรีอยุธยาพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจในการออกกฎหมายอันเป็นรัฐาธิปัตย์ ในจุลศักราช ๑๑๖๖ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้ออกกฎหมายเรียกว่า กฎหมายตราสามดวง^{๔๔} โดยตอนที่สองในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ อธิบายถึงลักษณะผู้ที่จะเป็นตระลาการ และมีพระไอยการกำหนดคุณสมบัติตระลาการ ดังนี้^{๔๕}

- ๑) ตระลาการที่นับถือศาสนาเดียวกันหรือประเภทเดียวกัน
- ๒) ตระลาการที่เป็นนายร้อย หรือนายแขวงในหัวเมืองส่วนนอก
- ๓) ตระลาการที่มีใจไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใด
- ๔) ตระลาการที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นตระลาการผู้ใหญ่
- ๕) ตระลาการที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง
- ๖) ตระลาการผู้ไกล่เกลี่ยที่ได้รับเลือกเข้ามาด้วยความยินยอมของกลุ่มความทั้งสองฝ่าย

ดังนั้น คำว่า “ตระลาการ” จึงมิได้ หมายถึงเฉพาะผู้พิพากษาเท่านั้น แต่ยังมีบุคคลอื่น ซึ่งได้แก่ นายร้อย นายแขวง พระสงฆ์ ที่มีความรู้ทางกฎหมาย และนอกจากนี้ ผู้ไกล่เกลี่ยก็เรียกว่าตระลาการอีกด้วย

สมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงชำระกฎหมายให้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่า กฎหมายตราสามดวง โดยในการวินิจฉัยชี้ขาดตัดสิน และการระงับข้อพิพาทด้วยการไกล่เกลี่ย ตามหลักพระธรรมศาสตร์ และพระราชศาสตร์ยังคงยึดถือกันอยู่ จนกระทั่งประเทศไทยมีการปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัยเทียบเท่านานอารยประเทศ และได้มีการบัญญัติ

^{๔๔} เขียร เจริญวัฒนา, “ระบบกฎหมายไทยและต่างประเทศ” (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมวิธีราช, ๒๕๒๘), หน้า ๕๕๖.

^{๔๕} กวอริช เวลส์, “การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ” (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓๕.

กฎหมายในเรื่องของการประนีประนอมยอมความไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยเรื่องเอกเทศสัญญา มาตรา ๘๕๐ ถึง มาตรา ๘๕๒ ถือเป็นบทบัญญัติกฎหมายที่บัญญัติขึ้น เพื่อเป็นวิธีการหนึ่งในระบบของการระงับข้อพิพาทที่ทำให้คู่กรณีผ่อนปรนให้แก่กัน

จากการศึกษาของอุดม บัวศรี และคณะ พบว่าในประเทศไทย ได้มีกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางมานานแล้วในสังคมชนบททางภาคอีสาน ที่เรียกว่า “ระบบเจ้าโคตร” ซึ่งเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาช้านาน ตัวเจ้าโคตรเอง คือ ปู่ย่า ตายาย(ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย) ที่เป็นที่ยกย่องนับถือของลูกหลานตระกูลนั้น หรือแม้แต่คนละตระกูล เจ้าโคตรจะทำหน้าที่เป็นคนกลางในกรณีที่มีความขัดแย้งกันในครอบครัวหรือในชุมชน จากการศึกษาวิจัยเรื่องเจ้าโคตร สรุปได้ว่าการใช้ระบบศาลยุติธรรมในการระงับความขัดแย้งถึงแม้ว่าจะเที่ยงตรง แต่ก็ไม่สมบูรณ์ เพราะเมื่อระงับความขัดแย้งอันหนึ่งก็จะเกิดความขัดแย้งอีกอันหนึ่งขึ้น เช่น ในกรณีเกิดการขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันในหมู่บ้าน ก็ไปแจ้งความให้ระบบบ้านเมืองเข้ามาจัดการ ซึ่งระบบตำรวจและศาลยุติธรรม ก็จะตัดสินให้มีผู้แพ้ผู้ชนะ คนแพ้ก็ถูกปรับมีโทษ ผู้ชนะก็พอใจว่าตัวเป็นผู้ชนะ เมื่อทั้งสองคนกลับมาอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันจึงเกิดทะเลาะกันอีกไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งต่างจากระบบเจ้าโคตรที่เมื่อเกิดเรื่องแล้ว จะนำคู่กรณีมาสืบสวนต่อหน้า โดยชี้ให้เห็นว่าใครถูกใครผิด และจะสั่งสอนให้อยู่ร่วมกัน มีการปรับโทษปรับปรับโทษก็ใช้ระบบ “เหล้าไห ไก่โต” มีการปรับโทษแค่ใช้เหล้าหนึ่งไห ไก่หนึ่งตัว เลี้ยงผู้แพ้เจ้าโคตรและผู้มาเป็นพยาน แล้วไกล่เกลี่ยให้เข้าใจกันและกัน ทั้งสองก็จะอยู่บ้านเดียวกันอย่างมีสันติสุข จะเห็นได้ว่าระบบเจ้าโคตรเป็นระบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเพื่อระงับความขัดแย้งแบบพื้นบ้านในสังคมอีสาน โดยใช้มิติวัฒนธรรมเป็นหลัก^{๖๖}

ปัจจุบันการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการไกล่เกลี่ย สามารถแบ่งตามองค์กรที่ระงับข้อพิพาทได้ ๒ ประเภท ดังนี้

- ๑) การระงับข้อพิพาทโดยวิธีการไกล่เกลี่ยที่ผ่านขบวนศาล
- ๒) การระงับข้อพิพาทโดยวิธีการไกล่เกลี่ยที่ผ่านองค์กรอื่นนอกจากศาล เช่น สมาคมหอการค้าไทย คณะกรรมการแรงงานสัมพันธ์

สำหรับงานไกล่เกลี่ยในศาลของไทยเพิ่งถูกนำมาจัดเป็นระบบเฉพาะมีการนำมาใช้อย่างจริงจังเมื่อประมาณไม่กี่ปีที่ผ่านมา โดยศาลแพ่งเป็นศาลชั้นต้นศาลแรกที่ริเริ่มนำเอาระบบไกล่เกลี่ยมาใช้ และศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลางได้นำเอาระบบไกล่

^{๖๖} อุดมบัวศรี และคณะ, เจ้าโคตร: การระงับความขัดแย้งในวัฒนธรรมอีสาน, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๓.

เกลี้ยมาใช้ โดยเป็นการไกล่เกลี่ยคดีที่มีข้อพิพาทและสภาพปัญหาแตกต่างจากศาลอื่น รวมทั้งได้สร้างระบบไกล่เกลี่ยเพื่อไกล่เกลี่ยทั้งคดีแพ่งกับคดีอาญาที่เป็นความผิดอันยอมความได้ด้วย สำหรับการเจรจาไกล่เกลี่ยนอกศาลนั้น ได้มีการเริ่มนำเข้ามาใช้ครั้งแรก โดยมีการจัดตั้งสถาบันสันติศึกษา ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งทางสถาบันได้ทำการจัดอบรมและเผยแพร่แนวทางของการเจรจาต่อรอง(Negotiation) การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง (Mediation) กระบวนการการมีส่วนร่วม (Public Participation Process) การเอื้อให้เกิดการดำเนินการกระบวนการ (Facilitation) ให้แก่องค์กรหน่วยงานของรัฐต่าง ๆ^{๘๗} นอกจากนี้ ยังมี ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า ที่ได้ให้การฝึกอบรม และเผยแพร่สันติวิธีในการจัดการความขัดแย้ง อีกด้วย

๒.๒.๒ ความหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง (Mediation)

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ “การไกล่เกลี่ย” หมายถึง พยายามให้ปรองดองกัน พยายามให้ตกลงกัน ลุบไล้ ทำให้เรียบร้อย ทำให้มีส่วนเสมอกัน^{๘๘}

ตามรายงานวิชาการฝึกอบรมหลักสูตรผู้พิพากษาผู้พิพากษาผู้บริหารในศาล พ.ศ. ๒๕๔๗ ให้ความหมาย “การไกล่เกลี่ย” ไว้ว่า เป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาข้อพิพาท โดยมีบุคคลที่สาม เป็นคนกลางเข้าช่วยเหลือ แนะนำในการเจรจาต่อรองของกลุ่มความ เพื่อระงับข้อพิพาท หรือหมายถึง กระบวนการ ซึ่งมีการตั้งคณะบุคคลหรือบุคคล โดยเปิดเผยและเป็นกลางระหว่างคู่ความ เพื่อใช้ความพยายามแก้ไข บรรลุถึงข้อตกลงอันเหมาะสม^{๘๙}

นอกจากการให้คำนิยามของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีนักวิชาการไทยอีกหลายท่าน ได้ให้ความหมายไว้หลายประการ ดังนี้

วันชัย วัฒนศัพท์ ได้ให้ความหมายของ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ว่าหมายถึง การเข้าไปแทรกในการไกล่เกลี่ยโดยผู้ที่เป็นบุคคลที่สาม เป็นคนกลาง และเป็นที่ยอมรับ คนกลางไม่มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวข้องกับข้อพิพาท เพื่อที่จะช่วยให้คู่กรณีที่มีข้อถกเถียงหรือขัดแย้งกันอยู่ให้บรรลุข้อตกลงที่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน โดยความสมัครใจ โดยทั่ว ๆ ไป การไกล่เกลี่ยคนกลาง คือ กระบวนการที่ต่อเนื่องของกระบวนการเจรจาด้วยความช่วยเหลือของคน

^{๘๗} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๖๓-๑๖๖.

^{๘๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๕๕.

^{๘๙} รายงานวิชาการฝึกอบรมหลักสูตรผู้พิพากษาผู้บริหารในศาล, “กลยุทธ์การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท”, ๒๕๔๗, หน้า ๔๓.

เข้าไปอยู่ตรงกลางที่เรียกว่า ผู้ไกล่เกลี่ยคนกลาง^{๕๐} ซึ่งบทบาทของบุคคลที่จะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยคนกลางก็คือ ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยที่เป็นกลาง และไม่เข้ากับฝ่ายใด การปรับเปลี่ยนกรอบคำพูด และกระบวนการใหม่ การสร้างสะพานมิตรแทนการสร้างกำแพงกั้น และการไม่ขยายประเด็นให้เป็นเรื่องใหญ่^{๕๑}

โชติช่วง ทังวงศ์ ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ คือ กระบวนการแก้ไขข้อพิพาท โดยมีบุคคลที่สามเป็นคนกลางเข้าช่วยเหลือแนะนำในการเจรจาต่อรองของกลุ่มความ เพื่อระงับข้อพิพาท^{๕๒}

ภาณุ รังสิสหัส ได้ให้ความหมายไว้ในรวมบทความ การไกล่เกลี่ยและการประนีประนอมข้อพิพาท และความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ว่าหมายถึง กระบวนการระงับข้อพิพาทที่มีบุคคลที่สามมาช่วยให้คู่ความมาเจรจาต่อรองกันได้สำเร็จ โดยเป็นผลผลิตประการหนึ่ง ซึ่งเกิดจากความล้มเหลวของการเจรจาต่อรอง แตมิใช่เป็นสิ่งที่เข้ามาแทนที่การเจรจาต่อรอง กระบวนการดังกล่าวมีประโยชน์ในการช่วยให้คู่ความทั้งสองฝ่าย หรือทุกฝ่ายสามารถบรรลุข้อตกลงร่วมกันจากกรณีที่มีการพิพาทนั้น ผู้ไกล่เกลี่ยจะเป็นคนกระตุ้นให้คู่ความตกลงกันได้ง่ายขึ้น แต่ไม่มีอำนาจตกลงให้แก่คู่ความแต่อย่างใด

พิชัยศักดิ์ หรยางกูร ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง วิธีการระงับข้อพิพาทแบบหนึ่งที่บุคคลที่สามมีบทบาทในการชักจูงให้คู่พิพาทเจรจา เพื่อระงับข้อพิพาท และบุคคลที่สามทำความเห็นของตนเสนอให้คู่พิพาทพิจารณา เพื่อปฏิบัติตาม หากคู่พิพาทเห็นคล้อยตามก็จะเกิดสัญญาประนีประนอมยอมความตามความเห็นของบุคคลที่สามนี้ ซึ่งได้รับเลือกให้มาทำหน้าที่นี้ ก็เพราะเป็นบุคคลที่คู่พิพาทยอมรับนับถือในเรื่องคุณธรรม และหรือในเรื่องความสามารถ^{๕๓}

สม อินทร์พยุง ได้ให้คำจำกัดความว่า คือ วิธีการ(Process) ที่ผู้ไกล่เกลี่ย ช่วยเหลือเกื้อกูล (Facilitate) คู่พิพาททั้งสองฝ่าย หรือหลายฝ่ายให้บรรลุข้อตกลงในการระงับข้อพิพาท

^{๕๐} วันชัย วัฒนศัพท์ (แปลและเรียบเรียง), “คู่มือการเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท”, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๑.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒.

^{๕๒} โชติช่วง ทังวงศ์, “จัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักข้อพิพาทศาลยุติธรรม, ๒๕๕๐,) หน้า ๕๘.

^{๕๓} พิชัยศักดิ์ หรยางกูร, “รวมข้อคิดเกี่ยวกับการระงับข้อพิพาทในทางการค้า”, (กรุงเทพมหานคร: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

รวมทั้งช่วยติดต่อในเรื่องราวต่างๆ ระหว่างผู้ไกล่เกลี่ยกับคู่พิพาทฝ่ายใด หรือทั้งสองฝ่าย จนกระทั่งถึงเวลาที่คู่พิพาททั้งสองฝ่าย หรือหลายฝ่ายตกลงกัน ให้ผู้ไกล่เกลี่ยเห็นหน้าที่ของเขา^{๕๔}

ชวติ พิสุทธิพันธ์ กล่าวว่า การไกล่เกลี่ย เป็นวิธีปฏิบัติของบุคคลที่สามเพื่อให้คู่กรณีทำความตกลงกัน ผู้ไกล่เกลี่ยจะเข้าร่วมเจรจาและหาทางออกในปัญหาข้อพิพาทนั้น การไกล่เกลี่ยเป็นการเจรจาโดยมีผู้ไกล่เกลี่ยเป็นคนกลางและไม่มีลักษณะบังคับ คู่กรณีมีเสรีภาพเต็มที่ในการระงับข้อพิพาทหรือไม่ระงับข้อพิพาทตามทางออกที่ผู้ไกล่เกลี่ยเสนอก็ได้ และสำหรับด้านผู้ไกล่เกลี่ยก็มีเสรีภาพที่จะเสนอการไกล่เกลี่ยของเขาต่อไป หรือจะหยุดการไกล่เกลี่ยเมื่อใดก็ได้เช่นกัน การไกล่เกลี่ยจะต้องอาศัยความยินยอมของคู่กรณีเป็นสำคัญ^{๕๕}

ปรัชญา อยู่ประเสริฐ กล่าวว่า การไกล่เกลี่ย คือการที่คู่พิพาทตกลงยินยอมให้บุคคลที่สามซึ่งเป็นคนกลางที่มีความเป็นอิสระและความเป็นกลางแต่ไม่มีอำนาจชี้ขาดข้อพิพาท ทำการช่วยเหลือในการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ให้ทั้งสองฝ่ายยินยอมลดหย่อนผ่อนปรนให้แก่กัน จนกระทั่งสามารถตกลงกันได้โดยทำสัญญาประนีประนอมความเพื่อระงับข้อพิพาทกันต่อไป^{๕๖}

คำว่า “ไกล่เกลี่ย” นั้น จะตรงกับ คำว่า “Mediation” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งได้มีการให้คำนิยามไว้หลายประการ ดังนี้

พจนานุกรมของ Black’s Law ให้ความหมาย “Mediation” ว่า คือ การแทรกแซง หรือ สอดแทรกของบุคคลที่สาม เพื่ออยู่ระหว่างกลางบุคคลสองฝ่ายที่มีข้อพิพาท เพื่อชักจูงให้บุคคลที่มีข้อพิพาทปรับเปลี่ยน หรือข้อตกลงในปัญหาข้อพิพาทได้ เป็นการตกลงในข้อพิพาทโดยการกระทำที่เป็นกลาง หรือบุคคลที่เป็นกลาง^{๕๗}

ตามรายงานของกรรมการเฉพาะกิจเกี่ยวกับ Alternative Dispute Resolution (ADR) ของสมาคมเนติบัณฑิตยสภาของประเทศไทยค.ศ. ๑๙๘๕ ได้ให้คำจำกัดความ “Mediation” ไว้

^{๕๔} สม อินทร์พยุง, “หลักเกณฑ์การประนีประนอมและไกล่เกลี่ยข้อพิพาท”, วารสารทนายความ, ๑๐, ๑๘, สิงหาคม-กันยายน, ๒๕๔๕, หน้า ๕๓.

^{๕๕} พ.ต.ชวติ พิสุทธิพันธ์, “วิธีการระงับข้อพิพาทโดยสันติของสหประชาชาติ”, หน้า ๘.

^{๕๖} ปรัชญา อยู่ประเสริฐ, **ขั้นตอนกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท**, ใน รวบรวมบทความ เทคนิคจิตวิทยา และการสื่อสารสำหรับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท, รวบรวมจัดพิมพ์โดย สำนักกระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๕๗} บุญตา ส. ผาวมิษฐ์, “กระบวนการว่าด้วยการไกล่เกลี่ย: ศึกษาเปรียบเทียบตามกฎหมายไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”, **วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

ว่า การที่บุคคลภายนอก (Third Party) ซึ่งเป็นที่ยอมรับ เป็นอิสระ เป็นกลาง และไม่มีอำนาจตัดสินใจ ตัดสินชี้ขาด (No Decision Making Power) เข้ามาเกี่ยวข้องกับข้อพิพาท หรือเกี่ยวข้องกับการเจรจาต่อรอง (Negotiation) เพื่อช่วยคู่พิพาทให้บรรลุข้อตกลงในการระงับประเด็นต่างๆ ของข้อพิพาท ด้วยความสมัครใจของเขาเอง^{๕๘}

ในรัฐเวอร์จิเนีย สหรัฐอเมริกา หมวดที่ ๒๑.๒ (Chapter ๒๑.๒) ของประมวลกฎหมายของเวอร์จิเนีย (Code of Virginia) ให้คำจำกัดความของ “Mediation” ว่า คือ วิธีการ (Process) ที่ผู้ไกล่เกลี่ยช่วยเหลือ (Facilitator) คู่พิพาททั้งสองฝ่ายหรือหลายฝ่ายให้บรรลุข้อตกลงในการระงับข้อพิพาทรวมทั้งช่วยติดต่อในเรื่องต่างๆ ระหว่างผู้ไกล่เกลี่ยกับคู่พิพาทฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหรือทั้งสองฝ่าย จนกระทั่งถึง เวลาที่คู่พิพาททั้งสองฝ่ายหรือหลายฝ่ายตกลงกันให้ผู้ไกล่เกลี่ยพ้นหน้าที่ของเขา^{๕๙}

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการต่างประเทศ ได้ให้คำจำกัดความ “Mediation” ดังนี้

Christopher W.M. ให้ความเห็นว่า “Mediation” หมายถึง การแทรกแซงของบุคคลที่สามที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นกลางในการเจรจาหรือแก้ปัญหาความขัดแย้ง โดยผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ แต่จะเป็นผู้ช่วยเหลือคู่กรณีด้วยความสมัครใจและ สามารถตกลงกันในปัญหาความขัดแย้งร่วมกันได้^{๖๐}

Henry J. Brown and Arthur L. กล่าวไว้ว่า “Mediation” คือกระบวนการที่ส่งเสริมช่วยเหลือคู่กรณี ด้วยบุคคลที่สามที่เป็นกลาง ที่เรียกว่าผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) ซึ่งเป็นบุคคลที่ช่วยให้คู่กรณีสามารถตกลงแก้ปัญหาข้อพิพาทของตนได้ โดยผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีอำนาจในการตัดสินใจใดๆ ที่จะมีส่วนผูกพันคู่กรณี แต่ผู้ไกล่เกลี่ยจะใช้กระบวนการ เทคนิคและความรู้ ความเชี่ยวชาญต่างๆ ในการช่วยให้คู่กรณีเจรจาทกลงกันได้ ในข้อพิพาทที่มีอยู่โดยปราศจากการพิจารณาพิพากษาคดี^{๖๑}

จากความหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า “การไกล่เกลี่ย” (Mediation) เป็นกระบวนการระงับข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้ง โดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลาง มาทำหน้าที่เป็นผู้เสนอแนะ แนวทางในการแก้ไขปัญหา ประโยชน์ และหนทางที่จะเป็นไปได้มากที่สุดให้แก่คู่กรณี อีกทั้งยังช่วยเหลือในการเจรจาต่อรองระหว่างคู่กรณีหรือคู่ความ เพื่อให้สามารถบรรลุ

^{๕๘} Henry J. Brown and Arthur L. **Marriott, ADR Principles and Practice** (London :Sweet and Maxwell, 1999) , p.7.

^{๕๙} Ibid., p. 8.

^{๖๐} Christopher W. Moore, **The Mediation Process Practice Strategies for Resolving Conflict**, 2nd ed. (U.S.A. : Jossey-Bass Inc., Publishers, 1996), p. 15.

^{๖๑} Henry J. Brown and Arthur L. **Marriott, ADR Principles and Practice** , p.127.

ข้อตกลง และขจัดความขัดแย้งลงได้ โดยความสมัครใจของกลุ่ม ทั้งนี้ข้อเสนอแนะของผู้ไกล่เกลี่ย ไม่ถือเป็นข้อผูกพันที่จะบังคับให้คู่กรณีหรือคู่ความต้องการปฏิบัติแต่อย่างใด การไกล่เกลี่ยนั้นจะช่วยรักษาสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีและก่อให้เกิดบรรยากาศที่ดีขึ้นทั้งสองฝ่าย

๒.๒.๓ ทฤษฎีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

การระงับข้อพิพาทโดยการไกล่เกลี่ยมีทฤษฎีสำคัญที่เกี่ยวข้อง ดังนี้^{๑๐๒}

๑) ทฤษฎีการแข่งขัน (Competitive Theory) ทฤษฎีนี้มองว่า ผู้เจรจาที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ ผู้ที่มีความรู้ทางกฎหมาย และสามารถรักษาผลประโยชน์ของลูกความ โดยได้รับผลตอบแทนเป็นรูปธรรม ซึ่งอาจเป็นในด้านเงินตราหรือวัตถุ และเข้าใจถึงอำนาจที่ตนมีอยู่ และใช้โดยไม่ชักช้า เพื่อประโยชน์ของลูกความ ทฤษฎีนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานเบื้องต้นว่า “สังคมอยู่ภายใต้ปกครองหรือครอบงำ โดยผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ในสถานการณ์ของการเจรจาแต่ละฝ่ายทั้งนี้มักกฎหมายและลูกความต่างมีความประสงค์ให้บรรลุความต้องการของตนมากที่สุด” ทฤษฎีการแข่งขันมองโลกในแง่ที่ว่าทรัพยากรมีอยู่จำกัดต้องแบ่งปัน โดยการแข่งขันเพื่อให้ได้ประสบความสำเร็จ ในแต่ละเรื่องทฤษฎีรูปแบบการเจรจากำหนดขึ้น โดยถือผลประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ เพื่อให้ตนได้รับประโยชน์มากที่สุด ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องฝ่ายสูญเสีย

๒) ทฤษฎีการแก้ปัญหา (Problem Solving Theory) ทฤษฎีนี้ถือหลักว่า ผู้เข้าร่วมเจรจาทุกคน มีผลประโยชน์ร่วมกัน ทุกคนอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมของสังคมเดียวกัน จึงมีส่วนในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เพื่อให้สามารถนำข้อตกลงด้วยความสมัครใจ ข้อขัดแย้งเป็นปัญหาที่ต้องศึกษาและแก้ไขร่วมกัน โดยคู่ความทั้งสองฝ่ายเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน หลักการของทฤษฎีการแก้ไขปัญหาที่สำคัญ มี ๕ ประการ คือ (๑) แยกปัญหาความสัมพันธ์ส่วนตัวออกจากข้อขัดแย้ง และแก้ไขในแต่ละปัญหาต่างหากจากกัน (๒) เน้นความสำคัญของประโยชน์ได้เสีย และความต้องการของคู่ความซึ่งไม่ใช่ฐานะของคู่ความ (๓) คิดหาทางเลือกหลายวิธีเพื่อให้คู่ความได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน (๔) ยืนยันการใช้องค์ประกอบต่างๆที่ต้องนำมาใช้ในการตัดสินใจ เพื่อประเมินทางเลือก และ (๕) เข้าใจ และแสวงหาทางเลือกที่ดีที่สุดในการเจรจาตกลงทำสัญญา

จากการศึกษาของ สุกัญญา กองศรี ได้สรุปเปรียบเทียบถึงข้อดีข้อเสีย ของทฤษฎีการแข่งขัน และทฤษฎีการแก้ปัญหาดังกล่าวข้างต้น ดังนั้นว่า ทฤษฎีการแข่งขันมีข้อดีคือ สามารถกำหนดรูปแบบและขั้นตอนการเจรจา การต่อรองที่แข็งแกร่ง จะเหนือกว่าฝ่ายที่ด้อยกว่า ทำให้ข้อพิพาทสามารถยุติลงได้ ข้อเสียคือคู่ความต้องเผชิญหน้ากัน แต่ละฝ่ายต่อสู้เพื่อชัยชนะ ทำให้เป็น

^{๑๐๒} อานันท์ จันทรโอภากร, “เรื่องการไกล่เกลี่ย/ประนอมข้อพิพาท”, หน้า ๒-๘.

ศัตรูกันเมื่อฝ่ายใดได้ประโยชน์อีกฝ่ายหนึ่งต้องสูญเสีย ส่วนทฤษฎีการแก้ไขปัญหามีข้อดีที่ว่า เป็นการแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยคำนึงถึงความชอบธรรมของฐานะ ผลประโยชน์และความประสงค์ของอีกฝ่ายหนึ่ง มิได้มุ่งเพื่อชัยชนะแต่เพียงอย่างเดียว แต่อย่างไรก็ตามข้อเสียที่ว่า ไม่อาจใช้ร่วมกับทฤษฎีการแข่งขันในแง่ที่ว่า แม้ทรัพยากรจะมีอยู่อย่างจำกัดในการแบ่งปัน ฝ่ายหนึ่งอาจได้ประโยชน์โดยไม่ทำให้อีกฝ่ายต้องสูญเสีย ดังนั้นทฤษฎีทั้งสองต่างมีข้อดีและข้อเสีย จึงสมควรที่ผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องเลือกนำ เฉพาะข้อดีของแต่ละทฤษฎีมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดบนพื้นฐานแห่งสภาพปัญหา และสภาพแวดล้อมของคดีหรือข้อพิพาทนั้นๆด้วย^{๑๑๓}

ผู้ไกล่เกลี่ยนั้นจะอาศัยแต่เพียงทฤษฎียังไม่พอ ยังจะต้องมีประสบการณ์พอสมควรจึงจะทำให้การไกล่เกลี่ยให้บรรลุผลสำเร็จได้ เช่นผู้ไกล่เกลี่ยควรกำหนดแนวปฏิบัติในการเจรจา คือมีการไกล่เกลี่ยคู่ความร่วมมือกัน หรือแยกไกล่เกลี่ยคู่ความทีละฝ่าย ขอพูดคุยกับทนายหรือตัวความหรือให้บุคคลภายนอกมาชี้แจงข้อเท็จจริงตามความประสงค์ของกลุ่มความ และผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องเข้าใจแนวคิดที่ต่างกันของกลุ่มความ สามารถวิเคราะห์วัตถุประสงค์และความต้องการที่แท้จริงของแต่ละฝ่าย พยายามโน้มน้าวแนวคิดของกลุ่มความแต่ละฝ่าย วินิจฉัยแนวคิดของตนและ เข้าใจถึงแนวคิดของอีกฝ่ายหนึ่ง จากนั้นผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องชี้แนะข้อตกลงในประเด็นให้คู่ความคิดและตัดสินใจ

ทั้งหมดนี้ไม่มีหลักทฤษฎีกำหนดไว้แน่นอนจะต้องอาศัยประสบการณ์ของผู้ไกล่เกลี่ยเอง วัตถุประสงค์ของการไกล่เกลี่ยไม่ใช่เพื่อชี้แนะข้อตกลงให้คู่ความ วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการไกล่เกลี่ยคือ การเข้าไปช่วยให้คู่ความทำการเจรจาต่อรองง่ายเข้า และอำนวยความสะดวกให้แก่การติดต่อเจรจาระหว่างคู่ความสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตรในการเจรจาจนกระทั่งคู่ความสามารถบรรลุข้อตกลงร่วมกันได้หรือมองเห็นทางออกของปัญหา ผู้ไกล่เกลี่ยจึงเป็นผู้พยายามนำทางให้คู่ความเพื่อที่จะพบทางออกของปัญหาที่เป็นที่พอใจของทุกฝ่าย^{๑๑๔}

๒.๒.๔ หลักการพื้นฐานของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง (Mediation) เป็นการที่คู่กรณีพยายามที่จะแก้ปัญหาคความแตกต่างระหว่างกัน โดยความช่วยเหลือของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่สามที่เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย โดยมีหลักการพื้นฐานดังนี้

^{๑๑๓} สุกันยา กองศรี, “บทบาทของทนายความในการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการไกล่เกลี่ย”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๑), หน้า ๘-๑๐.

^{๑๑๔} บุญตา ศ.ผามมีชัย, “กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท : ศึกษาเปรียบเทียบตามกฎหมายไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”, หน้า ๒๗.

๒.๒.๔.๑ หลักการของกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง^{๑๐๕}

กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางมีหลักการที่จะต้องทำความเข้าใจอยู่หลายประเด็น ได้แก่

๑) กระบวนการนี้การพิจารณาตัดสินหาทางออกของข้อขัดแย้งเกิดโดยคู่กรณี หรือคู่ขัดแย้งช่วยกันพิจารณาหาทางออกร่วมกัน คนกลางไม่มีหน้าที่หรือไม่มีอำนาจไปตัดสิน

๒) กระบวนการในการเจรจาจะใช้วิธีหรือกระบวนการใช้การเรียนรู้ร่วมกัน (Learning Process) โดยไม่ใช่จุดยืน (Position) แต่จะใช้การเจรจาโดยใช้ความต้องการหรือความสนใจร่วมกันเป็นพื้นฐานในการเจรจา (Interest Based Negotiation) เช่น ไม่ใช้การเจรจากันว่าจะสร้างโรงไฟฟ้าหรือไม่สร้างโรงไฟฟ้า ซึ่งเป็นการเจรจาโดยยึดจุดยืน (Position - Based Negotiation) และไม่มีทางจะหาข้อยุติได้ ต้องอาศัยคำถามว่า “ทำไม” จึงจะสร้าง หรือ “ทำไม” จึงจะไม่สร้าง เหตุผลเหล่านี้ก็จะเหมือนประเด็นที่เราจะมาช่วยกันหาคำตอบ ถ้าตกลงกันได้ก็ถือเป็นข้อยุติ ถ้าตกลงกันไม่ได้จะต้องมีการศึกษาหาข้อมูลอะไรอีก ก็ต้องตกลงกันให้ดี

๓) กระบวนการเจรจาต้องมีกติกาในการเจรจา (Ground Rules) เพื่อให้คนกลางที่มีหน้าที่กำกับกระบวนการได้ตามนั้น เช่น กำหนดว่าให้ผลัดกันพูดทีละคน อาจจะแยกกลุ่มคุยกัน หรืออะไรคือข้อยุติ หากไม่สามารถหาข้อยุติได้จะทำอะไร จะประชุมที่ไหน ใช้เวลามากน้อยเท่าไร เริ่มเมื่อใด เลิกเมื่อใด ใครจะทำหน้าที่เป็นคนกลาง

๒.๒.๔.๒ บทบาท และหน้าที่ของผู้ไกล่เกลี่ย หรือคนกลาง

Mr.Derril T.Warren, Q.C. ผู้อำนวยการบริหาร (Executive Director) ศูนย์อนุญาโตตุลาการของบริติสโคลัมเบียประเทศแคนาดา กล่าวว่า “Mediator” หรือผู้ไกล่เกลี่ย กระทำการในฐานะเป็นคนกลาง เป็นผู้ช่วยเหลือ (Facilitator) ในระหว่างที่มีการเจรจาต่อรองต่างๆ ระหว่างคู่พิพาท จุดประสงค์ของการช่วยเหลือก็คือเพื่อให้ข้อพิพาทระงับไปด้วยความสมัครใจเป็นชัยชนะของทั้งสองฝ่าย (Win/Win Settlement) ขอมริบว่าเป็นการตกลงที่เป็นธรรม ถึงแม้ว่าจะไม่มีฝ่ายใดได้ประโยชน์ครบถ้วนตามที่เรียกร้องมาในตอนเริ่มต้นข้อพิพาทก็ตาม การเจรจาต่อรองกันโดยสุจริตใจเป็นหัวใจสำคัญ แม้ตามหลักปฏิบัติทั่วไป ผู้ไกล่เกลี่ยจะไม่ให้คำแนะนำหรือให้คำตัดสินหรือออกความเห็นว่าการพิพาทควรตกลงกันอย่างไรก็ตาม แต่ผู้ไกล่เกลี่ยมักจะเสนอแนวคิดริเริ่ม (Creativity) โดยใช้การสอบถามที่มีความชำนาญ (through the skillful use of questions) ผู้ไกล่เกลี่ยจะแยกข้อเท็จจริงสำคัญๆ ออกจากข้อเท็จจริงที่ไม่เกี่ยวข้องโดยเร็ว และมุ่ง

^{๑๐๕} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๕๖-๑๕๗.

คำนึงถึงผลประโยชน์หรือส่วนได้เสียของกลุ่มพิพาทมากกว่า การเจรจาของกลุ่มพิพาทที่ใช้อารมณ์จะหมดไปด้วยความอดทนและตั้งใจอย่างซื่อสัตย์ของผู้นำในฐานะของผู้ไกล่เกลี่ย ในข้อพิพาทที่เป็นปัญหาเทคนิค ผู้ไกล่เกลี่ยไม่จำเป็นต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเทคนิคนั้น เพราะว่าผู้ไกล่เกลี่ยไม่ใช่ผู้ตัดสินใจข้อพิพาท ถ้ามีความจำเป็นกลุ่มพิพาทจะเป็นผู้จัดหาผู้เชี่ยวชาญเอง แต่ผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทควรเป็นผู้ช่วยเหลือที่ได้รับการฝึกอบรมอย่างมืออาชีพ (highly trained professional facilitator) โดยทำหน้าที่ของตนเหมือนกับผู้ควบคุมวงดนตรี(conductor of an orchestra) แม้ว่าผู้ควบคุมวงจะไม่สามารถเล่นดนตรีชิ้นใดได้ แต่ความรู้ความชำนาญในการควบคุมวงดนตรีของเขาช่วยเหลือนำนักดนตรีเล่นได้อย่างไพเราะ^{๑๑๖} โดยสรุปผู้ไกล่เกลี่ย หรือคนกลางจึงมีบทบาทหลายประการ^{๑๑๗} คือ

๑) ประสานระหว่างข้อพิพาท ช่วยให้กลุ่มพิพาทมาพบปะเจรจากัน ผู้ไกล่เกลี่ยจะเป็นผู้ติดต่อประสาน นัดวันเจรจาหาทาง ให้กลุ่มพิพาท หรือตัวแทน ที่มีอำนาจได้มาพบปะพูดคุย เพื่อหาแนวทางในการยุติข้อพิพาท

๒) อำนวยความสะดวกในการไกล่เกลี่ย หรือ ประนีประนอมข้อพิพาท ผู้ไกล่เกลี่ยจะดำเนินการจัดเตรียมสถานที่ ห้องประชุม อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง อาหาร และเครื่องดื่มที่จำเป็น เพื่อให้การไกล่เกลี่ยดำเนินไปได้เรียบร้อยภายใต้บรรยากาศที่เป็นมิตรต่อกัน

๓) ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ผู้ไกล่เกลี่ยจะช่วยเสาะหาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลทางกฎหมาย แปลความหมาย และเป็นสื่อกลางให้แก่กลุ่มพิพาทได้เข้าใจตรงกัน

๔) ให้ความรู้ในการไกล่เกลี่ย หรือประนีประนอมข้อพิพาท ตลอดจนการเจรจาต่อรองแก่กลุ่มพิพาท ผู้ไกล่เกลี่ยซึ่งมีความรู้ ความเข้าใจในระบบการไกล่เกลี่ย ควรให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการไกล่เกลี่ยแก่กลุ่มพิพาท ให้ตระหนักถึงประโยชน์ในการร่วมกันแก้ปัญหา และระงับข้อพิพาทได้ดี จะทำให้การไกล่เกลี่ยประสบความสำเร็จได้มาก

๕) ดำเนินการและควบคุมกระบวนการไกล่เกลี่ยตามพฤติกรรมแห่งคดีตามที่เห็นเหมาะสม และสมควร ผู้ไกล่เกลี่ยจะเป็นผู้ดำเนินการให้กระบวนการไกล่เกลี่ยสามารถดำเนินต่อไป

^{๑๑๖} การประนีประนอมข้อพิพาทและทางเลือกอื่นในการระงับข้อพิพาทนอกศาล, (กลุ่มกฎหมายกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งและอนุญาโตตุลาการสภาวิจัยแห่งชาติ วันที่ ๑๔-๑๕ กันยายน ๒๕๔๓ ณ องค์การสหประชาชาติ), หน้า ๖ (อัคราณา).

^{๑๑๗} ปรัชญา อยู่ประเสริฐ, “เทคนิค จิตวิทยา และการสื่อสาร สำหรับการไกล่เกลี่ย”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยข้อพิพาทศาลยุติธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖.

ได้จนสำเร็จ โดยควบคุมและดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ รวดเร็ว ไม่ให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดประวิงเวลาให้ล่าช้า ป้องกันการโต้เถียงอันจะนำไปสู่การทะเลาะวิวาท เมื่อถึงทางตันก็ดำเนินการหาแนวทางที่ฝ่ายพันธมิตร หรือข้อขัดข้องต่างๆ ไปจนสามารถตกลงกันได้

๖) ไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการตัดสินใจ จึงทำให้บทบาทของคนกลางต่างจากผู้พิพากษาหรือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นอนุญาโตตุลาการ ซึ่งในบทบาทของคนกลางในบทบาทของผู้พิพากษาหรืออนุญาโตตุลาการนั้นเป็นคนที่ถูกกำหนดโดยกฎหมายหรือโดยความยินยอมพร้อมใจของกลุ่มที่จะทำหน้าที่ตัดสินใจโดยอาศัยกฎกติกา สัญญาหรือโดยวิธีปกติที่เป็นที่ยอมรับของสังคม คนกลางจึงไม่เหมือนผู้พิพากษาหรืออนุญาโตตุลาการที่เขาไม่มีอำนาจที่จะตัดสินใจใดๆ ทั้งสิ้นมีอยู่หลายๆ กรณีเหมือนกัน ซึ่งโดยตำแหน่งนั้นมีความอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจในเรื่องดังกล่าว อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดีเขาอาจจะมาทำหน้าที่คนกลางทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยอย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อเขาวางบทบาทหรืออำนาจของการตัดสินใจของเขาไว้ชั่วคราว

๗) ช่วยในการทำสัญญาประนีประนอมยอมความ เมื่อคู่พิพาทสามารถตกลงกันได้ ผู้ไกล่เกลี่ยจะเป็นผู้ช่วยเหลือให้คำแนะนำในการร่าง หรือตรวจสอบสัญญาประนีประนอมยอมความให้มีผลผูกพันบังคับได้ โดยไม่ขัดต่อกฎหมายและความสงบเรียบร้อย ตรวจสอบผู้ที่มีอำนาจลงนามที่มีผลผูกพัน แล้วดำเนินการให้คู่พิพาท และพยานลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐาน

๒.๒.๔.๓ คุณสมบัติของผู้ไกล่เกลี่ย หรือคนกลาง^{๑๑๔}

คนกลางอาจจะเป็นคนเดียว สองคน หรือมากกว่าก็ได้แล้วแต่กรณี คนกลางจะต้องเป็นที่ยอมรับของกลุ่ม หรือคู่เจรจา รู้จักและเข้าใจกระบวนการดำเนินไปของความขัดแย้งและสามารถกำกับกระบวนการให้ดำเนินไปกับทั้งต้องไม่มีผลประโยชน์ในเรื่องที่ขัดแย้งกัน คุณสมบัติของคนกลางมีหลายประการ ดังนี้

๑) เป็นอิสระและเป็นกลาง ผู้ไกล่เกลี่ยต้องมีความเป็นอิสระและเป็นกลาง ไม่ฝักใฝ่หรือเข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด หากมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับฝ่ายใด เช่น เป็นญาติพี่น้อง นายจ้าง ลูกจ้าง หุ้นส่วน ที่ปรึกษากฎหมาย ทนายความ หรือ บุคคลที่มีความสัมพันธ์ทางการสมรส เป็นต้น ก็ควรเปิดเผยข้อเท็จจริงให้ฝ่ายทราบ หรือขอถอนตัวจากการไกล่เกลี่ย เพื่อป้องกันการคัดค้าน หรือครหาที่เกิดกับผู้ไกล่เกลี่ย

อนึ่ง ความเป็นกลางและความที่ไม่เข้าข้างฝ่ายใดเป็นปัจจัยที่สำคัญในการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง คำทั้งสองที่กล่าวมานั้นเมื่อรวมกันก็จะ หมายถึงทัศนคติ พฤติกรรม ความสัมพันธ์ และ

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๗.

อำนาจในการกำกับของคนกลางซึ่งไม่ได้เข้าข้าง หรือเห็นด้วยกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือบางส่วนของคู่พิพาท อย่างไรก็ตามผู้ไกล่เกลี่ยที่เป็นกลางและไม่เข้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้หมายความว่าเขาจะไม่มีความคิดเห็นส่วนตัวของเขาในเรื่องดังกล่าวนี้ มีความแตกต่างอยู่บ้าง ระหว่างความเป็นกลางและความไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหรือความยุติธรรม การรักษาความเป็นกลางเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับประเด็นและการจัดการอย่างยุติธรรมกับบุคคลและกลุ่มบุคคล การทดสอบความไม่เข้าข้างฝ่ายใดหรือความยุติธรรมหรือความเป็นกลางขึ้นอยู่กับมุมมองของคู่กรณีจะยอมรับความช่วยเหลือจากผู้ไกล่เกลี่ยถ้าความช่วยเหลือนั้นมีลักษณะที่เป็นกลางและยุติธรรม^{๑๑๙}

๒) รักษาความลับของคู่พิพาท กระบวนการไกล่เกลี่ยมีการดำเนินการที่เป็นความลับ ดังนั้น ผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องรักษาความลับของคู่พิพาทที่ได้มาจากจากการปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัด ไม่แพร่พรายให้กับบุคคลภายนอกทราบ อันก่อให้เกิดความเสียหายแก่คู่พิพาท และจะตามมาซึ่งความรับผิดชอบทางแพ่ง และอาญา

๓) มีความอดทน ผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องมีความอดทนและอดกลั้น มีจิตใจเยือกเย็น มีความเมตตากรุณาต่อคู่พิพาท พร้อมทั้งจะรับฟังปัญหา โดยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้ชี้แจง และแสดงเหตุผลได้อย่างเท่าเทียมกันตามสมควร ผู้ไกล่เกลี่ยจะอยู่เหนือความขัดแย้งไม่เข้าไปโต้เถียงกับคู่พิพาท

๔) ซื่อสัตย์สุจริต ผู้ไกล่เกลี่ยต้องเป็นผู้ที่มีจริยธรรม คุณธรรม ไม่แสวงหาผลประโยชน์จากคู่พิพาท อันจะทำให้ปฏิบัติหน้าที่โดยไม่เป็นกลาง หรือไม่เป็นอิสระ

๕) มีความรู้ ความสามารถในการเจรจา หรือเรื่องที่จะพิพาท ถึงแม้ว่าผู้ไกล่เกลี่ยจะไม่มีหน้าที่ชี้ขาดข้อพิพาท ก็ควรเตรียมตัวศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในเรื่องที่พิพาท เพื่อที่จะรู้เรื่องและหาแนวทางในการระงับข้อพิพาทให้แก่คู่ความได้ถูกต้อง

๖) มีความสามารถในการเจรจา และติดต่อสื่อสาร ผู้ไกล่เกลี่ยควรมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความอ่อนโยนในการเจรจา แต่อย่างไรก็ตาม จะต้องมีความเข้มแข็งในประเด็นที่จะพิจารณา ไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งครอบงำจนเสียความเป็นธรรมและความเป็นกลาง รู้จักพูดในขั้นตอนที่ควรพูด ไม่ควรพูดอยู่ฝ่ายเดียวโดยไม่เปิดโอกาสให้คู่พิพาทได้พูดคุย ผู้ไกล่เกลี่ยควรจะพูดให้น้อยและเป็นผู้รับฟังที่ดี รู้ว่าขั้นตอนใดควรจะตัดบทหรือหยุดพัก หรือเลื่อนการเจรจาออกไป เช่นถ้าเห็นว่าทั้งสองฝ่ายมีอารมณ์รุนแรงเข้าหากัน อันอาจนำไปสู่การทะเลาะวิวาท

^{๑๑๙} สำนักกระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, คู่มือการระงับข้อพิพาทสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ หจก. จีรัชการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๕ - ๖.

๑) มีความรู้และประสบการณ์ในการ โกล่เกลี่ย ผู้โกล่เกลี่ยที่ดีควรจะมีควมรอบรู้ในหลายๆด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาท หลักจิตวิทยาการโกล่เกลี่ย ตลอดจนผ่านประสบการณ์ในการโกล่เกลี่ยยิ่งมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ความเชี่ยวชาญและความสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี ทั้งยังต้องขยันหมั่นเพียรค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ

๒.๒.๔.๔ คุณค่าและความสำคัญของการเจรจาโกล่เกลี่ยคนกลาง

การเจรจาโกล่เกลี่ยคนกลางเป็นการเจรจาโกล่เกลี่ยเพื่อให้ผู้กรณีได้มีโอกาสในการร่วมกันที่จะสร้างทางเลือกร่วมกัน และร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การที่คู่กรณีสมัครใจเข้ามาร่วมกันแก้ปัญหา ก็อาจจะทำให้เขาหาทางออกที่ดีกว่าร่วมกัน ดีกว่าใช้วิธีอื่น ๆ คู่เจรจาสามารถจะบอกถึงประเด็นปัญหาที่มีความสำคัญต่อเขา สามารถที่จะอธิบายผลประโยชน์ที่อยู่เบื้องหลังจุดยืน โอกาสที่จะช่วยกันสร้างทางเลือกที่สร้างสรรค์ที่อาจจะเป็นไปได้หลาย ๆ อย่าง ดังนั้น การเจรจาโกล่เกลี่ยคนกลางจึงมีคุณค่าและความสำคัญ ดังต่อไปนี้

- ๑) เกิดการตัดสินใจที่ดีกว่า มีประสิทธิภาพ และยั่งยืนกว่า เพราะคู่เจรจามีอำนาจตัดสินใจในผลของการเจรจา
- ๒) มีการผสมผสานความต้องการ เกิดความสมดุลในผลประโยชน์ก่อให้เกิดการยอมรับ
- ๓) ลดความรู้สึกที่มีการแบ่งฝ่ายแบ่งขั้ว ช่วยให้เกิดความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดี ลดช่องว่างการสื่อสาร
- ๔) ช่วยให้เกิดการสนับสนุนในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายมากขึ้น เพราะคู่เจรจาได้มีส่วนร่วมในกระบวนการมาตลอด
- ๕) มีความเป็นส่วนตัวและรักษาความลับได้ดีกว่าในกรณีเจรจาความขัดแย้งระหว่างบุคคล
- ๖) แก้ปัญหาข้อพิพาทได้เร็วกว่า
- ๗) มีโอกาสมากกว่าที่จะหาทางเลือกเพื่อให้เกิดทางออกที่สร้างสรรค์และเป็นไปได้
- ๘) ประหยัดเวลาของการบริหารจัดการ
- ๙) สิ้นเปลืองน้อยกว่าการฟ้องร้องหรือการใช้อำนาจตุลาการ
- ๑๐) ปราศจากผลกระทบต่อกระบวนการแก้ปัญหาข้อพิพาทวิธีอื่น ๆ^{๑๐๐}

^{๑๐๐} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๖๕-๑๗๐.

ในกระบวนการทางศาล เมื่อเกิดข้อขัดแย้งอย่างระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคลนั้น โดยปกติโจทก์และจำเลยมักจะนำคดีขึ้นสู่ศาลเพื่อให้ศาลพิพากษาว่าใครถูกหรือผิด ซึ่งสมัยก่อนที่ยังไม่มีกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยประจำศาลเพื่อหาทางออกให้แก่คู่กรณีนั้นได้ก่อให้เกิดผลเสียแก่โจทก์และจำเลยในหลายประเด็นด้วยกัน เช่น เสียทรัพย์ เสียเวลา เสียความรู้สึก เสียมิตรภาพเพราะบางคดีนั้น โจทก์และจำเลยอาจจะป็นเพื่อนรัก หรือสามีภรรยา และที่สำคัญคือ เสียโอกาสในการที่จะหาทางออกร่วมกันได้

๒.๒.๔.๕ ลักษณะของการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ย^{๑๑๑} สามารถแบ่งแยกได้ใน ๒ ลักษณะ คือ

๑) การไกล่เกลี่ยเพื่อให้คู่พิพาทกลับคืนดี เป็นการไกล่เกลี่ยโดยที่คู่พิพาทยังคงรักษาสัมพันธภาพต่อกันไว้ ไม่เกิดอคติที่ไม่ดีต่อกัน และเกิดผลดีต่อคู่พิพาท หากยังต้องการดำเนินธุรกิจร่วมกัน หรือธุรกิจที่ต้องดำเนินการเพื่อประโยชน์ร่วมกันต่อไป โดยไม่มีผู้แพ้ ผู้ชนะ การระงับข้อพิพาทโดยวิธีการไกล่เกลี่ยลักษณะนี้มีได้วัตถุประสงค์ว่าฝ่ายใดผิดฝ่ายใดถูก

๒) การไกล่เกลี่ยเพื่อให้ได้เกิดข้อตกลง เป็นการช่วยให้คู่พิพาท ได้ตกลงกัน ในเงื่อนไขสำคัญ โดยต่างฝ่ายต่างได้รับผลบรรลุตามความประสงค์ ซึ่งทั้งสองฝ่ายพึงพอใจ ไม่ทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียเปรียบ ทำให้เกิดการยุติในข้อขัดแย้ง และนำไปสู่ข้อตกลงอันเป็นความสำคัญ และเป็นหัวใจของการระงับข้อพิพาท

๒.๒.๕ รูปแบบการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ย^{๑๑๒} สามารถแบ่งออกได้ ๒ รูปแบบ คือ

๒.๒.๕.๑ การไกล่เกลี่ยนอกศาล เป็นการไกล่เกลี่ยซึ่งคู่พิพาทยินยอมให้บุคคลภายนอก หรือองค์กร ทำการไกล่เกลี่ยให้โดยศาลไม่ได้เข้าร่วมรับรู้ถึงการไกล่เกลี่ยนั้นด้วยการไกล่เกลี่ยอาจเป็นการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนที่จะมีการฟ้องคดีต่อศาล หรือคดีฟ้องร้องต่อศาล แต่คู่พิพาทประสงค์ที่จะไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกันเอง โดยไม่ประสงค์จะดำเนินการในศาล ซึ่งลักษณะการไกล่เกลี่ยสำเร็จจะออกมาในรูปแบบการทำสัญญาประนีประนอม ขอมความตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๘๕๐ ถึง มาตรา ๘๕๒ อย่างไรก็ตามการไกล่เกลี่ยนอกศาลมีข้อสังเกต สามารถแยกพิจารณาได้ดังนี้

^{๑๑๑} สุกันยา กองศรี, “บทบาทของทนายความในการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการไกล่เกลี่ย”, หน้า ๘.

^{๑๑๒} สำนักกระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, “คู่มือการระงับข้อพิพาทสำหรับประชาชน: คำแนะนำและประมวลจริยธรรมผู้ไกล่เกลี่ย”, ๒๕๔๗, หน้า ๑๕-๑๖.

๑) การไกล่เกลี่ยนอกศาล ข้อตกลงไม่จำกัดเฉพาะการระงับข้อพิพาททางการเงินเท่านั้น การไกล่เกลี่ยนอกศาลทำให้การระงับข้อพิพาททางอาญาเป็นความผิดที่สามารถยอมความได้ ซึ่งต่างจากการไกล่เกลี่ยในศาลซึ่งจำกัดเฉพาะมุ่งระงับข้อพิพาททางการเงินเท่านั้น

๒) การไกล่เกลี่ยนอกศาล เกิดจากความสมัครใจของกลุ่มพิพาท ต่างจากการไกล่เกลี่ยในศาล ซึ่งอาจเกิดจากความสมัครใจ หรือถูกบังคับเมื่อศาลมีคำสั่งให้ไกล่เกลี่ย

๓) การไกล่เกลี่ยนอกศาล ข้อตกลงที่สมประโยชน์แก่คู่พิพาททั้งสองฝ่ายมากที่สุดเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ ต่างจากการไกล่เกลี่ยในศาลที่มุ่งถึงประสิทธิภาพของการไกล่เกลี่ย

๔) การไกล่เกลี่ยนอกศาล คู่ความมีส่วนร่วมโดยตรงในการเจรจา การไกล่เกลี่ยในศาล คู่ความต้องการความคุ้มครองจากทนายความ

๕) การไกล่เกลี่ยนอกศาล ผู้ไกล่เกลี่ยเป็นผู้ควบคุมการดำเนินการไกล่เกลี่ย โดยได้ข้อมูลการแก้ไขปัญหาจากคู่ความ ส่วนผลของการเจรจาคู่ความเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะรับหรือไม่รับ ซึ่งต่างจากการไกล่เกลี่ยในศาลที่ผู้ไกล่เกลี่ยเป็นผู้ควบคุมผลการดำเนินการ และโน้มน้ำหนักอย่างเต็มที่ให้เกิดผลของการเจรจา โดยคู่ความมอบอำนาจให้ผู้ไกล่เกลี่ยรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาข้อพิพาท

๒.๒.๕.๒ การไกล่เกลี่ยในศาล เป็นการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่คดีอยู่ระหว่างการพิจารณาของศาล โดยคู่พิพาทยินยอมให้ผู้ไกล่เกลี่ยดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้ การดำเนินการไกล่เกลี่ยจะเป็นไปตามขั้นตอน แต่ก็ไม่อาจกำหนดให้เป็นกฎตายตัวว่าการไกล่เกลี่ยจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ โดยผู้ไกล่เกลี่ยจะเป็นผู้ช่วยเจรจหาแนวทางให้คู่พิพาทตกลงกัน เพื่อให้เกิดการปรนีประนอมยอมความกันในศาล และสามารถยุติข้อพิพาทได้โดยการตัดสินใจของคู่ความเอง

๒.๒.๖ เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการเจรจาไกล่เกลี่ย กับวิธีการเจรจาต่อรองในการจัดการข้อพิพาท

ผู้สนใจกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางจะต้องทำความเข้าใจให้ดี ระหว่างความแตกต่างของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง การเจรจาต่อรองในธุรกิจการค้าและการเจรจาต่อรองกับผู้ยึดตัวประกัน ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง (Mediation) นี้ เป็นกระบวนการที่คู่เจรจาดกลงสมัครใจที่จะมาเจรจากันโดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลางที่เป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่ายหรือทุก ๆ ฝ่าย การเจรจาไม่ได้มุ่งหวังที่จะมาเอาชนะกันหรือให้ได้มากที่สุดเหมือนในกรณีการเจรจาต่อรองธุรกิจ และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางก็ไม่ควรอยู่ในภาวะวิกฤตหรือแรงกดดัน ไม่ควรจะมีการกดดันใด

ๆ ที่จะเป็นอุปสรรคของการเจรจากัน ผลสำเร็จของการเจรจาใกล้เคียง คือความพึงพอใจของทุก ๆ ฝ่าย ไม่มีใครได้มากกว่าใคร ไม่ใช้วิธีการเดิม ๆ คือเทคนิคการหลอกล่อ เกลี่ยกล่อมให้หลงเชื่อ กระบวนการสื่อสารที่ใช้จะใช้อย่างโปร่งใสมีความเท่าเทียมกันของการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารการเจรจาใกล้เคียงเพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งจะไม่ตั้งธงไว้ก่อนว่าเจรจาเพื่อที่จะทำโครงการให้ได้หรือไม่ได้ เช่นจะสร้างเงื่อนไขให้ได้หรือไม่ได้ ไม่ใช่เจรจาเพื่อให้อยอมเชื่อว่าการเปิดประตูเงื่อนไขเป็นการเหมาะสม การเจรจาเพื่อให้อยอมรับว่าการทำแห่งมีประโยชน์

ดังนั้น ความเข้าใจถึงการเจรจาลักษณะดังกล่าวที่กล่าวมา จะกลายเป็นการเจรจาโดยการยึดจุดยืน(Position - Based Negotiation) มีการตั้งเป้าหมายแห่งการเจรจาไว้ก่อน จึงทำให้มองการเจรจาใกล้เคียงที่ควรจะเป็นคลาดเคลื่อนไป ซึ่งการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างสันติจะใช้กระบวนการที่เรียกว่า การเจรจาโดยยึดประโยชน์ร่วม(Interest - Based Negotiation) หรือพยายามมองเลยไปกว่าจุดยืนเพื่อหาความสนใจ ความต้องการ ความหวาดวิตก ความกลัว ฯลฯ หรือที่เรียกว่า Interest เมื่อเรารู้ Interest หรือความต้องการ หรือความกลัว ความกังวลที่อยู่เบื้องหลังจุดยืนแล้ว เราก็จะหาข้อยุติที่เป็นที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่ายได้ โดยทั้งสองฝ่ายหรือหลายฝ่ายก็ตาม เป็นผู้ร่วมสร้างทางเลือกและเลือกจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ฉะนั้น เป้าหมายของการเจรจา หรือ ธงของการเจรจาคือ ข้อยุติที่ต่างฝ่ายร่วมกันเลือกทางเลือกต่าง ๆ ที่ร่วมกันและแสวงหา^{๑๑๑}

สำหรับการเจรจาต่อรองในธุรกิจการค้าและการเจรจาต่อรองกับผู้ยึดตัวประกัน มีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๖.๑ การเจรจาต่อรองธุรกิจ

การเจรจาต่อรอง(Negotiation) เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับชีวิตของคนเรามาช้านาน ทั้งที่บ้านและที่ทำงาน ขณะที่ผู้ปกครองและเด็กพูดคุยกันถึงวิธีที่จะทำให้เด็กได้คะแนนวิชาคณิตศาสตร์เพิ่มมากขึ้น พวกเขาที่กำลังเจรจาต่อรองกันอยู่ เช่นเดียวกับขณะที่สามีและภรรยา กำลังตกลงต่อรองกันว่าใครจะเป็นคนจัดการธุระเรื่องโน้นเรื่องนี้ ในที่ทำงานก็เช่นกันการเจรจาก็เกิดขึ้นและทำกันทั่วไปในธุรกิจต่าง ๆ การเจรจาต่อรองนั้น เป็นหนทางให้ผู้คนจัดการกับความแตกต่างระหว่างกัน ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างนั้นจะเกี่ยวกับการซื้อขาย ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับสัญญาแรงงาน ความเป็นพันธมิตรที่ซับซ้อนระหว่างสองบริษัท หรือ สนธิสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศที่กำลังทำสงครามกัน การแก้ปัญหาโดยทั่วไปนั้นจะทำได้ด้วยการเจรจาต่อรอง โดยการเจรจาต่อรองจะเปรียบเสมือนการหา

^{๑๑๑} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง:หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๖๐.

ข้อตกลงร่วมกันด้วยการเจรจา การเจรจาต่อรองทางธุรกิจ อาจหมายถึง กิจกรรมที่มีลักษณะเป็นทางการ เมื่อคุณถกเถียงเรื่องราคาและสมรรถนะ หรือข้อตกลงที่ซับซ้อนของการร่วมทุนเป็นหุ้นส่วนทางธุรกิจ หรือในอีกทางหนึ่งการเจรจาต่อรองทางธุรกิจ อาจจะมีลักษณะที่เป็นทางการน้อยมาก ได้แก่ การประชุมระหว่างคุณและเพื่อนร่วมงานอีกหลาย ๆ คนที่คุณต้องการความร่วมมือเพื่อจะให้งานสำเร็จ การเจรจาต่อรองซื้อขายตามปกติในชีวิตประจำวัน^{๑๑๔} การเจรจาต่อรอง อาจหมายถึง เทคนิคในการที่จะใช้ปากให้เป็นประโยชน์เพื่อที่จะนำมาซึ่งเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่คู่เจรจาต่อรองต้องการ^{๑๑๕} ซึ่งถ้าพิจารณาจากความหมายนี้แล้วจะดูเหมือนว่า เป็นกระบวนการที่จะใช้เทคนิควิธีการเพื่อเอาชนะหรือให้ได้มากที่สุด ด้วยกระบวนการหลาย ๆ อย่าง จึงอาจจะสรุปได้ว่า การเจรจาต่อรองหากมองเรื่องของความสำเร็จของการเจรจา จึงหมายถึง ให้เราได้สิ่งที่ต้องการมากที่สุด วิธีคิดของการเจรจารวมถึงยุทธศาสตร์การเตรียมตัวต่าง ๆ ก็เพื่อจะไปเอาชนะกัน

๒.๒.๖.๒ การเจรจาต่อรองกับผู้ยึดตัวประกัน

หลักการของเจรจาต่อรองประเภทนี้ก็คือ ต้องให้เกิดความเสียหายต่อตัวประกันน้อยที่สุด หรือไม่เสียเลย เป็นการเจรจาในภาวะวิกฤตซึ่งจะต่างจากการเจรจาใกล้เคียงในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทั่ว ๆ ไป ที่เราจะพยายามไม่เจรจาในภาวะวิกฤต ทักษะของการเจรจาแน่นอนไม่ว่าเป็นการเจรจาต่อรองธุรกิจ การเจรจาต่อรองตัวประกันหรือเจรจาใกล้เคียงความขัดแย้งอื่นก็ต้องใช้หลักการฟังและการสื่อสารที่เหมาะสม หลักอีกอย่างหนึ่งของการเจรจาต่อรองตัวประกันที่เหมือนการเจรจาอื่น ๆ ก็คือ การใช้กระบวนการการสื่อสารเพื่อที่จะให้หันมาเจรจากันเพื่อบรรลุข้อตกลงที่ยอมรับได้ทุกฝ่าย เวลาและอารมณ์เข้ามามีบทบาทรวมถึงความไว้วางใจ แต่ความสำเร็จของการเจรจาต่อรองตัวประกันนั้น มีการตั้งเป้าหมายแน่นอนที่จะยุติวิกฤตการณ์นั้นให้ได้ระยะเวลาสั้นที่สุด แม้จะใช้การพูดการฟังเป็นการสื่อสาร แต่ก็มักจะเป็นการเจรจาผ่านเครื่องมือสื่อสาร เช่น โทรศัพท์ เครื่องขยายเสียง หรือจดหมาย การเจรจาต่อรองตัวประกันมักจะต้องใช้คนกลางที่ทำหน้าที่ใกล้เคียงที่มีความสามารถสูงและฝึกรอบมมาโดยเฉพาะ แต่กระบวนการจะเป็นกระบวนการที่มีความโน้มเอียงไปในลักษณะของการเกลี้ยกล่อมมากกว่า ซึ่งอาจจะต่างจากการเจรจาใกล้เคียงในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งไม่ใช่กระบวนการเกลี้ยกล่อม นอกจากจะเป็นการช่วยดึงความเห็นความต้องการของแต่ละฝ่ายไปสู่จุดที่ต้องการร่วมกัน^{๑๑๖}

^{๑๑๔} ไพโรจน์ บาดิน แปลและเรียบเรียง , การเจรจาต่อรอง Negotiation, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

^{๑๑๕} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๕๘.

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

ตารางต่อไปนี้เป็นกรนำการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในรูปแบบใหม่เปรียบเทียบกับกรเจรจาในรูปแบบเดิมคือการเกลี้ยกล่อม การเจรจาต่อรองเชิงธุรกิจและการเจรจาต่อรองตัวประกัน เพื่อแสดงให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของการเจรจาในบริบทต่าง ๆ

ตารางที่ ๒.๑ แสดงความเหมือนและแตกต่างของการเจรจาในบริบทต่าง ๆ

	การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในแนวใหม่ (Mediation)	การเจรจาในแนวทางเดิม (เกลี้ยกล่อม) (Lobby)	การเจรจาต่อรองทางธุรกิจ (Business Bargaining)	การเจรจาต่อรองภาวะวิกฤต (Crisis Negotiation)
วัตถุประสงค์	เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งให้คู่เจรจาท่างพึงพอใจ	เพื่อให้คู่ขัดแย้งยอมตาม	เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดต่อธุรกิจนั้น	เพื่อยุติเหตุการณ์ร้าย
หลักการ	-ต่างทำความเข้าใจกับความเชื่อพฤติกรรมและแรงจูงใจของคู่เจรจา -หาข้อยุติจากทางเลือกที่คู่เจรจาร่วมกันเสนอที่เป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย	-เพื่อหว่านล้อมให้คู่ขัดแย้งยอมรับและเชื่อตามเรา -ข้อยุติคือ เราได้อย่างที่เราร้องการเป็นหลัก	-เพื่อทำให้คู่เจรจาทริ กิจ ย อ ม ร ับ ข อ เสนอจากเรา -ข้อยุติคือธุรกิจของนั้นได้ประโยชน์สูงสุด	-เพื่อให้ยึดตัวประกันตกลงยินยอมปล่อยตัวประกันโดยไม่ทำร้ายในเวลาที่ยั่งยืนที่สุด -ข้อยุติที่ยอมรับได้ในระยะสั้นเพื่อให้ภาวะวิกฤตจบลง
เครื่องมือ	-การเจรจาสื่อสารในโต๊ะเจรจาที่เท่าเทียมกัน -ใช้การฟังอย่างตั้งใจเพื่อรับรู้ทุกข์ของคู่เจรจาและรับรู้มุมมองที่เขามีต่อเรา -เป็นการเจรจาโดยยึดประโยชน์ร่วม (Interest – Based Negotiation)	-ใช้การเจรจาโดยการพูดหว่านล้อม -ฟังเพื่อจะแก้ข้อกล่าวหา -เป็นการเจรจาที่ค่อนข้างไปในทางยึดจุดยืนเป็นตัวตั้ง (Position – Based Negotiation)	-ใช้การเจรจาเพื่อให้คู่เจรจาทริ กิจ ย อ ม ร ับ ข อ เสนอจากเรา -ฟังเพื่อจะแก้มุมมองที่เขามีต่อเราให้เหมือนของเรา -ใช้ทั้งเจรจาโดยยึดจุดยืนและประโยชน์ร่วมแล้วแต่ขั้นตอน	-ใช้เทคนิคการเจรจาหว่านล้อมให้ยอม -ฟังเพื่อจะหาช่องโหว่ที่จะเอาชนะ -เป็นการเจรจาโดยมองผลประโยชน์ระยะสั้น

การเตรียมตัว	-เตรียมตัว เพื่อจะรับฟังอย่างเข้าใจ -เตรียมหาทางเลือกในมุมมองของฝ่ายอื่น -เตรียมหาทางเลือกหลายๆ ทางในมุมมองของฝ่ายเรา	-เตรียมตัวเพื่อจะไปพูดหว่านล้อมให้สำเร็จโดยหาจุดอ่อนของคู่เจรจา	-เตรียมตัว เตรียมข้อมูลเพื่อความได้เปรียบในการต่อรอง	-เวลาเตรียมตัวเกือบไม่มีผู้เจรจาต้องเตรียมพร้อมอยู่ตลอดเวลาและหาข้อมูลให้ได้มากที่สุดเพื่อจะหาคนที่เป็นที่เชื่อถือของผู้ยึดตัวประกันมาพูดหว่านล้อม
การดำเนินการเจรจา	-ใช้การสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Dialogue) -ใช้การฟังอย่างตั้งใจที่จะเข้าใจฝ่ายอื่น -ใช้ความระมัดระวังในเรื่องผลกระทบต่อบุคคล	-ใช้การเจรจาหว่านล้อมเป็นหลัก	-ใช้การเจรจาเพื่อให้คู่เจรจาทรงเห็นความสำคัญของเราเป็นหลัก	-ใช้การเจรจาอย่างระมัดระวังที่จะกระทบเงื่อนไขตัวประกัน -ใช้การหว่านล้อม -ใช้หลักจิตวิทยาสูง
ความสำเร็จของการเจรจา	-ความขัดแย้งยุติเป็นที่พอใจทุกฝ่าย	-เรา ได้ สิ่ง ที่ เรา ต้องการ	-ธุรกิจเราได้มากตามต้องการคู่เจรจากรจะได้ตามต้องการเช่นกัน	-การยึดตัวประกันจบลงโดยเสียหายน้อยที่สุด

๒.๒.๖) ศาสนากับการใช้กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง^{๑๑๖}

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางมีประวัติที่ยาวนานและแตกต่างกันในศาสนาและวัฒนธรรมต่างๆ เกือบจะทั่วโลก มีการใช้กระบวนการเจรจาแบบนี้อย่างกว้างขวาง และได้ผลดีในกลุ่มของชาวยิว ชาวคริสเตียน ชาวอิสลาม ชาวฮินดู ชาวพุทธ กลุ่มชนที่นับถือขงจื้อและ

^{๑๑๖} คริสโตเฟอร์ ดับเบิลยู มัวร์ (ผู้เขียน), วันชัย วัฒนศัพท์, สุวิทย์ เลาหศิริวงศ์, และ วงศา คงดี (คณะผู้แปล), กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง, (ขอนแก่น: สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒-๕๓.

วัฒนธรรมท้องถิ่นต่างๆ มากมาย ตัวอย่างที่จะกล่าวต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นถึงกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางที่มีการใช้อย่างกว้างขวางและได้พัฒนาเป็นเครื่องมือในการแก้ข้อพิพาท

ชุมชนชาวยิว ในสมัยก่อนคริสตกาล(Biblical times) ได้ใช้การเจรจาแบบนี้ ทั้งในทางศาสนจักรและผู้นำทางการเมือง เพื่อแก้ปัญหาความแตกต่างกันทั้งทางโลกและทางศาสนา ต่อมาในประเทศสเปน ออฟริกาเหนือ อิตาลี ยุโรปตอนกลางและยุโรปตอนเหนือ อาณาจักรตุรกี และตะวันออกกลาง พระชาวยิวที่เรียกว่า แรบไบ(Rabbi) และศาลทางศาสนาของชาวยิวมีบทบาทสำคัญในการเจรจาไกล่เกลี่ย หรือทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาคัดสินข้อพิพาทระหว่างสมาชิกที่นับถือศาสนาเดียวกันของเขา ส่วนใหญ่ศาลนี้มีบทบาทสำคัญในการปกป้องเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และสร้างความมั่นใจว่าชาวยิวมีกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เป็นทางการอย่างชัดเจน แม้เรื่องของปัญหาความขัดแย้งในท้องถิ่น ชาวยิวก็จะถูกห้ามโดยกฎหมายเฉพาะจากสังคมที่ใหญ่กว่าไม่ให้ใช้วิธีอื่นในการตัดสินข้อพิพาท

ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของชาวยิว ซึ่งถือเป็นประเพณีปฏิบัติของชาวยิว ในที่สุดก็จะคล้ายกับ สังคม คริสเตียน ที่เห็นพระเยซูคริสต์เจ้าเป็นผู้ไกล่เกลี่ยสูงสุด ในคัมภีร์อ้างถึง พระเยซูเป็นผู้ไกล่เกลี่ยคนกลางระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์ว่า “สำหรับพระเจ้าที่มีองค์เดียวและผู้ไกล่เกลี่ยคนเดียวระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์ที่เป็นศาสดา หรือ องค์เยซูคริสต์ ซึ่งได้อุทิศตัวเขาเองเพื่อแลกเปลี่ยนกับทุกสิ่งทุกอย่าง และยอมรับการไต่สวนแทน” จากมโนทัศน์ของการเป็นผู้ไกล่เกลี่ยแบบนี้เอง ในที่สุดบทบาทของพระหรือบาทหลวงจึงทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ย เป็นคนกลางระหว่างสาวกและพระเจ้า และระหว่างผู้นับถือศาสนาเดียวกันจนถึงยุคเรเนซองส์ วัดของคาทอลิกในยุโรปตะวันตก และวัดของออร์ทอดอกซ์ในฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก กลายเป็นองค์กรศูนย์กลางของการเจรจาไกล่เกลี่ยและแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมตะวันตก บาทหลวงจะทำหน้าที่เป็นคนกลางไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของครอบครัว กรณีอาชญากรรมและข้อพิพาททางการทูตระหว่างคนชั้นสูง

ในวัฒนธรรมของศาสนาอิสลาม ก็มีประเพณีอันยาวนานของการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง ในประเพณีของสังคมชนบทในตะวันออกกลาง ปัญหาต่างๆ จะได้รับการแก้ไขโดยที่ประชุมของผู้สูงอายุ ที่ซึ่งผู้เกี่ยวข้องจะได้รับการปรึกษาหารือ ต่อรอง อภิปรายอย่างรอบคอบ รวมถึงเจรจาไกล่เกลี่ย เพื่อแก้ประเด็นความขัดแย้ง หรือข้อกล่าวหาในคนเฝ้าเดียวกันหรือต่างเผ่าพันธุ์ กรณีในเมือง ประเพณีท้องถิ่นกลายมาเป็นกฎหมายเรียกว่า กฎหมายชาลี (Shari's law) ซึ่งมีคนกลางเฉพาะเรียกว่า ควอดิส (quadis) เป็นผู้รักษากฎกาและกำกับ เจ้าหน้าที่จะไม่ใช้เพียงแต่ตัดสินแต่ยังมีบทบาทเป็นการไกล่เกลี่ยด้วย ประเทศอินโดนีเซียซึ่งเป็นประเทศใหญ่ที่

ได้รับอิทธิพลจากศาสนาอิสลามตามแบบทางศาสนา ผลจะเกิดจากกระบวนการ มุชยวาราห์ (musyawarah) คือ กระบวนการจัดการข้อขัดแย้งโดยอาศัยความเห็นร่วมกันเป็นหลัก กระบวนการนี้ถูกใช้ในหลายรูปแบบและยังใช้อยู่จนทุกวันนี้ทั่วไปทั้งหมู่เกาะ เพื่อการตัดสินใจและแก้ไขข้อพิพาททั้งในระดับท้องถิ่นและทุก ๆ ระดับ

ในประเทศที่นับถือศาสนาฮินดู ก็มีประวัติอันยาวนานในการใช้กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง หมู่บ้านของชาวฮินดูในอินเดียมีประเพณีการใช้ระบบยุติธรรม ปัญจะญัตติ (panchayat) โดยมีคณะบุคคลอยู่ ๕ คน ที่ทำหน้าที่ทั้งไกล่เกลี่ยและเป็นอนุญาโตตุลาการในข้อพิพาท และยังทำหน้าที่เชิงบริหารในการให้บริการในเรื่องคำร้องทุกข์ต่าง ๆ ของชุมชน

สำหรับพระพุทธศาสนา พระภิกษุหรือแม่ชีที่นับถือพุทธศาสนาได้ทำหน้าที่คนกลางไกล่เกลี่ยภายในสังคมพุทธมาโดยตลอด มีประวัติอันยาวนานที่เริ่มจากอินเดียและจีน ต่อมาขยายไป ศรีลังกา ประเทศไทย เนปาล ทิเบต และญี่ปุ่น ซึ่งพุทธศาสนาและปรัชญามักจะเน้นในเรื่องของความเห็นพ้องต้องกันของชุมชน ความโน้มเอียงจิตใจ และมักจะแสวงหาดุลยภาพและความกลมกลืนสอดคล้องกับความสัมพันธ์ระหว่างกัน^{๑๑๘} สิ่งที่น่าสนใจในพระพุทธศาสนา คือ มีการปฏิบัติการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ปรากฏในพระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์หลักของพุทธศาสนา ซึ่งได้กล่าวถึงกรณีที่พระพุทธเจ้าทำหน้าที่เป็นคนกลางไกล่เกลี่ยอยู่สามกรณี ได้แก่ ความขัดแย้งกันเองเกี่ยวกับพระวินัยของภิกษุชาวโกสัมพี ความขัดแย้งของชาวศากยะและชาวโกลิยะในการแย่งชิงทรัพย์ากรน้ำ และ ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ ในการที่พระเจ้าวิทูทกะทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ

๒.๓ สรุป

ความหมายของความขัดแย้ง สามารถสรุปออกเป็น ๒ ความหมายหลัก กล่าวคือ ความหมายในแง่บวก และความหมายในแง่ลบ ซึ่งการให้นิยามของความขัดแย้ง โดยส่วนใหญ่จะมีแนวโน้มเป็นไปในเชิงลบ ซึ่งหมายถึง ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดผลเสีย และบรรยากาศที่ไม่ดีต่อตัวเอง องค์กรและสังคม อันเป็นการสะท้อนรูปลักษณะของความขัดแย้งออกมาในมิติของความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นการด่ากัน การทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกาย และทำสงครามประหัตประหารซึ่งกันและกัน แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีนักวิชาการบางท่าน ได้ให้ความหมายในเชิงบวก ซึ่งหมายถึง

^{๑๑๘} Christopher Moor, *The Mediation Process: Practical Strategic for Resolving Conflict*, 3rd ed., (San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers, 2003), p.20-22.

ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดในเชิงสร้างสรรค์ และก่อให้เกิดผลดีต่อตัวเอง องค์กร และสังคมทั้งในแง่ของทัศนคติ และพฤติกรรม ในบางคราวเมื่อเกิดความขัดแย้งแล้ว ก็สามารถที่จะหาทางออกในเชิงสมานฉันท์

แนวคิดของคุณลักษณะความขัดแย้งในทัศนะปัจจุบันสามารถสรุปได้ว่า เป็นแนวคิดที่มองความขัดแย้งไปในเชิงบวกมากกว่าเชิงลบ คือ ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคม ความขัดแย้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นการเปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาส และความขัดแย้งก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่จะทำให้สังคมเกิดความกลมเกลียวและเป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้น

ความขัดแย้งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทหลัก กล่าวคือ ความขัดแย้งภายใน (Internal Conflict) อันได้แก่ ความขัดแย้งในแง่ความคิด ความรู้สึก คุณค่า และรสนิยมที่แตกต่าง และความขัดแย้งภายนอก (External Conflict) อันได้แก่ ความขัดแย้งที่เกิดจากความสัมพันธ์ผลประโยชน์ ข้อมูล โครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกัน ซึ่งเนื้อหาสาระของการแบ่งประเภทของความขัดแย้งออกไปในแต่ละประเภทนั้น จะช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในประเด็นปัญหา ความขัดแย้งนั้น ว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้าง ง่ายต่อการเจรจา หรือยากต่อการเจรจา เพื่อที่จะได้กำหนดประเด็นปัญหาได้ตรงประเด็นที่สุด และนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาถึงพัฒนาการของความขัดแย้งว่า มี ๓ ลักษณะดังนี้ คือ ๑) ความขัดแย้งที่ซ่อนอยู่ หรือ ความขัดแย้งแฝง ๒) ความขัดแย้งที่ปรากฏขึ้น หรือ ความขัดแย้งกำลังก่อตัวเกิดขึ้น และ ๓) ความขัดแย้งที่ปรากฏชัดเจน หรือความขัดแย้งที่ปรากฏออกมาแล้ว ซึ่งการศึกษาดังกล่าวช่วยมื่อได้ว่ามีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือบุคคล หรือกลุ่มบุคคล เพื่อที่จะเข้าไปจัดการกับความขัดแย้งได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ เพราะหากเราไม่สามารถวิเคราะห์ได้อย่างชัดเจนว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแต่ละขณะนั้นอยู่ในขั้นตอนใด หรือมีความสัมพันธ์กันอย่างไร จะทำให้เกิดความยุ่งยากในการแก้ไข และอาจจะลุกลามไปสู่ความขัดแย้งในมิติอื่น ๆ ได้

สำหรับเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งนั้น จะมีทั้งเหตุปัจจัยภายใน และเหตุปัจจัยภายนอก ซึ่งเหตุปัจจัยภายนอกจะมุ่งเน้นไปที่ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม อำนาจ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้แสดงออกมา

ผลกระทบที่เกิดจากความขัดแย้ง มี ๒ ด้าน คือ ผลกระทบในเชิงบวกและผลกระทบในเชิงลบ ซึ่งผลกระทบในเชิงบวก จะทำให้เกิดการพัฒนาองค์กร และสมาชิกในองค์กร ทั้งยังเกิดความสามัคคีกลมเกลียว และส่งเสริมสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ส่วนผลกระทบในเชิงลบนั้น จะก่อให้เกิดผลเสียทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะเห็นได้ว่าผลกระทบของความขัดแย้งนั้น อาจจะ

เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก และที่สำคัญคือ การรู้จัก และเข้าใจในวิธีการดำเนินการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการใช้สันติวิธีเพื่อที่จะหลีกเลี่ยง หรือเกิดผลกระทบในเชิงลบให้น้อยที่สุด

ปัญหาของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมิใช่การขจัดความขัดแย้งให้หมดสิ้นไป เพราะเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ แต่เป็นเรื่องของวิธีการที่จะเราจะต้องจัดการ หรือหาทางออกให้กับปัญหาความขัดแย้ง วิธีการในการจัดการความขัดแย้ง อาจแบ่งออกเป็น ๒ ระบบใหญ่ ๆ กล่าวคือ วิธีที่ไม่ใช่ทางกฎหมาย และวิธีทางกฎหมาย

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางนับว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งของวิธีที่ไม่ใช่ทางกฎหมาย ในการจัดการความขัดแย้ง เพื่อที่จะให้เกิดผลกระทบเชิงลบให้น้อยที่สุด จากการศึกษาความหมายของ“การไกล่เกลี่ย”จากหลายทัศนะ สามารถสรุปได้ว่า การไกล่เกลี่ยเป็นกระบวนการระงับข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้ง โดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลาง มาทำหน้าที่เป็นผู้เสนอแนะ แนวทางในการแก้ไขปัญหา ประโยชน์ และหนทางที่จะเป็นไปได้มากที่สุดให้แก่คู่กรณี อีกทั้งยังช่วยเหลือในการเจรจาต่อรองระหว่างคู่กรณีหรือคู่ความ เพื่อให้สามารถบรรลุข้อตกลง และขจัดความขัดแย้งลงได้ โดยความสมัครใจของคู่กรณี ทั้งนี้ข้อเสนอแนะของผู้ไกล่เกลี่ย มิถือเป็นข้อผูกพันที่จะบังคับให้คู่กรณีหรือคู่ความต้องปฏิบัติตามแต่อย่างใด การไกล่เกลี่ยนั้นจะช่วยรักษาสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีและก่อให้เกิดบรรยากาศที่ดีขึ้นทั้งสองฝ่าย โดยที่คู่กรณียังคงรักษาสัมพันธภาพอันดีต่อกันไว้ได้

บทบาทและหน้าที่ของผู้ไกล่เกลี่ยหรือคนกลาง จะมีความสำคัญในกระบวนการของการไกล่เกลี่ย กล่าวโดยสรุปคือ อำนวยความสะดวกในการไกล่เกลี่ย ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งให้ความรู้และความเข้าใจในการไกล่เกลี่ย โดยให้ตระหนักถึงประโยชน์ในการร่วมกันแก้ปัญหา ผู้ไกล่เกลี่ยจะไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการตัดสินใจ และ เมื่อคู่พิพาทสามารถตกลงกันได้ ผู้ไกล่เกลี่ยจะมีหน้าที่ช่วยในการทำสัญญาประนีประนอมยอมความ จากบทบาทและหน้าที่ดังกล่าว ผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องมีคุณสมบัติในหลายประการ ดังต่อไปนี้ คือ ๑) เป็นอิสระและเป็นกลาง ๒) รักษาความลับของคู่พิพาท ๓) มีความอดทน ๔) ซื่อสัตย์สุจริต ๕) มีความรู้ ความสามารถในเนื้อหา หรือเรื่องที่จะพิพาท ๖) มีความสามารถในการเจรจาติดต่อสื่อสาร และ ๗) มีความรู้และประสบการณ์ในการไกล่เกลี่ย ทั้งยังต้องขยันหมั่นเพียรค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การไกล่เกลี่ยนั้นเป็นหนึ่งในสันติวิธีที่จะนำมาจัดการความขัดแย้ง เพื่อที่จะลดผลกระทบเชิงลบให้น้อยที่สุด เพราะเป็นกระบวนการที่คู่เจรจาดกลงสมัครใจที่จะมาเจรจากัน โดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลางที่เป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่ายหรือทุก ๆ ฝ่าย การเจรจาไม่ได้มุ่งหวังที่จะมาเอาชนะกันหรือให้ได้มากที่สุดเหมือนในกรณีการเจรจาต่อรองธุรกิจ รวมทั้งกระบวนการสื่อสารที่ใช้ ก็เป็นไปอย่างโปร่งใสมีความเท่าเทียมกันของการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร

ผลสำเร็จของการเจรจาไกล่เกลี่ย คือความพึงพอใจของทุก ๆ ฝ่าย โดยใช้กระบวนการที่เรียกว่า การเจรจาโดยยึดประโยชน์ร่วม เป้าหมายของการเจรจา คือ ข้อยุติที่ต่างฝ่ายร่วมกันเลือกทางเลือกต่าง ๆ ที่ร่วมกันและแสวงหา จึงนับว่าเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถนำมาจัดการกับปัญหาความขัดแย้งได้อย่างสันติ

บทที่ ๓

แนวคิด ทฤษฎี และ การจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา

ในบทนี้จะเป็นการศึกษาถึงมุมมองทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ในประเด็นของความหมาย เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง หลักการ และแนวคิดในการจัดการความขัดแย้ง เพื่อจะได้นำความรู้ที่ได้ดังกล่าวมาบูรณาการ ในการหาคำตอบของหลักการ และรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ซึ่งจะได้นำเสนอโดยละเอียดในบทที่ ๔ ต่อไป

๓.๑ ความหมายของความขัดแย้ง

จากการศึกษาในพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนานั้น จะไม่พบคำในภาษาบาลีที่แปลว่า “ความขัดแย้ง” โดยตรง แต่จะมีคำอื่นในภาษาบาลีที่มีความหมายในลักษณะที่เป็นความขัดแย้งหรือบ่งบอกถึงความขัดแย้ง พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ท่านได้จัดกรอบเกี่ยวกับประเด็นที่ว่าด้วยความหมายของความขัดแย้ง ในมิติของพระพุทธศาสนาได้ ๒ ประเด็นหลัก ๆ กล่าวคือ ความขัดแย้งในแง่ของธรรม และในแง่ของวินัย^๑

๓.๑.๑. ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของธรรม

ความขัดแย้งในแง่ของธรรมนั้น ในที่นี้จะมีความหมายในระดับโลกียธรรมเท่านั้น ซึ่งหมายถึง การที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการ ความเห็น การปฏิบัติ ค่านิยม และโครงสร้างที่มีความขัดกัน ไม่ลงรอยกัน หรือแตกต่างกัน จนก่อให้เกิดการบาดหมาง ทะเลาะ และวิวาทกัน ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของธรรม มีหลายนัยด้วยกัน กล่าวคือ

^๑ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซัง จ. เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๕-๑๒๔.

๑) ความขัดแย้งในความหมายของ “ความบาดหมาง” ในภาษาบาลีใช้คำว่า “ภณฺฑน”^๒ สำหรับกิริยาอาการเกี่ยวกับ ความบาดหมางนั้น มักเป็นอาการที่เกิดขึ้นภายในจิตของบุคคลใด บุคคลหนึ่งเป็นปฐม หลังจากนั้นจึงสำแดงออกเป็นความขัดแย้งในลักษณะอื่น ๆ ต่อไป

๒) ความขัดแย้งในความหมายของ “การทะเลาะ” ในภาษาบาลีใช้คำว่า “กลห”^๓ กิริยาอาการที่เกี่ยวกับการทะเลาะนั้น การวิเคราะห์ตามนัยที่ปรากฏในภาษาบาลีพบว่า การทะเลาะเป็นอาการที่คู่กรณีได้แสดงออกทางกาย เช่น การตบตี ชกต่อย หรือการทำร้ายร่างกายในลักษณะต่าง ๆ เป็นต้น และการแสดงออกทางวาจา เช่น คู่มิ้นเหยียดหยามคู่กรณี หรือด่าคู่กรณี เป็นต้น

๓) ความขัดแย้งในความหมายของ “การแก่งแย่ง” ในภาษาบาลีใช้คำว่า “วิคฺคห”^๔ การให้ความหมายของคำว่า “วิคฺคห” ในลักษณะนี้ ทำให้มองเห็นภาพของการแก่งแย่ง ได้อย่างชัดเจนว่า เกิดจากการที่คู่กรณีนั้นพยายามรักษาวัตถุประสงค์และความต้องการของตนเอง ด้วยการขำเตือนหรือ ตอกย้ำให้คู่กรณีได้เห็นถึงความผิดพลาดที่เกิดขึ้นตั้งแต่มีการทะเลาะกัน ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับกิริยาอาการอันเป็นที่มาของการแก่งแย่งกันนั้นก็คือ อาการที่คู่กรณีใช้ความพยายามเต็มที่ในการแย่งชิง หรือฉกชิงสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยกาย วาจา และใจ ในขณะที่เดียวกันก็พยายามรักษาจุดยืนของตัวเองโดยมิได้สนใจจุดยืนของคนอื่น ๆ

๔) ความขัดแย้งในความหมายของ “การวิวาท” ในภาษาบาลีใช้คำว่า “วิวาท”^๕ อย่างไรก็ตาม การวิวาทนั้นถือว่าเป็นผลต่อเนื่องจากคู่กรณีพยายามที่จะยึดถือ และยึดมั่นในจุดยืนของตัวเอง หรือบนพื้นฐานของความชอบของตัวเอง แล้วจึงพูด หรือนำเสนอวิธีการที่ต่างกันไป เมื่อต่างฝ่ายต่างพยายามที่จะยืนยงในวิธีการของตัวเอง โดยการให้เหตุผลเพื่อย้ำถึงจุดยืนของตัวเอง

^๒ คำว่า “ภณฺฑน”^๒ (ภณฺฑน ปริภาสเน+ย) มาจาก “ภณฺฑน ธาตุ” ซึ่งเป็นในอรรถว่า “การกล่าวตอบ” (ปริภาสนะ) และ “ย ปัจจย” มีรูปวิเคราะห์ว่า “ภณฺฑนฺเตติ ภณฺฑน” แปลว่า “การบาดหมางกัน ชื่อว่าภณฺฑน” ดังที่พระฎีกาจารย์ได้ชี้ให้เห็นว่า “ที่ชื่อว่า ‘ภณฺฑน’ เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นเหตุบาดหมางกัน หรือด่ากัน ได้แก่ ‘วิรุทธจิต’”.

^๓ คำว่า “กลห”^๓ (กลห วิวาท+อ) มาจาก “กล ธาตุ” ซึ่งเป็นไปในอรรถว่า “การถกเถียงกัน” (วิวาท) ลง “อ ปัจจย” ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า “กลฺลิตฺติ ปริมิยติ อนเนน สุรภาโวติ กลโห” แปลว่า “ชื่อว่า กลห เพราะวิเคราะห์ว่าเป็นเครื่องกระทำความผิด คือ การนับถือบุคคลอื่นของบุคคลผู้กล่าวหา”.

^๔ คำว่า “วิคฺคห”^๔ (วิ+คห, อปทาน+อ) อีกนัยหนึ่งคำนี้ สามารถแปลได้ว่า “การถือเอา หรือการรักษาจุดยืนที่แตกต่างกัน” ดังรูปวิเคราะห์ที่ว่า “วิวิธํ คณฺหาตีติ วิคฺคโห” ซึ่งแปลว่า “โวหาร คือ การพูดที่ถือเอาเรื่องที่แตกต่างกัน ชื่อว่า วิคฺคห”.

^๕ คำว่า “วิวาท” (วิวาท, กลเน+ณ) มาจาก “วท ธาตุ” เป็นไปในอรรถว่า “กล่าว” (กลเน) ลง ณ ปัจจย มีรูปวิเคราะห์ว่า “วิรุฑฺธิ กตุวา วทตีติ วิวาโท” แปลว่า “คำพูดที่ทำให้แตกแยก เรียกว่า วิวาท”

๕) ความขัดแย้งในความหมายของ “การมุ่งร้ายกัน” ในภาษาบาลีใช้คำว่า “เมธคา”^๖ จากกรอบเบื้องต้นเกี่ยวกับความขัดแย้งในความหมายของ “การมุ่งร้าย” นั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมที่สื่อแสดงให้เห็นความรุนแรงที่ปรากฏ ที่ก่อตัวจากการวิวาทกันของคู่กรณี ในสถานการณ์ที่ทั้งคู่ไม่สามารถหาทางออกด้วยเหตุผล หรือการไกล่เกลี่ย หรือเกิดจากการที่คู่กรณีเกิดอารมณ์ชั่ววูบ จึงตัดสินใจฆ่ากัน หรือทำร้ายกันด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งจนทำให้คู่กรณีเสียชีวิต หรือได้รับบาดเจ็บอย่างรุนแรง

๖) ความขัดแย้งในความหมายของ “การถกเถียงกัน” ในภาษาบาลีใช้คำว่า “โวหาร”^๗ คำว่าโวหารในบริบทที่เกี่ยวกับความขัดแย้งมีศัพท์อื่นนำหน้าคำนี้ ดังที่พระอรชกถาจารย์ได้นำเสนอว่า “สองบทว่า วิปจฺจตาย โวหาโร ได้แก่ โวหาร (คำพูด หรือบัญญัติ) เพื่อประโยชน์แก่ความทุกข์ทางจิต (พูดให้เจ็บใจ) ได้แก่ ผรุสฺวาจา (คำ)”^๘ จากการให้คำจำกัดความ หรืออธิบายเนื้อหาที่เกี่ยวกับคำว่า “โวหาร” นั้น ทำให้พบว่า โดยปกติทั่วไปนั้น มนุษย์สื่อข้อมูล หรือนำเสนอข้อมูลเพื่อโน้มน้าวให้คู่กรณี หรือบุคคลอื่น ๆ ให้เข้าใจประเด็นที่ตัวเองต้องการสื่อ แต่ถ้อยคำที่นำไปสู่ความขัดแย้งในขณะที่คู่กรณี หรือบุคคลทั่วไปพยายามทำก็คือ การแสดงออก หรือสื่อถ้อยคำที่เจือปนด้วยถ้อยคำที่รุนแรง ด้วยการกล่าวถ้อยคำที่สื่อเสียด คำคนอื่นให้เจ็บใจ เสียหน้า หรืออับอาย ผลจากการสื่อในลักษณะดังกล่าวนั่นเองจึงกลายเป็นถ้อยคำที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

สรุปได้ว่า ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของธรรม สามารถรวบรวมและวิเคราะห์ความหมายได้หลายนัย ได้แก่ การบาดหมาง การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้ายกัน และการถกเถียงกัน ซึ่งชุดของความหมายที่มีหลายนัยดังกล่าวนี้ จัดได้ว่าเป็นความขัดแย้งในมิติของพระพุทธศาสนา และเมื่อนำมาเทียบเคียงกับความหมายของความขัดแย้งทั่วไปแล้ว จะพบว่าความขัดแย้งในความหมายของพระพุทธศาสนามีนัยที่กว้างขวางกว่ากัน เพราะว่ากรอบความขัดแย้งใน

^๖ คำว่า “เมธคา” (เมธ หีสาสฺกามาเมสุ+ณฺว+อา) มาจาก “เมธ ธาตุ” เป็นไปในอรรถว่า “การเบียดเบียน และต่อสู้กัน” (หีสาสฺกามาเมสุ) ลง “ณฺว ปัจจย” วิเคราะห์ว่า “เมธติ หีสิตฺติ เมธคา” แปลว่า “การทะเลาะ เบียดเบียนกัน ชื่อว่า เมธคา” ในประเด็นนี้คัมภีร์โยชนาได้ขยายความเพิ่มเติมว่า “เมธนฺตา หีสนฺตา จฺจนฺติ ปวตฺตุนฺตฺติ เมธคา” แปลว่า “ชื่อว่าเมธคา เพราะวิเคราะห์ว่า คนผู้ร้ายทั้งหลาย ย่อมเบียดเบียน คือดำเนินไป”(ปาจิตฺ. โย. (บาลี) ๔๖๔/๔๐๒ ฉบับพม่า.

^๗ คำว่า “โวหาร” (วิ+หฺร, หฺราณ+ณ) มาจาก “หฺร ธาตุ” เป็นไปในอรรถว่า “นำไป” (หฺราณ) ลง “ณฺว ปัจจย” มีรูปวิเคราะห์ว่า “วิรุฑฺธ กฺตฺวา อวฺหฺรติ วทฺตฺติ โวหาโร” แปลว่า “การนำเรื่องที่ขัดแย้งกันมาพูด ชื่อว่า “โวหาร”

^๘ วิปจฺจตาย โวหาโรติ จิตฺตทฺกฺขตฺถํ โวหาโร, ผรุสฺวาจนฺติ อตฺถ. วิ. อ. (บาลี) ๓/๒๑๕/๒๕๕

พระพุทธศาสนานั้นกินความตั้งแต่ความขัดแย้งภายในและภายนอกในทุก ๆ มิติ กินความในแง่ของ
ธรรมและวินัยดังจะได้กล่าวต่อไป

๓.๑.๒ ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของวินัย

คำว่า “วินัย” ในบริบทนี้ หมายถึง ระเบียบ แบบแผน ข้อปฏิบัติหรือสิกขาบทที่
พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติให้พระภิกษุ และภิกษุณี ใช้เป็นเครื่องมือในการประพฤติปฏิบัติ ซึ่ง
วัตถุประสงค์ประการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นมานั้นก็เพื่อป้องกันความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้น
ในหมู่สงฆ์ ระงับความขัดแย้งที่กำลังเกิดขึ้น และได้เกิดขึ้นแล้วในหมู่สงฆ์ด้วย อันจะทำให้เกิด
ความผาสุก แก่ตนเอง และสังคมโดยรวม ความขัดแย้งในแง่ของวินัย นั้น เรียกว่า “อริกรรม”^๕
เมื่อกล่าวโดยสาร์ตละ อริกรรม หมายถึง ปัญหา ข้อพิพาท และเรื่องที่ต้องอภิปราย ซึ่งข้อพิพาท
หรือปัญหาในบริบทนี้เป็นคดีของพระเท่านั้น ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงอริกรรมในภาษาพระวินัย จึงเป็น
คดี หรือปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้นแก่พระสงฆ์เท่านั้น

“วิวาทาธิกรรม” หมายความว่า ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาท
ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูดเพื่อความกลัดกลุ้มใจ การด่าทอในเรื่องนั้นใด
นี้เรียกว่า วิวาทาธิกรรม^๖ ซึ่งจะต้องเป็นการวิวาทในประเด็นดังต่อไปนี้^๗

- (๑) สิ่งนี้เป็นธรรม สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรม
- (๒) สิ่งนี้วินัย สิ่งนี้ไม่ใช่วินัย
- (๓) นี้ตถาคตภายิตได้ตรัสไว้ นี้ตถาคตภายิตไม่ได้ตรัสไว้
- (๔) นี้จรียวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมา นี้จรียวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติมา
- (๕) นี้ตถาคตทรงบัญญัติไว้ นี้ตถาคตไม่ได้ทรงบัญญัติไว้
- (๖) นี้อาบัติ นี้อาบัติ
- (๗) นี้อาบัติเบา นี้อาบัติหนัก
- (๘) นี้อาบัติมีส่วนเหลือ นี้อาบัติไม่มีส่วนเหลือ
- (๙) นี้อาบัติชั่วหายาบ นี้อาบัติไม่ชั่วหายาบ

^๕ สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๘๖/๔๓๐.

^๖ “ตถตถ ภณฺฑนํ กลโห วิคฺคโห วิวาโท นานาวาโท อณฺเฏถวาทโ วิปจฺจตย โวหาโร เมธคํ อิํ
วุจฺจติ วิวาทาธิกรรม” วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕

^๗ วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑.

สรุปเมื่อกล่าวโดยรวมเกี่ยวกับความหมายของความขัดแย้งในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น พบว่า ความหมายของความขัดแย้งในพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ นัย กล่าวคือ เป็นความขัดแย้งในแง่ของธรรม และความขัดแย้งในแง่ของวินัย ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวนี้ครอบคลุมทั้งความหมายในเชิงโลกและเชิงธรรมที่เกี่ยวข้องกับบรรพชิต และคฤหัสถ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ได้กล่าวเพิ่มเติมในประเด็นที่น่าสนใจ^{๑๒} คือ การนิยามความหมายความขัดแย้งในแง่ของธรรมมองความขัดแย้งในเชิงราบ ในขณะที่การนิยามความขัดแย้งในแง่ของวินัยมองในเชิงตั้ง โดยมองจากฐานของวิวาทาธิกรณ์แล้วกระจายไปสู่คำอื่น ๆ เป็นการมองความขัดแย้งทั้งชุดและมีการจัดกรอบ พร้อมทั้งนิยามเอาไว้อย่างชัดเจนว่า วิวาทกันนี้ในประเด็นใดบ้างจึงเรียกชื่อว่า “วิวาทาธิกรณ์” ส่วนการมองความขัดแย้งในมิติของธรรมนั้น เป็นการมองที่ค่อนข้างจะกว้างกว่าวินัย ซึ่งการคิด การพูด หรือการกระทำในแง่ของธรรมจะมีความหลากหลายมากกว่า

๓.๒ ความสำคัญของความขัดแย้ง

มนุษย์ทุกคนมีความขัดแย้ง และความแปลกแยกในตัวเอง อย่างไรก็ตามผลของความแปลกแยก หรือความขัดแย้งภายในลักษณะดังกล่าวได้ทำให้เกิดแนวคิด ทฤษฎีในแง่มุมที่สำคัญหลายประการด้วยกัน ดังนี้

๓.๒.๑ ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์

พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงที่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์ หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรม หรือ นามธรรม เป็นวัตถุ หรือเป็นเรื่องของจิตใจ ไม่ว่าจะมิชีวิต หรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตาม ทั้งหมดล้วนแต่เป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย การกระทำหรือกรรมใด ๆ นั้นก็ไม่ได้เกิดจากพระเจ้าหรืออยู่ในความดูแลของพระเจ้า สิ่งต่างๆ ในโลกนั้นจะไม่มีสิ่งใดคงที่ถาวร หรือเป็นนิรันดร์ แต่เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป สิ่งต่างๆ ที่เกิด และเสื่อมสลายไปนี้จะ เป็นไปตามลักษณะของธรรมชาติ เรียกว่า “ไตรลักษณ์”^{๑๓} ได้แก่

(๑) อนิจจตา (Impermanence) หมายถึง ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป

^{๑๒} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีกลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๑๒๑-๑๒๘.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง และขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๘, ๗๑-๗๘.

(๒) ทุกขตา (Conflict) หมายถึง ความเป็นทุกข์ ซึ่งเป็นภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายไป เป็นภาวะที่กดดันฝืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่งนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้

(๓) อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-Self) หมายถึง ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนแท้จริง ที่จะสั่งบังคับให้เป็นอย่างไรๆ ได้

จากความเข้าใจความเป็นจริงตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาดังกล่าว จึงเป็นคำอธิบายได้เป็นอย่างดีในเรื่องสภาวะของความขัดแย้งว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เพราะความคิด หรือการกระทำของมนุษย์นั้น มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่สามารถที่จะคงอยู่ในสภาพเดิมได้ ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่สามารถบังคับให้บุคคล หรือสิ่งใดก็ตามเป็นไปตามความปรารถนาของเรา ดังนั้นความขัดแย้งจึงเกิดขึ้น ซึ่งเป็นการเกิดขึ้นบนฐานที่การที่บุคคลอื่นกระทำการ พุด หรือคิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ไม่ลงรอยเหมือนกับเรา หรือ การคาดหวังว่าสิ่งต่าง ๆ ต้องไปเป็นตามความต้องการของเรา

นอกเหนือจากแนวคิดที่ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์แล้ว ยังมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในอีกหลายแง่มุม ผู้วิจัยได้หยิบยกประเด็นที่น่าสนใจ อีก ๓ ประเด็น ซึ่งเป็นประเด็นที่ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส^{๑๔} ได้สรุปไว้ดังนี้

๓.๒.๒ ความขัดแย้งก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในเชิงบุคคล

ความขัดแย้งในตัวเองกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เจ้าชายสิทธัตถะ ได้พัฒนาจิตของตัวเองเพื่อเลื่อนสถานะจากความเป็นมนุษย์ไปสู่ “ความเป็นพระพุทธเจ้า” ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะสาเหตุสำคัญดำเนินมาจากความขัดแย้งภายในเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และการตอบคำถามของตัวเองว่า “อะไรคือความสุขที่แท้จริง มนุษย์ไม่เกิด แก่ เจ็บ และตายได้หรือไม่” การตั้งคำถามในลักษณะนี้ก็เพราะเกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับทวิลักษณ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของพระองค์ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ความขัดแย้ง เป็นสื่อหรือเป็นสะพานที่ทรงคุณค่าในการทำให้มนุษย์ได้ทอดเดินไปสู่ “ภาวะไร้ความขัดแย้ง” อันเป็นทางเดินทางที่เข้าใจความจริงว่าเส้นทางเดิมสามารถเติมเต็มความสุขให้แก่มนุษย์ได้ในระดับหนึ่ง แต่เส้นทางดังกล่าวก็เป็นเส้นทางที่ดีที่ทำให้มนุษย์ได้พยายามที่จะรู้จักกับทางเลือกใหม่ อันเป็นทางเลือกที่ปราศจากความขัดแย้ง หรือไร้ความขัดแย้งอย่างแท้จริง

^{๑๔} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี:ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซัง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๑๓๕-๑๔๓.

๓.๒.๓ ความขัดแย้งก่อให้เกิดระบบการเมืองการปกครอง

ความขัดแย้งได้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญของระบบการเมืองการปกครอง คือ เป็นที่มาของการถือกำเนิดของระบอบการปกครองแบบกษัตริย์ จากการศึกษาอัครคัมภีร์^{๑๕} พบว่า การถือกำเนิดของระบบกษัตริย์ ได้ค่อยๆ พัฒนาเกิดขึ้น จากจุดเริ่มต้นที่ประชาชนทั่วไปมีความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงข้าวสาลี ปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย จนนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันว่า “เราควรแบ่งปันข้าวสาลี และปักปันเขตแดนกัน” แต่สถานการณ์การกลับไม่เป็นไปตามข้อตกลง เพราะ เนื่องจากประชาชนบางคนไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ จึงพยายามเก็บรักษาสิ่งที่ตัวเองมีอยู่ แต่กลับไปแย่งชิงทรัพยากรของคนอื่นๆ ดังคำกล่าวที่ปรากฏในพระสูตรว่า “สัตว์ผู้มีนิสัยโลก รักษา ส่วนของตนไว้ ถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค” จะเห็นว่าเมื่อแต่ละฝ่ายไม่เคารพในกฎ กติกาจึงทำให้ความขัดแย้งดังกล่าวได้ขยายตัวไปสู่การตำหนิกันและกันว่า “คุณทำกรรมชั่ว ที่รักษา ส่วนของตนไว้แล้ว ถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค คุณอย่าทำอย่างนี้อีก” ก่อนที่จะใช้ฝ่ามือ บ้าง ก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง ทำร้ายกันและกัน

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า เมื่อประชาชนประสบความล้มเหลวในข้อตกลงดังกล่าว จึงมีการ ประชุมหาข้อตกลงใหม่ โดยการนำเสนอประเด็นปัญหาว่า “ท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏในหมู่ สัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การตำหนิติเตียนกันปรากฏ การพูดเท็จ ปรากฏ และการถืออาวุธเพื่อทำร้ายกันก็ปรากฏ ฉะนั้น พวกเราควรสมมติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่ง จะว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ติเตียนผู้ที่ควรติเตียน จับไล่ผู้ที่ควรจับไล่โดยชอบ” ดังนั้น บทสรุปที่ได้ จากการประชุมดังกล่าว จึงเป็นที่มาของคำว่า “มหาสมมติ” “กษัตริย์” และ “ราชา” ซึ่งทั้งสามคำ นั้นมีความหมายที่มุ่งเน้นไปที่การทำหน้าที่ในการแบ่งปันทรัพยากรธรรม และวินัยลัทธิต่าง ๆ ที่ เกิดขึ้น ซึ่งผลจากการทำหน้าที่ดังกล่าว กษัตริย์จะได้รับข้าวสาลีเป็นการตอบแทน เพื่อจะได้มี หน้าที่บริหารและจัดการความขัดแย้งได้อย่างเต็มที่

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเกิดระบบการปกครองแบบ “กษัตริย์” ขึ้นมาเพื่อบริหารจัดการ ความ ขัดแย้งเกี่ยวกับการแบ่งปันพืชผลทางการ “เกษตร” ให้เกิดความเท่าเทียมกัน^{๑๖} “กษัตริย์” ในบริบท

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๕/๕๖.

^{๑๖} “ผู้เป็นใหญ่ในนา” (เขตตาน อธิปติ) ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ในการแบ่งปันข้าวสาลี และ เขตแดน

นี่ก็คือ “เกษตร” ที่ทำหน้าที่ในการแบ่งปันพืชผลทางการเกษตรคือข้าวสาลี และแบ่งปัน เขตแดน เพื่อให้ความพอใจสูงสุดแก่คู่กรณี เพราะฉะนั้น กษัตริย์จึงได้ชื่อว่า “ราชา” ด้วย^{๑๗}

๓.๒.๔ ความขัดแย้งก่อให้เกิดการบัญญัติพระวินัย

พระวินัย เป็นข้อปฏิบัติสำหรับพุทธบริษัททั้ง ๔ เป็นเครื่องมือสำคัญในพัฒนาคุณภาพชีวิต และสังคม แต่การเรียกชื่อนั้นอาจจะแตกต่างกัน กล่าวคือ พระภิกษุ และภิกษุณีใช้คำว่า “วินัย” แต่สามเณร สามเณรี อุบาสก และอุบาสิกานั้น ใช้คำว่า “ศีล

จากการศึกษา พบว่า การบัญญัติพระวินัยนั้น ไม่ได้เกิดจากพุทธประสงค์ ดังที่พระองค์ได้ทรงย้ำว่าพระองค์จะไม่บัญญัติพระวินัยจนกว่าจะเกิดปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นในหมู่สงฆ์^{๑๘} กรณีศึกษาที่เกี่ยวกับประเด็นนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งด้วยกัน เช่น ทรงบัญญัติอาบัติปาราชิกข้อที่ ๒ ในฐานะที่พระธนิยะได้นำไม้ของหลวงไปสร้างกุฏิจนทำให้พระเจ้าพิมพิสาร และชาวบ้านตำหนิ^{๑๙} และทรงบัญญัติอาบัติสังฆาทิเสสข้อที่ ๑๐ ในฐานะที่พระเทวทัตได้ทำให้สงฆ์แตกกัน^{๒๐} และทรงบัญญัติอาบัติทุกกฏ ในฐานะพระภิกษุได้พากันแย่งที่พักอาศัยโดยมิได้สนใจพระสารีบุตรผู้มีพรยามากกว่าว่าจะมีที่พักอาศัยหรือไม่^{๒๑}

ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งในการบัญญัติพระวินัย สืบเนื่องมาจากประวัติศาสตร์ของความขัดแย้งที่เกิดจากสาวกของกลุ่มนิครนถ์ทะเลาะ แก่งแย่ง และวิวาทกัน จนนำไปสู่ความแตกแยก ขาดความสามัคคีที่ซึ่งส่งผลเสียต่อองค์กรของสาวกนิครนถ์ จึงทำให้สาวกของพระองค์ได้นำประเด็นดังกล่าวเข้าไปปรึกษากับพระพุทธเจ้าเพื่อให้พระองค์ได้ทรงบัญญัติวินัยให้เป็นหมวดหมู่ และจัดระเบียบองค์กรสงฆ์

อีกประเด็นที่น่าสนใจเพิ่มเติม คือ การบัญญัติวินัยของพระพุทธเจ้านั้นมีความยืดหยุ่นสูงมาก สิ่งที่สามารถยืนยันข้อมูลสมมติฐานดังกล่าวก็คือ เมื่อพระองค์ได้ทรงบัญญัติพระวินัยข้อใดที่เรียกว่า “ปฐมบัญญัติ” ขึ้นมาใช้แล้ว หากกฎเกณฑ์ดังกล่าวไม่ครอบคลุม หรือ มีช่องโหว่ อันจะส่งผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแล้ว และเพื่อให้การปฏิบัติ หรือวิถีชีวิตของสมณะเอื้อต่อการ

^{๑๗} “ผู้ที่ยังบุคคลเหล่านี้ให้ยินดีโดยธรรม” (ขมุเมน ปเร รณุเชติ) หมายถึงผู้ที่ทำหน้าที่ในการสร้างความพอใจให้แก่ประชาชนโดยธรรม ซึ่งราชทานมัยนี้สอดคล้องกับพระดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันว่า “เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนชาวสยาม”

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๑/๘๓/๗๖.

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๑/๔๐๕/๔๔๑.

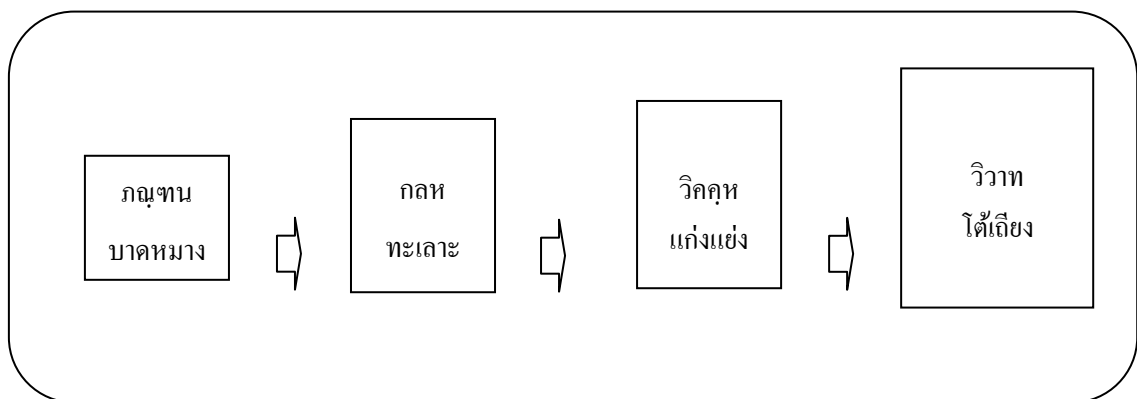
^{๒๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๐/๑๒๑-๑๒๔.

ปฏิบัติธรรม หรือพัฒนาสังคมแล้ว พระองค์ก็จะบัญญัติเพิ่มเติมสิ่งที่เรียกว่า “อนุบัญญัติ” ลักษณะของการบัญญัติมุ่งเน้นไปที่พฤติกรรมของภิกษุรูปใดรูปหนึ่งส่งผลต่อองคาพยพอื่น ๆ ในสังคม อันเป็นการบัญญัติที่เกิดจากการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างรอบด้านแล้วจึงบัญญัติ

๓.๓ พัฒนาการความขัดแย้ง

จากการศึกษาการพัฒนารูปแบบของความขัดแย้งในบทที่ ๒ การพัฒนารูปแบบของความขัดแย้งนั้นประกอบไปด้วยระดับที่ยังไม่ปรากฏ ระดับที่กำลังปรากฏ และระดับที่ปรากฏตัวแล้ว ในทางพระพุทธศาสนา การพัฒนารูปแบบของความขัดแย้งนั้น พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ท่านได้วิเคราะห์โดยใช้เกณฑ์ของสภาวะธรรม การนิยามคำ และ หลักไวยากรณ์ และ สถานการณ์ ในการจัดระดับ หรือการพัฒนาของความขัดแย้ง ออกเป็น ๔ ระดับ^{๒๒} คือ เริ่มพัฒนาตั้งแต่ความบาดหมาง การทะเลาะ การแก่งแย่ง และการวิวาทกัน การวิวาทเป็นถ้อยคำที่บ่งชี้คุณสมบัติของความขัดแย้งว่ารุนแรงที่สุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ส่วนคำอื่นๆ นั้นจัดได้ว่าเป็นไวพจน์ของแต่ละคำตามที่ปรากฏข้างล่าง

แผนภูมิที่ ๓.๑ แสดงระดับของความขัดแย้ง (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส)

^{๒๒} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซัง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๑๓๐-๑๓๑.

๓.๔ รากเหง้าที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

เหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งนั้น จะมีทั้งเหตุปัจจัยภายใน และเหตุปัจจัยภายนอก สำหรับเหตุปัจจัยภายนอกจะมุ่งเน้นไปที่ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม อำนาจ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้แสดงออกมา ในขณะที่รากเหง้าหรือเหตุปัจจัยภายในนั้น ผู้วิจัยจะมุ่งเน้นและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะนั่น คือ สาเหตุหลักที่แท้จริงที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง และเป็นอุปสรรคตัวสำคัญต่อการจัดการความขัดแย้ง

อย่างไรก็ตามในทางพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าจะให้ความสำคัญต่อเหตุปัจจัยภายในเป็นสำคัญ แต่ก็ยังมองถึงความสำคัญของเหตุปัจจัยภายนอกด้วย ดังพุทธพจน์ที่วิเคราะห์ประเด็นความขัดแย้งที่ว่าด้วยการวิวาทว่า

“ถ้าเธอทั้งหลาย พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลาย พึงพยายามเพื่อละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปภายในหรือภายนอกนั้นแล ถ้าเธอทั้งหลาย ไม่พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ภายใน หรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติเพื่อให้ มูลเหตุแห่งการวิวาทที่ เป็นบาปนั้น ไม่ยึดเชื้อต่อไป การละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่ เป็นบาป นั้น ย่อมมิได้ และมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้น ย่อม ไม่ยึดเชื้อต่อไป”^{๒๓}

พุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้หลักคิด เกี่ยวกับการวิเคราะห์เหตุปัจจัย (Source Analysis) ว่าควรวิเคราะห์ทั้ง เหตุปัจจัยภายใน และเหตุปัจจัยภายนอก ซึ่งจะทำให้ กระบวนการในการแก้ปัญหาเป็น ไปอย่างถูกต้อง เพราะเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาอย่างครบถ้วน เนื่องจากปัญหาบางประการอาจจะเกิดจากเหตุปัจจัยภายใน และปัญหาบางอย่างเกิดจากเหตุปัจจัย ภายนอก แต่ปัญหาบางอย่างนั้นอาจเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยทั้ง ๒ ด้านก็เป็นได้

ในทางพระพุทธศาสนา เมื่อศึกษาวิเคราะห์ถึง รากเหง้าที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง จะสามารถอธิบายในมุมมองของอกุศลธรรม ๒ กลุ่ม คือ อกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะและโมหะ และ ปัญจกรรม ซึ่งได้แก่ ตัณหา มานะและทิฏฐิ

๓.๔.๑ อกุศลมูล

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา พลังอำนาจที่ขับเคลื่อนวิถีชีวิตและสังคมของมนุษย์ คือ พลังแห่งเจตจำนงหรือพลังแห่งกรรม (กมฺมฺนา วตฺตตี โลโก) ซึ่งกรรมในที่นี้จะมุ่งตรงไปที่ตัวแท้ หรือต้นตอของกรรมจริง ๆ ได้แก่ เจตนา ความจงใจ หรือ การเลือกตัดสินใจที่จะกระทำอย่างใด

^{๒๓} ม.อ. (ไทย).๑๔/๔๔/๕๓), วิ.อ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๒-๓๓๕. ดูเทียบใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๒๕/ ๓๒๒-๓๒๔. อัง ฌกฺก. (ไทย) ๒๒/๓๖/๔๘๔-๔๘๕.

อย่างหนึ่งนั่นเอง เจตนาหรือเจตจำนงนี้ จะเป็นตัวชี้แนะ และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ พร้อมทั้งเป็นตัวการหรือเป็นแกนนำในการริเริ่ม ปรุงแต่ง สร้างสรรค์ทุกอย่าง หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเจตนาเป็นตัวแท้ของกรรม^{๒๔} ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลจงใจแล้ว จึงทำกรรม ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”^{๒๕} และในการที่เจตนาแสดงพลังขับเคลื่อนวิถีชีวิตนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่า จะดำเนินไปอย่างบริสุทธิ์ หากแต่เป็นพลังที่เคลื่อนไปตามอำนาจการชักนำของธรรมที่เป็นคุณสมบัติของจิต (เจตสิก) อีกชั้นหนึ่ง โดยเฉพาะกลุ่มกิเลสที่เป็นรากเหง้าของอกุศล ๓ อย่าง คือ โลภะ โทสะ และโมหะ

จากหลักการดังกล่าวทำให้ชี้ชัดได้ชัดเจนว่า สาเหตุหรือ รากเหง้าที่แท้จริงในกระบวนการเกิดความขัดแย้งนั้น เกิดจากอกุศลมูลนั่นเอง ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มีจิตโลภ วิวาทกัน มีจิตโกรธวิวาทกัน มีจิตหลงวิวาทกัน ว่า นี่เป็นธรรม นี้อธรรม นี้วินัย นี้มิใช่วินัย...”^{๒๖}

เมื่อใดก็ตามที่ “อกุศลมูล” ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อสภาพจิตของมนุษย์แล้ว เมื่อนั้นจึงเป็นจังหวะ และโอกาสที่ “วิวาทมูล” หรือ “อนุวาทมูล” ก่อตัวขึ้น ซึ่งการก่อรูปของวิวาทมูล หรือ อนุวาทมูลนั้น เป็นการเกิดขึ้นที่สำแดงอาการอย่างอ่อน ๆ แต่ก็สามารถที่จะรู้ชัด และสังเกตได้จากพฤติกรรมภายนอกดังต่อไปนี้

- (๑) เป็นผู้มักโกรธ^{๒๗} และผูกโกรธ^{๒๘}
- (๒) เป็นผู้ลบหลู่^{๒๙} ตีเสมอท่าน^{๓๐}

^{๒๔} W. Rahula, *What the Buddha Taught*, (Bangkok: Kurusapha Press, 1995), p. 22.

^{๒๕} อัง. นกค. (ไทย) ๒๒ / ๖๒ / ๕๗๗.

^{๒๖} ดูเพิ่มเติมใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๔.

^{๒๗} ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย คามพิโรธ ความพิโรธตอบ ความดูร้าย ความเกรี้ยวกราด ความที่จิตไม่เบิกบาน นี้เรียกว่า “ความโกรธ” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๕/๑๕๗

^{๒๘} ความโกรธในเบื้องต้นชื่อว่าความโกรธ ความโกรธในเวลาต่อมาชื่อว่า ความผูกโกรธ ความผูกโกรธ กิริยาที่ผูกโกรธ ความไม่หยุดโกรธ การตั้งความโกรธไว้ การดำรงความโกรธไว้ การโผลงไปตามความโกรธ การตามผู้ความโกรธไว้ การทำความโกรธให้มัน เรียกว่า “ความผูกโกรธ” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๖/๑๕๗)

^{๒๙} ความลบหลู่ กิริยาที่ลบหลู่ ภาวะที่ลบหลู่ ความดูหมิ่น การทำความดูหมิ่น นี้เรียกว่า “การลบหลู่” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๗/๑๕๗

- (๓) เป็นมีความริษยา^{๓๐} และตระหนี่^{๓๑}
- (๔) เป็นผู้อวดดี^{๓๒}และเจ้ามายา^{๓๔}
- (๕) เป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว เป็นมิจฉาทิฎฐิ
- (๖) เป็นผู้ยึดมั่นในทิฎฐิของตน มีความถือมั่น สละสิ่งที่ตนยึดมั่น ได้ยาก

ประเด็นทั้ง ๖ นี้ สิ่งที่แสดงออกมานั้น ไม่ว่าจะเป็ความโกรธ การหลบหลู่คนอื่น การตระหนี่ การอวดดี การหาช่องทางในการที่จะลงมือทำร้ายบุคคลอื่น และการยึดมั่นในความคิดของตัวเอง โดยไม่อ่อนข้อ หรือยอมรับความคิดเห็นของบุคคลอื่น เป็นการพยายามที่จะรักษาจุดยืนของตัวเอง จนเข้าสู่ระดับความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด

อย่างไรก็ตาม นอกจากอกุศลมูลที่เป็นสาเหตุของความขัดแย้งแล้ว ยังมีพุทธพจน์ที่กล่าวถึงสาเหตุของความขัดแย้ง ที่เกิดจากกุศลมูลด้วย ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มีจิตไม่โลภวิวาทกัน มีจิตไม่โกรธวิวาทกัน มีจิตไม่หลงวิวาทกันว่า นี้ธรรม นี้อธรรม...”^{๓๕} จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว ดังนั้น

^{๓๐} การตีเสมอ กิริยาที่ตีเสมอ ภาวะที่ตีเสมอ สภาวะธรรมที่เป็นอาหารแห่งความตีเสมอโดยนำเอา ชัยชนะของตนมาอ้างเหตุแห่งความวิวาท ความแฉ่งดี ความไม่ยอมสละ นี้เรียกว่า “ความตีเสมอ” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๘/๑๕๓

^{๓๑} ความริษยา กิริยาที่ริษยา ภาวะที่ริษยา ความเกลียดชัง กิริยาที่เกลียดชัง ภาวะที่เกลียดชังในเมื่อผู้อื่นได้ลาภ ตักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชา นี้เรียกว่า “ความริษยา” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๘/๑๕๓

^{๓๒} ความตระหนี่ ๕ อย่าง คือ ตระหนี่ที่อยู่ ตระหนี่ลูก วรรณะ และธรรม ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความหวงแหน ความเหนียวแน่น ความปกปิด ความมีจิตไม่เผื่อแผ่ เรียกว่า “ความตระหนี่” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๕๐/๑๕๘

^{๓๓} บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้โอ้อวดจัด ความโอ้อวด กิริยาที่โอ้อวด ภาวะที่โอ้อวด ภาวะที่แข็งกระด้าง กิริยาที่แข็งกระด้าง การพูดเป็นเหลี่ยมดู กิริยาที่พูดแอบอ้าง เรียกว่า “ความโอ้อวด” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๕๑/๑๕๘

^{๓๔} บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เพราะเหตุจะปกปิดทุจริตนั้นจึงตั้งความปรารถนาอันเลวทราม ปรารถนาว่า “ใคร ๆ อย่างรู้จักเรา” คำริว่า “ใคร ๆ อย่างรู้จักเรา” กล่าววว่า “ใคร ๆ อย่างรู้จักเรา” พยายามทางกายว่า “ใคร ๆ อย่างรู้จักเรา” ความเจ้าเล่ห์ ความเป็นคนเจ้าเล่ห์ กิริยาที่หลอกให้หลง ความหลอกลวง ความโกง ความกลบเกลื่อน ความหลีกเลียง ความซ่อน ความซ่อนบัง ความปิดบัง ความปกปิด การไม่กระทำให้ชัดเจน การไม่ทำให้แจ่มแจ้ง การปิดบังอำพราง กิริยาที่เลวทรามนี้เรียกว่า “มายา” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๒/๑๕๘

^{๓๕} ดูเพิ่มเติมใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๔.

สาเหตุความขัดแย้งนั้นไม่เพียงจะเกิดจากจิตที่เป็นอกุศล ด้วยโลภะ โทสะ และโมหะเท่านั้น หากแต่ยังอาจเกิดจากการที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลขัดแย้งกันด้วยจิตที่ไม่โลภ โกรธ และหลงก็ได้ ดังในกรณีการนำเสนอข้อคิดเห็นหรือข้อมูลด้วยความหวังดีมีจิตกุศลต่อบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กร แต่ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็คือบุคคล หรือกลุ่มบุคคลดังกล่าวอาจจะมี ความเข้าใจ ความเห็น หรือการตีความที่แตกต่างกัน หรือ ไม่ยอมรับต่อข้อเท็จจริงดังกล่าว จึงทำให้ทั้งสองฝ่าย เกิดความขัดแย้งระดับต้น และทวีความรุนแรงจนถึงขั้นทำร้ายกันให้เกิดความสูญเสีย

๓.๔.๒ ปัญจธรรม

คำว่า “ปัญจ” คัมภีร์อภิธานวรรณนา ให้นิยามความหมายไว้ ๒ นัยว่า “กว้างขวาง” และ “พิสดาร” นอกจากนั้น ยังได้ยกคำที่มีความหมายอย่างเดียวกันและใช้เป็นไวยากรณ์ของกันขึ้น มาเทียบเคียงอีก ๒ คำ คือ คำว่า “พฺยาส” และ “วิตุถาร” แปลว่า “กว้างขวาง” และ “พิสดาร” เหมือนกัน^๖ เมื่อนำมาใช้เป็นศัพท์วิชาการทางพุทธศาสนา จะมีชื่อเรียกว่า “ปัญจธรรม” เป็นชื่อรวมที่ใช้เรียกกลุ่มกิเลส ๓ ตัว คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ หมายถึง ธรรมเครื่องเนิ่นช้า หรือกิเลสที่ทำให้คิดปรุงแต่งยึดถือพิสดาร ดังคำอธิบายของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่า

ปัญจธรรม แปลว่า ธรรมเครื่องเนิ่นช้า ถ้าจะแปลให้ง่ายก็ว่า กิเลสตัวป็น คือ ปั่นแต่ง เรื่องราว ปั่นใจให้ทุกข์ ปั่นหัวใจให้เรื่องมาก ทำให้ยึดถือ เย็นเยื่อ ยุ่งเหยิง ยืดยาว ฟ้ามเฟือ ล่าช้า วกวน วุ่นวาย นุงนัง สับสน สลับซับซ้อน ทำให้เขวห่างหรือไกลเชือนเล ออกไปจากความเป็นจริงง่าย ๆ เปิดเผย ปัญหาที่ยังไม่มี ก็ทำให้มีขึ้น ปัญหาที่มีอยู่แล้วก็ไม่ อาจแก้ไขอย่างตรงไปตรงมาตามเหตุ แต่กลับทำให้ยุ่งยากซับซ้อนนุงนังยิ่งขึ้น เป็นตัวบงการพฤติกรรมที่ทำให้มนุษย์พล่านไปมา ขัดแย้ง แข่งขัน แย่งชิงกัน ตลอดจนก่อสงคราม ระหว่างพวกระหว่างฝ่าย^๗

จากแนวคิดดังกล่าว เป็นการสนับสนุนว่า สาเหตุปัจจัยภายในของความขัดแย้ง กับ ปัญจธรรม เป็นการอธิบายที่สอดคล้องและตรงประเด็น ในการเกิดความขัดแย้ง ซึ่งการทำงานของ กลุ่มปัญจธรรม คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐินั้น จะทำงานประสานสัมพันธ์กันและเป็นเหตุปัจจัย ของกันและกัน เพียงแต่ว่าตัวใดตัวหนึ่งจะแสดงออกมาเป็นตัวเด่นในการกำหนดพฤติกรรมของ มนุษย์ เพราะถ้าสืบสาวลึกลงไปในเบื้องหลังจะเห็นว่ามิถิเลสตัวที่เหลือคอยหนุนหลังอยู่ ถึงแม้จาก หลักอริยสัจ ๔ ที่ว่า ตัณหาเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ (สมุทัย) ในที่นี้ไม่ได้หมายเอาเฉพาะตัณหา

^๖พระมหาสมปอง มุทิตโต (ผู้แปลและเรียบเรียง), คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓๐.

^๗พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๐/๕๑ -๓๐/๕๒.

เพียงอย่างเดียว หากแต่ยกค้นหาขึ้นมาในฐานะเป็นตัวเด่นเท่านั้น แท้ที่จริงแล้วก็คือการพูดถึงมานะและทฤษฎีโดยอ้อมนั่นเอง แต่ถ้ามองในแง่กิเลสที่เป็นแกนกลางก็ต้องยกให้ทฤษฎี เพราะเมื่อบุคคลมีความเห็นความเชื่อในเรื่องใดเรื่องแล้ว มานะและค้นหาก็จะแสดงบทบาทเพื่อตอบสนองความเห็นความเชื่อนั้น ๆ เช่น บุคคลมีความเชื่อว่ามีตัวตนที่เป็นศูนย์กลาง (ทฤษฎี) ก็จะทำให้เกิดความอยาก ที่จะหาวัตถุมาบำเรอปรนเปรอตน (ค้นหา) และความทะนงตน อยากใหญ่ไฝ่เด่น ก็จะเกิดตามมา (มานะ)^{๗๘}

ถ้ามองกว้างออกไปในบริบทสังคมโลก ในการทำสงครามเย็นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ระหว่างค่ายมหาอำนาจ ๒ ค่าย คือ เสรีประชาธิปไตย กับ คอมมิวนิสต์ เมื่อสาวลึกลงไปถึงรากฐานที่มาของสงคราม ก็จะให้เห็นการทำงานประสานสัมพันธ์ของกิเลสกลุ่มปัญญาธรรมได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ แกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกสุด เป็นเรื่องของความยึดมั่นถือมั่นในทฤษฎีหรืออุดมการณ์ (Ideology) การต่อสู้ช่วงชิงเพื่อให้ได้เป็นประเทศมหาอำนาจของโลก เป็นเรื่องของมานะ ส่วนการแย่งชิงผลประโยชน์เพื่อจะได้ครอบครองทรัพยากรของโลกให้ได้มากที่สุด เป็นเรื่องของค้นหา^{๗๙}

๑) ค้นหา

“ค้นหา” หมายถึง ความอยาก ความอยากในบริบทนี้เป็นความอยากในเชิงลบ คำที่ตรงข้ามกับคำนี้และเป็นไปในเชิงบวกก็คือ “ซมมจันทะ” เมื่อจำแนกนัยของความอยากตามที่ได้มีการนิยามในพระสูตรนั้นจะค่อนข้างกว้าง แต่เมื่อก้าวโดยสรุปแล้วครอบคลุมถึงความอยากใน ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ

(๑) ความอยากในวัตถุ (วัตถุภว) ได้แก่ ความอยากได้ส่วนที่ดีหรือส่วนที่อร่อย ที่เรียกว่า กามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ความอยากได้ทรัพย์ทั้งส่วนที่เรียกว่า สวิญญานทรัพย์ (ทรัพย์ที่มีชีวิต) และอวิญญานทรัพย์ (ทรัพย์ที่ไม่มีชีวิต) ที่น่าใคร่ น่าปรารถนา

(๒) ความอยากได้ที่เป็นตัวกิเลส (กิเลสภว) ได้แก่ ความกำหนัด ความพอใจ หรือความปรารถนากามคุณ เป็นต้น

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ค้นหาเป็นตัวจุดชนวนให้เกิดความขัดแย้งในแง่ของการทะเลาะวิวาท ก็เพราะมีสิ่งเป็นที่รักเข้ามาเกี่ยวข้อง และหากวิเคราะห์คำว่า “สิ่งเป็นที่รัก” ย่อมมีนัย ๒

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐ / ๕๑.

^{๗๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๘.

ประการ กล่าวคือ “สัตว์”^{๔๐} และสังขาร”^{๔๑} สิ่งที่เป็นที่รักทั้ง ๒ ประการนี้จัดได้ว่า เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน เพราะมนุษย์มีความหวาดระแวงว่าสิ่งที่ตนเองรักนั้นจะถูกบุคคลอื่นแย่งไป กำลังถูกแย่งไป หรือถูกแย่งชิงไปแล้ว ขณะเดียวกัน เมื่อสิ่งที่ตนเองรักจะผันแปรไป กำลังผันแปรไป หรือได้ผันแปรไปแล้ว”^{๔๒} อาการเหล่านี้เองที่ทำให้มนุษย์ต้องทะเลาะวิวาทกัน เพื่อช่วงชิงภาวการณ์นำ และเพื่อให้สิ่งนั้นคงดำรงอยู่กับตน โดยการยึดมั่นในสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นของเรา ด้วยอำนาจแห่งตัณหา

ในประเด็นเดียวกันนี้ พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า “อะไรคือเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกษัตริย์กับกษัตริย์ พราหมณ์กับพราหมณ์ และคฤหบดีกับคฤหบดี” คำตอบก็สอดคล้องกับประเด็นเบื้องต้นว่า “เพราะความยึดมั่นกามราคะ ตกอยู่ในอำนาจกามราคะ กำหนดยินดีในกามราคะ ถูกกามราคะกลุ่มรุม และถูกกามราคะครอบงำเป็นเหตุ”^{๔๓} อย่างไรก็ตาม กามทั้งหลายยังทำให้ มารดากับบุตร บุตรกับมารดา บิดากับบุตร บุตรกับบิดา พี่น้องกัน ย่อมถึงการทะเลาะ แก่งแย่ง และวิวาทกัน ทำร้ายกันและกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง ศัสตราบ้าง ถึงความตายในที่นั้นบ้าง ได้รับทุกข์ปางตายบ้าง และเพราะกามนั่นเอง จึงทำให้ชนทั้งหลายถือดาบและโล่ จับธนูพาดลูกศรบ้าง วิ่งเข้าสู่สงครามปะทะกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อพวกเขาอิงลูกศรไปข้าง พุ่งหอกไปข้าง กวาดแกว่งดาบฟันบ้าง ชนเหล่านั้นถูกลูกศรเสียบเอาบ้าง โดยหอกแทงบ้าง ถูกดาบตัดศีรษะ พวกเขาตายในที่นั้นบ้าง...”^{๔๔}

เมื่อวิเคราะห์ ตัณหาเป็นที่มาของการทะเลาะวิวาทในเชิงสังคมวิทยาจะพบที่มาซึ่งน่าสนใจตามที่ปรากฏในมหานิทานสูตรว่า^{๔๕}

“เพราะอาศัยตัณหา ปริเยสนา (การแสวงหา) จึงเป็นไป

เพราะอาศัยปริเยสนา ลาภะ (การได้) จึงเป็นไป

เพราะอาศัยลาภะ วินิจฉยะ (การกำหนด) จึงเป็นไป

เพราะอาศัยการกำหนด ฉันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ) จึงเป็นไป

^{๔๐} สัตว์ ได้แก่ มารดา บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดา มิตรหรือผู้ร่วมสายโลหิตเป็นต้น

^{๔๑} สังขาร ได้แก่ รูปเสียง กลิ่น รส โสภณูปะ ที่น่าพอใจ

^{๔๒} จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๘๘/๓๐๑-๓๐๒.

^{๔๓} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๘๓.

^{๔๔} จุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๓๖/๔๔๓-๔๔๔.

^{๔๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๐๓/๕๒, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๓/๖๑.

เพราะอาศัยฉันทราคะ อัชโณสานะ (การหมกมุ่นฝังใจ) จึงเป็นไป

เพราะอัชโณสานะ ปรีคคหะ (การยึดครอบครอง) จึงเป็นไป

เพราะอาศัยปรีคคหะ มัจฉริยะ^{๔๖} (ความตระหนี่) จึงเป็นไป

เพราะอาศัยความตระหนี่ อารักขะ (การหวงกั้นจึง) เป็นไป

เพราะอาศัยการหวงกั้น เป็นเหตุ บาปอกุศลกรรมเป็นอนันต์ที่เกิดขึ้น การถือ ท่อนไม้ การถือ ศัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การกล่าวขื่นเสียงว่า มึงมึง และการพูดเท็จจึง เป็นไป”^{๔๗}

จากพระสูตร สามารถอธิบายพัฒนาการของการก่อตัวของการทะเลาะวิวาทได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอนว่า การทะเลาะวิวาทนั้นเกิดขึ้นมาจากความอยากของมนุษย์เป็นปฐมบท ความอยากได้ กลายเป็นแรงจูงใจที่ทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาสนองความอยาก เมื่อใช้ความพยายามในการแสวงหาโดยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง มนุษย์ก็ได้สิ่งที่ตัวเองต้องการมา หลังจากที่ได้มาด้วยความยากลำบากหรือไม่ก็ตาม มนุษย์จึงมีความสุข และพิจารณาพิจารณาต่อสิ่งที่ตัวเองได้มา การเพ่งพิจารณาแน่นเต็มไปด้วยความพอใจที่ตัวเองสามารถหาสิ่งนี้มาได้ มีความสุขและคลุกคลีกับสิ่งที่ได้มา การคลุกคลีดังกล่าวกลายเป็นความหมกมุ่นเพราะต้องการจะเสพหรือเค้นเอาความสุขจากสิ่ง ที่หามาได้ การที่มนุษย์คลุกคลีและหมกมุ่นอยู่กับสิ่งนั้นอยู่เรื่อย ๆ ได้ทำให้มนุษย์มีความรู้สึกเป็นเจ้าของสิ่งนั้น และแสดงความเป็นกรรมสิทธิ์ในการครอบครองโดยไม่ต้องทำให้ใครมาแย่งชิง หรือเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรามี และมนุษย์ก็พยายามรักษาและหวงแหนสิ่งที่ตัวเองมีอยู่ ฉะนั้น เมื่อใคร ก็ตามมีความปรารถนาเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง มนุษย์ที่ตระหนี่และหวง แหนสิ่งของดังกล่าวก็จะไม่ยินยอม ขณะที่อีกฝ่ายขอเข้ามีส่วนร่วม แต่อีกฝ่ายไม่ยินยอมพร้อมใจ สภาวะของความขัดแย้งจึงเกิดขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่การถือท่อนไม้เพื่อขวางกั้นไม่ให้คู่กรณีเข้ามาจนถึง การใช้วาจาโต้ตอบการกระทำดังกล่าวระหว่างคู่กรณีด้วย

๒) ทิฎฐิ

คำว่า “ทิฎฐิ” หมายถึง “ความเห็น” หรือ “ลัทธิ” ทิฎฐิในบริบทนี้ได้แก่ทิฎฐิในแง่ลบ ประกอบไปด้วยสัทธิกัฏฐิ ๒๐ มิจฉาทิฎฐิ ๑๐ อันตคาหิกทิฎฐิมิวัตถุ ๑๐ จนถึงทิฎฐิ ๖๒^{๔๘} การ

^{๔๖} มัจฉริยะ ๕ ประการ ได้แก่ ตระหนี่ ที่อยู่ ตระกูล ลาก วรรณะและ ธรรม อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/ ๒๕๔-๒๕๖/๓๕๔-๓๕๕.

^{๔๗} ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๓/๖๑.

^{๔๘} พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๓๔/๔๕๒-๔๕๔.

ที่มีมนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิวฐิ (ทิวฐิปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันแต่ไม่ยอมรับ^{๔๕} “ความคิดเห็นของคนอื่น เนื่องจากบุคคลแต่ละคนมีจุดยืนของตัวเอง ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า “ชนเหล่าใดยังถือทิวฐิ^{๔๖} ชนเหล่านั้น ย่อมเที่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก”^{๔๗} และ “สัตว์ทั้งหลายผู้ยึดถือในทิวฐิทั้งหลายว่า ยอดเยี่ยม ย่อมทำทิวฐิใดให้ยิ่งใหญ่ในโลก กล่าวทิวฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิวฐินั้นว่าเลว เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้”^{๔๘} ดังจะเห็นได้จากกรณีของพราหมณ์ที่ถือทิวฐิต่างกันว่า สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจแก่เรา สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา บางสิ่งเป็นที่พอใจแก่เรา และบางสิ่งไม่เป็นที่พอใจแก่เรา จึงทุ่มเถียงกัน เมื่อทุ่มเถียงกัน ทำลายกัน และเบียดเบียนกัน^{๔๙}

อย่างไรก็ตาม การขัดแย้งกันในลักษณะนี้มีได้เกิดขึ้นเฉพาะพราหมณ์ หรือเจ้าลัทธิต่าง ๆ แต่ประการใด แม้ในหมู่สมณะก็เช่นเดียวกัน ดังที่พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า “อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สมณะขัดแย้งกับสมณะ” ท่านก็ตอบว่า “เพราะความยึดมั่นทิวฐิราคะ^{๕๐} ตกอยู่ในอำนาจทิวฐิราคะ กำหนดยินดีในทิวฐิราคะ ถูกทิวฐิราคะกั้มรุม และถูกทิวฐิราคะครอบงำเป็นเหตุ แม้สมณะก็ขัดแย้งกับสมณะ”

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ทิวฐิจัดได้ว่าเป็นตัวแปรที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พราหมณ์เจ้าลัทธิต่าง ๆ ต้องทะเลาะวิวาทกัน เพียงเพราะต้องการรักษาจุดยืนของตนเองเอาไว้ โดยไม่ยอมรับ หรือสนใจแนวคิดของคนอื่น และนอกจากการไม่ยอมรับและไม่สนใจแล้ว ยังเป็นที่มาของการดูถูก และเหยียดหยามดังพุทธพจน์ที่ว่า^{๕๑} “สัตว์เกิดผู้ยึดถือในทิวฐิทั้งหลายว่ายอดเยี่ยม ย่อมทำทิวฐิใดให้ยิ่งใหญ่ในโลก กล่าวทิวฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิวฐินั้นว่า ‘เลว’ เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้”

^{๔๕} บาลีใช้คำว่า ฐมมมมานุชานี จุ.ม. (บาลี) ๒๕/๑๑๕/๒๒๗ “ไม่ยอมรับธรรมของคนอื่นเลย” อธิบายว่า “ไม่ยอมรับ คือไม่เห็นตาม ไม่คล้อยตาม ไม่ยินดีตามธรรม คือ ทิวฐิ ปฏิปทา มรรค ของผู้อื่น. จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๑๕/๓๔๑.

^{๔๖} ซึ่งทิวฐิตามนัยนี้ก็คือ “โลกเที่ยง... หรือหลังจากตายไปแล้วதாகจะว่าเกิดอีกก็ไม่ใช่ จะว่าไม่เกิดอีก ก็ไม่ใช่” เป็นต้น เมื่อยึดถือจึงกระทบกระทั่งกัน ทำร้ายกัน ด้วยอำนาจแห่งทิวฐิ จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๘๒/๒๔๔-๒๔๕.

^{๔๗} จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๘๒/๒๔๓.

^{๔๘} จุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๘๐๓-๘๐๗/๖๕๔.

^{๔๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๒-๒๐๔/๒๓๕-๒๔๒.

^{๕๐} หมายถึงราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยทิวฐิ ๖๒ ประการเป็นเหตุ อจ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๓๘/๔๘.

^{๕๑} จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๓๑/๑๒๓.

๓) มานะ

มานะ คือ การถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นคุณจริง ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นคุณจริง^{๕๖} ปัญหาสำคัญก็คืออะไรที่ทำให้มนุษย์สำคัญตัวว่าดีกว่าคนอื่น จากการศึกษาพบว่า มนุษย์ใช้สถานะของความเป็นชาติ โศคร ความเป็นบุตรของผู้มีตระกูล ความเป็นผู้มีรูปร่างงาม ทริพย์ การศึกษา หน้าที่การงาน หลักแห่งศิลปวิทยา วิทยฐานะ ความคงแก่เรียน ปฏิภาณ หรือ สิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า เราเลิศกว่าเขา^{๕๗} หากวิเคราะห์ในประเด็นนี้ก็คือ มนุษย์ได้อาศัยคุณสมบัติดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงตนว่า เค้นกว่า คนอื่นในคุณสมบัติเหล่านั้น และนั่นจึงเป็นที่มาของการ “ถือตัว” และ “ยึดมั่นในความถือตัว”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใด สำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น”^{๕๘} สาเหตุสำคัญก็เพราะว่าการถือตัวดังกล่าวนี้นำไปสู่การลบหลู่ดูหมิ่น และเกลียดชังคนอื่น ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วทำให้พระพุทธเจ้าต้องข้าย่าเตือนพระภิกษุทั้งหลายว่า^{๕๙} “ภิกษุไม่พึงสำคัญตนว่า เราเลิศกว่าเขา เราด้อยกว่าเขา หรือว่าเราเสมอเขาเพราะคุณธรรมนั้น” การข้าย่าเตือนในลักษณะดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นเพราะพระองค์ได้ทรงมองเห็นหายนะที่จะเกิดขึ้นแก่ตัวของพระภิกษุในแง่ของการฝึกฝนพัฒนาตนเอง และการดำรงตนอยู่ในสังคมสงฆ์และสังคมอื่น ๆ

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ดังที่ได้นำเสนอแล้ว จะพบว่า เกิดจากรากเหง้าที่สำคัญ ๓ ประการ คือ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ รากเหง้าเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเนิ่นช้าในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ และ เหนี่ยวรั้งการพัฒนาองค์กรและสังคมด้วย ดังจะเห็นว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากันหรือทำลายกันนั้นล้วนเกิดจากรากเหง้าเหล่านี้ทั้งสิ้น ดังนั้น กระบวนการแก้ไขปัญหาก็ไม่ได้มองเพียงแค่ปรากฏการณ์ภายนอกเท่านั้น หากต้องมองเข้าไปเพื่อทำการศึกษาและเข้าใจในมิติภายในด้วย

^{๕๖} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๓. ดูเทียบใน บุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๓๘/๕๑๐.

^{๕๗} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๑-๓๕๓. ดูเทียบใน บุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๓๘/๕๐๘-๕๑๐.

^{๕๘} บุ.ม. (ไทย) ๒๒/๑๗/๒๓๑.

^{๕๙} บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๒๕/๑๒๓, บุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๕๓/๔๒๐.

๓.๔.๓ บุรณาการ อกุศลมูล และ ปญฺญชรรรม ที่เป็นรากเหง้าของความขัดแย้ง

ในบรรดากรรมที่มนุษย์กระทำต่อโลกภายนอกทั้ง ๓ อย่าง คือ กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ในทัศนะพุทธศาสนาจะถือว่ามโนกรรมเป็นกรรมที่สำคัญและมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ตปฺปสฺสึ บรรดากรรมทั้ง ๓ ประการที่จำแนกแยกเป็นอย่างนี้ เราบัญญัติมโนกรรมว่ามีโทษมากกว่า ในการทำความชั่ว ในการประพฤติกกรรมชั่ว มิใช่กายกรรมหรือวาจากรรม”^{๖๐} ที่บอกว่ามโนกรรมเป็นกรรมสำคัญที่สุดนั้น ก็เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของกายกรรมและวาจากรรม หรือเพราะเหตุที่กายกรรมและวาจากรรมถูกบงการด้วยมโนกรรมนั่นเอง ส่วนประเด็นที่ว่ามโนกรรมมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุดนั้น ท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้เหตุผลว่า

ที่ว่า (มโนกรรม) มีผลรุนแรงกว้างขวางที่สุด ก็เพราะว่า มโนกรรม รวมถึงความเชื่อถือ ความเห็น ทฤษฎี แนวความคิด และค่านิยมต่าง ๆ ที่เรียกว่า ทิฏฐิ ทิฏฐินี้เป็นตัวกำหนดความเป็นไปในชีวิตของมนุษย์และคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยมอย่างไร ก็คิดการ พุดจาสั่งสอนชักชวนกัน และทำการต่าง ๆ ไปตามที่เชื่อที่เห็นที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นมิจฉาทิฏฐิ การดำริ พุดจา และทำการ ก็ดำเนินไปในทางผิดเป็นมิจฉาไปด้วย ถ้าเป็นสัมมาทิฏฐิ การดำริ การพุดจา และการกระทำต่าง ๆ ก็ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเป็นสัมมาไปด้วย^{๖๑}

ซึ่งก็สอดคล้องกับคำกล่าวของท่านพุทธทาสที่ว่า “ใครจะพุดว่า ตนไม่มีปัญหาอะไรเกี่ยวกับเรื่องทิฏฐินี้เป็นไปไม่ได้ เพราะโดยแท้จริงแล้ว คนเราที่เป็นอยู่กันนี้ ล้วนแต่อยู่ด้วยทิฏฐิด้วยกันทั้งนั้น”^{๖๒}

จากที่ได้กล่าวมา สรุปได้ว่า มโนกรรมที่รวมถึงทิฏฐิด้วยนั้น จะเป็นตัวชี้แนะ และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ ที่จะเป็นไปตามอำนาจการชักนำของธรรมที่เป็นคุณสมบัติของจิต (เจตสิก) โดยเฉพาะกลุ่มกิเลสที่เป็นรากเหง้าของอกุศล ๓ อย่าง คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยของปัญหาของความขัดแย้ง

ทิฏฐิถือได้ว่าเป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ ถ้าทิฏฐินั้นประกอบไปด้วยอกุศลมูล ซึ่งก่อให้เกิดมิจฉาทิฏฐิ ก็จะนำพาความขัดแย้งนั้น

^{๖๐}ม.ม.(ไทย) ๑๓ / ๕๓ / ๕๕.

^{๖๑}พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๒๓.

^{๖๒}พุทธทาสภิกขุ, ความเป็นเจ้าโลก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘), หน้า ๕๒.

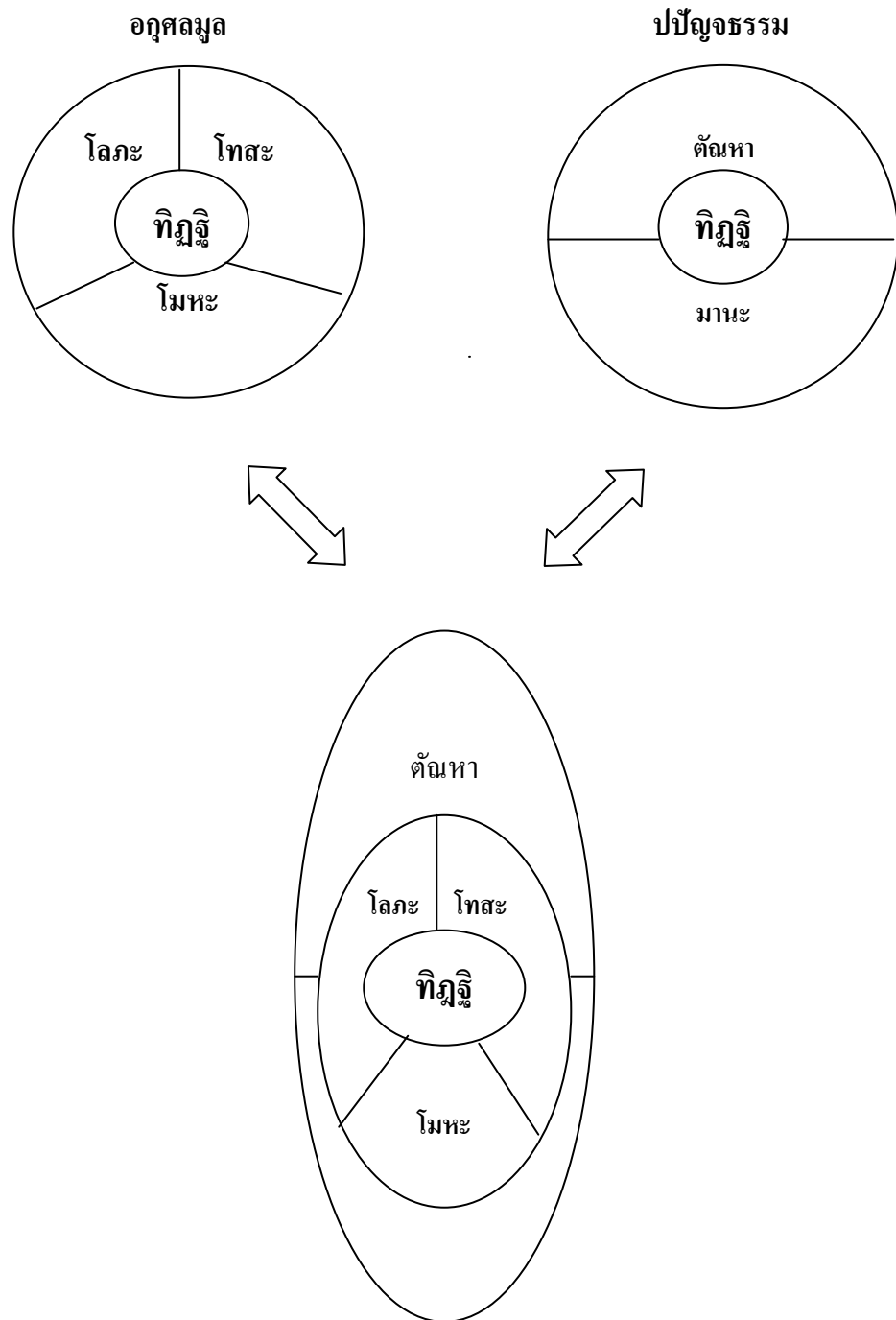
ไปสู่ความรุนแรงได้ นั่นหมายถึงว่า แม้แต่กิเลสที่เป็นรากเหง้าของอกุศล ๓ ตัว คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ก็ล้วนแต่แสดงบทบาทอยู่บนฐานความเชื่อว่ามีตัวตนเป็นศูนย์กลางทั้งสิ้น^{๖๓} ดังที่ ศาสตราจารย์ ดร. วิทย์ วิศทเวทย์ ได้กล่าวไว้เช่นกันว่า “ความโลภนั้นย่อมมีตัวกูเป็นฐานรองรับ ความโกรธก็ต้องมีตัวกูเป็นแกนกลาง ความหลง ก็คือความมกมายและมัวเมาในตัวกู โลก โกรธ หลง จึงเป็นเพียงการแสดงออก ๓ รูปแบบของตัวกู”^{๖๔} ถ้าเราใช้ภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง อกุศลมูล กับ ความเชื่อว่ามีตัวตนเป็นศูนย์กลาง (อัตตวาหุปาทาน) และความสัมพันธ์ระหว่างกิเลส กลุ่มปัญจธรรม ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง สามารถสรุปได้ดังแผนภูมิ ดังนี้

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐-๑๕๒.

^{๖๔} วิทย์ วิศทเวทย์, “พุทธจริยศาสตร์เถรวาท บทวิเคราะห์ห้าด้วยจุดหมายของชีวิตและเกณฑ์วินิจฉัย ความคิดความเข้าใจในพุทธปรัชญาเถรวาท,” วารสารพุทธศาสนศึกษา ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๘) : ๕๕.

แผนภูมิที่ ๓.๒ แสดงรากเหง้าที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

ทฤษฎีเป็นแกนกลางของอภุศลมูล และปญฺจธรรม

๓.๕ ผลกระทบของความขัดแย้ง

ความขัดแย้งนั้นเป็นธรรมชาติของมนุษย์ จากคุณลักษณะของความขัดแย้งนั้น อาจจะ เป็นไปในแง่บวก หรือลบก็ได้ แต่ประเด็นสำคัญก็คือ เราจะแปรความขัดแย้งเชิงลบให้กลายเป็น บวกได้อย่างไร จากการศึกษาบางประเด็นของความขัดแย้งในทางพระพุทธศาสนาที่พบในพระสูตร และรวมทั้งการศึกษาในประเด็นอื่นๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น ก็แสดงให้เห็นถึงว่า ในทาง พระพุทธศาสนา ผลที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งนั้นสะท้อนให้เห็นทั้งในเชิงบวก และ เชิงลบ ดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ ผลกระทบในเชิงบวก จากการศึกษาถึงแนวคิดของความขัดแย้งที่กล่าว มาแล้ว จะเห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าจะมีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเบื้องต้น แต่ผลที่เกิดขึ้นตามมานั้น ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะในประเด็นของการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ความ ขัดแย้งมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้มนุษย์ต้องพัฒนาตัวเองอยู่ตลอดเวลาพบว่า มนุษย์มีความ แปรกแยกในตัวเอง หรือขัดแย้งในตัวเองเกี่ยวกับการสนองความต้องการของมนุษย์เอง ไม่ว่าจะ เป็นความต้องการความสำเร็จในชีวิต ความต้องการการนับหน้าถือตา ความต้องการด้านความรัก และความต้องการด้านความปลอดภัย ความขัดแย้งในตัวเองดังกล่าวก็กลายเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ มนุษย์สร้างแรงจูงใจใฝ่สำเร็จ (ธัมมฉันทะ) เพื่อแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาสนองความต้องการของ มนุษย์เอง

๓.๕.๒ ผลกระทบในเชิงลบ เมื่อวิเคราะห์ “ความขัดแย้ง” ไม่ว่าจะเป็นการ บาดหมาง การทะเลาะ การแก่งแย่ง และ การวิวาท สามารถที่จะวิเคราะห์ได้ ๒ ประเด็น คือ

๑) **ผลเสียในเชิงจิตภาพ** ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสย้ำว่า “กิเลสมาจากการทะเลาะวิวาทกัน เป็นต้น” จากนั้นจะเห็นว่าความขัดแย้งในแง่ของการทะเลาะวิวาทนั้น ได้ถูกเติมเชื้อด้วยกิเลสที่ซ่อน อยู่ภายในจิตมนุษย์ หรือผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัสภายนอก คุลยภพภายในจิตนั้น ได้สูญหายไป เพราะถูกปกคลุมด้วยอกุศลจิต ดังที่พระสภิกขเถระได้พยายามที่จะชี้ “แง่ลบเชิงจิตภาพ” ของการ ทะเลาะวิวาทว่า^{๖๕}

“ชนเหล่าอื่นย่อมไม่รู้ว่า พวกเรากำลังกำลังย่อยยับอยู่ในโลกนี้
บรรดาชนเหล่านั้น ชนเหล่าใดรู้แจ้งอยู่ ความทะเลาะวิวาทกัน
ย่อมระงับได้จากสำนักของชนเหล่านั้น ความทะเลาะวิวาทกัน

^{๖๕} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๗๕-๒๗๖/๓๘๔.

ย่อมระงับได้จากสำนักของชนเหล่านั้น ‘เมื่อพวกเขาไม่รู้สึกรัง
 ยังประพฤติยึดถืออยู่เหมือนจะไม่ตาย ความทะเลาะวิวาท
 ย่อมสงบลงไม่ได้เลย ส่วนพวกที่รู้ธรรมตามความเป็นจริง
 ย่อมไม่กระสับกระส่าย ในเมื่อสัตว์ทั้งกระสับกระส่ายอยู่’ ”

เถรภิกษุต่างต่างได้สะท้อนท่าทีความขัดแย้งเชิงลบในมิติของจิตภาพที่เราได้เห็นว่าการทะเลาะวิวาทนั้น นอกจากจะสร้างความโกลาหล และกระสับกระส่ายให้แก่คนอื่น ๆ แล้วสภาพจิตของบุคคล ก็ตกอยู่ในห้วงแห่งความกระสับกระส่ายเช่นเดียวกัน หากวิเคราะห์สภาพจิตในประเด็นนี้ก็คือประหนึ่งน้ำที่ถูกกวนให้ขุ่น เราไม่สามารถมองเห็นใบหน้าในขณะที่น้ำขุ่น จันใดบุคคลก็ไม่สามารถมองเห็นความสะอาด สงบ และสว่างในใจได้ หากบรรยากาศภายนอก และภายในเต็มไปด้วยการทะเลาะวิวาทกันและกัน ฉะนั้น ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “พึงเป็นผู้งดงดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้าย มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่”^{๖๖}

๒) ผลเสียในเชิงกายภาพ หรือสังคมวิทยา “สังคมสงฆ์” ถือได้ว่าเป็นสังคมที่พระพุทธเจ้าทรงออกแบบ และสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นสังคมแห่งการรองรับการพัฒนาตนเอง หรือเป็นสังคมที่เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติตนเพื่อแสวงหาความจริงสูงสุด ฉะนั้น พระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อคำว่า “สงฆ์” มากกว่า “พระองค์” ไม่ว่าจะเป็นการถวายสังฆทาน หรือพิธีกรรมที่ต้องให้ครบองค์สงฆ์^{๖๗} ดังนั้นหากใครก็ตามพยายามที่จะทำลายสังฆะนั้น หรือก่อความวุ่นวายในสังฆ์ พระองค์บัญญัติให้การกระทำในลักษณะดังกล่าวนั้นผิดทั้งวินัย^{๖๘} และผิดธรรม^{๖๙} ด้วย

ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงออกแบบให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมแห่งสมานฉันท์ และเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม ดังกล่าว จึงตรัสโทษของการวิวาทที่เกิดจากการทะเลาะวิวาทเอาไว้ที่น่าสนใจว่า “ทิลู^{๗๐} ความยินดียินร้าย^{๗๑} การมุ่งหวังการแพ้ชนะ^{๗๒} เพื่อให้ได้มาซึ่งโลกธรรม ไม่ว่าจะเป็นลาภ

^{๖๖} จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๓.

^{๖๗} คำว่า “สงฆ์” ในระบบพิธีกรรม เช่นการบวชนั้น ต้องมีพระภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป.

^{๖๘} พระองค์ได้ปรับอบัติสังฆาภิเสสแก่พระเทวทัตต์ หลังจากที่พระเทวทัตต์ทำสงฆ์ให้แตกจากกัน.

^{๖๙} การทำสงฆ์ให้แตกจากกันนั้น จัดได้ว่า “เป็นอนันตริยกรรม” เช่นเดียวกับการฆ่าบิดา หรือมารดา.

^{๗๐} จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๓.

^{๗๑} จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๕.

^{๗๒} จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๓.

ยศ สรรเสริญ และความสุขส่วนตน^{๓๓} แล้วกล่าวคำขำขี้ คูหมื่น^{๓๔} และกล่าวเสียดสีคนอื่น ๆ^{๓๕} เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการทะเลาะกัน การบาดหมางกัน การแก่งแย่งกัน การวิวาทกัน และการมุ่งร้ายกัน ดังนั้น บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว จึงควรงด เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ่งร้าย มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส) อยู่”^{๓๖}

๓.๖ ประเภทของความขัดแย้ง

จากการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้งตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถานั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท ได้แก่ ความขัดแย้งด้านพระวินัย ความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ และความขัดแย้งด้านการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๖.๑ ความขัดแย้งด้านพระวินัย

ประเด็นความขัดแย้งด้านพระวินัยนั้น เป็นกรณีศึกษาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของพระภิกษุเมืองโกสัมพี ซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางพระวินัยที่ว่าด้วย “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” ซึ่งข้อถกเถียงในประเด็นนี้ก็คือ ผิดหรือไม่ และเมื่อผิดแล้วต้องกระทำคืนหรือแสดงอาบัติหรือไม่

ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจาก “โกสัมพีศึกษา” พบว่า หลังจากที่พระธรรมกถึกได้เข้าห้องสุมหาเพื่อทำภารกิจส่วนตัว เมื่อออกมาจากห้องน้ำ แต่เมื่อพระวินัยธรได้เข้าไปในห้องน้ำคราวหลัง กลับพบว่า พระธรรมกถึกเมื่อชำระกายแล้วเหลือน้ำเอาไว้ในกระบวย ซึ่งพระวินัยธรก็ได้ชี้ให้เห็นว่า การกระทำดังกล่าวนั้นผิดวินัย^{๓๗} แต่พระธรรมกถึกก็บอกว่าท่านไม่ทราบข้อเท็จจริงดังกล่าว แต่ก็ไม่ได้บอกว่า ท่านมีเจตนาที่จะเหลือน้ำเอาไว้หรือไม่ แต่ถึงกระนั้น เมื่อท่านได้รับการแนะนำว่า การกระทำดังกล่าวผิดตามที่พระวินัยธรบอก ท่านก็ยินดีปลงอาบัติ แต่ประเด็นก็คือ พระวินัยธรเป็นผู้สรุปเอาเองว่า การไม่ทราบก็ดี ผนวกกับการไม่ตั้งใจก็ดี ไม่จัดว่าเป็นอาบัติ และไม่จำเป็นที่จะต้องปลงอาบัติ

^{๓๓} จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๓.

^{๓๔} จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๕/๒๐๕.

^{๓๕} จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๕๗/๓๐๐.

^{๓๖} จุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๓-๒๐๔.

^{๓๗} พระภิกษุไม่พึงเหลือน้ำที่จากการใช้ชำระเอาไว้ในกระบวย เพราะหากรูปใดเหลือน้ำเอาไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๗๔/๒๔๓.

ในความเป็นจริงเรื่องราว ความคิดเห็น และการพูดคุยแบบสมานฉันท์น่าจะได้อบรมรูป
 ในเวลานี้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่ข้อเท็จจริงกลับไม่ได้เป็นเช่นนั้น เพราะพระวินัยธรได้นำ
 เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ไปสนทนากับลูกศิษย์ ซึ่งเจตนาในการสนทนานั้น อาจจะเป็นบรรยากาศ
 ของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เกี่ยวกับกรณีศึกษาด้านวินัย และอาจจะไม่ได้เจตนาไปใส่ร้าย
 พระธรรมกถึก เพราะเมื่อวิเคราะห์จากคุณสมบัติของท่านตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแล้วพบว่า
 พระวินัยธรรมว่ามีปัญญา มีความละเอียด ใฝ่ในการศึกษา ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นจริง นับได้ว่าน่าจะมี
 เจตนาที่ดีในการนำเสนอประเด็นดังกล่าว

แต่สิ่งที่ทำให้สถานการณ์เลวร้ายก็คือ การที่บรรดาลูกศิษย์ของท่านอาจจะเกิด “ความไม่
 พอใจสะสม” ในพระธรรมกถึก และลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกในคราวที่ผ่านมา ต้องการที่จะ
 คำหิ หรือสร้างมลทินให้แก่พระธรรมกถึก จึงพยายามพาดพิงในเชิงของการสร้าง ความเสียหาย
 ให้แก่อาจารย์ และลูกศิษย์ว่า “พระธรรมกถึกรูปนี้ต้องอาบัติไม่รู้” ในขณะที่เดียวกันเมื่อลูกศิษย์ของ
 พระธรรมกถึกนำเสนอประเด็นดังกล่าวมาบอก ท่านจึงเกิดความรู้สึกว่าพระวินัยธรได้ประจาน และใส่
 ความตัวท่าน ทั้งที่ได้คุยกันแล้วว่าไม่เป็นอาบัติ ดังนั้นแรงเหวี่ยงของอารมณ์จึงเกิดขึ้น เพราะท่าน
 ได้บอกความจริงแล้วแก่ศิษย์ในทุก ๆ ประเด็นที่เกิดขึ้น แล้วย้อนกลับไปตั้งข้อหาทางวินัยแก่พระ
 วินัยธรว่า “พุดมูสา”^{๗๘} ลูกศิษย์ของท่านจึงนำเสนอประเด็นนี้ไปขยายผลโดยการโจมตีพระวินัยธรว่า “เล่า
 ความเท็จ” ความขัดแย้งดังกล่าวได้ขยายวงออกไปเรื่อย ๆ ซึ่งพระวินัยธรได้อาศัยช่องทางดังกล่าว
 ลง “อุกเขปนียกรรม” พระธรรมกถึกด้วยเหตุนี้ จนสถานการณ์ความขัดแย้งได้แตกตัว และขยายวง
 ออกไปอย่างต่อเนื่อง

ผลกระเทือนจากความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าว ทำให้ต่างฝ่ายต่างก็ไม่ยอมซึ่งกันและ
 กัน สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือความเคลื่อนไหวของพระธรรมกถึก เพราะหลังจากที่ถูกสงฆ์ฝ่ายพระ
 วินัยธรลงอุกเขปนียกรรมแล้ว ท่านได้พยายามหาแนวร่วมโดยได้เดินทางไปหาเพื่อนที่อยู่ตาม
 ต่างจังหวัดเพื่ออธิบายข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น เพื่อที่จะเรียกร้องความชอบธรรม ในขณะเดียวกันก็ได้ใช้
 โอกาสนี้โจมตีฝ่ายตรงข้าม จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้แนวร่วมต่าง ๆ ขยายวงกว้าง จนให้เกิด
 การเผชิญหน้าดังที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า^{๗๙}

“พวกภิกษุณีสู้รบโอรพาทก็ดี พวกอารักขเทวดาก็ดี ของภิกษุทั้ง ๒ รูปนั้น พวกอากาสัญญเทวดา
 ผู้เพื่อนเห็นเพื่อนคบพวกอารักขเทวดาเหล่านั้นก็คือ พวกปฤชชนทั้งปวงก็ดี ได้เป็น ๒ ฝ่าย
 ตลอดจนพรหมโลกก็โกลาหลก็ก้องเป็นเสียงเดียว ได้ตั้งขึ้นไปจนถึงอนิน္ทฐภพ”

^{๗๘} “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเท็จทั้งที่รู้”, วิ.ม. (ไทย) ๒/๑๘๖.

^{๗๙} ม.ม.อ. ๒/๔๕๑/๓๐๒.

การกระทำดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลเสียในประเด็นใหญ่ ๆ หลายประการด้วยกัน เช่น ต้องทำอุโบสถแยกกัน ปวารณาแยกกัน ทำสังฆกรรมแยกกัน และฉันแยกกัน เป็นต้น ซึ่งการกระทำดังกล่าวเป็นเหตุผลสำคัญให้ความขัดแย้งในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การบาดหมาง การทะเลาะกัน การแก่งแย่ง การวิวาท ความแตกแยก ความร้าวราน และความแบ่งพรรคแบ่งพวก ขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ จากความรุนแรงทางอ้อมไปสู่ความรุนแรงทางตรงมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่ทะเลาะกันด้วยวาจาไปสู่การตีกัน และทำร้ายร่างกายกันในโรงอาหาร^{๕๐}

กล่าวโดยสรุป ประเด็นที่ว่าด้วยความขัดแย้งของพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางพระวินัยที่ว่าด้วย “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” ข้อถกเถียงในประเด็นนี้ก็คือ ผิดหรือไม่ และเมื่อผิดแล้วต้องกระทำคืน หรือแสดงอาบัติหรือไม่ ประเด็นความขัดแย้งดังกล่าวได้พัฒนาการไปสู่ความรุนแรงตรง และทางอ้อม โดยมีกลุ่มลูกศิษย์ของพระวินัยธรและพระธรรมกถึกเป็นแนวร่วมที่สำคัญ

๓.๖.๒ ความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถานั้น ประเด็นที่ถือได้ว่าควรค่าแก่การศึกษาวิเคราะห์ และสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเรื่องก็คือ ประเด็นที่เกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรน้ำของชาวสาकยะและชาวโกถิยะ

สาคยวงศ์ และ โกถियวงศ์ มีความสัมพันธ์ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และการปกครอง โดยมีพระเจ้าราม และพระนางปิยาเป็นผู้เชื่อมโยงวงศ์ทั้งสองเข้าด้วยกัน นอกจากนั้นพระราชบุตรและพระราชธิดาของชาวแคว้นทั้งสองทำการอภิเษกสมรสซึ่งกันและกัน การอภิเษกสมรสระหว่างกลุ่มชนทั้งสอง นอกจากสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ร่วมกันแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความแนบแน่นในเชิงเมือง เศรษฐกิจ และสังคมด้วย จะเห็นว่า ผลจากความสัมพันธ์ในเชิงการเมือง การปกครองระหว่างแคว้นทำให้แคว้นทั้งสองตกลงใจสร้างเขื่อนขึ้นมาเพื่อเก็บกักน้ำเอาไว้ใช้เพื่อประโยชน์ในเชิงเกษตรกรรม การตกลงใจในการสร้างเขื่อนทำให้เราได้มองเห็นห้วงส่วนทางด้านเศรษฐกิจที่ค่อนข้างชัดเจน นอกเหนือจากห้วงส่วนทางวัฒนธรรม ประเพณี และการเมืองระหว่างประเทศ

แม่น้ำที่ทั้งสองรัฐได้เลือกที่จะสร้างเขื่อนก็คือ “แม่น้ำโรหิณี” ซึ่งแม่น้ำสายนี้มีต้นน้ำ อยู่ที่ภูเขาหิมาลัย และไหลผ่านกลางเมืองทั้งสอง ในขณะเดียวกัน แม่น้ำสายนี้ก็ถือได้ว่าเป็นเส้นแบ่ง

^{๕๐} วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๕๖/๒๓๖, วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๖/๓๕๑, สารคดี.ฎีกา. ๓/๔๕๗/๔๑๕.

เขตแดนระหว่างแคว้นทั้งสอง^{๕๑} จะเห็นว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาแคว้นทั้งสองมิได้มีข้อพิพาทในเรื่องเขตแดน สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า แม่น้ำได้กลายเป็นเส้นแบ่งอย่างชัดเจน

ตลอดเวลาที่ผ่านมานั้น ราชวงศ์และชาวเมืองทั้งสองแคว้นมีความปรองดองกัน ได้รับประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติร่วมกัน ซึ่งมีแนวคิดในการดำเนินนโยบายแบบ “หนึ่งกลุ่มเศรษฐกิจสองประเทศ” ที่ต่างฝ่ายก็ได้รับประโยชน์จากการดำเนินนโยบายในลักษณะดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน และยังสามารถไปถึงการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมความรู้ ระหว่างรัฐต่อรัฐ โดยมีได้มีความขัดแย้ง หรือมีข้อพิพาทเพื่อแย่งสิทธิของ การเป็นเจ้าของทรัพยากรทางธรรมชาติในด้านใดด้านหนึ่งแต่ประการใด

อย่างไรก็ตาม ร่องรอยของความเสื่อมถอยเกี่ยวกับการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเริ่มปรากฏชัดขึ้น เมื่อภัยแล้งซึ่งเกิดขึ้นในช่วงก่อนฤดูกลางเก็บเกี่ยว แม่น้ำโรหิณีซึ่งเคยอุดมสมบูรณ์ สถานการณ์น้ำลดเริ่มปรากฏขึ้น จึงทำให้ชาวเมืองทั้งสองเกิดความวิตกว่าน้ำที่มีอยู่อาจจะไม่เพียงพอ เพราะข้าวก้าวเริ่มเหี่ยวเฉาลง ด้วยเหตุนี้ ชาวเมืองทั้งสองเริ่มตั้งโจทย์ว่า น้ำที่เหลือในแม่น้ำโรหิณีจะเพียงพอแก่ข้าวก้าวในแคว้นทั้งสองได้อย่างไร ชาวโกลิยะท่านหนึ่งได้นำเสนอทางออกว่า “ถึงอย่างไร น้ำที่ปิดกั้นเอาไว้ ถ้าปล่อยเข้าหาทั้งสองฝ่าย ก็ไม่พอเพียงแก่ต้นข้าวของพวกเรา และพวกท่าน ก็ข้าวก้าวของเราจักสำเร็จเพราะน้ำคราวเดียวเท่านั้น พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกเราเถิด”^{๕๒}

จากข้อความในลักษณะดังกล่าว ทำให้กลุ่มชาวสากยะต้องการน้ำเช่นเดียวกัน มีความหวาดระแวงสงสัยต่อข้อเสนอของชาวโกลิยะที่ต้องการอ้างสิทธิในการครอบครองน้ำเพียงฝ่ายเดียว จึงได้ประกาศขึ้นมาในท่ามกลางที่ประชุมว่า “เมื่อพวกท่านทำางให้เต็มแล้ว พวกข้าพเจ้าจักไม่อาจถือเอาทองที่มีสีสุก แก้วสีเขียว แก้วสีดำ และกหาปณะ แล้วมีกระเช้าและกระสอบเป็นต้นในมือเที่ยวไปที่ประตูเรือนของพวกท่าน”^{๕๓} ซึ่งคำกล่าวในลักษณะนี้ แสดงให้เห็นท่าทีที่รับไม่ได้กับข้อเสนอดังกล่าว เพราะหากทำเช่นนี้แล้ว ชาวสากยะก็จะเป็นประดุจ “คนไร้ศักดิ์ศรี” เพราะประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์ของชาวสากยะมีนัยที่เป็นตัวขัดขวางการกระทำในลักษณะดังกล่าว ด้วย

^{๕๑} G.P. MalalaSekera, *Dictionary of Pali ProPer Names Vol.II* (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd, 1998), p.763.

^{๕๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, *พุทธทศนิกาย คณาธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖๓.*

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๓.

เหตุนี้ ชาวสากยะจึงไม่ยินยอมตามข้อเสนอเบื้องต้นที่ชาวโกลิยะได้เสนอ ดังนั้นการเจรจาตกลงในเบื้องต้นจึงประสบความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม เพื่อเป็นการตอกย้ำหลักการและเหตุผลให้มีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น ชาวสากยะจึงได้ยกเหตุผลเชิงประจักษ์ย้อนกลับไปถามชาวโกลิยะเช่นเดียวกันว่า “ข้าวก้าวของข้าพเจ้าก็จักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเหมือนกัน พวกท่านจึงควรให้น้ำแก่พวกข้าพเจ้าเถิด”^{๔๔} การกล่าวในลักษณะนี้ เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่า ในความเป็นจริงแล้วพวกชาวสากยะก็น่าจะรู้ดีอยู่แล้วว่าเป็นไปไม่ได้ที่ชาวโกลิยะจะยอมรับโดยคุณฉันทา สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า เงื่อนไขนี้ได้รับการนำเสนอโดยชาวโกลิยะเป็นเบื้องแรก ดังนั้นคำตอบที่ได้รับย่อมมีนัยที่สอดคล้องกันทั้งสองฝ่าย นั่นก็คือ “พวกเราจักไม่ให้”

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว ความขัดแย้งระหว่างแคว้นสากยะ และโกลิยะนั้น เป็นความขัดแย้งที่ว่าด้วย “การแย่งชิงทรัพยากรน้ำ” ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็ต้องการน้ำเช่นเดียวกัน ประเด็นที่น่าสนใจก็คือว่า เมื่อความต้องการของแต่ละบุคคลมีมากกว่า แต่ทรัพยากรมีจำกัด จึงมีความจำเป็นที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะต้องเสียสละ หากไม่สามารถสนองต่อความต้องการของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลได้อย่างเพียงพอแล้ว เมื่อนั้นปรากฏการณ์ความขัดแย้งอันจะนำไปสู่ข้อพิพาท และความแตกแยกก็จะบังเกิดขึ้น กรณีความขัดแย้งอันเนื่องมาจากน้ำของประชาชนในแคว้นทั้งสองก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน

๓.๖.๓ ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์

จากการศึกษา พบกรณีศึกษาที่น่าสนใจ ๒ ประเด็น ได้แก่ ประเด็นการดูหมิ่นชาติพันธุ์ระหว่างชาวสากยะ และโกลิยะ และประเด็นการดูหมิ่นชาติพันธุ์ระหว่างเจ้าสากยะกับพระเจ้าวิทูทกะ ดังจะนำเสนอโดยลำดับดังต่อไปนี้

๓.๖.๓.๑ ประเด็นการดูหมิ่นชาติพันธุ์ระหว่างชาวสากยะ และโกลิยะ

แม้การศึกษาในเบื้องต้นพบว่า ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับ “การแย่งชิงทรัพยากรน้ำ” แต่เมื่อวิเคราะห์ในมุมกลับพบว่า สถานการณ์ความขัดแย้งด้าน “ชาติพันธุ์” ได้กลายเป็นประเด็นที่คู่กรณีได้หยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นเสียดสี และดูถูกเหยียดหยามซึ่งกันและกัน เพราะความขัดแย้งได้พัฒนาตัวขึ้นจากการที่กรรมกรชาวโกลิยะได้ดูหมิ่นสถาบันพระมหากษัตริย์ของชาวสากยะว่า “พวกท่านจงพาพวกเด็ก ๆ สากยะซึ่งอยู่ในเมืองกบิลพัสดุ์ ไปเกิด อ้ายพวก

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๓.

สังวาสกับน้องสาวของตัวเองเหมือนสัตว์เดรัจฉาน มีสุนัขบ้านและ สุนัขป่าเป็นต้น ถึงจะมีกำลังเป็นต้นว่า ช้างม้า โลง และอาวุธ ก็จักทำอะไรพวกเราได้”^{๕๕}

ในขณะที่เดียวกัน เมื่อสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นที่รักของชาวสากยะถูกดูหมิ่น แม้ว่าประเด็นที่ถูกนำมากล่าวถึงนั้น จะมีสาระต่อแห่งความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ก็ตาม แต่ชาวสากยะก็มองว่าประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่ควรนำมากล่าวถึง ด้วยเหตุนี้ ชาวสากยะซึ่งรู้ที่มาเกี่ยวชาติพันธุ์ชาวโกลิยะ เช่นเดียวกันกับการที่ชาวโกลิยะรู้จักประวัติศาสตร์ของชาวสากยะ จึงได้นำประเด็นซึ่งว่าด้วย “ชาติพันธุ์” ของกษัตริย์มากล่าวเช่นกันกันว่า “พวกท่านก็เช่นเดียวกัน จงพาพวกเด็กจี้เรื่อนไปเสียในบัดนี้ อ้ายพวกอนาถาหาที่ไปไม่ได้ เทียวอาศัยอยู่ในโพรงไม้กระเบาเช่นเดียวกัน สัตว์เดรัจฉาน ถึงจะมีโยธาหาญเป็นต้นว่า ช้าง ม้า โลง และอาวุธจะทำอะไรพวกเราได้”

นอกจากนี้ คำกล่าวของชาวสากยะที่กล่าวพาดพิงไปถึงเด็กจี้เรื่อนว่าเป็นพวกอนาถาหาที่พึ่งมิได้ จนต้องไปอาศัยอยู่ตามโพรงไม้ นั้น ก็สอดคล้องกับแง่มุมที่พระเจ้าราม ซึ่งเป็นโรคเรื้อนเสด็จออกจากเมืองประจุกคนอนาถา และไปอาศัยอยู่ในโพรงต้นไม้ แต่ประเด็นที่ชาวโกลิยะยอมรับไม่ได้ก็คือ การนำกริยาอาการดังกล่าวไปเปรียบเทียบกับสัตว์เดรัจฉาน

พระราชวงศ์ทั้งสองก็เช่นเดียวกัน เมื่อรับทราบข่าวสารโดยที่มีได้กลิ่นกรองที่มาจากแหล่งข่าวให้แจ่มชัดในทุก ๆ ประเด็น ทำให้เกิดความเคียดแค้นทาสกรรมกร และกษัตริย์ฝ่ายตรงข้าม จึงได้เตรียมอาวุธยุทธโปกรณ์ เพื่อทำการรบกับฝ่ายตรงข้าม “พวกเราจะสำแดงเรียวแรงและกำลังของคนที่สังวาสกับน้องให้ปรากฏ” “พวกเราก็จะสำแดงให้เห็นเรียวแรงและกำลังของคนทีอาศัยอยู่ในต้นกระเบา”^{๕๖} คำกล่าวในลักษณะนี้ ได้สะท้อนให้เราได้เห็นถึงการแสดงออกเพื่อปกป้องข้อเท็จจริงเกี่ยวกับที่มาของ ชาติพันธุ์ของวงศ์กษัตริย์ทั้งสอง ไม่ได้มีนัยที่แสดงให้เห็นถึงการแย่งชิงทรัพยากรน้ำของแคว้นทั้งสองแต่ประการใด

เมื่อกล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่า จากท่าทีของการแสดงออกของทาสและกรรมกรของแคว้นทั้งสองเกี่ยวกับประเด็นปัญหาเรื่องชาติพันธุ์นั้น ได้กลายเป็นประเด็นใหญ่ที่ทำให้กษัตริย์ทั้งสองแคว้นต้องทำสงครามกัน ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ฉากหน้าของสงครามเป็นประเด็นปัญหาเรื่องน้ำ แต่ฉากหลังกลับเป็นประเด็นปัญหาเรื่องชาติพันธุ์ที่นอนนิ่งอยู่ในใจของกษัตริย์ทั้งสองแคว้น

^{๕๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๓, หน้า ๓๖๓.

^{๕๖} อ่างแล้ว.

๓.๖.๓.๒ ประเด็นพระเจ้าวิทูทกะทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ

กรณีของพระเจ้าวิทูทกะที่ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ มีปรากฏชัดอยู่ในคัมภีร์หลายแห่งด้วยกันคือ วิทูทกวัตถุ^{๕๗} อรรถกถาวิทูทกวัตถุ อรรถกถาธรรมเจดีย์สูตร^{๕๘} อรรถกถาสุนทรียสูตร^{๕๙} ปราภวสูตร^{๖๐} และอรรถกถापราภวสูตร^{๖๑} ปฐมบทของความขัดแย้งนั้น เริ่มจากการที่พระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ต้องการสร้างความคุ้นเคย หรือเป็นพระญาติกับพระพุทธเจ้า^{๖๒} พระองค์จึงส่งทูตไปขอพระธิดาของเจ้าศากยะมาเป็นมเหสี เนื่องจากเจ้าศากยะไม่สามารถปฏิเสธการร้องขอดังกล่าว เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นทรงมีอิทธิพลทางทหาร และการเมืองระหว่างประเทศต่อกรุงกบิลพัสดุ์ ดังที่พระพุทธเจ้าได้เคยตรัสว่า “พวกศากยะเป็นผู้ใกล้ชิด และอยู่ในอำนาจของพระราชปเสนทิโกศล... ก็พวกศากยะย่อมทำการต้อนรับ ทำการอภิวัต ลูกขึ้นยี่นรับ ทำอัญชลีกรรมและสามีจิกรรมในพระราชปเสนทิโกศล”^{๖๓} ข้อเท็จจริงดังปรากฏชัดในขณะที่เจ้าศากยะสนทนากันในที่ประชุมว่า “พระราชมาเป็นฝ่ายอื่น ถ้าพวกเราไม่ให้แล้วไซ้ไร ท้าวเธอจักทำให้เราฉิบหายได้” จึงมอบนางวาสภขัตติยาให้แก่ทูตแทนพระธิดาองค์ใดองค์หนึ่งของตัวเอง

พระเจ้าวิทูทกะได้ประสบกับเหตุการณ์ที่สำคัญ ๔ ประการด้วยกัน เหตุการณ์ดังกล่าวได้กลายเป็นแรงผลักดันให้พระองค์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ กล่าวคือ

(๑) พระองค์สังเกตเห็นว่า เด็กคนอื่น ๆ มักจะได้รับของฝากจากญาติที่อยู่เมืองอื่น ๆ แต่พระองค์กลับไม่ได้รับของฝากจากเจ้าศากยะเลย จึงมีความสงสัยในสัมพันธภาพระหว่างพระองค์กับเจ้าศากยะ

^{๕๗} บุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๔๗/๒๕, บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๗/๔๑,

^{๕๘} ม.ม.อ.๒/๓๗๔/๒๕๖.

^{๕๙} ในอรรถกถาของพระสูตรนี้ เรียกพระเจ้าวิทูทกะว่า “วิทูทโก”. ข.อุ.อ. /๘/๓๘๓.

^{๖๐} บุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๑๐๔/๓๕๖, บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๐๔/๕๒๖.

^{๖๑} บุ.สุ.อ ๑/๑๐๕/๑๗๖.

^{๖๒} พระเจ้าปเสนทิโกศล ไม่สบายพระทัยกรณีที่พระองค์นิมนต์ให้พระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูปไปรับนิยภัตจากพระองค์ทุกวัน แต่เมื่อผ่านไปได้ ๗ วันพระองค์ทรงลิ้มออกมาถวายอาหาร เนื่องจากพระองค์ไม่ได้ตั้งไว้ จึงไม่มีใครกล้าถวายอาหารบิณฑบาตแทนพระองค์ พระภิกษุจึงไม่รับอาหารบิณฑบาต เมื่อพระองค์นึกได้จึงออกมาถวายอาหาร แต่พบพระอนนทร์รูปเดียวเท่านั้น จึงไปถามพระพุทธเจ้าว่า เพราะเหตุไร? พระภิกษุ ๕๐๐ รูปจึงไม่ให้ความสำคัญแก่พระองค์ พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ให้เห็นว่า พระภิกษุไม่มีความคุ้นเคยกับพระองค์ จึงไม่รับอาหารบิณฑบาต

^{๖๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๑/๕๑.

(๒) เมื่อพระองค์เดินทางไปเมืองกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยะได้นำพระกุมารที่อายุน้อยไปอยู่ต่างจังหวัด เพราะเกรงว่ากุมารศากยะที่อายุน้อยกว่าจะต้องไหว้เจ้าชายวิฑูทกะซึ่งเป็นบุตรนางทาสี

(๓) ในขณะที่กำลังเสด็จกลับ มหาเดเล็กคนหนึ่งลืมาวูฐจึงได้กลับเข้าไปในเมืองกบิลพัสดุ์ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประเด็นปัญหาเรื่องชาติพันธุ์จึงปรากฏขึ้น เมื่อมหาเดเล็กได้ยินเสียงนางทาสีของเจ้าศากยะดำพระเจ้าวิฑูทกะว่า “นี่เป็นแผ่นกระดานที่บุตรของนางทาสีชื่อว่าสภขัตติยานัง” และประเด็นสำคัญคือ นางทาสีได้นำน้ำนม ไปล้างแผ่นกระดานที่พระกุมารนั่ง จึงนำเหตุการณ์ดังกล่าวไปเล่าให้ไพร่พลด้วยกันฟังจนทำให้สถานการณ์บานปลายออกไปอีก

(๔) พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบความจริงดังกล่าว ก็พิโรธที่เจ้าศากยะมอบนางทาสีให้แก่พระองค์ จึงริบเครื่องบริหารทั้งหมดจากนางทาสีและบุตร และให้การดูแลทั้งคู่เท่าที่ฐานะของทาสและทาสีควรจะได้รับ

จากเหตุการณ์ทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้ ทำให้พระเจ้าวิฑูทกะคิดแก้แค้นเจ้าศากยะ “เจ้าศากยะเหล่านั้น จงล้างแผ่นกระดานที่เราล้างด้วยน้ำเจือด้วยน้ำนมก่อน แต่ในกาลที่เราดำรงราชสมบัติแล้ว เราจักเอาเลือดในลำคอของเจ้าศากยะเหล่านั้น ล้างแผ่นกระดานที่เราล้าง”

ทิฆมการายณะซึ่งหาช่องทางในการที่จะแก้แค้นแทนพันธุเสนาบดี ได้ใช้โอกาสที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า นำเครื่องพระราชกุฎภัณฑ์ทั้ง ๕ ที่พระองค์ฝากเอาไว้ไปให้พระเจ้าวิฑูทกะ และอภิเษกพระเจ้าวิฑูทกะเป็นพระราชารองนครสาวัตถิแทน แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ไม่สามารถที่จะแย่งชิงพระราชสมบัติกลับคืนมาได้ เพราะเสด็จสวรรคตเสียก่อน

เมื่อพระเจ้าวิฑูทกะได้ครองพระราชสมบัติแล้ว จึงได้ยกทัพหลวงออกไปฆ่าเจ้าศากยะ แต่พระพุทธเจ้าไม่เห็นด้วยกับการกระทำของเจ้าศากยะตั้งแต่ต้น ทรงใช้ความพยายาม ๓ ครั้งในการเข้าไปทำหน้าที่ในการเจรจาไกล่เกลี่ยพระเจ้าวิฑูทกะไม่ให้ตัดสินใจประหารชีวิตท่านั้น โดยเหตุผลที่พระพุทธเจ้าพยายามจะตรัสบอกก็คือ “ชื่อว่า เงามของหมู่พระญาติเป็นของเย็น”

เนื่องจากความแค้นส่วนตัวของพระองค์ที่ถูกเหยียดหยาม และดูหมิ่นจากเจ้าศากยะ จึงตัดสินใจประหารชีวิตสังครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ ไม่เว้นแม้กระทั่งทารกที่ยังต้องคืบคลานมาจากรามดาอยู่^{๕๔} และนำเลือดจากลำคอของเจ้าศากยะเหล่านั้น ไปล้างแผ่นกระดานที่พระองค์เคยประทับนั่ง^{๕๕} ดังคำที่พระองค์เคยตรัสไว้

^{๕๔} พระเจ้าวิฑูทกะไม่ได้ฆ่าเจ้าศากยะมหานามและบริวาร เพราะมองว่าเป็นพระเจ้าตาของพระองค์ แต่หลังจากนั้นไม่นานพระเจ้ามหานามก็จะฆ่าตัวตายในสระน้ำ เพื่อหลีกเลี่ยงหนีการเสวย พระกระยา

๓.๖.๔ ความขัดแย้งด้านการเมืองระหว่างประเทศ

จากการศึกษา ความขัดแย้งในประเด็นความขัดแย้งด้านการเมือง พบว่า มีกรณีศึกษาอยู่ ๒ กรณีที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

๓.๖.๔.๑ สงครามระหว่างแคว้นโกศลกับแคว้นมคธ^{๕๖}

เมื่อกล่าวถึงสงครามระหว่างแคว้นโกศลกับแคว้นมคธนั้น มีบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการทำสงครามในครั้งนี้ ก็คือ พระเจ้าปเสนทิโกศลซึ่งเป็นผู้ปกครองแคว้นโกศล และพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้ปกครองแคว้นมคธ ซึ่งทั้งสองแคว้นนี้เป็นแคว้นที่ความยิ่งใหญ่ และมีอำนาจทางการเมืองและการทหาร ซึ่งหมายถึง การมีบทบาทสำคัญในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ และหากจะกล่าวถึงความเป็นชาติพันธุ์ของกษัตริย์ทั้งสองแคว้นจะพบว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นมีฐานะเป็นลูกของพระเจ้าอชาตศัตรู เพราะว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นเป็นพี่ชายของ พระนางเวเทหิซึ่งเป็นพระมารดาของพระเจ้าอชาตศัตรู

เมื่อวิเคราะห์ประเด็นความขัดแย้งนั้น พบว่าในการทำสงครามทั้งสองครั้งนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูได้โจมตีพระเจ้าปเสนทิโกศลก่อน และปรากฏว่าผลจากการรบครั้งที่ ๑ นั้น พระเจ้าอชาตศัตรูประสบชัยชนะ ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลแพ้อย่างย่อยยับ เสียช้าง ม้า และไพร่พลไปเป็นจำนวนมาก แต่สำหรับการรบครั้งที่ ๒ นั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลประสบชัยชนะ และสามารถจับพระเจ้าอชาตศัตรู พร้อมทั้งทหารเอาไว้เป็นเชลยศึก และในที่สุดพระองค์ก็ทรงปล่อยตัวพระเจ้าอชาตศัตรูกลับแคว้นมคธ แต่ทรงยึดอาวุธยุทโธปกรณ์ทางการทหารเอาไว้

ในการทำสงครามระหว่างประเทศทั้งสองครั้งนั้น พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส^{๕๗} ได้วิเคราะห์ประเด็นความขัดแย้งเบื้องต้นว่า น่าจะมาจากสาเหตุ ๒ ประการด้วยกัน กล่าวคือ

(๑) ประเด็นที่ว่าด้วยความไม่พอใจเกี่ยวกับการตายของพระนางเวเทหิ เพราะสาเหตุการตายของพระนางนั้นมาจากลูกชายคือพระเจ้าอชาตศัตรู การสิ้นพระชนม์ของพระนางเวเทหินั้นย่อม

หาร่วมกับพระเจ้าวิฑูทกะ เพราะยึดคติที่ว่า แม้กษัตริย์จะสิ้นพระชนม์ ก็ไม่ยอมเสวยพระกระยาหารร่วมกับบุตรนางทาสี

^{๕๕} แผ่นกระดานดังกล่าว เป็นแผ่นกระดานที่พระเจ้าวิฑูทกะเคยประทับนั่ง แต่เนื่องจากเจ้าสากยะทรงรังเกียจแผ่นกระดานดังกล่าว จึงสั่งให้นางทาสีนำน้ำมันไปชะล้าง

^{๕๖} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๕/๑๔๖-๑๔๗. ตี.ส.๑๕/๑๒๖/๑๔๘-๑๔๙. ตี.ส.๑.๑/๑๒๕-๑๒๕/๑๔๖-๑๔๗. ตี.ส.ฎี. ๑/๑๒๕-๑๒๖/๑๕๘.

^{๕๗} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซัง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๑๖๑-๑๖๔.

เป็นที่นำมาซึ่งความเสียหายแก่ชาวเมืองทั้งสอง ไม่ว่าจะเป็นแคว้นมคธ หรือแคว้นโกศล โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลซึ่งเป็นพี่ชายของพระนางเวเทหิ ดังนั้น การอ้างเหตุผลในการทำศึกนั้น เหตุผลข้อนี้น่าจะเป็นเหตุผลในทางจิตวิทยาการเมืองได้เป็นอย่างดี เพื่อนำไปสู่เหตุการณ์การทำศึกในข้อที่ ๒

(๒) ประเด็นในสิทธิการครอบครองกาสิคาม หรือหมู่บ้านกาสิ สืบเนื่องมาจากในช่วงที่พระเจ้ามหาโกศลได้จัดพิธีอภิเษกสมรสให้แก่พระเจ้าพิมพิสารและพระนางเวเทหิ นั้น พระองค์ได้พระราชทานกาสิคาม หรือหมู่บ้านกาสิ ซึ่งอยู่ในแคว้นกาสิแก่พระราชธิดา หมู่บ้านนี้ในด้านความมั่นคงแล้ว เพราะเป็นสะพานในการเชื่อมประเทศทั้งสองเข้าด้วยกัน ในด้านเศรษฐกิจหมู่บ้านกาสินี้ยังมีกระแสเงินสดหมุนเวียนวันละ ๑๐๐,๐๐๐^{๕๘} ซึ่งนับได้ว่าเป็นแรงจูงใจสำคัญ อีกประการหนึ่ง ที่ทำให้กษัตริย์ในแคว้นทั้งสองต้องทำสงครามเพื่อแย่งชิงพื้นที่ดังกล่าว แต่ปัจจัยสำคัญในการทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลเรียกร้องสิทธิในดินแดนดังกล่าว คือ ดินแดนดังกล่าวเคยเป็นของพระชนก ซึ่งพระชนกได้มอบให้แก่พระธิดา ดังนั้นเมื่อพระธิดาตายไปแล้ว ดินแดนดังกล่าวต้องเป็นของเจ้าของเดิม นั่นก็คือ แคว้นโกศล แต่พระเจ้าอชาตศัตรูกลับมองว่าในเมื่อพระเจ้ามหาโกศลได้มอบดินแดนดังกล่าวให้แก่พระมารดาแล้ว พระองค์ในฐานะที่เป็นบุตรก็ย่อมมีสิทธิโดยชอบธรรมต่อดินแดนดังกล่าว ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้เกิดสงครามเพื่อแย่งชิงดินแดน

๓.๖.๔.๒ สงครามระหว่างแคว้นมคธกับแคว้นวัชชี

ประเด็นความขัดแย้งระหว่างแคว้นมคธกับแคว้นวัชชีนั้น พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส^{๕๙} ได้วิเคราะห์ ว่ามีนัยที่ค่อนข้างแตกต่างกันในบางประเด็น เพราะจากการศึกษาวิเคราะห์บริบทต่าง ๆ ของคัมภีร์จะพบว่า สงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรูกับเจ้าวัชชีทั้งหลายมาจากข้อพิพาทเกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากรทางธรรมชาติ ซึ่งทรัพยากรทางธรรมชาติ ที่แคว้นทั้งสองพยายามอ้างสิทธิในการครอบครองก็คือ “คันธชาติ”^{๖๐} หรือที่พระอรรถกถาจารย์บางท่านกล่าวแต่เพียงว่า “สิ่ง หรือของที่

^{๕๘} “สตสทสุสุฐาโน กาสิคาโม” ส.ส.อ. ๑/๑๒๕/๑๔๗.

^{๕๙} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซัง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๑๖๒.

^{๖๐} “ตฺตร ปพฺพตปาโท มหุญฺจนฺธณฺฑํ โอตฺตติ”. อ.จ.ส.ต.ก.อ. ๑/๒๒/๑๗๑. ใน พ.ร.อ. ได้อธิบายข้อมูลเกี่ยวกับ “คันธชาติ” ว่า “คันธชาติมี ๑ อย่าง คือ กลิ่นคันธชาติเกิดจากราก กลิ่นคันธชาติเกิดจากแก่น กลิ่นคันธชาติเกิดจากดอก” ดูในมหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมปทัฏฐกถา อรรถกถาพุทธกนิยาย คาถาธรรมบท (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๗, หากจะวิเคราะห์ตามนัยนี้จะพบว่าคันธชาติเป็นสิ่งที่เกิดจากพืชชนิดหนึ่งที่มีกลิ่นหอม และเป็นพืชที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจอย่างสูง หากไม่แล้ว กษัตริย์ทั้งสองเมืองคงไม่ต้องทำสงครามเพื่อแย่งชิงคันธชาติดังกล่าว (พระมหาหรรษา)

มีค่า”^{๑๑๑} แต่ไม่ได้บอกว่าสิ่งที่มีค่ามากคืออะไร ซึ่งคันธชาต หรือสิ่งที่มีค่ามากดังกล่าวนั้น พระอรกถาจารย์บอกว่า “ตกลงมา หรือไหลลงมาจากภูเขา”

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ “ภูเขา” ซึ่งเป็นที่มาของข้อพิพาทดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่ในตำบลบัญญัติคามซึ่งระหว่างกลางของแคว้นทั้งสอง และแคว้นทั้งสองต่างก็มีอำนาจทางการปกครองในพื้นที่ดังกล่าวนี้แคว้นละครั้ง “พระเจ้าอชาตศัตรูทรงมีอำนาจกึ่งโยชน พวกเจ้าลิจฉวีมีอำนาจกึ่งโยชน”^{๑๑๒} จากบริบทนี้ พระมหากษัตริย์ มองว่าภูเขาน่าจะคั่นประเทศทั้งสอง หรืออาจจะมีอาณาเขตเชื่อมต่อระหว่างดินแดนของประเทศทั้งสอง แต่เนื่องจากไม่ได้มีการแบ่งปันเขตแดนกันอย่างชัดเจน จึงทำให้ทั้งเกิดข้อพิพาทขึ้นมา

อีกประเด็นปัญหาที่น่าสนใจก็คือ เมื่อผลประโยชน์ซึ่งได้แก่ “คันธชาต” หรือ “ของที่มีค่า” เกิดขึ้นแล้วในระหว่างเขตแดนที่เชื่อมระหว่างรัฐทั้งสอง และเนื่องจากไม่มีใครเป็นเจ้าของอย่างชัดเจน แทนที่รัฐทั้งสองจะแบ่งทรัพยากรทางธรรมชาติเท่าเทียม และเที่ยงธรรม สิ่งที่ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูมีความรู้สึกที่ไม่พอใจอย่างมาก และมีความรู้สึกที่ตนเองกำลังถูกเอาเปรียบก็คือ เมื่อคันธชาตนั้นเกิดขึ้นปีละครั้ง และแต่ละปีนั้นพระองค์ไม่เคยได้รับผลประโยชน์ดังกล่าวเลย เจ้าลิจฉวีกลับเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่จากทรัพยากรดังกล่าว โดยไม่ได้แบ่งปันให้แก่แคว้นมคธแต่ประการใด

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงวางแผนในเชิงกลยุทธ์อย่างละเอียด และรัดกุมในการทำสงคราม ดังที่พระองค์ทรงดำริว่า “การสงครามกับเจ้าลิจฉวีเป็นเรื่องที่หนัก ชื่อว่าการโจมตีเพื่อชนะในครั้งเดียวนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้”^{๑๑๓} ด้วยเหตุนี้ “เราไม่สามารถที่จะรบชนะแบบซึ่ง ๆ หน้าได้”^{๑๑๔} เพราะเจ้าลิจฉวีนั้นประกอบไปด้วยคุณสมบัติที่สำคัญ ๒ ประการ คือ มีความสมัครสมานสามัคคีและอำนาจทางการเมือง การปกครอง และการทหารที่เชี่ยวชาญในการรบอย่างมาก^{๑๑๕} ดังนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูจึงได้ส่งวัสสการพราหมณ์ไปทำลายความสามัคคีของเจ้าลิจฉวีเป็นระยะเวลา ๓ ปี จึงสามารถยึดเมืองไพศาลีได้^{๑๑๖}

^{๑๑๑} “ตตฺราปิจ ปพฺพตปาทโต มหคฺชมภณฺหํ โอตฺตติ”. ที.ม.อ. ๒/๑๓๑/๑๑๕.

^{๑๑๒} ที.ม.อ. ๒/๑๓๑/๑๑๕.

^{๑๑๓} “คณฺเณ สทฺธิ ชุทฺธํ นาม การิยํ, เอโกปิ โมฆปฺปหาโร นาม นตฺติ”. ที.ม.อ.๒/๑๓๑/๑๑๕.

^{๑๑๔} “อภิมุขํ ชุทฺเทน กเหตํ น สกฺกา”. อจ.สตฺตค.อ. ๓/๒๒/๑๓๒.

^{๑๑๕} อจ.สตฺตค. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๓. อจ.สตฺตค. (บาลี) ๒๓/๒๒/๑๕, อจ.สตฺตค.อ. ๓/๒๒/๑๓๐.

^{๑๑๖} อจ.สตฺตค.ฎี. ๓/๒๒/๑๕๓-๑๕๔.

๓.๗ หลักธรรมที่เป็น แนวคิดพื้นฐานในการจัดการความขัดแย้ง

ก่อนที่จะนำเสนอในวิธีการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอแนวคิดพื้นฐาน หรือหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นฐานองค์ความรู้ ในการนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๒ หมวด ได้แก่ ระดับบุคคล และระดับสังคม

๓.๗.๑ ระดับบุคคล หมายถึง หลักธรรมที่ใช้เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพ และสมรรถภาพของจิตในระดับของตัวบุคคลนั้น เพื่อเป็นรากฐานสำคัญในการจัดการความขัดแย้ง เพราะตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา จะถือว่า “จิตหรือใจ” นั้นเป็นหัวหน้าเป็นใหญ่ในการกระทำการใดๆ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ธรรมทั้งหลาย มีใจ เป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สิ่งทั้งหลาย สำเร็จมาแต่ใจ เพราะฉะนั้น หากว่าบุคคลใดมีใจชั่ว จะพูดอะไรก็ตาม จะทำอะไรก็ตาม เพราะเหตุที่มีใจชั่วนั้น ความทุกข์ย่อมจะติดตามเขาไปเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคลากเกวียน^{๑๐๗}

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สิ่งทั้งหลาย สำเร็จมาแต่ใจ เพราะฉะนั้น หากว่าบุคคลใดมีใจผ่องใส จะพูดอะไรก็ตาม จะทำอะไรก็ตาม เพราะเหตุที่มีใจผ่องใส นั้น ความสุขย่อมจะติดตามเขาไปเหมือนเงาติดตามตัว^{๑๐๘}

การพัฒนาคุณภาพ และสมรรถภาพของจิต เป็นการพัฒนาให้มีจิตใจที่ดีงาม มีความเป็นมิตร มีเมตตา มีความอดทนทางใจต่อความกระทบกระทั่ง ความไม่พอใจ หรือความเจ็บใจ โดยการวางใจตนให้เป็นกลางๆ ไม่กระเพื่อม ใช้สติปัญญาในการเรียนรู้ และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ตรัสกรองด้วยความรอบคอบ แล้วแสดงออกต่อสถานการณ์ความขัดแย้งนั้นๆ อย่างเข้าใจในธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ซึ่งรวมถึงธรรมชาติของความขัดแย้งด้วย การพัฒนาจิตใจดังกล่าว จะเป็นรากฐานสำคัญในตัวบุคคล ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรมดังต่อไปนี้

๓.๗.๑.๑ อปฺปมาทธรรม^{๑๐๙} หรือ ความไม่ประมาท หมายถึง การมีชีวิตอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือ การใช้สติอยู่เสมอ ในทางคำสอนทางพระพุทธศาสนา จะเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมาก ในการดำเนินชีวิต หรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ

^{๑๐๗} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^{๑๐๘} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

^{๑๐๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ , หน้า ๘๐๔-๘๐๕.

ในความเป็นจริงโดยทั่วไป เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น สิ่งหนึ่งที่เราจะประสบกันเป็นประจำ คือ เราจะมีสติรู้ตัวน้อยลง หรืออาจจะไม่มีสติเลย ที่เราพูดกันติดปากว่า “สติแตก” เพราะจิตของเราขณะนั้นถูกรอบงำด้วยอกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งจะทำให้เรามีปฏิริยาตอบโต้อย่างรวดเร็ว ล้วงละเมิดทั้งทางกาย วาจา และใจ ดังนั้น สติจึงเป็นธรรมที่มีความสำคัญอย่างมากในระดับตัวบุคคลนั้นๆ ในการจัดการความขัดแย้ง เพราะจะเป็นตัวควบคุมการกระทำ ป้องกันยับยั้งตนเอง ไม่ให้กระทำการใดๆ ที่เป็นการล้วงละเมิดคุณากรณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะของอารมณ์โกรธ ดังคำสอนของพระพุทธองค์ที่ว่า

บุคคลผู้ไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธ

ชื่อว่าย่อมชนะสงครามที่ชนะได้ยาก

ผู้ใคร่ว่าผู้อื่นโกรธแล้ว เป็นผู้มีสติ สงบใจไว้ได้

ผู้นั้นชื่อว่าประพฤติประโยชน์ของคนทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายตนและฝ่ายผู้อื่น

เมื่อผู้นั้นรักษาประโยชน์ของคนทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายตนและฝ่ายผู้อื่น

ชนทั้งหลายผู้ไม่ฉลาดในธรรม ย่อมเข้าใจว่าเป็นคนโง่^{๑๑๑}

นอกจากนี้ ในเสตทกสูตร^{๑๑๒} ได้กล่าวถึงพุทธพจน์แสดงคุณค่าของสติ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่เชื่อมโยงให้เห็นความหมายและคุณค่าในทางปฏิบัติที่ใกล้ชิดกันของ อปปมาท กับ สติ ช่วยให้เข้าใจความหมายของธรรมทั้งสองข้อนั้นชัดเจนยิ่งขึ้น ดังข้อความในพระสูตร

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว นักกายกรรม ยกต้นไม้ไผ่ขึ้นตั้งแล้ว เรียกศิษย์มาบอกว่า “มานี่แน่ะเธอ เจ้าไผ่ไผ่ขึ้นไปแล้ว จง (เลี้ยงตัว) อยู่เหนือต้นคอกของเรา” ศิษย์รับคำแล้วก็ไต่ต้นไม้ไผ่ขึ้นไป ยืน(เลี้ยงตัว)อยู่บนต้นคอกของอาจารย์

ครานั้น นักกายกรรมได้พูดกับศิษย์ว่า “นี่แน่ะเธอ เธอจงรักษาฉันนะ ฉันก็จะรักษาเธอ เราทั้งสองระวังรักษากันและกันไว้อย่างนี้ จักแสดงศีลปะได้ด้วย จักได้เงินด้วย และจักลงจากต้นไม้ไผ่ได้โดยสวัสดิด้วย”

ครั้นอาจารย์กล่าวอย่างนี้แล้ว ศิษย์จึงกล่าวกับอาจารย์บ้างว่า “ท่านอาจารย์ขอรับ จะทำอย่างนั้นไม่ได้ ท่านอาจารย์ (นั่นแหละ) จงรักษาตัวเองไว้ ผมก็จักรักษาตัวผมเอง เราทั้งสองต่าง

^{๑๑๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๘๘/๒๖๕-๒๖๗

^{๑๑๒} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๑๘๕/๒๔๑-๒๔๒.

ระวังรักษาตัวของตัวไว้อย่างนี้ จักแสดงสติปะได้ด้วย จักได้เงินด้วย และจักลงจากถ้าไม่ใ้ได้ โดยสวัสดิ์ด้วย”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า: นั่นเป็นวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องในเรื่องนั้น คุณเดียวกับที่ศิษย์พูดกับ อาจารย์ (นั่นเอง) เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาตัวเอง” ก็พึงต้องใช้สติปฏิฐาน (มีสติไว้) เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาผู้อื่น” ก็พึงต้องใช้สติปฏิฐาน (เหมือนกัน)

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรักษาดน ก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่น (ด้วย) เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาดนด้วย เมื่อรักษาดน ก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่น นั้นอย่างไร? ด้วยการหมั่นปฏิบัติ ด้วยการเจริญอบรม ด้วยการทำให้มาก อย่างนี้แล เมื่อรักษาดน ก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่น (ด้วย)

เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาดน นั้นอย่างไร? ด้วยขันติ ด้วย อวิหิงสา ด้วยความมีเมตตาจิต ด้วยความเอ็นดูกรุณา อย่างนี้แล เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาดน (ด้วย)

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาดน” ก็พึงต้องใช้สติปฏิฐาน เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาผู้อื่น” ก็พึงต้องใช้สติปฏิฐาน เมื่อรักษาดน ก็ชื่อว่ารักษาคณอื่น (ด้วย) เมื่อรักษาคณอื่น ก็ชื่อว่ารักษาดนเอง (ด้วย)

จะเห็นได้ว่า การมีสติรักษาดนเอง เท่ากับช่วยรักษาสังคม ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็น คำสอนทางพระพุทธศาสนา มองชีวิตด้านในของบุคคล โดยสัมพันธ์กับคุณค่าด้านนอกคือทางสังคม และถือว่าคุณค่าทั้งสองด้านนี้เชื่อมโยงถึงกัน ไม่แยกจากกัน และสอดคล้องไปด้วยกัน^{๑๒}

สติ หรือ อปัมพมาทธรรม กล่าวได้ว่า เป็นหลักธรรมสำคัญที่ใช้เป็นรากฐานในการจัดการความขัดแย้ง เพราะสติจะเป็นตัวที่บั่นทอนรากเหง้าที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ทั้งในส่วนของตัณหา ทิฏฐิ มานะ และส่วนของโลภะ โทสะ โมหะ โดยจะทำให้เรารู้ตัวอยู่เสมอ ว่าเรากำลังคิดอย่างไรกับสถานการณ์ความขัดแย้ง และควรจะปฏิบัติหรือจัดการอย่างไร โดยที่จะไม่ทำการล่วงละเมิดผู้อื่นทั้งทางกาย วาจาและใจ จะเห็นได้ว่า ถ้าเรามีสติคอยควบคุมกำกับแล้ว เท่ากับเรานั้นได้ช่วยรักษาผู้อื่นด้วย สถานการณ์ความขัดแย้งนั้นจะถูกควบคุม ไม่บานปลาย หรือ เกิดความรุนแรง และสามารถหาทางออกร่วมกันได้ในที่สุด

๓.๗.๑.๒ ไตรลักษณ์ จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ถึงไตรลักษณ์ในการอธิบายถึงความขัดแย้งว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ สำหรับในบริบทที่เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ไตรลักษณ์ยังเป็นแนวคิดหรือหลักธรรมที่สำคัญในระดับบุคคล เพื่อเน้นให้

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ , หน้า ๘๐๘.

เข้าใจถึงธรรมชาติของความขัดแย้งอย่างแท้จริง และนำความรู้ที่ได้ไปเป็นประโยชน์ หรือ ประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง ดังจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

๑) **อนิจจตา (Impermanence)** หมายถึง ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป ในบริบทของการจัดการความขัดแย้ง หลักอนิจจตาสามารถ ใช้ให้เป็นประโยชน์ ในการตระหนักรู้ถึงความผันผวนปรวนแปรไม่แน่นอน ซึ่งเป็นเหตุให้เกิด ความขัดแย้งได้ การรู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ดำรงอยู่ด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ จะทำให้เราใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท หรือ ไม่นิ่งนอนใจ เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นก็ยอมที่จะปล่อยวางได้ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในการเอาชนะ หรือการได้มาในสิ่งที่ตนเองพอใจ เพราะทุกสิ่งย่อมมีการเสื่อมสลาย ไป การรู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงดังกล่าว จะทำให้ไม่ตกเป็นทาสของความขัดแย้ง หรือความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

๒) **ทุกขตา (Conflict)** หมายถึง ความเป็นทุกข์ ซึ่งเป็นภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้น และสลายไป เป็นภาวะที่กดดันฝืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่าง นั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ อย่างที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า ความขัดแย้ง นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง แต่เมื่อมองอีกมุมหนึ่งในทางกลับกัน ความเปลี่ยนแปลงนั้นอาจนำมาซึ่ง ความขัดแย้งได้เช่นกัน เพราะความคิด หรือการกระทำของมนุษย์นั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่าง ต่อเนื่อง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ความขัดแย้งจึงเป็นลักษณะของธรรมชาติ ดังนั้น การฝืนแบบไม่ ยอมรับสภาวะทุกข์ หรือ สภาวะความขัดแย้งนั้น ย่อมให้ผลร้ายมากกว่าผลดี การรู้จักปรับตัวให้ ยอมรับกับสถานการณ์ความขัดแย้งนั้น ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความขัดแย้ง โดยการ รู้เท่าทันและจัดการทุกสิ่งทุกอย่างให้ตรงตัวเหตุปัจจัย ให้ปฏิบัติต่อสถานการณ์ความขัดแย้งด้วย การศึกษาให้รู้ให้เข้าใจอย่างที่สุด คือ ให้รู้จักปัญหาความขัดแย้ง มิใช่เพื่อให้เป็นทุกข์ หรือหนี ปัญหา แต่เพื่อที่จะปฏิบัติต่อปัญหาความขัดแย้งและจัดการได้อย่างถูกต้อง

๓) **อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-Self)** หมายถึง ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ ตัวตน ความไม่มีตัวตนแท้จริง ที่จะสั่งบังคับให้เป็นอย่างไรก็ได้ ความรู้ในหลักอนัตตตา ที่จะนำมา ประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง หมายถึง การสลายความเป็นอัตลักษณ์ ความยึดมั่นถือมั่น การช่วยลดทอนความเห็นแก่ตน เปิดใจกว้างในการยอมรับฟังความคิดเห็น หรือ การกระทำของ ผู้อื่น สามารถเข้าไปเกี่ยวข้อง พิจารณา และจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง โดยไม่เอาตัวตน ความ ออยากของตน ตลอดจนความเห็น ความยึดมั่นถือมั่นของตนเข้าไปตัดสิน แต่จะพิจารณาจัดการไป ตามเหตุและผล ดังนั้น การรู้หลักอนัตตตา จะทำให้สลายความเป็นอัตลักษณ์ ความยึดมั่นถือมั่น ซึ่ง ถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการจัดการความขัดแย้ง

๓.๓.๑.๓ **ขันติธรรม** ตามความหมายทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความอดทน คือ ความอดกลั้นอันเป็นตบะอย่างยิ่ง^{๑๑๓} ในพระอภิธรรมปิฎกแสดง ลักษณะของขันติ คือ ความอดทน กิริยาที่อดทน ความอดกลั้น ความไม่คู่ร้าย ความไม่เกรี้ยวกราด ความเข้มแข็งแห่งจิต^{๑๑๔} เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งความอดทนที่สมบูรณ์ ขันติจะมีองค์ธรรมเข้ามาประกอบได้แก่ อโทสะเจตสิก ที่มีลักษณะอย่างนี้คือ ความไม่คิดประทุษร้าย กิริยาที่ไม่คิดประทุษร้าย ภาวะที่ไม่คิดประทุษร้าย ความไม่พยายาม ความไม่เบียดเบียน^{๑๑๕} มีความไม่คู่ร้าย ไม่พิโรธเป็นเครื่องหมาย มีแบบกายซึ่งจะทำให้เกิดความอดทน^{๑๑๖}

ขันติธรรม ในบริบทของการจัดการความขัดแย้ง หมายถึง เป็นการอดทนต่อความกระทบกระทั่ง อดกลั้นความไม่พอใจ หรือความเจ็บใจจากการล่วงเกินทั้งทางกาย วาจาและใจ ที่เราถูกระทำโดยฝ่ายตรงข้าม ซึ่งอาจจะเป็นการถูกระทำทั้งทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้ เช่น การด่า การทำร้าย การกล่าวเสียดสี การหมิ่นประมาท เป็นต้น ความอดทนเป็นลักษณะแห่งการยับยั้ง ไม่ลุแก่อำนาจของโทสะที่จะครอบงำจิตใจ ด้วยการอดกลั้นไม่ตอบโต้ หรือการล่วงละเมิดเบียดเบียนชีวิตใดๆ

ตัวอย่างบทบาทขันติ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกความว่า มาณพคนหนึ่งชื่อว่าอัมพัฏฐะ พุทธจาตถกถาสนบประมาณคูหมื่นชาติตระกูลของพระพุทธเจ้าอย่างรุนแรงถึง ๓ ครั้งต่อพระพักตร์ของพระพุทธองค์ว่า “ท่านพระโคตม คนชาติศากยะคู่ร้ายหยาบช้า ภูวาม พุคพละม เป็นคนรับใช้ ไม่ยอมสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมพวกพราหมณ์...การทำอย่างนี้เป็นสิ่งไม่ควรเลย”^{๑๑๗} ที่ถูกเหยียดหยามพาดพิงถึงชาติตระกูลศากยะหลายครั้ง พระพุทธเจ้ายังทรงรักษาคุณภาพเอาไว้ได้ด้วยขันติธรรม กลับอธิบายความเป็นมาแห่งโคตรตระกูลของพระองค์ได้อย่างจะจมาน ชัดเจนทุกแง่มุม นอกจากนั้นยังย้อนถามถึงโคตรตระกูลของอัมพัฏฐะมาณพจนเขาอึดอึ้งนิ่งอึ้ง ตอบไม่ได้ แต่พระองค์ก็ทรงชี้แจงความเป็นมาแห่งต้นตระกูลกัณหาณะของอัมพัฏฐะมาณพว่ามาจากหญิงรับใช้ของพระเจ้าโอรการาชคนหนึ่งชื่อว่า ทิสา จนเขายอมรับ โดยคุณิ

^{๑๑๓} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐.

^{๑๑๔} อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๓๔๘/๓๓๗.

^{๑๑๕} อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๐๕/๔๖.

^{๑๑๖} พระธรรมราชาธิราชมหามุนี (โชคก ญาณสิทธิ ป.ช. ๕) ,มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๘ , (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒๕.

^{๑๑๗} ที.สี.(ไทย) ๕/๒๖๓-๒๖๖/๕๐-๕๒.

ดังอีกตัวอย่างหนึ่งของพระพุทธรองค์ที่แสดงถึงการสอดคล้องกันระหว่างความอดทน อันเป็นเหตุปัจจัยแห่งความเสถียร สงบ และงดงาม ในการไม่ยอมรับคำด่าโดยสิ้นเชิง ดังข้อความจากพระไตรปิฎก สังยุตตนิกาย^{๑๑๘} มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อว่า อักโกสภการทวาชะ มีอริยาศั้ยไปทางด่าว่าคนอื่น โกรธพระพุทธรองค์มากที่ทำให้ร่างกายของตัวเองอ่อนแอลง เนื่องจากการที่พราหมณ์การทวาชะโคตรไปบวชในสำนักของพระพุทธรองค์ ได้เข้าเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับแล้วด่าบริภาษพระองค์ด้วยวาจาที่หยาบคายอย่างรุนแรง เมื่อพราหมณ์ด่าเสร็จแล้ว พระองค์ตั้งกระทู้ถามว่า “พราหมณ์ คนผู้เป็นมิตร อำมาตย์ ญาติและสายโลหิตเป็นแขกของท่าน เคยมาเยือนท่านบ้างไหม”

พราหมณ์ตอบว่า “แขกเหล่านั้น มาเยือนบ้างเป็นครั้งคราว”

พระองค์ทรงเลียบเคียงตรัสถามอีกว่า “ท่านเคยจัดของเคี้ยวของบริ โภคเพื่อต้อนรับแขกเหล่านั้นบ้างหรือไม่”

ทรงได้รับคำตอบว่า “ข้าพระองค์ได้จัดต้อนรับแขกเหล่านั้นบ้างเหมือนกัน”

พระองค์ถามต่อไปอีกว่า “ถ้าหากแขกเหล่านั้น ไม่รับสำหรับของท่าน สำหรับนั้นจะเป็นของใคร”

พราหมณ์กราบทูลหนักแน่นว่า “ก็ต้องเป็นของข้าพระองค์ตามเดิม”

จากนั้นพระองค์ทรงย้อนว่า “พราหมณ์ ข้อนี้ก็เหมือนกัน ท่านด่าเราผู้ไม่ด่าอยู่ โกรธต่อเราผู้ไม่โกรธอยู่ ทะเลาะกับเราผู้ไม่ทะเลาะอยู่ เราไม่รับคำด่าของท่าน ดังนั้นคำด่าเหล่านั้นจึงเป็นของท่านผู้เดียว”

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงแสดงถึงความอดทนและรอคอยให้พราหมณ์ด่าว่าพระองค์อย่างหยาบคายจนเสร็จโดยรับฟังอย่างสงบนิ่ง ไม่มีการโต้ตอบในระหว่างนั้น และจากคำสอนของพระองค์ที่บ่งบอกถึงวิธีที่เราจะปฏิเสธไม่รับคำด่าโดยสิ้นเชิง โดยอุปมาคำด่าว่าเหมือนกับอาหาร การโต้ตอบดังกล่าวเท่ากับเรารับประทานอาหารของเขา แต่ถ้าเรามีความอดทนและสงบนิ่งได้ในการที่จะรับฟังคำด่าที่เท่ากับเราปฏิเสธที่จะไม่รับประทานอาหารเหล่านั้น ซึ่งคำด่าเหล่านั้นซึ่งเปรียบเหมือนอาหารก็จะตกไปอยู่กับผู้ที่ด่านั่นเอง

อีกครั้งหนึ่งที่บทบาทขันติได้ทำหน้าที่โดยสมบูรณ์ ดังมีเรื่องเล่าว่าพระพุทธรเจ้าถูกชาวเมืองโกสัมพีด่าว่าหยาบคายอย่างรุนแรงด้วยอักโกสวัตถุ ๑๐ อย่าง จนพระอานนทผู้เป็นปัจฉาสมณะมีอาจหักห้ามใจอดทนต่อคำด่าทอเหล่านั้นได้ ท่านจึงชักชวนพระพุทธรองค์เสด็จหลีกหนีไป

^{๑๑๘} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๘๘/๒๖๕-๒๖๗.

จากเมืองโกสัมพีด้วยเหตุผลว่า “ชาวเมืองเหล่านี้ค่าเรา พวกเราจะหนีจากเมืองโกสัมพีไปสู่เมืองอื่น” พระพุทธเจ้าตั้งปัญหาขึ้นมาแล้วย้อนถามพระอานนท์ว่า “ถ้า ชาวเมือง (ที่เราจะไปอยู่นั้น) ค่าเราอีก พวกเราจะไปอยู่ที่ไหน?” พระอานนท์กราบทูลอีกว่า “ถ้าพวกเขาค่าอีกเราก็จะหนีจากเมืองนั้น ไปยังเมืองอื่นๆ หนีไปเรื่อยๆ “

ทัศนะของพระอานนท์เป็นลักษณะของการหนีปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งยังไม่เสาะแสวงหา อุบายวิธีการแก้ปัญหาที่ดี พระพุทธเจ้าทรงปรามวิธีแก้ปัญหของพระอานนท์ให้เลิกล้มวิธีการ ดังกล่าวแล้วตรัสอธิบายแก่ท่านว่า พวกเราไม่อาจจะหนีปัญหาหรือทำอย่างนั้นเรื่อยไปไม่ได้ เพราะ วิถีชีวิตของมนุษย์ทุกคนย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันตลอดเวลา เราจะอยู่ที่ไหนก็ตามเมื่อมี เหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งดีและไม่ดีเกิดขึ้นเราต้องรู้เท่าทัน หันหน้าสู้กับปัญหา เมื่อ สถานการณ์ไม่ดีส่งผลเสียหายต่อชีวิต เราต้องใช้สติปัญญาหาทางแก้ไขให้ทุเลาเบาบาง สงบระงับ ไป ในกรณีที่ชาวเมืองติดตามค่าทอพระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จไปยังสถานที่ต่างๆ นั้น พระองค์ทรงชี้แจง ให้พระอานนท์เห็นคุณค่าของความอดทน ออกค้ำว่า “เราเปรียบเหมือนช้างที่เข้าสู่สงคราม การอด ค้ำลูกศรที่ยิงมาจากทิศทั้ง ๔ เป็นภาระของช้างนั้น ฉะนั้นการอดค้ำต่อถ้อยคำดำว้าของคนทุศีล ทั้งหลาย ก็เป็นภาระของเรา ฉะนั้น”^{๑๑๕} จากนั้นพระพุทธเจ้าทรงยืนยันบทบาทของขันติธรรมที่มีต่อ ถ้อยคำดำว้า โดยไม่แสดงอาการตอบโต้ใดๆ ทั้งสิ้น ดังอีกพุทธพจน์หนึ่งที่พระองค์ตรัสสอนว่า “ชล พาลกล่าวว้าจาหยาบคาย ย่อมเข้าใจว่าตนเองชนะ แต่ความอดค้ำได้เป็นความชนะของบัณฑิตผู้รู้ แข็ง”^{๑๒๐} ซึ่งจากพุทธพจน์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นบทบาทของขันติไว้ชัดเจนที่สุด

๓.๓.๑.๔ พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจ ยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง^{๑๒๑} คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เมตตา คือ ความ ตั้งจิตปรารถนาดีต่อกัน และมุ่งตรงต่อจุดหมายที่บริสุทธิ์ ไม่คิดอาฆาตพยาบาท กรุณาเป็นความ สงสาร โดยเข้าไปช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ ส่วนมุทิตานั้น เป็นการแสดงความชื่นชม ยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข ไม่อิจฉาริษยา และอุเบกขานั้นคือ การมองตามจริง เป็นการมองเห็นที่ บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุประกอบ

จะเห็นได้ว่า พรหมวิหารธรรมนั้นเป็นการพัฒนาจิตใจอย่างสมบูรณ์ ถือเป็นแนวคิด หรือ หลักธรรมในการจัดการความขัดแย้ง โดยมี “เมตตาเป็นพื้นฐานสำคัญ” ที่จะต้องพัฒนาให้

^{๑๑๕} บ.ช.(ไทย) ๒๕/๓๒๐-๓๒๑/๑๓๓.

^{๑๒๐} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๙๕/๒๖๘.

^{๑๒๑} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

เกิดขึ้นภายในจิตใจ เพราะ เมตตาเป็นเครื่องดับโทสะคือความพยาบาท หรือ ความคิดประทุษร้าย เมตตาธรรมนั้น จะเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งทำให้มองเห็นกันในแง่ดี และหวังดีต่อกัน พร้อมทั้งที่จะรับฟังและพุดจา ฟังเหตุผลของกันและกัน ไม่ยึดถือเอาความเห็นแก่ตัว หรือความเกลียดชังเป็นที่ตั้ง^{๑๒๒}

เมตตาเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเจริญอยู่เป็นนิตย์ ดังตัวอย่างกรณีพระเทวทัตที่มีความอาฆาตพยาบาท พยายามปองร้ายพระองค์โดยวิธีต่างๆ เช่น ชักจูงนายควาญช้างของพระเจ้าอชาตศัตรูปล่อยช้างนาฬาคีรีออกมาเพื่อที่จะประทุษร้ายพระองค์ขณะออกบิณฑบาต ซึ่งพระองค์ก็ทรงกำราบช้างได้ด้วยพระเมตตา ช้างไม่ทำอันตรายแก่พระองค์แต่กลับหมอบลงแทบพระบาท แสดงความเคารพเลื่อมใส พระเทวทัตพยายามจะลอบสังหารพระพุทธองค์ด้วยการส่งทหารธนูใช้ธนูอาบยาพิษลอบประทุษร้าย และแม้กระทั่งพระเทวทัตดำเนินการเองโดยกลิ้งก้อนหิน เพื่อที่จะให้ทับพระองค์ แต่มีเพียงสะเก็ดหินเท่านั้นที่กระทบพระบาท ทรงหือพระโลหิต (โลหิตุปบาท)

พระพุทธเจ้ากลับทรงมิได้มีทำที่อาฆาตต่อพระเทวทัต พระองค์ทรงมีความรักและเมตตากับทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร กล่าวคือ พระองค์ทรงรักและเมตตาราหุลกุมารเช่นใด ความรักและความเมตตาที่พระองค์มีต่อพระเทวทัต ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน ถึงแม้พระองค์จะถูกพระเทวทัตปองร้ายและทำลายพระองค์ด้วยวิธีการต่างๆ พระองค์กลับทรงให้อภัยทานและปรารถนาที่จะให้ท่านเหล่านั้นรอดพ้นจากการตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น^{๑๒๓}

ในการจัดการความขัดแย้ง เมตตาถือว่าเป็นแนวคิดหรือหลักธรรมที่สำคัญยิ่ง เพราะจิตที่มีเมตตาจะเป็นจิตที่ปราศจากโทสะ ความไม่ประทุษร้าย ผู้ที่มีจิตประกอบด้วยเมตตาเล็กน้อยอย่างไรนั้น ให้สังเกตดูที่จิตว่า “มีจิตประทุษร้ายบุคคลอื่นหรือไม่ ถ้ายังมีจิตประทุษร้ายบุคคลอื่นอยู่ก็ไม่จัดว่ามีเมตตา เพราะว่ามีเมตตานั่น คือ อโทสะเจตสิก อันได้แก่เจตสิกที่เกิดขึ้นกับจิต ที่ไม่มีการประทุษร้าย ทั้งตัวเองและบุคคลอื่น”^{๑๒๔} ในทางตรงกันข้ามถ้าบุคคลใดมีจิตที่เต็มไปด้วยโทสะ ก็จะเป็นอุปสรรคต่อการจัดการความขัดแย้ง เพราะโทสะนั้นเป็นกิเลสที่ปิดบังใจให้มีมืดมิด เห็นผิดเป็นชอบเห็นชั่วเป็นดี จะทำให้ผู้นั้นมีพฤติกรรมที่เป็นไปในทางที่ไม่พึงประสงค์ ให้โทษเสียหายทั้งแก่ตนและคนอื่น

^{๑๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

^{๑๒๓} บุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/ ๑๓๖.

^{๑๒๔} กิตติวุฑฺโฒ ภิกขุ, ปารมีปริทรรศน์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๘). หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

การดับโทสะนั้น ไม่จำเป็นต้องใช้ศาสตราวุธเหมือนฆ่าสัตว์ เพียงแต่พัฒนาจิตใจให้มีเมตตา เมตตาเป็นเครื่องระงับและป้องกันโทสะมิให้เกิดภายในจิต โทสะที่เกิดขึ้นก็จะหายไป ถ้าเจริญเมตตาให้เกิดขึ้นแทนที่โทสะ ในปฐมอาฆาตวินยสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการเจริญเมตตาเพื่อละความอาฆาตที่เกิดขึ้นในจิตว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นที่ระงับความอาฆาตซึ่งเกิดขึ้นแก่ภิกษุโดยประการทั้งปวง ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือความอาฆาต พึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใดพึงเจริญเมตตาในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงเจริญกรุณาในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงเจริญมุทิตาในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงเจริญอุเบกขาในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงถึงการไม่นึกใฝ่ใจในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาต พึงเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงนึกถึงความเป็นผู้มีกรรมเป็นของๆ คนเป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตามจักเป็นทายาท(ผู้รับผล) ของกรรมนั้น ดังนี้...”^{๑๒๕}

นอกจากนี้แล้ว เมตตายังเป็นเครื่องละพยาบาท ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนพระราหุลว่า “ราหุล เธอ จงเจริญเมตตาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอเจริญเมตตาภาวนาอยู่จักละพยาบาทได้”^{๑๒๖} และ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เมื่อเมตตาเจโตวิมุติ อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอบรมปรารภดีแล้วก็ตาม แต่ว่า พยาบาทจักรอบงำจิตของเธออยู่ เพราะฉะนั้น ชื่อนั้น จึงไม่เป็นฐานะที่จะได้เพราะเมตตาเจโตวิมุตินั้น เป็นเครื่องสลัดออกซึ่งพยาบาท...”^{๑๒๗}

๓.๓.๑.๕ อคติ ๔ หรือ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นกลาง ซึ่งหมายถึง ความไม่เที่ยงธรรม หรือ ความลำเอียง ๔ ประการ^{๑๒๘} คือ (๑) ฉันทาคติ แปลว่า ความลำเอียงเพราะชอบ (๒) โทสาคติ แปลว่า ความลำเอียง เพราะชัง (๓) โมหาคติ แปลว่า ความลำเอียงเพราะหลง และ (๔) ภยาคติ แปลว่า ความลำเอียง เพราะกลัว ในการจัดการความขัดแย้ง ความไม่ลำเอียง หรือ ความเป็นกลาง เป็นสิ่งที่สำคัญ ในการนำมาซึ่งความยุติธรรมให้เกิดขึ้น

ในการจัดการความขัดแย้ง สิ่งที่ต้องคำนึงในการทำความเข้าใจกับกรณีขัดแย้งก็คือทัศนคติในระหว่างคู่กรณี อันได้แก่อคติที่มีต่อกัน ซึ่งทำให้ความขัดแย้งลุกลามได้ง่าย พระไพศาล วิ

^{๑๒๕} อัง. ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๖๑/๒๖๕-๒๖๖.

^{๑๒๖} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๒๐/๑๓๐.

^{๑๒๗} อัง.นกก.(ไทย) ๒๒/๑๓/๔๒๕.

^{๑๒๘} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๖.

ลาโร^{๒๕} ได้อธิบายถึงความสำคัญของอคติที่มีอิทธิพลต่อความขัดแย้ง อย่างน่าสนใจว่า ทั้งภยาคติ และ โทสาคติ นั้นจะมีอยู่มากในความขัดแย้งทั่วไป โดยมี โมหาคติ ซึ่งเป็นความหลงหรือความไม่รู้ เป็นตัวปรุงแต่งหนุนเสริมให้ ภยาคติ และ โทสาคติ ดำรงอยู่หรือเพิ่มพูนมากขึ้น นอกจากอคติ ๓ ประการดังกล่าวแล้ว อคติประการที่ ๔ ได้แก่ ฉันทาคติ คือความลำเอียงเพราะชอบ ก็มีอิทธิพลต่อความขัดแย้งด้วยเช่นกัน แม้จะไม่ได้มีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีโดยตรง แต่ก็มีผลต่อผู้คนที่สนับสนุนคู่กรณีแต่ละฝ่าย บ่อยครั้งการให้ความสนับสนุนคู่กรณีแต่ละฝ่ายมิได้เกิดจากความเข้าใจในปัญหาหรือเกิดจากวิจรรณญาณ แต่เกิดจากความชอบพอกันเป็นส่วนตัว หรือชอบที่มีความเชื่อคล้ายกัน มีอาชีพเหมือนกัน พูดังๆ คือเป็น “พวก” เดียวกัน จะเห็นได้ว่ากรณีความขัดแย้งนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องของเหตุผลล้วนๆ หรือเป็นเรื่องถูกเรื่องผิดเท่านั้น หากยังมีเรื่องของความลำเอียง หรือ ความไม่เป็นกลางเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้นในการวิเคราะห์หรือทำความเข้าใจกับความขัดแย้งต่าง ๆ เราจึงต้องทำความเข้าใจกับอคติดังกล่าวในตัวคู่กรณีได้

๓.๗.๑.๖ แนวคิดเรื่อง “กรรม” กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงาน หรือการกระทำ ในทางพุทธศาสนา ต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่าหมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็น ไปด้วยความตั้งใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรม สรุปว่าทางพระพุทธศาสนา จะต้องถือเอาความหมายในแง่ของเจตนาเป็นแก่นยืนเสมอ เพราะเจตนาเป็นตัวการที่นำมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลาย

การจัดการความขัดแย้งนั้นถือว่าการกระทำอย่างหนึ่ง การศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นในระดับบุคคล สำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา เพราะจะใช้เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่จะใช้เป็นเกณฑ์ความคิดความชั่ว ถูกหรือผิดในการจัดการความขัดแย้งที่จะกระทำการในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และจะต้องตระหนักถึงผลของการกระทำนั้นด้วย นอกจากนี้ การศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมยังเป็นคำตอบสุดท้ายสำหรับบางสถานการณ์ของความขัดแย้ง ที่ไม่สามารถหาทางออก หรือแนวทางที่จะแก้ไขได้

ในการศึกษาเรื่องของกรรมนั้น จะศึกษาใน ๒ ประเด็น คือ ประเภทของกรรม และกรรมข้ามภพข้ามชาติ เพื่อเป็นการนำแนวคิดดังกล่าวนี้ มาวิเคราะห์พิจารณา อย่างรอบคอบ ในประกอบการหาแนวทาง หรือทางออกในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) การจำแนกประเภทของกรรม

^{๒๕} พระไพศาล วิสาโล, การใกล้เกลี่ยแบบพุทธ, ที่มาจากเว็บไซต์ <http://visalo.org/article/budKamKlaiKlear.htm>. วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

(๑) จำแนกตามคุณภาพ กรรมนั้นเมื่อจำแนกตามคุณภาพ หรือ ตามธรรมที่เป็นมูลเหตุ ย่อมแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท^{๑๑๑} คือ อกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล หรือ การกระทำที่ไม่ดี กรรมชั่ว หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ และ กุศลกรรม ธรรมที่เป็นกุศล การกระทำที่ดี หรือ กรรมดี หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรือ โมหะ

(๒) จำแนกตามทางที่ทำความกรรม หรือ ทวาร ออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ กายกรรม หมายถึง กรรมทำด้วยการ หรือการกระทำทางกาย วชิกรรม หมายถึง กรรมทำด้วยวาจา หรือ การกระทำทางวาจา และ มโนกรรม หมายถึง กรรมทำด้วยใจ หรือ การกระทำทางใจ ในบรรดากรรม ทั้ง ๓ ประเภท มโนกรรมนั้นสำคัญที่สุด และมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด เพราะเป็นจุดเริ่มต้น คนคิดก่อนแล้วจึงพูดหรือกระทำที่แสดงออกทางกายและวาจา ดังที่เราคุ้นหูกันดีกับคำพูดที่ว่า “คิดดี พูดดี ทำดี” ดังนั้น วชิกรรมและกายกรรม จึงขยายออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง ที่ว่ามีผลกว้างขวาง รุนแรงที่สุด ก็เพราะมโนกรรม รวมหมายถึง ความเชื่อ ความเห็น ทฤษฎี แนวคิดค่านิยมต่างๆ ที่ เรียกว่า “ทิฏฐิ” ทิฏฐินี้จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ไปของบุคคล ความเป็นไปของบุคคล และ คติของสังคมทั้งหมด ถ้าเป็นสัมมาทิฏฐิ การดำริ การพูดจา และการกระทำต่างๆ ก็จะดำเนินไป ในทางที่ถูกต้อง แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเป็นมิถิฏฐิ การดำริ การพูดจา และ การกระทำ ก็จะ ดำเนินไปในทางที่ผิดด้วย

(๓) จำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล ในพระสูตรพระพุทธเจ้าได้ ตรัสถึงประเภทของกรรม ออกเป็น ๔ ประเภท^{๑๑๒} คือ (ก) กรรมดำ หรือ การกระทำชั่ว จึงมีวิบากดำ คือให้ผลชั่ว เป็นการกระทำทางกาย วาจา และใจ ที่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ได้แก่ การประพฤติ ผิดศีลธรรมต่างๆ เช่น การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดโกหก และ การดื่มสุราเมรัย (ข) กรรมขาว หรือกรรมดี จึงมีวิบากขาว คือ ให้ผลดี เป็นการกระทำทางกาย วาจา และใจ ที่ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ได้แก่ การประพฤติตามกุศลกรรมบท ๑๐ (ค) กรรมทั้งดำทั้งขาว หรือ กรรมทั้งดีหรือไม่ดี จึงมีวิบากทั้งดำทั้งขาว คือ ให้ผลทั้งดีและไม่ดี เป็นการกระทำทางกาย วาจา และใจ ที่เบียดเบียนตนและผู้อื่นบ้าง ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่นบ้าง ได้แก่ การกระทำของมนุษย์ ทั่วๆ ไป และ (ง) กรรมไม่ดำไม่ขาว หรือ กรรมไม่ชั่วและไม่ดี กรรมประเภทนี้เป็นการกระทำที่เป็นไปแห่งการสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้ง ๓ อย่างข้างต้น หรือว่าโดยองค์ธรรมได้แก่ โพชฌงค์ ๗ หรือ มรรคมีองค์ ๘

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง และขยายความ, หน้า ๑๕๗.

^{๑๑๒} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๓/๓๔๖-๓๔๘.

ผู้วิจัยขอยกประเด็นที่อาจจะเข้าใจยาก คือกรรมประเภทที่สาม ในหัวข้อจำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล ซึ่งเป็นกรรมที่ซับซ้อนจะต่างจากสองประเภทแรก เพราะเป็นกรรมที่มีค่ามากกว่าหนึ่ง (complex-valued action)^{๑๓๒} เป็นกรรมที่เกิดจากแรงจูงใจมากกว่าหนึ่งหนึ่ง คือ มีทั้งส่วนที่ดี กับส่วนที่ชั่ว เกิดจากแรงจูงใจทั้งดี และชั่ว กรรมนั้นจะมีค่าเป็นสอง คือ เป็นทั้งกรรมดี และกรรมชั่ว ส่วนกรรมสองประเภทแรกนั้น คือ กรรมชั่วที่ให้ผลชั่ว และกรรมดีที่ให้ผลดีนั้น เป็นกรรมที่ไม่ซับซ้อน ทำความเข้าใจได้ง่าย เพราะให้ผลที่เป็นทุกข์ และสุข ซึ่งแยกออกจากกันอย่างชัดเจน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นกรรมที่มีค่าเดียว (simple-valued action)^{๑๓๓} คือ กรรมที่มีค่าเพียงประการเดียว โดยที่ค่านั้นจะเป็นดีหรือชั่วก็ได้ เป็นกรรมที่เกิดจากแรงจูงใจฝ่ายกุศล หรืออกุศล ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ตัวอย่างของกรรมประเภทที่ ๓ เช่น การกระทำของมารดาที่ไปขอ โยมยมนมผงที่ห้างสรรพสินค้า โดยมีเหตุผลที่ว่าไม่มีเงินซื้อนมที่จะต้องนำไปเลี้ยงลูกที่หิวโหย แต่เธอก็ยอมรับผิด และพร้อมที่จะรับโทษทางกฎหมาย จะเห็นได้ว่า ในกรณีดังกล่าว ประเด็นความขัดแย้งอาจจะเกิดขึ้นได้ ถ้ากฎหมายลงโทษมารดาคนนี้ โดยให้ติดคุกตามความผิดกฎหมายอาญา เพื่อเป็นการชดใช้จากการที่เธอขโมยของในห้างสรรพสินค้า ซึ่งอาจจะมีทั้งบางคนเห็นด้วย และไม่เห็นด้วย เพราะสิ่งที่เธอได้ขโมยนมผงนั้น มาจาก แรงจูงใจสองส่วน ส่วนดี คือ จิตเมตตารักลูก จะต้องเลี้ยงลูกให้พ้นจากความหิวโหย ส่วนชั่ว คือ ความหลงในการตัดสินใจขโมยทั้งที่รู้ว่าต้องโดนตำรวจจับ ดังนั้น กรรมประเภทที่สามนี้เป็นกรรมที่ซับซ้อน ความซับซ้อนนั้น บางครั้งทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งที่ยากต่อการตัดสินใจในการหาแนวทาง หรือทางออก หรือ เกิดปัญหาถกเถียงกันว่า การกระทำนั้นๆ ดีหรือชั่ว ดังตัวอย่างที่กล่าวมา

๒) กรรมข้ามภพข้ามชาติ

ในทางพระพุทธศาสนา การให้ผลของกรรมนั้น มีอีกประเภทหนึ่ง คือ การให้ผลนั้นไม่สามารถที่จะตรวจสอบด้วยประสาทสัมผัสโดยตรง หรือ กรรมแบบข้ามภพชาติ ซึ่งการอธิบายการให้ผลของกรรมในลักษณะนี้ให้กับผู้ที่ไม่ใช่ชาวพุทธเข้าใจ หรือแม้แต่ชาวพุทธเอง บางคนก็ยังไม่เข้าใจ หรืออาจจะไม่เชื่อด้วยซ้ำไป แนวคิดกรรมแบบข้ามภพชาติในบริบทที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้ง คือ การอธิบายในแง่ที่จะเป็นคำตอบสุดท้ายที่ดีที่สุดสำหรับการให้คำตอบที่ว่า ทำไมบางสถานการณ์ความขัดแย้งนั้น ไม่สามารถที่จะหาแนวทาง หรือทางออกในการจัดการความ

^{๑๓๒} สมภาร พรหมทา, *พุทธศาสนากับปัญหาทางจริยศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗.

^{๑๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

ขัดแย้งได้ ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ ที่บางครั้งจะต้องจบลงด้วยการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (genocide) ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก กรณีของพระเจ้าวิฑูทกะที่ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ

อย่างไรก็ตาม ในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ประเด็นปัญหาที่สำคัญของการนำแนวแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ อยู่ที่ “ความเชื่อ และความเข้าใจ” ผลของกรรมแบบข้ามภพชาติ ซึ่งการอธิบายในประเด็นนี้ ผู้วิจัยขอนำวิธีการอธิบายของอาจารย์ สมภาร พรหมทา^{๑๓๔} ที่อาจจะทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น คือ อธิบายในแง่หลักกรรมเป็นทฤษฎี ซึ่งพอที่จะสรุปได้ดังนี้

คำว่า “ทฤษฎี” ในที่นี้ความหมายกว้างๆ หมายถึง ระบบความคิดที่สร้างขึ้น เพื่ออธิบายสิ่งที่ไม่สามารถตรวจสอบด้วยประสาทสัมผัสโดยตรง สมมติว่า มีนาฬิกาเรือนหนึ่งถูกสร้างขึ้นมา โดยไม่รู้ผู้สร้าง และไม่สามารถเปิดดูข้างในได้ แต่อยากรู้ว่ากลไกภายในนั้นเป็นแบบใด ปัญหาการที่ไม่สามารถที่จะเปิดดูข้างในได้ไม่ใช่สิ่งที่ปิดกั้นการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ แต่มนุษย์จะใช้ปัญญาในการแสวงหาความรู้ คือ การใช้เหตุผล ซึ่งในที่นี้หมายถึง การคิดที่อาจผสมผสานกับจินตนาการด้วยก็ได้ ดังเช่น ชายคนหนึ่งหลังจากตรวจสอบนาฬิกานั้นจากข้างนอก ก็ให้แนวคิดที่เป็นการสันนิษฐานว่า กลไกการทำงานของนาฬิกาใช้หลักการงานแบบกลศาสตร์ เพราะดูจากการเดินของเข็มที่เป็นไปอย่างราบเรียบ ไม่กระตุกอย่างนาฬิกาไฟฟ้า ส่วนชายอีกคนหนึ่ง กลับโต้แย้งว่า แม้เข็มนาฬิกาจะเดินราบเรียบ ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นแบบกลศาสตร์ เพราะเขาคิดว่านาฬิกาไฟฟ้าบางแบบสามารถเดินได้ราบเรียบ และกลไกการทำงานเป็นแบบไฟฟ้า เนื่องจาก เสี่ยงการทำงานข้างในที่เสียบมาก นาฬิกาที่ใช้พลังงานกลไม่น่าจะเดินเสียบเช่นนั้น

ตามทัศนะของไอน์สไตน์ สิ่งที่เราเรียกว่า ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ก็เปรียบเสมือนข้อสันนิษฐานของชายทั้งสองคนดังกล่าว คือ ข้อสันนิษฐานที่พยายามทำอย่างรอบคอบ และด้วยเหตุผลเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และการยอมรับทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ก็มีได้เกิดจากการที่ทฤษฎีนั้นๆ จะต้องเปิดเผยความจริงเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่การยอมรับนั้นมาจากการที่เห็นว่า ข้อสันนิษฐานนั้นๆมีความเป็นไปได้สูงว่าจะตรงกับความเป็นจริงที่อย่างไรก็ตามมนุษย์เราก็ไม่มีทางที่จะรู้ได้เท่านั้นเอง เพราะทฤษฎีเป็นข้อสันนิษฐาน ทฤษฎีจึงถูกเปลี่ยนได้ โดยศึกษาจากประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์นั้นเต็มไปด้วยการเปลี่ยนทฤษฎี ของเก่าจะถูกแทนที่ด้วยของใหม่ ที่ใหม่กว่าเสมอ

^{๑๓๔} สมภาร พรหมทา, การโคลนมนุษย์ และวิจัยเซลล์ต้นแบบ: ทัศนะทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๗-๒๕๔๘), หน้า ๓๒-๔๐.

การที่คนเราเกิดมาแล้วมีความแตกต่างกัน เช่น การเกิดเป็นเพศหญิง หรือเป็นเพศชาย ความรู้ทางชีววิทยาในปัจจุบัน สามารถอธิบายได้เพียงในแง่ของรูปแบบที่มีการรวมตัวของ โครโมโซมที่แตกต่างกัน จึงก่อให้เกิดเพศที่แตกต่างกัน แต่ความรู้ทางชีววิทยาไม่เพียงพอที่จะ อธิบายได้ว่า อะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมตัวเป็นแบบนี้ ไม่เป็นแบบนี้ หรือ ในกรณีที่คุณ บางคนเกิดมาเป็นคนพิการ ซึ่งนักชีววิทยาอาจจะอธิบายถึงสาเหตุว่า ในช่วงที่มีการพัฒนาการของ ทารกที่อยู่ในครรภ์ อาจจะมีการผิดปกติบางอย่างในขั้นตอนของการพัฒนาระบบอวัยวะในช่วง อายุที่ต่าง ๆ กัน ซึ่งเป็นการใช้อธิบายบอกว่าความพิการเกิดขึ้นได้อย่างไร แต่สิ่งที่นักชีววิทยาอธิบาย ไม่ได้ก็คือ เหตุใดความพิการจึงจะลงไปที่คนใดคนหนึ่ง ทั้งที่โอกาสก็มีไม่มากนัก เมื่อเทียบกับ คนที่ร่างกายเกิดมาเป็นปกติ

คำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่เชื่อในเรื่องของความบังเอิญ ที่อาจบอกว่า คนที่เกิดมา พิการเป็นคนที่โชคร้าย หรือ คนที่เกิดมาแข็งแรง ร่างกายปกติ เป็นคนที่โชคดี ทฤษฎีสำหรับอธิบาย ความแตกต่างที่ปรากฏในมนุษย์นั้น ทางพระพุทธศาสนาจะอธิบายผ่านคำสอนเรื่องกรรม และ คำอธิบายนั้นต้องครอบคลุมมิติของความยุติธรรม หรือความชอบธรรมด้วย ว่าทำไมคนนั้นสมควร ที่จะเกิดมาพิการ หรือ ทำไมคนนั้นสมควรที่จะเกิดมาแล้วร่างกายแข็งแรง ซึ่งการสอนเรื่องกรรมใน ลักษณะนี้ คนธรรมดาทั่วไป ไม่สามารถที่จะตรวจสอบได้โดยประสาทสัมผัส ดังนั้นวิธีที่แสดงว่า เหตุใดเราควรเชื่อคำสอนเรื่องกรรม ต้องใช้วิธีเดียวกันกับทางวิทยาศาสตร์ที่อินส์ไตน์ คือ ใช้ ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์เป็นหลักในการพิจารณาว่า สิ่งที่พระพุทธศาสนาวิเคราะห์มาทั้งหมดนั้น มี เหตุผลสอดคล้อง และมีความเป็นไปได้หรือไม่ การที่คนคนหนึ่งเกิดมาพิการ เป็นปรากฏการณ์ที่ เทียบได้กับ การหาผลการทำงานของนาฬิกา ที่ไม่สามารถรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสโดยตรง ส่วน ปัจจัย หรือ เงื่อนไข ที่ส่งผลให้คนคนนั้นเกิดมาพิการอย่างนั้น เปรียบเทียบได้กับกลไกการทำงานของ นาฬิกาจริงๆ ที่อยู่ภายใน ซึ่งไม่มีใครสามารถมองเห็นได้

วิธีตรวจสอบความน่าเชื่อถือข้อสันนิษฐานในเรื่องของกรรม ของทัศนะทาง พระพุทธศาสนา กับ ทัศนะแบบสสารนิยม และทัศนะของศาสนาแบบเทวนิยม ว่าข้อสันนิษฐานใน ทัศนะใดควรมีเหตุผล หรือ น่าเชื่อถือมากกว่า เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น ทางพระพุทธศาสนามีข้อ สันนิษฐานว่า ความพิการเกิดจากกรรมของคนคนนั้นในอดีต ทัศนะแบบสสารนิยมมีข้อสันนิษฐาน ว่า ความพิการเป็นเรื่องของความบังเอิญ ส่วนทัศนะของศาสนาแบบเทวนิยมก็อาจกล่าวได้ว่า ความ พิการเกิดจากความประสงค์ของพระเจ้า จะเห็นได้ว่า คำอธิบายในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นให้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมด เป็นความรับผิดชอบของคนคนนั้น

ในการจัดการความขัดแย้งนั้น “การยอมรับกฎแห่งกรรมจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตมากกว่า”^{๑๓๕} เป็นประโยชน์ในแง่ที่ว่า การยอมรับนั้น จะช่วยลดความตึงเครียดในชีวิตของเราได้มาก เมื่อเราต้องเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งที่เราไม่อยากจะเผชิญ หรือบางครั้งก็ไม่สามารถที่จะจัดการได้อย่างลงตัว เพราะหลักคำสอนเรื่องกรรมช่วยให้เรารับได้ว่า เมื่อเราเป็นผู้ที่เลือกในการกระทำ เราก็ต้องรับผิดชอบในการกระทำนั้น โดยที่ไม่ต้องโทษในเรื่องของโชคชะตา หรือโทษผู้อื่น กรรมบางอย่างเกิดในอดีตชาติแต่มาส่งผลในปัจจุบัน เรื่องในอดีตไม่สามารถแก้ไขได้ แต่เรื่องของอนาคตเราสามารถเลือกที่จะให้สิ่งดีงามเกิดขึ้นได้ โดยการทำความใหม่ที่ดีงาม ความคิดเช่นนี้จะช่วยให้เราผ่านสถานการณ์ความขัดแย้งนั้น โดยยังสามารถรักษามาตรฐานชีวิตที่ดีมีศีลธรรมได้

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมที่กล่าวมาข้างต้น การจัดการปัญหาความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนานั้น แนวคิดเรื่องหลักกรรมหากวิเคราะห์พิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว จะเป็นประโยชน์อย่างมาก ในการหาทางออก หรือวิธีการ ในการจัดการความขัดแย้งตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

๓.๗.๒ ระดับสังคัม

แนวคิด หรือหลักธรรมระดับสังคัมนั้น ผู้วิจัยหมายถึง หลักธรรมที่มุ่งเน้นในระดับสังคัม ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้ง เพื่อหวังให้เกิดผลในทางบวกทั้งต่อกลุ่มบุคคล องค์กร สังคม และประเทศชาติในการจัดการความขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรมดังต่อไปนี้

๓.๗.๒.๑ สามัคคีธรรม คำว่า “สามัคคี”^{๑๓๖} ในบริบทของการจัดการความขัดแย้งนี้ หมายถึง “ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ” ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอน ซึ่งให้เห็นถึงความสำคัญของความสามัคคี ในสังฆสามัคคีสูตร^{๑๓๗} โดยมีความว่า “ธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เกิดขึ้นเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

“ธรรมอย่างหนึ่ง” ดังกล่าวก็คือ ความสามัคคี ถ้าเกิดขึ้นในสังคัมใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นสังคัมสงฆ์ หรือสงฆ์คฤหัสถ์ก็ตาม ย่อมนำประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ชุมชน หรือหมู่คณะ โดยเฉพาะในสังคัมสงฆ์ ดังที่พระองค์ตรัสสอนไว้อีกว่า “เมื่อใดก็ตามที่พระสงฆ์เกิดความพร้อมเพรียงกัน ขึ้น

^{๑๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

^{๑๓๖} “สามัคคีตามที่ปรากฏในพระบาลีมี ๓ ประเภท คือ คณสามัคคี ชัมมสามัคคี และอนภินิพพัตติสามัคคี” ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชุ.ม. (ไทย) ๒๕/๔๕/๑๕๕-๑๖๐.

^{๑๓๗} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๓๖๒.

ชม ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำกลมกลืนกับน้ำนมมองดูกันและกันด้วยสายตาที่รักกันอยู่”^{๑๓๘} “ก็เมื่อ สงฆ์พร้อมเพรียงกัน ย่อมไม่มีความบาดหมางกัน ไม่มีการข่มขู่กัน ไม่มีการด่าว่ากัน และไม่มีการ ขับไล่กัน ในเพราะความสามัคคีของสงฆ์นั้น ชนทั้งหลายที่ยังไม่เลื่อม ก็ย่อมเลื่อมใส ส่วนชน ทั้งหลายที่เลื่อมใสแล้ว ก็เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป”^{๑๓๙} และดังที่พระองค์ได้สรุปว่า “ความพร้อมเพรียง แห่งสงฆ์นำสุขมาให้”^{๑๔๐}

พระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างของการใช้แนวคิด หรือหลักสามัคคีธรรม ในการ ประสานสังคมสงฆ์ เมื่อเกิดขึ้นสถานการณ์อันก่อให้เกิดความแตกแยก ดังจะเห็นได้จากกรณีของ นำเสนอ “วิภูฏกชาดก” มาเป็นอุทาหรณ์สอนใจพระภิกษุชาวโกสัมพี และพระญาติทั้งสองฝ่ายของ พระองค์ โดยชี้ให้เราได้เห็นถึงความหายนะที่จะเกิดขึ้น จากการแตกความสามัคคีกัน ดังคำสอนใน ชาดกที่ว่า “เมื่อฝูงนกกระจาบพร้อมเพรียงกันอยู่ นายพรานก็ไม่อาจหาช่องทำร้ายได้ ต่อเมื่อใดฝูง นกกระจาบเกิดการแก่งแย่งขึ้น เมื่อนั้น บุตรนายพรานคนหนึ่งจึงทำลายเอา นกกระจาบเหล่านั้นไป เสีย ขึ้นชื่อว่า ความหาใจกลองในการทะเลาะวิวาทย่อมไม่มีเลย”^{๑๔๑} พระองค์ทรงอุปมาอุปไมย แสดงให้เห็นถึงว่า เมื่อใดที่สังคมหรือหมู่คณะนั้น มีความสามัคคี ก็เป็นเรื่องยากที่ใครจะโจมตี หรือ ทำลายได้ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า “หลักสามัคคีธรรม” นี้เป็นประเด็นที่มีสำคัญอย่าง ถือได้ว่าเป็น พื้นฐานที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา

๓.๓.๒.๒ อปริยานิยธรรม เป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมอย่างมาก เพราะเข้าไป เกี่ยวข้องกับการทำ “สงครามแย่งชิงคันธชาติ” ระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรูกับเจ้าลิจฉวี เพราะวัส สการพราหมณ์ได้อาศัยช่องทางจากการตีความหลัก “อปริยานิยธรรม” ไปเป็นคู่มือในการทำศึก สงครามแบบ “ใต้ดิน” กับเจ้าลิจฉวี^{๑๔๒} จนทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูได้รับชัยชนะในที่สุด

อปริยานิยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม^{๑๔๓} พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่เจ้าลิจฉวี มี ๗ ข้อ กล่าวคือ^{๑๔๔}

^{๑๓๘} พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๔๕/๑๕๕.

^{๑๓๙} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๓๖๓.

^{๑๔๐} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๓๖๓.

^{๑๔๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒, หน้า ๔๔๕-๔๕๐.

^{๑๔๒} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์ กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซ้าง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๒๒๑.

^{๑๔๓} อปริยานิยธรรมมี ๒ ประเภท คือ ราชอปริยานิยธรรม และภิกขุอปริยานิยธรรม ที.ม.อ. ๒/ ๑๓๔-๑๓๖/๑๖๖-๑๖๘.

^{๑๔๔} อ.สตุตถ. (ไทย) ๒๐/๑๕/๓๑-๓๒, ดูเทียบใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๖๖-๖๘.

- (๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ประชุมกันบ่อยๆ
- (๒) เมื่อจะประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่ควรจะช่วยกัน ไม่บัญญัติ
- (๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ ไม่ลบล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นในวัชชีธรรมที่วางไว้ตามเดิม^{๑๕๕}
- (๔) สักการะ เคารพ นับถือผู้ใหญ่ในชุมชน และพร้อมที่จะรับฟังข้อเสนอแนะจากท่านเหล่านั้น
- (๕) ไม่ข่มเหง ไม่ดูคร่ำครึนใจกุลสตรี หรือกุลกุมารี
- (๖) สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ทั้งในเมือง และนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้ เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป
- (๗) จัดการ รักษา ค้ำครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า “ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มี พึงมาสู่แว่นแคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก”
- จากหลักการทั้ง ๗ ข้อนั้น พระองค์ทรงย้ำว่า “ตราบใดที่เจ้าลิจฉวีดำรงตนอยู่ในอธิปไตยธรรม ตราบนั้น เจ้าลิจฉวีจะพานพบความเจริญแต่ประการเดียวเท่านั้น โดยไม่พบคำว่าเสื่อม”
- จากการวิเคราะห์ แนวคิดอธิปไตยธรรม ทำให้พบจุดเด่นของแนวคิดนี้ ที่จะนำมาประยุกต์ในการจัดการความขัดแย้งในระดับสังคม ในประเด็นที่ว่าด้วยกระบวนการสร้าง “การมีส่วนร่วม” (Participation) โดยจัดให้มีการประชุมกันบ่อยครั้ง เพื่อปรึกษาหารือกันทั้งก่อนการประชุม ขณะประชุม และหลังประชุมให้พร้อมเพรียงกัน การทำในลักษณะนี้ทำให้เกิดกระบวนการนำเสนอปัญหา สาเหตุของปัญหา และแสวงหาทางออกของปัญหาได้อย่างครบวงจรและรัดกุมมากยิ่งขึ้น ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดสมัยปัจจุบันที่เกี่ยวกับ “หลักเสวนาประชาชน” หรือ “สานเสวนา” (Citizen’s Dialogue) ซึ่งเป็นวิธีที่นำมาใช้ในการจัดการความขัดแย้ง

^{๑๕๕} “วัชชีธรรมที่วางไว้ตามเดิม” หมายถึง “ประเพณีที่สืบต่อกันมานาน เช่น จับผู้ต้องสงสัยว่าเป็นโจร ผู้จับจะไม่สอบสวนเอง แต่จะส่งให้ฝ่ายสอบสวน ฝ่ายสอบสวนสืบสวนแล้วรู้ว่าไม่ใช่ผู้กระทำผิดก็ปล่อยตัวไป ถ้ายังสงสัยก็ส่งต่อขึ้นไปตามลำดับชั้น บางกรณีอาจส่งถึงเสนาบดี บางกรณีอาจส่งถึงพระราชาก็ได้ทรงวินิจฉัย ที.ม.อ. ๒/๑๓๔/๑๑๘.

๓.๗.๒.๓ **สารณียธรรม** เป็นแนวคิด หรือ หลักธรรมในระดับสังคม ที่มีความสำคัญมากในการจัดการความขัดแย้ง เพราะสามารถที่จะนำแนวคิดดังกล่าว มาประยุกต์ใช้ในการป้องกันความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นได้ในสังคม ดังที่จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

“สารณียธรรม” หมายถึง “ธรรมเป็นเหตุ หรือเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน”^{๑๔๖} ซึ่งประกอบไปด้วยกลยุทธ์ที่สำคัญ ๖ ประเด็น กล่าวคือ

(๑) ตั้งเมตตาทายกรรม^{๑๔๗} ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๑๔๘} คือ ช่วยขวนขวายกิจธุระของเพื่อนด้วยกาย เช่น พยาบาลภิกษุที่เป็นไข้ เป็นต้น ด้วยจิตที่เมตตา

(๒) ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้า และลับหลัง คือ ช่วยขวนขวายในกิจธุระของเพื่อนด้วยวาจา เช่น กล่าวตักเตือน เป็นต้น ด้วยจิตเมตตา

(๓) ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ คิดแต่สิ่งที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์แก่เพื่อน

(๔) แบ่งปันลาภที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรม^{๑๔๙} ให้แก่เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ไม่หวังเอาไว้บริโภคนผู้เดียว

(๕) รักษาศีลของตัวเองให้บริสุทธิ์เหมือนกับเพื่อนพรหมจรรย์อื่นๆ และไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือตำหนิจากผู้อื่นในแง่ของศีลาจารวัตร

(๖) เมื่อเกิดปัญหาได้บทสรุปไปในทิศทางเดียวกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ไม่วิวาทกับใครๆ จนนำไปสู่ความรุนแรง^{๑๕๐}

^{๑๔๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๕-๖๐. ดูเทียบ อง.ภกท. (ไทย) ๒๒/๑๑-๑๒/๔๒๖-๔๒๗. วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๓๔/๓๖๘-๓๖๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑/๓๒๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๑-๕๓๒, อง.ภกท. ๒๒/๑๑-๑๒/๔๒๖-๔๒๗.

^{๑๔๗} เมตตาทายกรรม ในที่นี้ หมายถึง ทายกรรมที่ทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา เมตตาวจีกรรม และเมตตามโนกรรมก็เช่นเดียวกันนี้ อง.ภกท.อ.๓/๑๑/๕๗.

^{๑๔๘} ใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๘๗-๓๘๘. ใช้คำว่า “ทั้งในที่แจ้ง และในที่ลับ” มีความหมายสอดคล้องกับในบริบทนี้ว่า “ทั้งต่อหน้าและลับหลัง” ที.ม.อ.๑๔๑/๑๓๒.

^{๑๔๙} ประเด็นนี้พระอรกถาจารย์อธิบายว่า “ไม่แบ่งแยก” หมายถึง ไม่แบ่งแยกอำมิสโดยคิดว่า “จะให้เท่านั้น” และไม่แบ่งแยกบุคคล โดยคิดว่า “จะให้แก่คนนี้” “ไม่ให้แก่คนนี้” ม.ม.อ. ๒/๔๕๒/๓๐๓, อง.ภกท.อ. ๓/๑๑/๕๕.

^{๑๕๐} บาลีใช้คำว่า “เป็นผู้มีทัญญูโดยทัญญูอันประเสริฐ”

พระองค์ทรงย้ำว่า “แนวคิดดังกล่าว จะทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อการอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี เพื่อความเป็นอันเดียวกัน”^{๕๐} ประเด็นที่น่าสนใจคือ หลักการนี้เอื้อต่อการทำให้เกิดกระบวนการ “สามัคคีธรรม” ด้วย

จากการวิเคราะห์ชุดความคิดสาราณียธรรมพบว่า ประกอบไปด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทั้งทางร่างกาย วาจา และใจในกิจกรรมต่างๆ หรือแม้กระทั่งการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในส่วนที่บุคคลอื่นต้องการความช่วยเหลือ กลยุทธ์เช่นนี้จัดได้ว่าเป็น กลยุทธ์ในการป้องกันความขัดแย้งในแง่ของการสร้างความสัมพันธ์ (Relationship) ซึ่งถือได้ว่าเป็น เป้าหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการจัดการความขัดแย้ง นอกจากนี้ กระบวนการที่ว่าด้วยการปรับทัศนคติให้เข้ากับหมู่คณะให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะเสริมสร้างบรรยากาศของความ “สมานฉันท์” ให้เกิดขึ้น

๓.๓.๒.๔ สังคหัตถุธรรม ก็ถือว่าเป็นแนวคิด หรือ หลักธรรมระดับสังคัม ในการจัดการรวมทั้งป้องกันความขัดแย้งของหมู่ชนในสังคัมอีกแนวคิดหนึ่ง ซึ่งเป็นแนวคิด เพื่อใช้เป็นตัวปรับฐานของสังคัม จัดได้ว่าเป็นกลยุทธ์ในการสร้างความสมานฉันท์ให้แก่หน่วยย่อยต่างๆ ของสังคัม

“สังคหัตถุธรรม” หมายถึง “คุณเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ได้” หรือ “หลักการสงเคราะห์ คือ ช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวใจกันไว้” ประกอบไปด้วยพื้นฐานแนวคิด ๔ ประการ กล่าวคือ

๑) ทาน หรือการให้ การที่มนุษย์ในสังคัมแบ่งปันวัตถุไม่ว่าจะเป็นอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่ อาศัย ยารักษาโรค และทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น^{๕๑} เป็นการแสดงออกถึงความเสียสละ การมีความรักและเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวคิดหลักในการจัดการความขัดแย้ง นอกจากการให้ที่เป็นวัตถุ(วัตถุทาน) แล้ว การให้ความรู้(ธรรมทาน) หรือการพร้อมที่จะเปิดเผยข้อมูลรอบด้านที่เป็นประโยชน์นั้น จัดเป็นอีกวิธีหนึ่งในการจัดการความขัดแย้งด้วย เพราะบางครั้งการให้ความรู้หรือข้อมูลที่ขาดตกบกพร่อง อาจนำไปสู่ความเข้าใจผิด จนเกิดความขัดแย้งขึ้นได้

๒) ปิยวาจา หรือวาจาเป็นที่รัก^{๕๒} เมื่อกกล่าวถึง “คำพูด” หรือ “การพูด” จัดได้ว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการความขัดแย้ง ในการสร้างบรรยากาศของความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้น

^{๕๐} ความเป็นอันเดียวกัน หมายถึง ความเป็นเอกภาพ ไม่ก่อความแตกแยก ม.ม.อ. ๒/๔๕๒/๓๐๒, อ.จ.ภ.ก.อ. ๓/๑๒/๑๐๔

^{๕๑} ดูเพิ่มเติมใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๐/๒๑๔.

^{๕๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๐/๒๑๔.

ในขณะที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลระหว่างกันของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล พระพุทธเจ้าพยายามที่จะตรัสเตือนพระภิกษุให้พยายามหลีกเลี่ยงถ้อยคำที่ขัดแย้งกันอันนำไปสู่การทะเลาะวิวาทกัน^{๕๔} คำกันและเสียดสี^{๕๕} กัน จนนำไปสู่การวางหลักเกณฑ์ในการพูด ดังปรากฏใน อภยราชกุมารสูตร^{๕๖} ดังนี้

ตถาคตรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคคไม่กล่าวคำนั้น

ตถาคคคนรู้วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคคไม่กล่าวคำนั้น

ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบไปด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคคไม่กล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคคกล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้น ไม่เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตถาคคมีความเอ็นดูในหมู่มสัตว์ทั้งหลาย

กล่าวโดยสรุป สิ่งที่เราเรียกว่าเป็น “วาจาสุภายิต” ของพระพุทธเจ้านั้น ต้องประกอบไปด้วยคำที่ “จริง ไพเราะ เหมาะกาล ประสานสามัคคี มีประโยชน์ และประกอบไปด้วยเมตตาธรรม” ดังนั้น หลักการเหล่านี้จัดได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญในการจัดการความขัดแย้ง เพราะเป็นการใช้วาจาที่จะไม่นำไปสู่การทะเลาะวิวาทหรือความขัดแย้ง

๓) อัจฉริยาหรือการประพฤติประโยชน์ เป็นการช่วยเหลือด้วยแรงกายในกิจการต่างๆ เป็นการบำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์ ซึ่งในการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์นั้น จัดเป็นแนวคิดหนึ่งที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้ง เพราะจะต้องมาจากจิตใจที่ประกอบไปด้วยเมตตาธรรม และแสดงออกมาเป็นการกระทำหรือความกรุณาที่จะช่วยเหลือซึ่งกัน ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิด

^{๕๔} พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๒-๒๐๓. ดูเทียบใน พุ.ศ. (ไทย) ๒๕/๘๓๒/๓๐๐.

^{๕๕} พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๕๘/๓๐๓.

^{๕๖} พ.ม. (ไทย) ๑๓/๘๓/๘๘.

โอกาสที่จะให้แต่ละคนนำศักยภาพ ความสามารถของตนเองที่จะมาเป็นส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมด้วยความสามัคคีไม่แตกแยก

๔) สมานัตตตา หรือการวางตนสม่ำเสมอ เป็นการปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอต่อทุกคน ไม่เอาเปรียบ เป็นการแสดงออกถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกัน จัดเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการกระทำที่ปราศจากทิฐิและมานะ คือ การร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา^{๑๕๗} เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกันในสังคม

๓.๗.๒.๕ หลักศีลธรรม ในบริบทของการจัดการความขัดแย้ง นี้คือ “ศีล ๕” ซึ่งเป็นแนวคิดหรือ หลักการปฏิบัติที่จะนำความสงบสุขมาสู่สังคม หรืออาจกล่าวได้ว่า หลักการนี้เป็นแนวคิดที่ว่าด้วย “การจัดระเบียบสังคม” เพื่อสร้างฐานแห่งสังคมให้กลายเป็นสังคมแห่งความสงบสุข “ศีล ๕” ในบริบทของการจัดการความขัดแย้งนั้น มีรายละเอียด ดังนี้

ศีลข้อที่ ๑ คือ การเคารพต่อชีวิตของผู้อื่น เป็นการงดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป และยังครอบคลุมไปถึง การไม่เข้าไปเบียดเบียนทางกายภาพด้วยวิธีการที่รุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วย ซึ่งอาจจะเป็นในลักษณะการทำร้ายร่างกายกัน แต่ยังไม่ถึงขั้นเสียชีวิต หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง หมายถึง การแสดงความเคารพและให้เกียรติต่อชีวิตของคนและสัตว์อื่น โดยมองว่ามนุษย์ต่างก็รักชีวิตของตัวเองดัง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความรักเสมอด้วยตนไม่มี”^{๑๕๘} เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกิดการตระหนักรู้ว่า “สัตว์เหล่าอื่นรักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”^{๑๕๙} การตระหนักรู้ดังกล่าว ทำให้มนุษย์คำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นจากการเบียดเบียน และทำลายชีวิตของคนอื่น หรือสัตว์อื่น

ศีลข้อที่ ๒ ในบริบทของการจัดการความขัดแย้ง คือ การเคารพต่อทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นการงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ หมายถึง การไม่เบียดเบียนในทรัพย์สินของผู้อื่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การเคารพในทรัพย์สินของคนอื่น อันเป็นการเคารพในการจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์ และการครอบครองทรัพย์สิน หรือทรัพยากรของผู้อื่น

^{๑๕๗} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), “ธรรมบุญชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม”, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓๔, (กรุงเทพฯ : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๘.

^{๑๕๘} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๓/๗. ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓/๑๓, ดูเทียบใน พ.อุ. (บาลี) ๒๕/๔๑/๑๕๕, พ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๒๕๕, ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๕/๕๑, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕/๑๓๗.

^{๑๕๙} พ.อุ. (บาลี) ๒๕/๔๑/๑๕๕, พ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๒๕๕, ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๕/๕๑, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕/๑๓๗.

ศีลข้อที่ ๓ ในบริบทของการจัดการความขัดแย้ง คือ การเคารพต่อคู่ครองของตนเอง และผู้อื่น เป็นการงดเว้นจากการประพฤติดินในกาม หมายถึง การไม่เกินขอบเขตแห่งความเป็นสามี ภรรยาซึ่งดำเนินไปทางกาย ด้วยประสงค์ในการประพฤตร่วมประเวณี ทั้งนี้ในความหมายดังกล่าว เป็นการแสดงถึง การเคารพในสิทธิคู่ครองของผู้อื่น แต่คำว่า “ผู้อื่น” นั้นควรจะหมายถึง คู่ครองของคนอื่น และคู่ครองของตัวเองด้วย เพราะนอกจากการที่เราจะเคารพและให้เกียรติต่อ คู่ครองของคนอื่นแล้ว ยังเป็นการเคารพต่อสัญญาแสดงถึงความซื่อสัตย์ที่เราได้ให้ไว้ต่อคู่ครองของตัวเองด้วย คือ การสำรวมและพอใจในคู่ครองของตนเอง

ศีลข้อที่ ๔ ในบริบทของการจัดการความขัดแย้ง คือ การเคารพทางวาจาต่อผู้อื่น เป็นการงดเว้นจากความประพฤตินการกล่าวด้วยคำพูดที่บิดเบือนจากความเป็นจริง กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เป็นการเคารพ และใส่ใจต่อความทุกข์ที่จะเกิดแก่บุคคลอื่นอันเนื่องมาจากการที่เราพูด โดย บางครั้งที่อาจมีความตั้งใจให้เกิดการเข้าใจผิด หรือ ได้รับรู้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากความจริง

ทั้งนี้การเคารพทางวาจา ไม่ใช่เฉพาะการละเว้นจากการพูดเท็จเท่านั้น ยังรวมไปถึงการพูดที่มีการไตร่ตรอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “มนุษย์ไม่ควรที่จะวิพากษ์วิจารณ์โดยขาดความเคารพ และ กล่าวถ้อยคำที่ลบหลู่”^{๑๖๐} เพราะการพูดโดยขาดความยั้งคิด ไม่ว่าจะเป็นการพูดจาหยาบคาย พูด ต่อเสียดให้เกิดการแตกแยก รวมทั้งการพูดเพื่อเจือด้วยถ้อยคำที่ไม่มีสาระหรือหาประโยชน์ไม่ได้ อาจสร้างความเจ็บปวด และสร้างความไม่พอใจแก่คนอื่นได้

ศีลข้อที่ ๕ ในบริบทของการจัดการความขัดแย้ง คือ การเคารพต่อผู้อื่น โดยการงดเว้น จากการดื่มสุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เพราะการดื่มสุราและของมึนเมาจะเป็น เหตุให้ผู้ดื่มขาดสติ ขาดความยั้งคิด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสโทษของการดื่มสุราเมรัย ๖ ประการ ความว่า

“ดูก่อนคฤหบดีบุตร โทษในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖ ประการ คือ ความเสื่อมทรัพย์อันผู้ดื่มพึงเห็นเอง ๑, ก่อการทะเลาะวิวาท ๑, เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๑, เป็นเหตุเสียชื่อเสียง ๑, เป็นเหตุไม่รู้จักอายุ ๑, เป็นเหตุทอนปัญญา ๑”^{๑๖๑}

การดื่มสุราและของมึนเมานอกจากจะมีโทษทางร่างกายและจิตใจ อันเป็นการบั่นทอนสติปัญญาของตนเองแล้ว ยังมีโทษกระทบโดยตรงต่อสังคม เพราะการละเมิดศีลข้อนี้ อันเป็นที่ตั้ง

^{๑๖๐} อก.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๒-๑๕๓/๒๕๐-๒๕๑.

^{๑๖๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒-๒๐๓.

แห่งความประมาทขาดสติสัมปชัญญะจึงเป็นเหตุให้ละเมิดศีลข้ออื่นๆ ได้ทั้งหมด ซึ่งอาจจะเป็นเหตุหรือที่มาของความขัดแย้ง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย แม้เราจะไม่เห็นหรือไม่ได้ฟังมาแล้วว่า คนผู้นี้เป็นผู้ละการดื่มน้ำเมา คือ สุรา เมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท งควุ่นจากการดื่มน้ำเมา.. พระราชาจับเขาประหาร จองจำ เนรเทศ หรือกระทำตามปัจจัย เพราะเหตุแห่งการงควุ่นจากการดื่มน้ำเมา แต่ว่าบาปกรรมของเขานั้นแหละย่อมบอกให้ทราบ ว่า คนผู้นี้ประกอบการดื่มน้ำเมาแล้ว ฆ่าหญิงหรือชายตาย ลักทรัพย์เขามาจากบ้านหรือจากป่า ละเมิดประเวณีในหญิงหรือบุตรตรีของผู้อื่น ทำลายประโยชน์ของคฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดีด้วยมูสาวาท พระราชาจับเขามาประหาร จองจำ เนรเทศ กระทำตามปัจจัยเพราะเหตุแห่งการดื่มน้ำเมา คือ สุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ท่านทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังมาแล้ว และจักได้ฟังต่อไป”^{๑๖๒}

จะเห็นว่า ถ้าเราละเมิดศีลข้อที่ ๕ เพียงข้อเดียว ก็มีโอกาสนำพาให้เกิดการละเมิดศีลอีก ๔ ข้อตามมา เพราะการตกเป็นทาสสิ่งเสพติด โดยเฉพาะสุราและเมรัย ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำลายสติสัมปชัญญะของคนเราได้มากที่สุด เป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้ง และเกิดผลกระทบร้ายแรงทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

สรุปได้ว่า “ศีล ๕” นั้น เป็นแนวคิด หรือ หลักธรรมที่จะนำไปใช้ปฏิบัติการจัดการความขัดแย้ง ทั้งนี้ยังรวมถึงแนวคิดที่จะนำไปใช้ในการป้องกันความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้นด้วย เพราะหากเราทุกคนใช้หลักของศีล ๕ เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต จะเสมือนหนึ่งกระดุนให้เราทุกคนสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง เพื่อที่จะป้องกันความขัดแย้งในเชิงบุคคลที่จะมีโอกาสเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ไม่ให้พัฒนาลุกลามไปในทางลบกระทบต่อสังคม สังคมนั้น ๆ ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)ให้ทัศนะไว้ว่า การขาดศีล ๕ จะเนื่องมาจากเหตุใดก็ตาม ย่อมเป็นมาตรฐานวัดความเสื่อมโทรมของสังคม และไม่เป็นที่สภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลสำหรับการสร้างสรรค์สิ่งดีงามที่สูงขึ้นไป^{๑๖๓} ดังที่ท่านพุทธทาสได้กล่าวย้ำเน้นว่า ศีลธรรมเป็นเรื่องสำคัญกว่าเรื่องใด^{๑๖๔} เพราะความสุขหรือความทุกข์เดือดร้อนในสังคมแสดงให้เห็นว่า

^{๑๖๒} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๘/๒๕๘-๒๕๙.

^{๑๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๗๑-๗๗๒.

^{๑๖๔} พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษยโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘), หน้า ๑-๒.

มนุษย์มีศีลธรรมหรือไม่^{๑๖๕} รวมทั้งกล่าวเตือนสติมนุษยชาติไว้ว่า ถ้ามนุษยย์ไม่รักษาศีล โลกก็จะเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ด้วยบทกวีที่ว่า “ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา” ซึ่งท่านประพันธ์ไว้ดังนี้

ถ้าศีลธรรมไม่กลับมาโลกาวินาศ	มนุษยชาติจะเลวร้ายกว่าเครื่องจาน
มัวหลงเรื่องกินกามเกียรติกเลียดคณิพพาน	ล้วนคือด้านไม่เหนียวรั้งบังคับใจ
อาชญากรรมเกิดกระหน่ำลงในโลก	มีเลือดโซกแดงฉานแล้วช่านไหล
เพราะบ้ากินบ้ากามทรามเกินไป	บ้าเกียรติก็พอไม่ได้ให้มาตน
อยากครองเมืองครองโลกโยกกันใหญ่	ไม่มีใครเมตตาใครให้สับสน
ขอศีลธรรมได้กลับมาพาทมู่คน	ให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ทันเวลาฯ ^{๑๖๖}

๓.๘ วิธีการจัดการความขัดแย้ง

ในส่วนต้นของบทนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวถึง ความหมายเกี่ยวกับความขัดแย้งออกเป็น ๒ ความหมาย คือ ความหมายในแง่ของธรรม และความหมายในแง่ของพระวินัย ซึ่งความขัดแย้งในแง่ของพระวินัยจะมุ่งเน้นไปที่พระภิกษุเท่านั้น พบว่า วิธีในการจัดการความขัดแย้งตามที่ปรากฏในพระวินัยนั้นจึงมุ่งเน้นไปที่ “อธิกรณสมถะ ๓ ประการ”^{๑๖๗} อันเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ระงับอธิกรณต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์แต่เพียงประการเดียว ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอพอสังเขปในตอนท้าย ส่วนการจัดการความขัดแย้งในแง่ของธรรมนั้น เป็นการจัดการความขัดแย้งในลักษณะทั่วไปซึ่งกว้างกว่า เพราะครอบคลุมถึงมนุษย์ทุกคนซึ่งรวมถึงพระภิกษุด้วย ดังได้จะนำเสนอต่อไป

๓.๘.๑ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง จากการศึกษาวิธีเชิงปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีตามความหมายทั่วไปนั้น ทำให้พบการใช้ปฏิบัติการเพื่อเข้าไปจัดการความขัดแย้งในรูปแบบเดียวเท่านั้น คือ “การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง” และ บุคคลที่ทำหน้าที่ในการเป็นนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางคือ “พระพุทธเจ้า” ซึ่งเหตุการณ์ความขัดแย้งที่สำคัญ ที่พระองค์ทรงทำการเจรจาไกล่เกลี่ย มีทั้งหมด ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ (๑) ความขัดแย้งด้านพระวินัย ซึ่ง

^{๑๖๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘.

^{๑๖๖} พุทธทาสภิกขุ, *บทกวีของพุทธทาสภิกขุ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๘), หน้า ๘๓.

^{๑๖๗} พระมหาพรหมชา ฐมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซ่าง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๒๔๕.

เป็นกรณีศึกษาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของพระภิกษุเมืองโกสัมพี ในเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางพระวินัยที่ว่าด้วย “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” (๒) ความขัดแย้งเกี่ยวกับการแข่งชิงทรัพย์ากรธรรมชาติ ในประเด็นที่เกี่ยวกับการแข่งชิงทรัพย์ากรน้ำของชาวสากยะและชาวโกลิยะ และ (๓) ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ ในประเด็นการคูหมิ่นชาติพันธุ์ระหว่างเจ้าสากยะกับพระเจ้าวิทูทกะ ซึ่งรายละเอียดทั้งหมด ในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ทั้งแนวคิด หลักการและวิธีการ รวมทั้งรูปแบบนั้น ผู้วิจัยจะขอยกไปกล่าวไว้ในบทที่ ๔ ซึ่งเป็น “หัวใจ” ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

๓.๘.๒ อภัยทาน “อภัยทาน” เป็นคำในภาษาบาลี ประกอบขึ้นจาก อ+ภย+ทาน หมายถึง การให้ความไม่มีภัย หรือปลอดภัย^{๑๖๘} ได้มีการกล่าวถึงอภัยทานในพระไตรปิฎกว่า อภัยทานนั้นแท้ที่จริงก็คือ สิลห้านั่นเอง ซึ่งเป็นการให้ที่เป็นมหาทาน คือ เป็นทานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในอภิสันตสูตร^{๑๖๙} และผลที่ได้รับจะเป็นห้วงบุญห้วงกุศล นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศมิสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข

คุณค่าและความสำคัญของอภัยทานนั้น นอกเหนือจากการให้ที่เป็นมหากุศลแล้ว ยังมีอีกหลายประการ คือ อภัยทานเป็นจุดเริ่มใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน เป็นการยุติผลกรรมข้ามภพข้ามชาติ และที่สำคัญ อภัยทานเป็นการพัฒนาจิตใจที่เป็นลักษณะแห่งความก้าวหน้าของมนุษย์ ซึ่งเป็นการพัฒนาชีวิตที่มีความสำคัญยิ่ง

อภัยทานเป็นหนึ่งในการกระทำที่จะต้องเริ่มที่สัมมาทิฐิ สัมมาทิฐิเป็นองค์มรรคองค์แรกจัดอยู่ในหมวดของปัญญาที่จะพัฒนาให้เกิดอภัยทาน ซึ่งจะเปรียบเสมือนแกนนำที่จะนำพาให้เกิดองค์มรรคอื่นๆ อันจะ ก่อให้เกิดจริยธรรมการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักอริยมรรค ซึ่งในอริยมรรคนั้นจะมีการทำงานเป็นแบบความสัมพันธ์กับองค์มรรคอื่นๆ อีก ที่เรียกว่า “มรรคสมังคี”^{๑๗๐} มรรคสมังคีที่จะเกี่ยวกับการพัฒนาการเกิดอภัยทานโดยตรง ได้แก่ “มรรคสมังคี” ชุดที่

^{๑๖๘} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๓๘๐.

^{๑๖๙} อจ .อรรถกถ.(ไทย) ๒๓/๓๕/๓๐๐-๓๐๑.

^{๑๗๐} ระบบความสัมพันธ์ขององค์มรรค คือ การที่องค์มรรคต่างๆ ทำงานประสานสัมพันธ์กันภายในชีวิตของผู้ปฏิบัติธรรม เรียกว่า “มรรคสมังคี” แปลว่า ผู้พร้อมพร้อมด้วยองค์มรรค ในกระบวนการทำงานนี้ องค์มรรค ๓ องค์ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาวาชามะ และสัมมาสติ จะแสดงบทบาทเป็นแกนหลักยื่นตัวอยู่ตลอดเวลาในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับองค์มรรคอื่นๆ โดยสัมมาทิฐิจะทำหน้าที่เป็นแกนนำสำคัญ ส่วนสัมมาวาชามะ และสัมมาสติ จะเป็นแนวร่วมสนับสนุน เปรียบเหมือนเพื่อน ๓ สหาย จับมือกันรับทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อรับงานมาแล้วก็แบ่งหน้าที่กันตามความถนัด แล้วช่วยกันทำงานนั้นจนประสบความสำเร็จ อีกอย่างหนึ่ง

๒^{๑๑๐} ซึ่งแสดงการทำงานสัมพันธ์กันของ สัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติ ในรูปแบบมรรคสมังคี เพื่อช่วยสนับสนุนให้สัมมาสังกัปปะเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ดังนี้ (๑) ความรู้ชัดเจนแยกแยะได้ว่ามิจฉาสังกัปปะเป็นเช่นไร สัมมาสังกัปปะเป็นเช่นไร ความรู้นั้นจัดเป็นสัมมาทิฏฐิ (๒) พยายามในการละมิจฉาสังกัปปะ และพยายามทำให้สัมมาสังกัปปะเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ความพยายามนั้นจัดเป็นสัมมาวายามะ และ (๓) ความมีสติในการละมิจฉาสังกัปปะ และในการทำให้สัมมาสังกัปปะเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น สติในขณะนั้นจัดเป็นสัมมาสติ ดังนั้นสัมมาสังกัปปะจึงเป็นแก่นนำของมรรคสมังคีในการพัฒนาของอภัยทาน สัมมาสังกัปปะเป็นองค์มรรคที่จัดอยู่ในหมวดปัญญาเช่นเดียวกัน

เปรียบองค์มรรคทั้ง ๓ นี้เหมือนการเดินทาง สัมมาทิฏฐิ ทำหน้าที่เหมือนไฟส่องให้เห็นทางเดินไปสู่จุดหมาย สัมมาวายามะ เหมือนการออกแรงก้าวเดินไปตามทางที่สัมมาทิฏฐิชี้ส่องให้ นั่น ส่วนสัมมาสติ เหมือนเครื่องบังคับควบคุมให้เดินถูกทาง ถูกจังหวะ และหลบหลีกภัยอันตรายต่างๆ ในขณะที่กำลังเดินทางอยู่นั้น องค์ประกอบทั้ง ๓ จะต้องช่วยกันอยู่ตลอดเวลา ถ้าองค์ใดองค์หนึ่งหยุดทำงานกลางคัน การเดินทางก็จะไม่บรรลุถึงจุดหมาย เช่น ในขณะที่สัมมาวายามะออกก้าวเดินไปเรื่อยๆ สัมมาสติก็ช่วยกำกับ แต่สัมมาทิฏฐิกลับหยุดทำหน้าที่ส่องทางเดิน การเดินทางก็จะสะดุดหยุดลงตรงนั้น เป็นต้น ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่ว่า “องค์มรรคทั้งแปดรวมกำลังกัน โดยสัมมาทิฏฐิเป็นตัวขึ้นโรงหรือเป็นเจ้าของเรื่อง องค์อีกเจ็ดองค์เป็นตัวประกอบทำหน้าที่ของตนๆ คือ สัมมาทิฏฐิทำให้สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ทำหน้าที่ของตนๆ อย่างถูกต้อง โดยมีสัมมาวายามะ และสัมมาสติ เป็นตัวกำลังและเครื่องมือสำคัญ รวมกันเป็นอริยมรรคสมังคี.” พุทธทาสภิกขุ, **อริยสัจจากพระโอรุส ภาคต้น- ภาคปลาย**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๖), หน้า. ๑๖๓๕.

^{๑๑๑} ในมหาจักรีสารสูตร ได้แสดงให้เห็นระบบความสัมพันธ์ขององค์มรรคอีกแบบหนึ่ง เรียกว่า “มรรคสมังคี” เป็นระบบความสัมพันธ์ที่องค์มรรค ๓ องค์ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติ ได้ทำงานประสานสัมพันธ์กันเป็นแกนหลักแล้วเข้าไปสนับสนุนองค์มรรคอื่นๆ ให้เจริญไพบูลย์ แบ่งออกเป็น ๕ ชุด ได้แก่

มรรคสมังคีชุดที่ ๑ แสดงการทำงานสัมพันธ์กันของ สัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติ ในรูปแบบ “มรรคสมังคี” เพื่อช่วยสนับสนุนให้ตัวของสัมมาทิฏฐิเองเจริญไพบูลย์มากยิ่งขึ้น

มรรคสมังคีชุดที่ ๒ แสดงการทำงานสัมพันธ์กันของ สัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติ ในรูปแบบ “มรรคสมังคี” เพื่อช่วยสนับสนุนให้สัมมาสังกัปปะเจริญไพบูลย์มากยิ่งขึ้น

มรรคสมังคีชุดที่ ๓ แสดงการทำงานสัมพันธ์กันของ สัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติ ในรูปแบบ “มรรคสมังคี” เพื่อช่วยสนับสนุนให้สัมมาวาจาเจริญไพบูลย์มากยิ่งขึ้น

มรรคสมังคีชุดที่ ๔ แสดงการทำงานสัมพันธ์กันของ สัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติ ในรูปแบบ “มรรคสมังคี” เพื่อช่วยสนับสนุนให้สัมมากัมมันตะเจริญไพบูลย์มากยิ่งขึ้น

มรรคสมังคีชุดที่ ๕ แสดงการทำงานสัมพันธ์กันของ สัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติ ในรูปแบบ “มรรคสมังคี” เพื่อช่วยสนับสนุนให้สัมมาอาชีวะเจริญไพบูลย์มากยิ่งขึ้น. ม.อ. (ไทย) ๑๔ / ๑๓๖ / ๑๓๕-๑๔๐.

กับสัมมาทิฐิ ซึ่ง หมายถึง ความดำริชอบหรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง เป็นความนึกคิดที่ใช้ โยนิโสมนสิการ ก็จะต้องปลอดโปร่ง เป็นอิสระ ไม่มีทั้งความชอบใจ และความไม่พอใจ

ในภาวะจิตที่มีโยนิโสมนสิการซึ่งความนึกคิดจะปลอดโปร่ง เป็นอิสระจากความเอนเอียง เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ ได้แก่ ความคิดที่ถูกต้องนั้น แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง^{๑๖๒} คือ (๑) เนกขัมมสังกัปปะ หรือเนกขัมมวิตก คือความดำริที่ปลอดจาก โลภะ ความนึกคิดที่ปลอดโปร่งจากกาม ไม่หมกมุ่นพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยากต่างๆ ความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความคิดเสียดสีและความคิดที่เป็นคุณเป็นกุศลทุกอย่าง จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากราคะ หรือ โลภะ (๒) อพยยาตสังกัปปะ หรือ อพยยาตวิตก คือ ความดำริไม่มีความเคียดแค้นชิงชัง ชัดเคื่อง หรือเพ่งมองในแง่ร้ายต่างๆ โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้าม คือเมตตา ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดี ความมีไมตรี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ และ (๓) อวิหิงสาสังกัปปะ หรือ อวิหิงสาวิตก คือ ความดำริที่ไม่มีการเบียดเบียน การคิดทำร้าย หรือทำลาย โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้ามคือ กรุณา ซึ่งหมายถึงความคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะเช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า ลักษณะของความคิดที่ถูกต้องทั้ง ๓ ประการเหล่านี้ เป็นความรู้สึกรู้สึกที่เกิดขึ้นอยู่ภายในจิตใจ ซึ่งได้รับการฝึกขัดเกลาอย่างดีจากระบบความคิดที่เป็นโยนิโสมนสิการ กล่าวคือ ความคิดที่เป็นองค์ประกอบฝ่ายปัญญาในการที่จะมองเห็นสิ่งทั้งหลายถูกต้องตามที่มันเป็นของมันเอง นั่นคือ จะต้องมิสัมมาทิฐิเป็นองค์ประกอบเริ่มต้นส่งเสริมและสนับสนุน เพราะเมื่อมองเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง จึงมิสัมมาสังกัปปะ คือ ความดำรินึกคิดที่เป็นอิสระจากความชอบใจและไม่ชอบใจ และจากการที่ความดำรินึกคิดที่เป็นกลาง จึงทำให้มองเห็นสิ่งต่างๆตามความเป็นจริง ก็เท่ากับเป็นการเสริมสัมมาทิฐิให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบทั้งสองอย่างทั้งสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ จึงเป็นองค์ประกอบที่ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน^{๑๖๓}

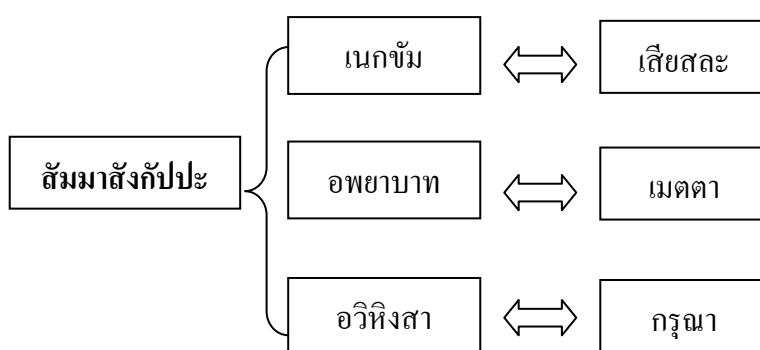
ในทางตรงกันข้าม ถ้าเกิดมิจฉาทิฐิ เป็นความคิดที่ขาดโยนิโสมนสิการ คือ ความเข้าใจผิดพลาด ไม่มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง มองสิ่งต่างๆ อย่างผิวเผิน รับรู้อารมณ์เข้ามาทั้งหมด โดยขาดสติสัมปชัญญะ แล้วปล่อยความนึกคิดให้แล่นไปตามความรู้สึก หรือตามเหตุผลที่

^{๑๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๕๐-๑๕๑

^{๑๖๓} ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้อุปมาอธิบายการทำงานสัมพันธ์กันระหว่าง สัมมาทิฐิ และ สัมมาสังกัปปะ โดยสัมมาสังกัปปะ เปรียบเหมือนนิ้วมือที่หยิบเหรียญพลิกไปมา สัมมาทิฐิ เป็นเหมือนเหรียญผู้ทำหน้าที่วินิจฉัยตัดสินว่าเป็นเหรียญแท้หรือเหรียญปลอม อีกตัวอย่างหนึ่ง สัมมาสังกัปปะ เปรียบเหมือนคนที่คอยจับท่อนซุงพลิก ทำให้ซุงตกลง คือ สัมมาทิฐิ ทำการถากได้นัดและถากได้ตามต้องการ. วิสุทธิ. ๓ /๑๐๓.

มีความไม่พอใจ ไม่ชอบใจเป็นตัวนำ ไม่ได้ใช้ความคิดวิเคราะห์ ตามหลักโยนิโสมนสิการแล้ว ก็จะทำให้เกิด มิจาสังกัปปะ ซึ่งมี ๓ อย่าง^{๑๑๔} คือ (๑) กามสังกัปปะ หรือ กามวิตก คือความดำริที่เกี่ยวข้องกับกาม ความนึกคิดในทางที่จะแสวงหาสิ่งเสพ ความคิดอยากได้ หรือความหมกมุ่นพัวพันติดข้องอยู่กับสิ่งสนองความต้องการทางประสาททั้ง ๕ หรือสนองตัณหา อุปาทานต่างๆ ความคิดในทางเห็นแก่ตัว เป็นความคิดในฝ่ายราคะหรือ โลภะ (๒) พยาบาทสังกัปปะ หรือพยาบาทวิตก คือความดำริที่ประกอบด้วยความขัดเคือง ไม่พอใจ เคียดแค้น ชิงชัง คิดเห็นในแง่ร้ายต่างๆ ขาดความเมตตา เป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะแ่งอุกกระทบ (ตรงข้ามกับเมตตา) และ (๓) วิหิงสาสังกัปปะ หรือวิหิงสาวิตก คือ ความดำริในทางที่จะเบียดเบียน ทำร้าย การคิดที่จะข่มเหง รังแก ต้องการก่อความทุกข์ ทำให้คนและสัตว์ทั้งหลายเดือดร้อน ไม่มีความกรุณา เป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะแ่งจะออกไปกระทบ (ตรงข้ามกับกรุณา) ดังนั้นจากการวิเคราะห์สัมมาสังกัปปะซึ่งเป็นแกนนำของมรรคสามัคคีในการพัฒนาของอภยทาน สามารถสรุปได้เป็นแผนภูมิที่ ๓.๓ ดังนี้^{๑๑๕}

แผนภูมิที่ ๓.๓ แสดงสัมมาสังกัปปะในการพัฒนาอภยทาน

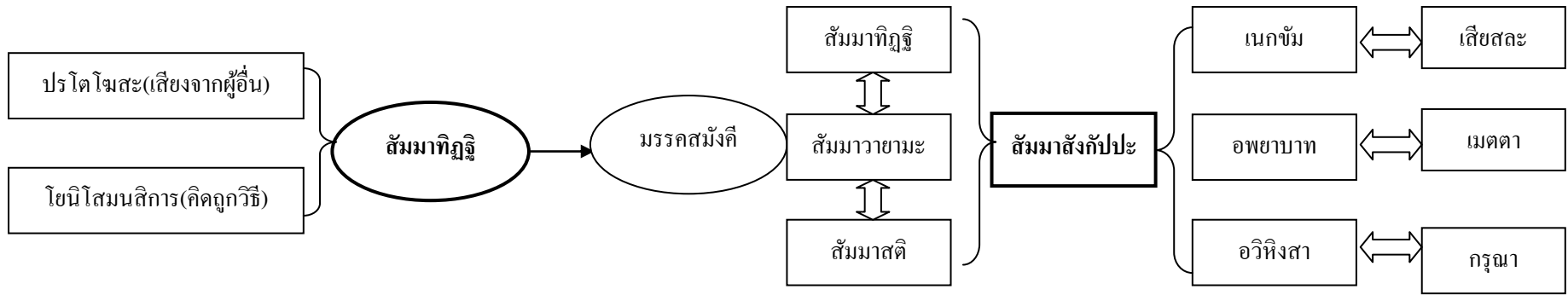
ดังนั้น ในการพัฒนาการเกิดอภยทานในระบบมรรคสามัคคีนั้น สามารถสรุปเป็นลำดับขั้นตอน และแสดงเป็นแผนภูมิที่ ๓.๔ ดังนี้^{๑๑๖} (๑) เริ่มต้นที่สัมมาทิฐิ ความเห็น ความรู้ความเข้าใจ ที่ถูกต้อง โดยอาศัยปัจจัย ที่นำไปสู่การเกิดสัมมาทิฐิ มี ๒ ด้าน คือ ปัจจัยภายนอก หรือ ปรโตโฆ

^{๑๑๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๙๔๘.

^{๑๑๕} ทพญ. กษิร่า เทียนส่องใจ, “การศึกษาวิเคราะห์อภยทานเพื่อการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๑.

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

สะ และปัจจัยภายใน หรือโยนิโสมนสิการ (๒) เมื่อเกิดสัมมาทิฐิเป็นแกนนำดังกล่าวแล้ว ก็จะพัฒนานำไปสู่การเกิดองค์มรรคอื่นๆ ที่จะต้องทำงานร่วมกัน ไม่สามารถที่จะทำงานเดี่ยวๆ แยกออกจากกันได้ ที่เรียกว่า เกิดมรรคสมังคี ซึ่งสำหรับชุดของมรรคสมังคีที่จะพัฒนาต่อการเกิดอภยทานที่เด่นชัด คือ ชุดที่๒ ที่ทำให้เกิดองค์มรรค อันได้แก่ สัมมาสังกัปปะ โดยมี องค์มรรคอีก ๓ องค์ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติ จะแสดงบทบาทเป็นแกนหลักยืนตัวอยู่ตลอดเวลา โดยสัมมาทิฐิจะทำหน้าที่เป็นแกนนำสำคัญ ส่วนสัมมาวายามะ และสัมมาสติ จะเป็นแนวร่วมสนับสนุนที่จะพัฒนาให้สัมมาสังกัปปะเจริญไปพลุลย์ และ(๓) เมื่อสัมมาสังกัปปะได้พัฒนาเกิดขึ้นแล้ว ความคิดที่ถูกต้อง อันได้แก่ ความคิดที่ปราศจากโลภะ เกิดความรู้สึกเสียสละ ความคิดที่ปราศจากโทสะ ซึ่งเป็นความคิดไม่มีความเคียดแค้นชิงชัง ขัดเคือง หรือเพ่งมองในแง่ร้ายต่างๆ และความคิดที่ไม่มีการเบียดเบียน การคิดทำร้าย หรือทำลาย ซึ่งความคิดที่ถูกต้องดังกล่าว ก็จะไปสู่ หรือก่อให้เกิดการกระทำ ประพฤติปฏิบัติ ที่ออกมาในลักษณะของการกระทำที่เป็นอภยทาน คือ เป็นการกระทำที่แสดงออกถึงความเสียสละ เมตตา และกรุณา มีความปรารถนาดี ความมีไมตรี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข และพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

แผนภูมิที่ ๓.๔ แสดงหลักการพัฒนากุศลในระบมรรคสามัคคี

วิธีการปฏิบัติของอภัยทานในบริบทของวิธีการจัดการความขัดแย้ง จะแบ่งออกเป็น ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งในทัศนะพุทธศาสนาจะถือว่าในการกระทำทั้ง ๓ นั้น มโนกรรมจะเป็นกรรมที่สำคัญที่สุด เพราะมโนกรรมหรือเจตนาจะเป็น ตัวกำหนด การกระทำทาง กายและวาจา ดังนั้น วิธีการปฏิบัติของอภัยทาน ก็จะต้องเริ่มปฏิบัติที่ใจเป็นลำดับแรก ซึ่งจะนำไปสู่ กาย และวาจา ในลำดับต่อไป^{๑๓๗}

๑) วิธีการปฏิบัติในการให้อภัยทานทางใจ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ในทัศนะทางพระพุทธศาสนานั้น รากเหง้าที่เป็นสาเหตุหรือต้นตอของความขัดแย้งที่เกิดจากเหตุปัจจัยภายใน คือ ทิฏฐิหนึ่งในปีฎยธรรมที่ถือว่าเป็นแกนกลางของ ปัญหาความขัดแย้งที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ ถ้าทิฏฐินั้นประกอบไปด้วยอกุศลมูล อันได้แก่ โลภะ โทสะและโมหะ ซึ่งจะก่อให้เกิดมิจจาทิฏฐิ ผนวกกับเหตุปัจจัย ภายนอก คือ ข้อมูล ความสัมพันธ์ อำนาจและผลประโยชน์ โครงสร้างของสังคมที่ก่อให้เกิดความ ไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งความแตกต่างของค่านิยม เชื้อชาติ ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้ก็จะกลายเป็น แรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เกิดสภาวะ และบรรยากาศของความขัดแย้งได้ปรากฏตัวขึ้น จนนำไปสู่ ความรุนแรงในที่สุด

ดังนั้น วิธีการของอภัยทานทางใจ จะต้องเริ่มต้นด้วย การรื้อถอน และสลายความยึดมั่น ถือมั่นในทางที่ผิด คือ การปรับเปลี่ยนความเห็นจากมิจจาทิฏฐิ ให้เป็นสัมมาทิฏฐิซึ่งเป็นแกนนำ และเป็นจุดเริ่มต้นในหลักการพัฒนาอภัยทานดังที่กล่าวไว้แล้ว บางคนไม่สามารถที่จะให้อภัยทาน ได้เพราะยังมีมิจจาทิฏฐิ จึงมีความเห็นผิดที่ว่า การให้อภัยทานเป็นเรื่องของการยอมแพ้ เสียหน้า เป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมต่อตัวเอง เราตกเป็นเหยื่อหรือเป็นฝ่ายที่ถูกกระทำ ซึ่งการเห็นผิดดังกล่าว สามารถคาดเดาได้เลยว่า มีโอกาสเสี่ยงที่จะนำเราไปสู่วงจรของการล้างแค้น ซึ่งจบลงด้วยความ สูญเสียอย่างเบ็ดเสร็จ ดังตัวอย่าง เช่น ในกรณีความแค้นของพระเจ้าวิฑูทกะ ในทางตรงกันข้าม ถ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ การให้อภัยทานนั้นกลับเป็นชัยชนะอันยิ่งใหญ่ไม่ใช่การยอมแพ้ เพราะเป็นการ เอาชนะใจตัวเอง เป็นอิสระจากความโกรธ เกลียดอาฆาตแค้น

การโต้ตอบด้วยความโกรธอาฆาตแค้นด้วยพฤติกรรมในทางที่ไม่ถูกต้องนั้นอาจจะสา สมหรือยุติธรรมต่อศัตรู แต่หาเราไม่ว่าความโกรธอาฆาตแค้นนั้นก็กลับมาทำร้ายตนเองอย่างสาสม ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการบั่นทอนศักยภาพแห่งความสุข สงบเย็น ที่พึงเกิดขึ้นในใจ ของเรา อย่างนี้แล้วเราควรจะให้ยุติธรรมกับใคร ระหว่างใจของเรากับศัตรูของเรา ดังนั้นเมื่อเรามี

^{๑๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑-๑๘๖.

อภัยทานทางใจ ปรับเปลี่ยนความเห็นจากมิชฌาทิภูติ ให้เป็นสัมมาทิภูติ จิตใจก็ปราศจากความโกรธ อาฆาตแค้น และจะถูกแทนที่ด้วยความรักเมตตา ทำให้นำไปสู่ อภัยทาน ทางกาย และวาจาต่อไป

นอกจากอภัยทานทางใจจะเป็นการเอาชนะใจตัวเอง เป็นอิสระจากความโกรธ เกลียด อาฆาตแค้นแล้ว อภัยทานทางใจยังเป็นการปฏิบัติ ในการรื้อถอนและสลایความยึดมั่นถือมั่นใน ความคิดของตนเอง เพราะการยึดมั่น หรือมีทิภูติในความคิดใดความคิดหนึ่ง ก็จะเสมือนเป็นการ เอาชนะเข้าข้างความคิดของตนเอง ยังอกุศลจิตที่เป็นทั้ง โมหะและ โทสะให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นอุปสรรค ในการพัฒนาอภัยทาน เป็นหนทางนำไปสู่การกระทำที่ให้ความไม่ปลอดภัยหรือมีภัยต่อทั้งตนเอง และผู้อื่น ดังนั้น วิธีการปฏิบัติอภัยทานทางใจอีกทางหนึ่ง คือ จะต้องเปิดใจด้วยความจริงใจที่ จะต้องรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รวมทั้งข้อมูลต่างๆให้มากขึ้น โดยเฉพาะอาจจะต้องรับฟังข้อมูล คำอธิบาย ชี้แจงต่างๆจาก คู่กรณี เพราะในบางครั้งการรับฟังคำอธิบายหรือคำชี้แจงของคู่กรณี อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจและเข้าใจซึ่งกันและกัน

๒) วิธีการปฏิบัติในการให้อภัยทานทางวาจา

(๑) การใช้วาจาที่เหมาะสม คือ คำพูดจะประกอบไปด้วยคำไพเราะอ่อนหวาน นุ่มนวล เป็นคำพูดที่ไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบดังนี้ เป็นคำพูดที่เป็นจริง ไม่ พูดต่อเสียด ก่อให้เกิดความแตกแยก เป็นคำพูดที่ไม่มีโทษ รื่นหู สุภาพ ไม่หยาบคาย และจะต้อง เป็นคำพูดที่พูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน และเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟังด้วย

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า หลักการใช้วาจาของพระพุทธเจ้า พระองค์จะทรงเน้นที่การกล่าว วาจานั้นเป็นจริง และเป็นประโยชน์ก่อน และถ้าวาจานั้นผู้ฟัง ฟังแล้วพอใจหรือ ผู้ฟังฟังแล้วไม่ พพอใจ พระองค์จะทรงกล่าวในกาลที่เหมาะสม เพราะบางครั้งถึงแม้ว่าการพูดสื่อสารด้วยข้อมูลที่ เป็นความจริง และเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง แต่ผู้ฟังไม่พอใจ เกิดอาการขัดเคือง โกรธ กลับก่อให้เกิด ความขัดแย้งขึ้น การสื่อสารข้อมูลดังกล่าวจะต้องเหมาะสมแก่กาลด้วย

ดังนั้นวิธีการปฏิบัติของอภัยทานทางวาจา จะต้องยึดหลักการใช้วาจาของพระพุทธเจ้า คือนอกจากจะเป็นการใช้คำพูดที่จัดอยู่กรอบของศีลข้อที่ ๔ แล้ว สิ่งที่สำคัญที่จะต้องพิจารณา คือ กาลที่เหมาะสมในการที่จะกล่าววาจานั้นด้วย

(๒) การกล่าวคำว่า “ขอโทษ” คำว่า “ขอโทษ” จัดเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้เกิด อภัยทานทั้งผู้ที่กระทำ และผู้ที่ถูกที่กระทำ เพราะผู้ใดที่กล่าว คำว่า “ขอโทษ” ได้ แสดงว่า ผู้นั้นมีจิต ที่ปราศจากความโกรธ ไม่พยาบาท อาฆาตแค้น ปราศจากทิภูติ มานะ เป็นการกล่าวที่แสดงถึงการ ดำเนินตัวเอง ขอมรับผิด เป็นการขอขมาทางวาจา แสดงถึงความเสียใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ดังใน

พระวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการลงปฏิสารณียกรรม^{๑๓๔} คือ การให้ไปขอโทษคฤหัสถ์ แก่ภิกษุผู้ด่า บริภาษคฤหัสถ์

พระสารีบุตรอัครสาวกเบื้องขวา ได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า มีปัญญามากกว่า สาวกทั้งหมด ครั้งหนึ่งท่านถูกพระรูปหนึ่งด่าประจาน หว่าอาวดดี ถือตัวว่าเป็นอัครสาวกเบื้องขวา ทำผิดแล้วไม่รู้จัก “ขอโทษ”

พระพุทธเจ้าตรัสเรียกท่านมาถาม

ท่านก็กราบทูลว่า “ไม่รู้ตัวว่าได้ทำอะไรผิดไว้”

พระรูปนั้นบอกว่า “ท่านจำไม่ได้หรือว่า วันหนึ่งชายจีวรของท่านได้ปลิวมากระทบ ศีรษะของผม แล้วท่านยังไม่ได้ขอโทษผม”

พอได้ฟังเพียงเท่านี้ พระสารีบุตรท่านก็ลงกราบขอโทษพระรูปนั้นทันที ทำให้พระรูป นั้นรู้สึกอับอาย และสำนึกผิดที่มุ่งเอาผิดจากท่านผู้ไม่มีความผิด พระสารีบุตรท่านยอมกราบขอโทษ ทั้งๆ ที่ การกระทำของท่านไม่มีความผิดเลย เพราะพระรูปที่กล่าวถึงนี้ มีอายุพรรษาน้อยกว่าท่าน ทั้งยังเป็นปุถุชนอยู่ แต่พระสารีบุตรท่านก็ยังไม่แสดงความรังเกียจที่จะกราบขอโทษ กลับทำให้ ท่านยังได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า และได้รับความเคารพนับถือจากพระทั่วไปมากขึ้น^{๑๓๕}

ดังนั้นการกล่าวคำว่า “ขอโทษ” (ทั้งที่บางครั้งตนเองอาจจะไม่มีความผิดเลย) เป็นการ ลดทิฐิ มานะที่บางคนอาจคิดว่าเป็นความเสียหาย เสียดายเสียใจ ในทางตรงกันข้ามกลับจะ ได้รับเกียรติ และความนับถือมากขึ้นเท่านั้น และที่สำคัญ “การขอโทษ” จะต้องเป็นการกระทำด้วย ใจจริง ไม่ใช่กล่าวกระแทกแดกดัน หรือกล่าวประชดประชันอย่างเสียไม่ได้

บางครั้งการขอโทษอาจจะเกิดขึ้นทันทีในขณะนั้น ถ้ามีผู้ที่กระทำผิดชัดเจน แต่ถ้าใน เหตุการณ์การทะเลาะเบาะแว้งนั้น ถ้าต่างฝ่ายก็คิดว่าตัวเองเป็นผู้ถูกกระทำ ทั้ง ๒ ฝ่ายก็จะไม่ยอมให้ อภัยซึ่งกันและกัน การขอโทษอาจจะเกิดขึ้นภายหลังเมื่อเหตุการณ์นั้นจบไปแล้ว และเมื่อฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่ง(ที่แต่เดิมคิดว่าตัวเองเป็นผู้ถูกกระทำ) ปราศจากทิฐิ มานะ ปราศจากความโกรธ ไม่ พยายาม อาฆาตแค้น นั่นหมายถึงว่าเป็นการให้อภัยทานแก่ตนเองเป็นอันดับแรกและยังมีผลที่จะ เหนี่ยวนำจิตใจของฝ่ายผู้รับการขอโทษเกิดอภัยทานด้วยเช่นกัน

มีอีกคำกล่าวหนึ่งที่เป็นการตอบรับการขอโทษ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่ได้รับการขอโทษ นั้นได้ให้อภัย หรือยกโทษให้ นั่น คือ คำว่า “ไม่เป็นไร” เป็นคำที่ใช้แพร่หลายมากในสังคมไทยที่

^{๑๓๔} วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๔๕/๓๐๓

^{๑๓๕} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พ.ร.บ. (ไทย) ๔/๑๐๓-๑๐๕.

เป็นสังคัมของชาวพุทธ เป็นการสะท้อนถึงการให้อภัยทาน 'ไม่ถือโกรธ' ในทำนอง "ทำใจ" หรือ "ตัดใจ" ไม่ยึด ไม่ติดใจ ไม่ข้องใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว และไม่มีทางที่จะแก้ไขให้กลับคืนเป็นอย่างเดิม หรือเป็นอย่างอื่นได้

การมองโลกมองชีวิตแบบ "ไม่เป็นไร" นั้น เข้ากับหลักทางพระพุทธศาสนา ว่าด้วยการอิงอาศัยกันของเหตุปัจจัยของสิ่งต่างๆ คือ หลักของปฏิจจสมุปบาท มีความเข้าใจอย่างประจักษ์แจ้งว่า ไม่มีสิ่งใดที่จะเกิดขึ้นโดยปราศจากเหตุปัจจัยอื่น รวมทั้ง ยังเข้ากับกฎธรรมชาติแห่งสรรพสิ่ง คือ มองเห็นตามความเป็นจริงว่าสิ่งทั้งหลายมีความแปรเปลี่ยน ตามกฎของพระไตรลักษณ์ และเมื่อเข้าใจในธรรมชาติ ความเป็นไปของสรรพสิ่งเช่นนี้ ก็สามารถวางใจ ไม่ยึดมั่นถือมั่น และยอมรับได้ด้วยความรู้เข้าใจในเหตุและผล

๓) กายกรรม: วิธีการปฏิบัติในการให้อภัยทานทางกาย

อภัยทานทางกาย เป็นวิธีการของอภัยทานที่แสดงออกอย่างชัดเจนเช่นเดียวกับอภัยทานทางวาจา เป็นการกระทำที่สื่อเชื่อมโยงมาจากอภัยทานทางใจ และวาจา ซึ่งวิธีการของอภัยทานทางกาย จะมีลักษณะการแสดงออกต่างๆ ได้หลายประการ ดังนี้ คือ

(๑) การฟังอย่างลึกซึ้ง หรือ การฟังอย่างตั้งใจ ในพระพุทธศาสนา การฟังตรงกับคำว่า สุตะ หรือ สุติ หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับฟังเล่าเรียนถ่ายทอดกันมา การฟังเป็นหลักคำสอนที่สำคัญอย่างหนึ่ง ดังพุทธภาษิตว่า ฟังด้วยดียอมได้ปัญญา^{๑๘๐} ในมงคลสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ความเป็นผู้สดับฟังมาก^{๑๘๑} และ ฟังธรรมตามกาล เป็นมงคลอันสูงสุด^{๑๘๒} หรือในอุทเทสิกรรม พระพุทธองค์ตรัสว่า การฟังสัทธรรม(สัทธัมมัสสวนะ)เป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา^{๑๘๓}

การฟัง ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสร้างสัมมาทิฐิ โดยเกิดจากปัจจัยภายนอก คือ โปรโตโมสะ ซึ่งเป็นการฟังเสียงจากภายนอก เป็นการยอมรับฟังความคิดของผู้อื่น และโดยเกิดจากปัจจัยภายใน คือ โยนิโสมนสิการ กล่าวคือ การฟังที่เป็น โยนิโสมนสิการ จะเป็นการฟังอย่างแยบคาย แยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จึงเรียกให้เข้าใจง่ายๆ ว่าเป็นการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยใช้ปัญญา และใช้เหตุผลรอบด้านที่สุด ซึ่งจำเป็นต้องฟังอย่างตั้งใจ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในการรับทราบ ข้อมูลเรื่องราวต่างๆ เป็นการยอมรับฟังถึงความต้องการ ความทุกข์ ที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจ ของแต่ละคนที่ได้เปิดเผยออกมาอย่างเป็นอิสระ การ

^{๑๘๐} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓, บ.ศ.(ไทย) ๒๕/๑๘๘/๕๔๔.

^{๑๘๑} บ.บ.(ไทย) ๒๕/๕/๓, บ.ศ.(ไทย) ๒๕/๒๖๔/๕๖๒.

^{๑๘๒} บ.บ.(ไทย) ๒๕/๕/๘, บ.ศ.(ไทย) ๒๕/๒๖๘/๕๖๒.

^{๑๘๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, อ.จ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๖๘.

ฟังจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะปัญหาส่วนใหญ่ของคนทั่วไปก็คือ ไม่ทันฟัง ไม่ยอมฟัง ไม่ตั้งใจฟัง คิดแต่จะทำอย่างเดียว แข่งกันพูดแย่งกันทำจนลืมฟังผู้อื่น

เพราะฉะนั้น การฟังอย่างลึกซึ้งหรืออย่างตั้งใจนั้น จึงเป็นวิธีการของอภัยทางกายที่สำคัญซึ่งควรกระทำก่อนการกระทำอื่นใด เปิดใจฟังอย่างลึกซึ้งให้เข้าใจเรื่องราวทั้งหมดอย่างรอบด้านที่สุด แล้ววิธีการให้อภัยทางกายอื่นๆ ก็จะแสดงออกตามมาอย่างสอดคล้องกันเอง

(๒) การเคารพ และให้เกียรติชีวิตของผู้อื่นและสัตว์อื่น แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะตรัสว่า “ความรักเสมอด้วยตนย่อมไม่มี” แต่ถึงกระนั้น พระองค์ก็ตรัสเตือนเช่นเดียวกัน “เรารักสุขเกลียดกลัวความทุกข์ ฉันทใด คนอื่นๆ ก็รักสุขเกลียดกลัวความทุกข์ ฉันทนั้น” ซึ่งเป็นการชี้ให้เราได้ตระหนักว่า แม้เราจะรักตัวเองมากมาเพียงใด แต่ก็ไม่ควรที่จะปล่อยยให้ตัวเอง ไปทำลายผู้อื่นและสัตว์อื่น เหตุผลก็เพราะมนุษย์ และสัตว์ ก็มีความรักในชีวิตตัวเองเช่นเดียวกัน จะเห็นว่า การที่เราไม่เคารพ และให้เกียรติซึ่งกันและกัน จึงเป็นที่มาของการทำลายล้าง และประหารประหารซึ่งกันและกัน

(๓) การเคารพ และให้เกียรติในทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่คุกคามหรือแก่งแย่ง ช่วงชิงทรัพย์สินของคนอื่น โดยการประกอบอาชีพที่สุจริต รวมทั้งการไม่ทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น อันเนื่องมาจากความโกรธแค้น นอกจากนี้แล้วการเคารพ และให้เกียรติในทรัพย์สินของผู้อื่นนั้น ยังรวมไปถึงการไม่คอร์รัปชันด้วย ซึ่งการคอร์รัปชันนั้นถือว่าการกระทำที่แสวงหาผลประโยชน์ที่มาจากความโลภ ไม่ซื่อสัตย์ เป็นการลักทรัพย์จากเงินภาษีอากรของประชาชน

(๔) การเคารพ และให้เกียรติในสิทธิคุ้มครอง และ ปณินญาที่มีต่อครอบครัวและสังคม แม้ว่ามนุษย์จะได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง แต่ก็ยังเป็นสัตว์ที่มีมโนธรรมสูงกว่าสัตว์เดรัจฉานด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงต้องตระหนักว่า คุ้มครองของบุคคลอื่นๆ ถือได้ว่าเป็นสิทธิโดยกฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคมที่มนุษย์จะต้องเคารพ และให้เกียรติ เพราะชีวิตของคนอื่นเกี่ยวข้องกับสถาบันครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยย่อยของสังคมด้วย ฉะนั้น จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สมควรจะเข้าไปก้าวล่วงหรือสร้างแตกร้าไว้ให้แก่สถาบันครอบครัวของคนอื่น

(๕) การแบ่งปันทรัพยากร หรือสิ่งอื่น เพื่อเป็นการชดเชยหรือเยียวยา โดยธรรมดา มนุษย์ เมื่อยังไม่ได้พัฒนา จิตใจก็มุ่งที่จะเอาแต่ประโยชน์ส่วนตัว ยึดติดในผลประโยชน์ ทำให้สังคมมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตาม ทรัพยากร เป็นช่องทางนำสู่ความขัดแย้งและแตกแยกได้ แต่ถ้ามนุษย์ที่มีการพัฒนาแล้ว ก็จะเป็นจิตที่เมตตา ปราศจากโลภะ จะมีความสุขจากการให้มากกว่าการได้รับ และถ้าเราพิจารณาในแง่มุมของความยุติธรรมแล้ว การ

แบ่งปันทรัพยากร และสิ่งอื่นแก่เพื่อนมนุษย์นั้น ก็เท่ากับเป็นการชดเชย และเยียวยาให้กับผู้เสียหายนั่นเอง

สรุปว่า วิธีการปฏิบัติของอภัยทานในการจัดการความขัดแย้งนั้น ทางใจถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่มีความสำคัญ ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นอภัยทางกาย และทางวาจา เพราะการปฏิบัติของอภัยทานทางใจนั้นเป็นการเอาชนะใจตัวเอง ที่จะเป็นอิสระออกจากความโกรธ เกลียดอาฆาตเคັัน เป็นการปฏิบัติที่ร้อถอนและสลายความยึดมั่นถือมั่นในความคิดของตนเอง ที่เป็นสาเหตุสำคัญอันจะนำไปสู่การเกิดความขัดแย้งขึ้นได้

๓.๘.๓ วิธีตามแนวทางแห่งพระวินัย ดังที่กล่าววิธีไว้ข้างต้นว่าในการจัดการความขัดแย้งตามที่ปรากฏในพระวินัยนั้น จะมุ่งเน้นไปที่ “อธิกรณสมณะ ๗ ประการ”^{๑๘๔} อันเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ระงับอธิกรณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังฆมสังฆ์เพียงประการเดียว แต่ในปัจจุบันพบว่าหลักการดังกล่าวก็ได้นำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้งในสังฆมฆราวาสด้วย พระมหาพรหมมหาโส ท่านได้สรุปวิธีการจัดการที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

๑) การไต่สวน หรือ ตามแนวทาง “อุพพาหิกวิธี”^{๑๘๕} เป็นการตั้งคณะอนุกรรมการ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ สืบสวน สอบสวนข้อมูล หรือพยานต่างๆ จนครบถ้วนแล้ว จึงนำคดีกลับไปนำเสนอต่อ “สังฆสภา” เพื่อให้สงฆ์ลงมติอีกครั้งหนึ่ง คณะกรรมการชุดนี้ จะได้รับการแต่งตั้งโดยสังฆสภาให้ดำเนินการ ในกรณีที่สังฆสภามองว่า มีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวนมาก จำเป็นต้องเรียกเอกสาร และพยานจำนวนมาก อีกทั้งอาจเกิดความไม่สะดวกในการพิจารณาอธิกรณ์ในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ สังฆสภาจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการชุดย่อยขึ้นมา ในความเป็นจริงแล้ว คณะกรรมการไต่สวนแม้จะมีอำนาจในการตัดสินคดี แต่ตามที่ปรากฏในหลักฐานทางคัมภีร์พบว่า ได้มีการส่งอธิกรณ์ที่พิจารณาเสร็จแล้วกลับไปยังสังฆสภาเพื่อให้ดำเนินการชี้ขาดในลำดับต่อไป

๒) การประนีประนอมยอมความ หรือ ตามแนวทาง “ดิณวัตถารกะ” หมายถึง “การกระทำ หรือการระงับอธิกรณ์ประจุการกลบเอาไว้ด้วยหญ้า”^{๑๘๖} หรือ “การระงับอธิกรณ์โดยการ

^{๑๘๔} พระมหาพรหมมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี:ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซ้าง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๒๓๘-๒๓๙.

^{๑๘๕} อุพพาหิกวิธี คือ วิธีระงับวิวาทิกรณ์ ในกรณีที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกด้วยเหตุบางประการ สงฆ์จึงเลือกกฤษฎาธิกรณที่ประชุมนั้น ตั้งเป็นคณะแล้วมอบเรื่องให้นำไปวินิจฉัย วิ.อ.๓/๒๓๑/๒๕๕. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๑-๒๓๓/๓๔๕/๓๕๒.

^{๑๘๖} วิ.จ.อ. ๓/๒๑๒/๒๕๔-๒๕๕. ม.อ.อ. ๓/๕๓/๓๓.

ประนีประนอม หลักการนี้ใช้จัดการความขัดแย้งในกรณีที่พระภิกษุ คณะสงฆ์หมู่ใหญ่ หรือจำนวนมาก ต้องลหุกาบัติ หรืออาบัติระดับเบา เช่น อาบัติทุกกฏ หรือปาจิตติย์ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการบาดหมาง ทะเลาะ และวิวาทกันจนนำไปสู่ความรุนแรง พระสงฆ์สามารถใช้ “สังฆสภา” เป็นเครื่องมือในการหาทางออกให้แก่ปัญหาดังกล่าว โดยการให้ “วิธีการประนีประนอมข้อพิพาท” ดังกล่าว เพราะมีฉะนั้น หากสงฆ์ในสังฆสภามุ่งเน้นที่จะโจท ใ้ร้าย หรือปรับอาบัติซึ่งกันและกันจากกรณีการทะเลาะวิวาทดังกล่าวก็จะทำให้ “อุณหุมิ” ของความขัดแย้งได้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วจนทำให้สงฆ์แตกกันในที่สุด ดังนั้นเพื่อป้องกันผลเสียที่จะเกิดขึ้น สังฆสภาสามารถใช้วิธีการนี้ได้

๓) การลงมติเสียงข้างมาก หรือ ตามแนวทาง “เยภุยยสิกา” สำหรับวิธีการลงมตินั้น พระพุทธเจ้าให้ใช้วิธีกระชับ การจับสลาก และ โหวตแบบเปิดเผย หัวใจของคำว่า “เสียงข้างมาก” ตามนัยของพระพุทธเจ้าคือ “คุณภาพสำคัญกว่าปริมาณ” กล่าวคือ พระภิกษุจะมีจำนวนเท่าใดไม่สำคัญ แต่สิ่งสำคัญก็คือ ต้องมีธรรมวาทีภิกษุมากกว่า ซึ่งได้แก่ ภิกษุที่ประชุมสงฆ์ได้ช่วยกัน ถ่มน้กรองบุคคล หลักการและขั้นตอนต่าง ๆ อย่างเที่ยงธรรมและชอบธรรม หากที่มาของบุคคล ชอบธรรม ผลของการลงมติก็น้อมชอบธรรมเช่นกัน เพราะหากรูปการเป็นไปในลักษณะนี้ย่อมทำให้เกิดความเชื่อมั่นในแง่ของ “ความชอบธรรม” อันหมายถึง ความโปร่งใส ความบริสุทธิ์ ความยุติธรรม และความเที่ยงธรรม เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า ต้องมั่นใจว่า มีพระภิกษุธรรมวาที คณะธรรมวาที หรือสังฆธรรมวาทีมากกว่าเท่านั้นจึงจะทำได้ ถ้าหากมีน้อยกว่า การจับสลากในแต่ละครั้งย่อมถือว่า “ขาดความชอบธรรม” ประเด็นนี้จะเรียกว่า “เสียงข้างมาก” ไม่ได้ ซึ่งหากในกรณีที่ประชุมมีธรรมวาทีบุคคลมากกว่า ให้โหวตแบบเปิดเผยได้ และหากธรรมวาทีมีน้อยกว่า ก็ให้ใช้วิธีการกระชับ หรือจับสลาก

๔) กระบวนการทางศาล หรือ “สังฆสภา” ซึ่งจะเป็จุดสุดท้าย หรือจุดสูงสุดที่รองรับปัญหา หรือแก้ปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น ศาลสงฆ์จะสมมติพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งมีความเชี่ยวชาญในการซักถามประเด็นต่าง ๆ จากโจทก์และจำเลย ซึ่งแนวทางนี้ค่อนข้างจะคล้ายคลึงกับคำว่า “อัยการ” และท่านจะเป็นผู้เรียกเอกสาร ประจักษ์พยานของโจทก์และจำเลยมาซักถามต่อสังฆสภา เมื่อได้ข้อมูลต่าง ๆ เพียงพอต่อการตัดสินใจแล้ว สังฆสภาที่จะดำเนินการพิจารณาตัดสิน ซึ่งผลการพิจารณาตัดสินนั้น ย่อมถือเป็นอันสิ้นสุดเช่นเดียวกันกับศาลฆราวาส

๓.๕สรุป

ความหมายของความขัดแย้งในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น พบว่า ความหมายของความขัดแย้งในพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ นัย กล่าวคือ เป็นความขัดแย้งในแง่ของกรรม และความขัดแย้งในแง่ของวินัย ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวนี้ ครอบคลุมทั้งความหมายในเชิงโลกและเชิงธรรมที่เกี่ยวกับบรรพชิต และคฤหัสถ์ ส่วนการมองความขัดแย้งในมิติของธรรมนั้น เป็นการมองที่ค่อนข้างจะกว้างกว่าวินัย ซึ่งการคิด การพูด หรือการกระทำในแง่ของธรรมจะมีความหลากหลายมากกว่า

สำหรับแนวคิดความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนานั้น พบว่า ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งอธิบายได้ภายใต้กฎไตรลักษณ์ นอกจากนี้ยังพบอีกว่า เป็นแนวคิดที่มีทัศนะในเชิงบวก กล่าวคือ ความขัดแย้งเป็นที่มาของการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในเชิงบุคคล ระบบการเมืองการปกครอง และการบัญญัติพระวินัย ในการจัดระดับ หรือการพัฒนาของความขัดแย้ง จะแบ่งออกเป็น ๔ ระดับ คือ เริ่มพัฒนาตั้งแต่ความบาดหมาง การทะเลาะ การแก่งแย่ง และการวิวาทกัน การวิวาทนั้นป็นถ้อยคำที่บ่งชี้ระดับของความขัดแย้งว่ารุนแรงที่สุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนา เมื่อศึกษาวิเคราะห์ถึง รากเหง้าที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง จะสามารถอธิบายในมุมมองของอกุศลธรรม ๒ กลุ่ม คือ อกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ และปญฺจธรรม ซึ่งได้แก่ ตัณหา มานะและทิฏฐิ ซึ่งทิฏฐินั้นถือได้ว่าเป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุมการณ ถ้าทิฏฐินั้นประกอบไปด้วยอกุศลมูล ซึ่งก่อให้เกิดมิจฉาทิฏฐิ ก็จะนำพาความขัดแย้งนั้นไปสู่ความรุนแรงได้ นั่นหมายถึงว่า แม้แต่กิเลสที่เป็นรากเหง้าของอกุศล ๓ ตัว คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ก็ล้วนแต่แสดงบทบาทอยู่บนฐานของทิฏฐิ หรือความเชื่อว่ามีตัวตนเป็นศูนย์กลางทั้งสิ้น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา ผลที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งนั้นสะท้อนให้เห็นทั้งในเชิงบวกในประเด็นของการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ และเชิงลบใน ๒ ประเด็น คือ ผลเสียเชิงจิตภาพ และกายภาพ จากการศึกษวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้งตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถานั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเด็นหลัก ได้แก่ ความขัดแย้งด้านพระวินัย ความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ และความขัดแย้งด้านการเมืองระหว่างประเทศ

หลักธรรม หรือ แนวคิดพื้นฐานเพื่อเป็นฐานองค์ความรู้ ในการนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง ได้แบ่งออกเป็น ๒ หมวด ได้แก่ ระดับบุคคล และระดับสังคม หลักธรรมในระดับบุคคลนั้น ประกอบด้วย หลักอัปมาทธรรม ไตรลักษณ์ ชันติธรรม พรหมวิหารธรรม และ

หลักกรรม สำหรับในระดับสังคม จะประกอบไปด้วย หลักสามัคคีธรรม อปริหานิยธรรม สารณียธรรม สังคหวัตถุธรรม และ หลักศีลธรรม

วิธีการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา พบการใช้ปฏิบัติการเพื่อเข้าไปจัดการความขัดแย้งในรูปแบบเดียวเท่านั้น คือ “การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง” และ บุคคลที่ทำหน้าที่ในการเป็นนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางคือ “พระพุทธเจ้า” ซึ่งเหตุการณ์ความขัดแย้งที่สำคัญ ที่พระองค์ทรงทำการเจรจาไกล่เกลี่ย มีทั้งหมด ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ (๑) ความขัดแย้งด้านพระวินัย ซึ่งเป็นกรณีศึกษาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของพระภิกษุเมืองโกสัมพดี ในเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางพระวินัยที่ว่าด้วย “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” (๒) ความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพย์ากรธรรมชาติ ในประเด็นที่เกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพย์ากรน้ำของชาวสากยะและชาวโกลิยะ และ (๓) ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ ในประเด็นการดูหมิ่นชาติพันธุ์ระหว่างเจ้าสากยะกับพระเจ้าวิทูทกะ

นอกจากวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางแล้ว อภัยทานยังเป็นอีกวิธีหนึ่งในการจัดการความขัดแย้งการปฏิบัติของอภัยทานในบริบทของวิธีการจัดการความขัดแย้ง จะแบ่งออกเป็น ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งในทัศนะพุทธศาสนาจะถือว่าในการกระทำทั้ง ๓ นั้น มโนกรรมจะเป็นกรรมที่สำคัญที่สุด เพราะมโนกรรมหรือเจตนาจะเป็น ตัวกำหนด การกระทำทางกายและวาจา ดังนั้น วิธีการปฏิบัติของอภัยทาน ก็จะต้องเริ่มปฏิบัติที่ใจเป็นลำดับแรก ซึ่งจะนำไปสู่กาย และวาจา

ในการจัดการความขัดแย้งตามที่ปรากฏในพระวินัยนั้น จะมุ่งเน้นไปที่ “อธิกรณสมณะ ๗ ประการ” อันเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ระงับอธิกรณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์เพียงประการเดียว แต่ในปัจจุบันพบว่าหลักการดังกล่าวก็ได้นำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้งในสังคมฆราวาสด้วย ซึ่งได้แก่ (๑) การไต่สวน หรือ ตามแนวทาง “อุพพาทิกวิธี” (๒) การประนีประนอมยอมความ หรือ ตามแนวทาง “ฉินวัตถารกะ” (๓) การลงมติเสียงข้างมาก หรือ ตามแนวทาง “เขภุขยลิกา” และ (๔) กระบวนการทางศาล หรือ “สังฆสภา”

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว วิธีการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าได้ออกแบบมาเพื่อใช้กับสังคมสงฆ์ซึ่งมีมากกว่า ๒๕๐๐ กว่าปีแล้ว แต่เมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการในปัจจุบัน พบว่ามีความสอดคล้องกันในหลักการใหญ่ๆ อย่างเช่น วิธีการของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ซึ่งนับว่าเป็นวิธีที่กำลังได้รับความนิยม การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ เป็นหัวใจในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ความรู้ที่ได้ทั้งหมด น่าจะเป็นประโยชน์สำหรับสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมของชาวพุทธในการจัดการความขัดแย้ง ดังจะได้นำเสนอในบทที่ ๔ เป็นลำดับต่อไป

บทที่ ๔

หลักการ และรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ

เราคงจะต้องยอมรับกันว่าความขัดแย้งนั้นเป็นเรื่องธรรมชาติ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และก็เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่มนุษย์เราจะต้องมีความสัมพันธ์อยู่ร่วมกันเป็นสังคม ถ้าเราลองพิจารณาดูว่า ในแต่ละวันที่เราดำเนินชีวิตประจำวันนั้น เราอาจจะตกอยู่ในสถานการณ์ของความขัดแย้งได้ตลอดเวลา เช่น ขัดแย้งกับพ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อนเรียน เพื่อนร่วมงาน ลูกน้อง หัวหน้า หรือ แทบจะทุกคนที่เราสัมพันธ์ด้วย ซึ่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น อาจจะเป็นความขัดแย้งที่มีการทะเลาะเบาะแว้งกันโดยตรง มีความรู้สึกโกรธ และมีความคิดที่อีกฝ่ายหนึ่งผิด หรืออาจจะเป็นความขัดแย้งทางความคิดที่เห็นไม่พ้องต้องกัน ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า ประเด็นปัญหาความขัดแย้งนั้นอาจจะเกิดได้ตั้งแต่ระดับบุคคล องค์กร หรือสังคม จนถึงระดับประเทศได้ ซึ่งการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งบางครั้งอาจจะจบลงได้โดยง่าย ถ้าคู่กรณีสามารถที่จะตกลงกันเองได้ แต่ถ้าคู่กรณีต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกัน การจัดการความขัดแย้งก็จำเป็นที่จะต้องอาศัยคนกลางหรือบุคคลที่สาม ซึ่งเรียกวิธีนี้ว่า การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

๔.๑ แนวคิดการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ

ก่อนอื่นใดผู้วิจัยลองถามตัวเองว่า ปัญหาความขัดแย้งที่ตัวเองเคยประสบมาอย่างมากมายในชีวิตกว่าห้าสิบปีที่ผ่านมา หาท่างจัดการแก้ไขอย่างไร บางครั้งก็ปรึกษา ครูอาจารย์ หรือบุคคลที่นับถือ เพื่อนรัก หรือคนรอบข้างที่สนิท ช่วยให้คำปรึกษาในเรื่องที่ยุ่งยากสิ้นหวังก็เหลือคณานับทีเดียว จึงครุ่นคิดตระหนักรู้ว่า แม้ตัวผู้วิจัยก็มีประสบการณ์ของการเป็นหนึ่งในคู่กรณีมาก่อนเช่นกัน ผู้วิจัยจึงต้องมาพิจารณาว่า ตัวเองได้มีระบบในการจัดการความขัดแย้งของตนเองได้อย่างไร มีคนกลาง (Mediator) หรือไม่อย่างไร

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ก้าวเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังแล้ว ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับตัวเองทุกครั้งที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้ใช้หลักธรรมคำสอนมาเป็นหลักคิดพิจารณาในการตัดสินใจ หรือกระทำการต่างๆที่ไม่ต้องขัดกับหลักธรรมคำสอนเสมอ นั่นคือ

เปรียบเทียบมีหลักการคำสอนของพระพุทธเจ้าทำหน้าที่เป็นคนกลางที่ไม่ใช่ตัวบุคคลจริงๆ มาชี้แนะแนวทางการปฏิบัติในทางที่ถูกต้อง สิ่งแรกที่ผู้วิจัยนึกถึงของความเป็นศาสนาพุทธซึ่งจัดอยู่ในประเภทแบบธรรมชาตินิยม ก็คือ คำกล่าวของเจ้าชายสิทธัตถะในขณะที่พระองค์ทอดพระเนตรเทวทูตทั้งสี่ ที่ว่า “ธรรมดาว่าสิ่งทั้งหลายย่อมมีของคู่กัน ตรงกันข้ามกัน เช่นมีมืดก็มีสว่าง มีโรคภัยก็มีโอสถสำหรับรักษา โดยนัยเดียวกันนี้ เมื่อมีภาวะที่เป็นความเกิด แก่ เจ็บ และตาย ก็น่าจะมีภาวะที่ตรงกันข้ามกัน คือ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย” ซึ่งจากคำพูดดังกล่าวของพระองค์ ทำให้ผู้วิจัยได้หลักคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง ที่ว่า “เมื่อมีภาวะความขัดแย้งซึ่งเป็นธรรมชาติ ก็จะต้องมีภาวะที่ไร้ความขัดแย้งที่เป็นของคู่กัน และก็มีความเป็นธรรมชาติเช่นกัน” ซึ่งภาวะไร้ความขัดแย้งนี้เองที่ผู้วิจัยจะต้องทำหน้าที่ในการค้นหาวิธีในการที่จะเข้าสู่ภาวะนั้น

ผู้วิจัยได้ใช้เวลาค่อนข้างยาวนานในการศึกษาวิจัย มีเหตุการณ์หนึ่งกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกที่ผู้วิจัยมีความประทับใจเป็นอย่างมาก และนำมาใช้เป็นหลักคิดในการแก้ปัญหาทางพระพุทธศาสนา คือ “อะไรเกิดที่เหตุ ก็ให้ดับที่เหตุนั้น” เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุการณ์หลังจากที่พระผู้มีพระภาคได้ส่งพระอรหันตสาวกออกเผยแผ่พุทธพจน์ไปทั่วแคว้นต่าง ๆ ในชมพูทวีปแล้ว พุทธสาวกรูปหนึ่ง มีฉายาว่า พระอัสสชิ ซึ่งได้เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ด้วยอิริยาบถอันสงบ น่าเลื่อมใส ขณะนั้นอุปติสสปริพาชกผู้เป็นศิษย์ของท่านสังขยเวฬุบุตร ได้เห็นปฏิปทาของท่านเกิดความประทับใจ เดินตามท่านไป รอจนท่านฉันเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้เข้าไปเรียนถามถึงหลักธรรมของพระศาสนาที่ท่านบวชอุทิศอยู่ พระอัสสชิตอบว่า ท่านเป็นผู้บวชใหม่ เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยของพระศาสดายังไม่สามารถแสดงธรรมโดยพิสดาร แต่จะกล่าวแต่ใจความโดยย่อ อุปติสสปริพาชกกราบเรียนท่านพระอัสสชิว่า “เอาเถอะ ผู้มีอายุจะน้อยหรือมากก็ตาม จงกล่าวเถิด จงกล่าวเถิดใจความแก่ข้าพเจ้าข้าพเจ้าต้องการแต่ใจความเท่านั้น ท่านจักทำพญูชนะให้มากไปทำไม” พระอัสสชิจึงได้บรรยายธรรมแก่อุปติสสปริพาชกว่า

“ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”

ทันทีที่พระอัสสชิบรรยายธรรมจบ ธรรมจักขุได้เกิดขึ้นแก่อุปติสสปริพาชกว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” จึงกล่าวว่า “ถ้าธรรมนี้มีเพียงนี้ ท่านก็ได้รู้แจ้งแทงตลอดทางอันหาความโศกมิได้แล้ว อันเป็นทางที่พวกข้าพเจ้ายังไม่ได้เห็น ล่วงเลยมาแล้วหลายหมื่นกัป” หลังจากลาพระอัสสชิแล้ว อุปติสสปริพาชกกลับไปเล่าธรรมคาถาดังกล่าวให้สหายโกณฑปริพาชกฟัง ทันทีที่ฟังจบ โกณฑปริพาชกก็ได้ธรรมจักขุเหมือนกัน ต่อมาทั้งสองคนได้พาปริพาชกอีก ๒๕๐ คนเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคที่เวฬุวันวิหารแล้ว กราบทูลขอ

บรรพชาอุปสมบททุกคน ภิกษุบริวาร ๒๕๐ รูปได้บรรลุอรหัตต์ตั้งแต่วันแรกอุปสมบทแล้ว ส่วน พระโกธิตได้สดับชาตูกัมมัฏฐาน^๑ในวันที่ ๗ จึงบรรลุอรหัตผล ได้รับการขนานนามว่า “โมกคัลลภาวะ” ด้านพระอุทิศสะได้สดับที่ฆนขสูตร^๒ บรรลุอรหัตต์ในวันที่ ๑๕ ได้รับการขนานนามว่า “สารีบุตร” ทั้งสองท่านได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พุทธธรรมต่อมา”

๔.๑.๑ ทิฏฐิ : รากฐานของความขัดแย้ง

“อะไรเกิดที่เหตุ ก็ให้ดับที่เหตุนั้น” หลักคิดในการแก้ปัญหาทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัย จึงได้ศึกษาค้นคว้ามุ่งประเด็นไปที่เหตุของปัญหาความขัดแย้ง ในทางพระพุทธศาสนาพบว่า “ปัญจธรรม” ที่เป็นชื่อรวมใช้เรียกกลุ่มกิเลส ๓ ตัว คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ นั้น เป็นเหตุภายใน หรือรากเหง้าของการเกิดปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งสามารถอธิบายได้สอดคล้องและตรงประเด็นของเหตุ ปัจจัยดังนี้ ๑) ตัณหา คือ ความใฝ่แสวงหาผลประโยชน์ เห็นแก่การเสพบำรุงบำเรอ ๒) มานะ คือ ความทะยานอยากแสวงหาอำนาจ ต้องการความยิ่งใหญ่ ปรารถนาจะครอบงำผู้อื่น และ ๓) ทิฏฐิ คือ การยึดติดในความเชื่อ ถูกรันในลัทธินิยมอุดมการณ์ ที่ไม่เปิดกว้างรับฟังใคร และก่อทัศนคติแบบ แบ่งแยก^๓

ในการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับการรับรู้โลกของมนุษย์นั้น มีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ซึ่งจะส่งผลทำให้ทิฏฐิในแต่ละบุคคลก็แตกต่างกันไปด้วย กิเลสกลุ่มปัญจธรรมจะเริ่มเข้ามาแสดงบทบาทในกระบวนการรับรู้ (the process of perception) นับตั้งแต่สัญญาเป็นต้นไป กล่าวคือ เมื่อบุคคลเสวยเวทนา (sensation) ที่เป็นสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ สัญญาจะทำหน้าที่กำหนด หมายข้อมูลนั้นเอาไว้ จากนั้น “สังขาร” ซึ่งมีตัณหา มานะ และทิฏฐิ คอยของการอยู่เบื้องหลัง ก็จะเข้ามาแสดงบทบาทปรุงแต่งสร้างสรรค์ข้อมูลนั้นให้แผกผันพิสดารออกไป สภาพของข้อมูลที่ สัญญากำหนดหมายเอาไว้ในครั้งแรก ถูกสังขารปรุงแต่งให้แผกผันพิสดารออกไป แล้วสัญญาก็เข้ามา กำหนดหมายข้อมูลที่แผกผันออกไปนั้นทับซ้อนเข้าไปอีก เรียกสัญญาประเภทนี้ว่า “ปัญจสัญญาสังขา”^๔ หรือสัญญาที่ซับซ้อนหลากหลาย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

^๑ คุรยลละเอียคใน อ.สตุตค. (ไทย) ๒๓/๖๑/๑๑๖-๑๑๘.

^๒ คุรยลละเอียคใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๑-๒๐๖/๒๓๕-๒๔๔.

^๓ คุรยลละเอียคใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐-๖๓/๗๒-๗๕.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), สลายความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕-๕๐.

^๕ ปัญจสัญญาสังขา แปลตามศัพท์ว่า แง่ต่าง ๆ แห่งสัญญาอันประกอบด้วยกิเลสเป็นเหตุเนื่องเข้า คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๑/๒๑๐.

จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณ์ ความประจวบกันแห่งธรรมทั้ง 3 เป็นผัสสะเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด บุคคลเสวยอารมณ์โดยอ้อมหมายรู้อารมณ์นั้น (สัญญา) บุคคลหมายรู้อารมณ์โดยอ้อมตรีกอารมณ์นั้น (วิตักกะ) บุคคลตรีกอารมณ์โดยอ้อมคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้น (ปปัญจะ) บุคคลคิดปรุงแต่งอารมณ์ใด เพราะความคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้นเป็นเหตุแห่งต่าง ๆ แห่งปัญจสัญญา (ปัญจสัญญาสังขา) ย่อมครอบงำบุรุษ ในรูปทั้งหลายที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน^๖

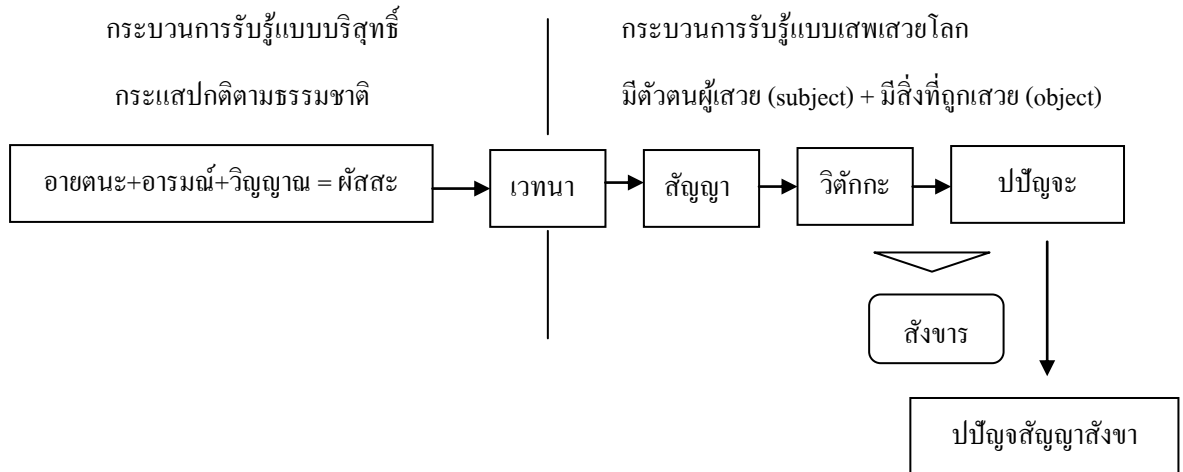
ศาสตราจารย์ ดร. เดวิด เจ. คลุปาหนะ ได้ตั้งข้อสังเกตจากพุทธพจน์ว่า กระบวนการรับรู้ตั้งแต่ต้นจนถึงเวทนา เป็นลักษณะการบรรยายให้เห็นภาพความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยล้วน ๆ ยังไม่มีเรื่องตัวตนเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่กระบวนการที่รับช่วงต่อจากเวทนาไป จะมีคำว่า “บุคคล” เข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะเป็นผู้กระทำหรือผู้ทำหน้าที่เสวย (subject) และมีสิ่งที่ถูกกระทำหรือถูกเสวย (object) ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะกระบวนการรับรู้ถูกแทรกแซง (intrusion) ด้วยจิตสำนึกว่ามีตัวตน (ego-consciousness) ซึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลของกิเลสกลุ่มปัญจธรรมนั่นเอง^๗

^๖ม.ญ. (ไทย) ๑๒ / ๒๐๔ / ๒๑๓.

^๗David J. Kalupahana, Causality : The Central Philosophy of Buddhism (Honolulu: The University Press of Hawaii, 1975), p. 122.

แผนภูมิที่ ๔.๑ แสดงบทบาทของปัจจัยธรรมในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์

(พระมหาสมบุรณ์ พรรณา)^๔

จากแผนภูมิจะเห็นว่า กระบวนการหรือกระบวนการรับรู้โลกของมนุษย์ แบ่งเป็น 2 ช่วง โดยมีเวทนาเป็นจุดเชื่อมต่อ คือ ช่วงแรก ตั้งแต่อายตนะถึงเวทนา เป็นกระบวนการรับรู้บริสุทธิ กล่าวคือ เป็นตอนที่ค้นหา มานะ และทัญญู ยังไม่ได้เข้ามาร่วมแสดงบทบาท และช่วงที่สอง ตั้งแต่เวทนาถึงปัญจสัญญาสังขา เป็นกระบวนการรับรู้แบบเสพเสวยโลก กล่าวคือ เป็นช่วงที่ค้นหา มานะ และทัญญู เข้ามาแสดงบทบาทของการให้สังขาร (วิตักกะ+ปัญจะ) ประชุมแต่งสร้างสรรค์ข้อมูลที่สัญญากำหนดหมายไว้ให้แผกผันพิสดารออกไป ในช่วงการรับรู้แบบเสพเสวยโลกนี้ จะเห็นว่า มีตัวฉัน (อหังการ) เป็นศูนย์กลางในฐานะผู้เสวย และมีสิ่งที่ถูกเสวย (มมังการ) ทั้งนี้ก็เพราะว่ามีกิเลส 3 ตัว คือ ค้นหา มานะ และทัญญู เข้ามาแสดงบทบาทของการกระบวนการรับรู้โลกของมนุษย์นั่นเอง^๕

^๔ พระมหาสมบุรณ์ พรรณา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทัญญูในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒-๒๓.

การศึกษาวิเคราะห์คำสอนของพุทธปรัชญาเรื่องกระบวนการรับรู้โลกของมนุษย์พบว่า^{๑๐} ในเบื้องต้นพุทธปรัชญา มีความคิดเห็นสอดคล้องกับนักปรัชญาตะวันตกท่านหนึ่งคือ นอร์วูด รัสเซลล์ แฮนสัน (Noorwood Russell Hansan) ในข้อเสนอของเขาเรื่อง การพ่วงมากับทฤษฎีของการสังเกต (Theory-ladenness of observation) ทิศนะทางพุทธปรัชญาอธิบายว่า เมื่อมนุษย์รับรู้เหตุการณ์หรือสิ่งต่างๆ (โลกภายนอก) กระบวนการรับรู้ของมนุษย์จะไม่หยุดแค่ขั้นของผัสสะ (อายตนะภายใน+อายตนะภายนอก+วิญญาณ) เท่านั้น แต่ทว่ามนุษย์ยังได้ทำความเข้าใจสิ่งที่รับรู้เพิ่มเติมว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ในขั้นที่เรียกว่า “สัญญา” โดยการเทียบเคียงประสบการณ์ใหม่ที่เรารับรู้กับความรู้เดิมที่เราเก็บรวบรวมไว้ (ความรู้หรือทฤษฎีที่เรามีอยู่ก่อนแล้ว) และนั่นก็หมายความว่าความรู้ที่เราได้จากประสบการณ์ใหม่เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับ (ไม่เป็นอิสระ) กับความรู้เดิมที่เรามีอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้นการที่เราจะหมายรู้สิ่งที่เราเห็นหรือรับรู้ว่าเป็นอะไรนั้นก็ต้องขึ้นอยู่กับกรอบความรู้หรือความเชื่อบางอย่างซึ่งเป็นเรื่องของประสบการณ์ที่เรามีอยู่ก่อนแล้วอย่างไม่รู้ตัวจนเราไม่สามารถขจัดสิ่งเหล่านี้ออกไปรับรู้โลกภายนอกอย่างที่มีจริงได้ ความสามารถในการเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกของมนุษย์จึงมีข้อจำกัด

ถึงแม้ในเบื้องต้นพุทธปรัชญาจะเห็นด้วยว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์บางประการนั้น (การพ่วงมากับทฤษฎีของการสังเกต) ได้ทำให้ความสามารถในการเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกของมนุษย์มีข้อจำกัด แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเราศึกษาคำสอนที่อาจเรียกได้ว่าเป็นญาณวิทยาของพุทธปรัชญาทั้งระบบแล้ว เราจะพบว่าพุทธปรัชญายืนยันอย่างชัดเจนว่ามนุษย์สามารถเข้าถึงความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกภายนอกได้ โดยการฝึกฝนตนเองตามกระบวนการที่เรียกว่า “ไตรสิกขา”

การทำงานของกลุ่มปัญญาธรรม คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐินั้น จะทำงานประสานสัมพันธ์กันและเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน เพียงแต่ว่าตัวใดตัวหนึ่งจะแสดงออกมาเป็นตัวเด่นในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ส่วนตัวกิเลสที่เหลือนั้นจะคอยหนุนหลังอยู่ และเมื่อสาวลึกลงไปถึงรากฐานของความขัดแย้ง พบว่า ความยึดมั่นถือมั่นในทิฏฐิหรืออุดมการณ์ (Ideology) เป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกสุด ดังตัวอย่างที่ได้กล่าวไว้แล้ว ในกรณีการเกิดสงครามเย็นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ระหว่างค่ายมหาอำนาจ ๒ ค่าย คือ เสรีประชาธิปไตย กับคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นปัญหาความขัดแย้งครั้งยิ่งใหญ่ของโลก รากฐานที่มาของสงครามนั้นทำให้เห็น

^{๑๐} ไพรินทร์ กะทิพมราช, “พุทธปรัชญาเถรวาทกับปัญหาเรื่องความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒-๖๓.

การทำงานประสานสัมพันธ์ของกิเลสกลุ่มปัญญาธรรมได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ แกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกสุด เป็นเรื่องของความยึดมั่นถือมั่นในทิวฏฐิหรืออุมการณ การต่อสู้ช่วงชิงเพื่อให้ได้เป็นประเทศมหาอำนาจของโลก เป็นเรื่องของมานะ ส่วนการแย่งชิงผลประโยชน์เพื่อจะได้ครอบครองทรัพยากรของโลกให้ได้มากที่สุด เป็นเรื่องของตัณหา^{๑๑}

คำว่า “ทิวฏฐิ” ในฐานะเป็นกิเลสกลุ่มปัญญาธรรม คือ ตัณหา มานะ และทิวฏฐิ ในที่นี้ก็จะหมายถึงความเห็นผิดเหมือนกัน^{๑๒} หรือ “มิจฉาทิวฏฐิ” โดยเฉพาะความเห็นชนิดที่ยึดเอาอัตตาเป็นศูนย์กลาง เช่นเดียวกับในกรณีที่ใช้กล่าวถึงทิวฏฐิในพุทธศาสนา เช่น ลัทธิกฐุทั้ง 6 และทิวฏฐิ 62 แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “ทิวฏฐิ” ซึ่งเป็นศัพท์วิชาการทางพุทธศาสนา (technical term) นั้น ถูกใช้ในความหมายและขอบเขตที่กว้างขวางมาก บางครั้งอาจนำไปใช้ในความหมายกลาง ๆ เพื่อสื่อถึงระบบความคิดความเชื่อทั่ว ๆ ไป โดยไม่ได้ชี้ชัดลงไปว่าถูกหรือผิดก็ได้

ตามทัศนะของท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ซึ่งกล่าวไว้ว่า ทิวฏฐินี้เป็นตัวกำหนดความเป็นไปในชีวิตของมนุษย์และคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยมอย่างไร ก็คิด การ พุดจาตั้งสอนชักชวนกัน และทำการต่าง ๆ ไปตามที่เชื่อที่เห็นที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นมิจฉาทิวฏฐิ การดำริ พุดจา และทำการ ก็ดำเนินไปในทางผิดเป็นมิจฉาไปด้วย ถ้าเป็นสัมมาทิวฏฐิ การดำริ การพุดจา และการกระทำต่าง ๆ ก็ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเป็นสัมมาไปด้วย^{๑๓} หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ทิวฏฐินั้นเป็นกรรมชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “มโนกรรม” นั่นเอง เป็นพลังขับเคลื่อนชีวิตและสังคมของมนุษย์ ซึ่งมีผลรุนแรงกว้างขวางที่สุด เพราะแสดงบทบาทชี้นำ และบงการอยู่เบื้องหลังกรรมชนิดอื่น ๆ

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา กล่าวว่า ไม่มีขณะใดเลยที่บุคคลผู้ยังมีกิเลสจะเป็นอยู่โดยปราศจากทิวฏฐิ ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสที่ว่า “ใครจะพุดว่า ตนไม่มีปัญหาอะไรเกี่ยวกับเรื่องทิวฏฐินี้เป็นไปไม่ได้ เพราะโดยแท้จริงแล้ว คนเราที่เป็นอยู่กันนี้ ล้วนแต่อยู่ด้วยทิวฏฐิด้วยกันทั้งนั้น”^{๑๔} โดยทิวฏฐิที่ยึดถืออยู่นั้นอาจจะเป็นสัมมาหรือมิจฉาก็ได้ อาจจะทำออกมาในรูปของคำนิยม

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ , (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๘.

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาคร อังกฤษ-ไทย ,(กรุงเทพมหานคร: หจก. อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๖.

^{๑๓}พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม , (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๒๓.

^{๑๔}พุทธทาสภิกขุ, ความเป็นเจ้าโลก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘), หน้า ๕๒.

ความเชื่อ แนวคิดทฤษฎี หรืออุดมการณ์ก็ได้ ดังนั้น เมื่อพูดถึงพลังที่ขับเคลื่อน พระพุทธศาสนา จึงให้น้ำหนักไปที่ทฤษฎีมากกว่าพลังตัวอื่น ๆ เพราะทฤษฎีเป็นรากฐานที่จะนำไปสู่ความเจริญหรือความเสื่อม และเป็นตัวชี้ขาดในเบื้องต้นด้วยว่าชีวิตและสังคมจะได้รับคุณค่าสูงสุดตามที่มุ่งหวังไว้หรือไม่ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นเหมือนสัมมาทิฏฐินี้”^{๑๕} และพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นเหมือนมิจฉาทิฏฐินี้”^{๑๖}

เมื่อผู้วิจัยศึกษามาถึงจุดนี้ แล้วพบว่า เหตุหรือรากเหง้าของการเกิดปัญหาความขัดแย้งคือ ความยึดมั่นถือมั่นในทฤษฎีหรืออุดมการณ์ ซึ่งเป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกสุด เพราะฉะนั้นในการจัดการปัญหาของความขัดแย้ง ตามหลักคิดในการแก้ปัญหาทางพระพุทธศาสนา “อะไรเกิดที่เหตุ ก็ให้ดับที่เหตุนั้น” นั่นคือ ทำอย่างไรที่จะทำให้ทฤษฎีหรืออุดมการณ์ซึ่งเป็น “มิจฉาทิฏฐิ” นั้นเปลี่ยนเป็น “สัมมาทิฏฐิ” และสัมมาทิฏฐินี้เองที่จะนำไปสู่ภาวะไร้ความขัดแย้ง

๔.๑.๒ สัมมาทิฏฐิ : ภาวะไร้ความขัดแย้ง

“สัมมาทิฏฐิ” มีความหมายอย่างไร ในพระไตรปิฎก คำที่ใช้เป็นไวพจน์ (synonym) ของสัมมาทิฏฐิโดยตรงมีน้อย เท่าที่ปรากฏ เช่น ในสัมมาทิฏฐิสสูตร ท่านพระสารีบุตรใช้คำว่า “ทิฏฐิที่ดำเนินไปตรง (อุชุกตา)”^{๑๗} และคัมภีร์อรรถกถาได้ขยายความต่อไปว่า “ความเห็นที่ตรงด้วยประเสริฐด้วย จึงชื่อว่า สัมมาทิฏฐิ”^{๑๘} ท่านพุทธทาสภิกขุให้ความหมายของสัมมาทิฏฐิว่า คือ ความเห็นชอบ หรือความเห็นที่ถูกต้อง คำว่า “เห็น” ในที่นี้ไม่ใช่เห็นด้วยตา แต่เห็นด้วยใจ เรียกก่าย ๆ ว่า ความเข้าใจที่ถูกต้อง ความรู้ที่ถูกต้อง ความเชื่อที่ถูกต้องหรือความรู้สึกลึกซึ้งที่ถูกต้องนั่นเอง^{๑๙} และสัมมาทิฏฐินี้เอง จะเป็นตัวแสดงบทบาทหน้ากระบวนการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา ซึ่งจะต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กันทั้ง ๓ ด้าน เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องกัน คือ ทั้งทางด้านศีล (อริศีลสิกขา) ด้านจิตใจ (อริจิตตสิกขา) และด้านปัญญา (อริปัญญาสิกขา) จัดเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตของ

^{๑๕} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐ / ๒๕๕ / ๓๘.

^{๑๖} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐ / ๒๕๘ / ๓๘.

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๘๕ / ๖๓.

^{๑๘} ม.ม.อ. (บาลี) ๑ / ๘๕ / ๒๐๕.

^{๑๙} พินิจ รักทองหล่อ, ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕๓ .

มนุษย์อย่างบูรณาการ ที่จะนำไปสู่พฤติกรรม ความประพฤติที่ดีงาม ทำให้สังคม และประเทศชาติมีความสงบสุขได้

ในการสร้างเหตุปัจจัยเพื่อการเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฏฐินั้น จะเน้นความสมดุลของปัจจัยทั้ง ๒ ด้าน คือ ทั้งปัจจัยภายนอก (external factor) และปัจจัยภายใน (internal factor) ปัจจัยภายนอกเรียกว่า “ปรโตโมสะ” ส่วนปัจจัยภายในเรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ ๒ อย่างนี้ ปัจจัย ๒ อย่าง อะไรบ้าง คือ ปรโตโมสะ และโยนิโสมนสิการ”^{๒๐}

๑) **ปรโตโมสะ หรือ กัลยาณมิตร** การสร้างสัมมาทิฏฐิด้วยปัจจัยภายนอก แปลตามศัพท์ว่า เสี่ยงจากผู้อื่นหรือเสี่ยงจากภายนอก มีความหมายครอบคลุมถึงสภาพแวดล้อมภายนอกทุกประเภทที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิตของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นคำแนะนำสั่งสอน การโฆษณาประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสาร คำอธิบายชี้แจง ตลอดจนการเรียนรู้ และการเลียนแบบจากแหล่งภายนอกต่าง ๆ อาจเรียกว่า ปัจจัยทางสังคม หรือกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมก็ได้ (socialization) โดยแหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้ เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ มิตรสหาย คนมีชื่อเสียงในสังคม สื่อมวลชนทุกแขนง ตลอดจนสถาบันศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น^{๒๑} ในที่นี้หมายเอาเฉพาะปรโตโมสะที่เป็นความรู้เกี่ยวกับโลกและชีวิตในทางถูกต้องดีงามเท่านั้น โดยเฉพาะปรโตโมสะที่เป็นบุคคล หรือที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร”

กัลยาณมิตร ได้แก่ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ดีงาม พร้อมทั้งจะแนะนำสั่งสอนชี้แจงชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นแบบอย่างที่ดีให้ผู้อื่นได้ดำเนินตามอย่างถูกต้อง^{๒๒} บางครั้งเรียกว่า “บัณฑิต” หรือ “สัตบุรุษ” การได้เสวนาหรือได้สมาคมกับกัลยาณมิตร นับว่าเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลสูงมากต่อการพัฒนาชีวิตของบุคคล ดังจะเห็นได้จากข้อความในมงคลสูตร พระพุทธองค์ได้สรรเสริญการคบบัณฑิตว่าเป็นมงคลอันสูงสุดเลยทีเดียว^{๒๓} นอกจากนั้น ยังมีพุทธพจน์ที่ยกย่องการมีกัลยาณมิตรว่ามีประโยชน์เหนือกว่าปัจจัยภายนอกด้านอื่น ๆ ดังข้อความที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระเสขะยังไม่บรรลู่...เราไม่เห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นใดที่จะมีประโยชน์มากเหมือนความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรนี้เลย”^{๒๔} ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านพุทธโฆษาจารย์ ได้ยกตัวอย่าง

^{๒๐}ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๔๕๒ / ๔๕๑.

^{๒๑} พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), **ปรัชญาการศึกษาไทย**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗๒.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๖๒๑.

^{๒๓} จ.ธ. (ไทย) ๒๕ / ๓ / ๗.

^{๒๔} จ.ธ. (ไทย) ๒๕ / ๑๗ / ๓๖๑.

บุคคลที่ถือว่าเป็นกัลยาณมิตร เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ครู อาจารย์ และท่านผู้เป็น พหูสูตทางปัญญาสามารถสั่งสอนแนะนำและเป็นที่ปรึกษาได้ แม้จะอ่อนวัยกว่าก็ตาม^{๒๕}

สรุปได้ว่า องค์ประกอบภายนอก หรือ ปรโตโมสะ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิด สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นตัวแสดงบทบาทนำกระบวนการพัฒนาตนเองอย่างบูรณาการ ที่จะนำไปสู่ แนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ในทางตรงกันข้าม ถ้าปัจจัยภายนอกที่เราได้รับมาไม่เป็นไป ในทางถูกต้องและดีงาม การจัดการปัญหาความขัดแย้งนั้น อาจจะคลี่คลายลงได้ยาก ตัวอย่างเช่น เมื่อมีเหตุการณ์ของความขัดแย้งเกิดขึ้น ถ้าเราได้รับปัจจัยภายนอก เช่น ข้อมูลข่าวสารที่ไม่ดีไม่ ถูกต้องเป็นข้อมูลที่บิดเบือนไปจากความจริง เป็นข้อมูลที่ยุแหย่ให้เกิดความแตกแยก หรือผู้ที่ให้ คำปรึกษาไม่มีคุณสมบัติของกัลยาณมิตร ก็อาจจะชักจูงให้ให้มีการตอบโต้ในลักษณะที่ก่อให้เกิด ความรุนแรงขึ้นได้

อย่างไรก็ตาม แม้องค์ประกอบภายนอก หรือ ปรโตโมสะ จะสามารถเป็นปัจจัยให้เกิด สัมมาทิฐิ แต่ก็ยังเป็นสัมมาทิฐิที่อยู่ในขั้นของศรัทธา คือ มีศรัทธาคอยหนุนหลังอยู่^{๒๖} ถ้าหยุดไว้ เพียงแค่นี้โดยไม่มีปัจจัยภายในเข้ามาเสริมหรือมารับช่วงต่อ กระบวนการพัฒนาก็จะไม่ตลอดรอด ฝั่ง ไม่ถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพราะเมื่ออยู่เพียงแค่นี้ขั้นศรัทธา ตัวผู้มีศรัทธานั้นก็ ยังขึ้นต่อกัลยาณมิตร คอยพึ่งอาศัยครูอาจารย์ พฤติกรรมก็ยังอยู่ในลักษณะของการทำตามหรือ เลียนแบบ ทางแก้คือต้องพยายามหาทางเชื่อมโยงให้ก้าวเข้าสู่องค์ประกอบภายในให้ได้ นั่นคือ โยนิโสมนสิการ

๒) โยนิโสมนสิการ(internal factor) การสร้างสัมมาทิฐิด้วยวิธีการแห่งปัญญา เมื่อ วิเคราะห์โดยรูปศัพท์ คำว่า “โยนิโสมนสิการ” ประกอบด้วย โยนิโส + มนสิการ โยนิโส มาจาก คำว่า “โยนิ” แปลว่าต้นเหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ส่วนคำว่า “มนสิการ” แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนี้ถึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมสองคำเข้าด้วยกัน มักแปลสับสนๆ กันมาว่า การทำในใจโดย แยกกาย^{๒๗} หมายถึง การใช้ความคิดดูวิธี คิดอย่างมีระเบียบ คิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอา ความรู้สึกด้วยคัมภีร์หาอุปาทานของตนเข้าจับ^{๒๘} โยนิโสมนสิการจัดเป็นองค์ประกอบภายใน ซึ่งถือว่า

^{๒๕} วิชา. ๑ / ๑๒๓-๑๒๕.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๔๔.

^{๒๗} พระเทพเวที(ประยูร ชาญโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ปัญญา, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑.

^{๒๘} พระราชมุนี(ประยูร ชาญโต), ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า ๑๗๒.

มีความสำคัญอย่างมากต่อการเกิดขึ้นของสัมมาทิฐิ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันทิ ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้น”^{๒๕}

โดยสรุป กระบวนการพัฒนาชีวิตของมนุษย์อย่างบูรณาการ ที่จะนำไปสู่พฤติกรรมความประพฤติที่ดีงาม ทำให้สังคม และประเทศชาติมีความสุขได้นั้น มนุษย์ต้องสร้างเสริมกระบวนการทางความคิดโดยอาศัยสัมมาทิฐิก่อน ซึ่งปัจจัยที่ก่อให้เกิดสัมมาทิฐินั้น มี ๒ ด้านคือ ปรโตโฆษะ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก โดยสรุปนั้นหมายถึง การได้ศึกษาหาความรู้ การรับฟังข้อมูลข่าวสารต่างๆจากภายนอก ที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ เช่น การฟังธรรม การอ่านหนังสือ หรือการได้ปรึกษาหารือกับบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร และโยนิโสมนสิการซึ่งเป็นปัจจัยภายใน ซึ่งปรโตโฆษะนั้นจะเป็นฐานหรือองค์ประกอบที่สำคัญ ในการที่จะทำให้เกิดโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นปัจจัยภายในการสร้างสัมมาทิฐิ ในการที่จะก่อให้เกิดวิถีคิดที่ถูกต้อง ซึ่งเปรียบเสมือนรากเหง้าแห่งการปลูกเราให้เกิดการพัฒนาและการเรียนรู้ เป็นการหล่อหลอมจิตใจเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมทั้งหลายให้เกิดขึ้น

สัมมาทิฐินั้นเป็นตัวแสดงบทบาทนำกระบวนการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา ซึ่งจะต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กันทั้ง ๓ ด้าน เป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลกัน คือ ทั้งทางด้านศีล (อริศีลสิกขา) ด้านจิตใจ (อริจิตตสิกขา) และด้านปัญญา (อริปัญญาสิกขา) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความเชื่อว่า ถ้าเราได้พัฒนาชีวิตได้ครบถ้วนตามสิกขาสามประการนี้ เราก็จะมีชีวิตที่สงบไม่สร้างปัญหาความเดือดร้อนทั้งแก่ตนและสังคม สังคมซึ่งประกอบด้วยหน่วยย่อยที่มีคุณภาพเช่นนี้ ย่อมสงบสุข มั่นคงปราศจากความขัดแย้ง

จากแนวคิดของการจัดการความขัดแย้งเชิงพุทธที่ผู้วิจัยได้นำเสนอดังกล่าว สรุปได้ว่าประเด็นที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้ง คือ ปัจจัยแห่งการสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นกับตัวเราที่อาจเป็นหนึ่งในคู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง และนี่เองเป็นคำตอบ หรือกุญแจสำคัญที่จะมาไขคำตอบในการกระบวนการของการไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ถ้าเราย้อนกลับมาพิจารณาถึงความหมายของการไกล่เกลี่ย (Mediation) ที่กล่าวไว้ว่า เป็นกระบวนการระงับข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้ง โดยจะต้องมีบุคคลที่สามหรือคนกลาง มาทำหน้าที่เป็นผู้เสนอแนะ แนวทางในการแก้ไขปัญหา ประโยชน์และหนทางที่จะเป็นไปได้มากที่สุดให้แก่คู่กรณี นั่นคือ บุคคลที่สาม หรือคนกลาง กำลังทำหน้าที่เป็นปัจจัยภายนอก คือ “กัลยาณมิตร” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญแห่งการสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นกับคู่กรณี เพราะคู่กรณีจะได้รับฟังข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ ตามหลัก

^{๒๕} ส.ม. (ไทย) ๑๕/ ๕๕ /๔๔.

พระพุทธศาสนา จากบุคคลที่สามที่เป็นกัลยาณมิตรในการนำมาคิดพิจารณา เพื่อให้สามารถบรรลุข้อตกลง และขจัดความขัดแย้งลงได้ โดยความสมัครใจของคู่กรณีเองทั้งสองฝ่าย ซึ่งก็หมายถึงว่า คู่กรณีนั้นต้องเกิดความเห็นชอบยอมรับ คิดพิจารณาได้ด้วยตนเอง นั่นก็คือ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายเกิด “โยนิโสมนสิการ” ซึ่งเป็นการครบกระบวนการของปัจจัยแห่งการสร้างสัมมาทิฐิ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการไกล่เกลี่ย คือ การรักษาสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีและก่อให้เกิดบรรยากาศที่ดีขึ้นทั้งสองฝ่าย สรุปได้เป็นแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๒ แสดงแนวคิดการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ (ผู้วิจัย)

๔.๒ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก

ในหัวข้อผู้วิจัยจะทำการการศึกษาวิเคราะห์กรณีความขัดแย้งที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก โดยมีการจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง และพระพุทธเจ้าทรงดำรงฐานะเป็นคนกลาง หรือผู้ไกล่เกลี่ย ซึ่งเป็นการศึกษาทั้งหมด ๓ กรณี ดังนี้ คือ กรณีความขัดแย้งของพระภิกษุชาวโกสัมพี กรณีแย่งชิงทรัพย์ากรน้ำระหว่างสาकขวงศ์และโกถิยวงศ์ และกรณีความขัดแย้งทางเชื้อชาติระหว่างเจ้าสาคยะ และ เจ้าชายวิฑูฑะ ในการศึกษาวิเคราะห์ความขัดแย้งแต่ละกรณี ผู้วิจัยจะทำการศึกษาใน ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรก จะเป็นการวิเคราะห์องค์ประกอบของความขัดแย้ง ขั้นตอนที่สอง เป็นการวิเคราะห์บุคคลที่เกี่ยวข้อง และ ขั้นตอนสุดท้าย เป็นการวิเคราะห์กลยุทธ์การเจรจาไกล่เกลี่ยในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

๔.๒.๑ กรณีของพระภิกษุชาวโกสัมพี

ความขัดแย้งของพระภิกษุในเมืองโกสัมพีนัน เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางพระวินัยที่ว่าด้วย “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจาก “โกสัมพีศึกษา” พบว่า หลังจากที่พระธรรมกถึกได้เข้าห้องสุขาเพื่อทำภารกิจส่วนตัวเมื่อออกมาจากห้องน้ำ

แต่เมื่อพระวินัยธรได้เข้าไปในห้องน้ำคราวหลัง กลับพบว่า พระธรรมกถึกเมื่อชำระกายแล้วเหลือน้ำเอาไว้ในกระบาย ซึ่งพระวินัยธรก็ได้ชี้ให้เห็นว่า การกระทำดังกล่าวนั้นผิดวินัย^{๑๐} พระธรรมกถึกก็บอกว่าท่านไม่ทราบข้อเท็จจริงดังกล่าว แต่ก็ไม่ได้บอกว่า ท่านมีเจตนาที่จะเหลือน้ำเอาไว้หรือไม่ ถึงกระนั้น เมื่อพระธรรมกถึกได้รับการแนะนำว่าการกระทำดังกล่าวผิดตามที่พระวินัยธรมอบอก ท่านก็ยินดีปลงอาบัติ ประเด็นก็คือ พระวินัยธรเป็นผู้สรุปเอาเองว่า การไม่ทราบก็ดี ผนวกกับการไม่ตั้งใจก็ดี ไม่จัดว่าเป็นอาบัติ และไม่จำเป็นที่จะต้องปลงอาบัติ

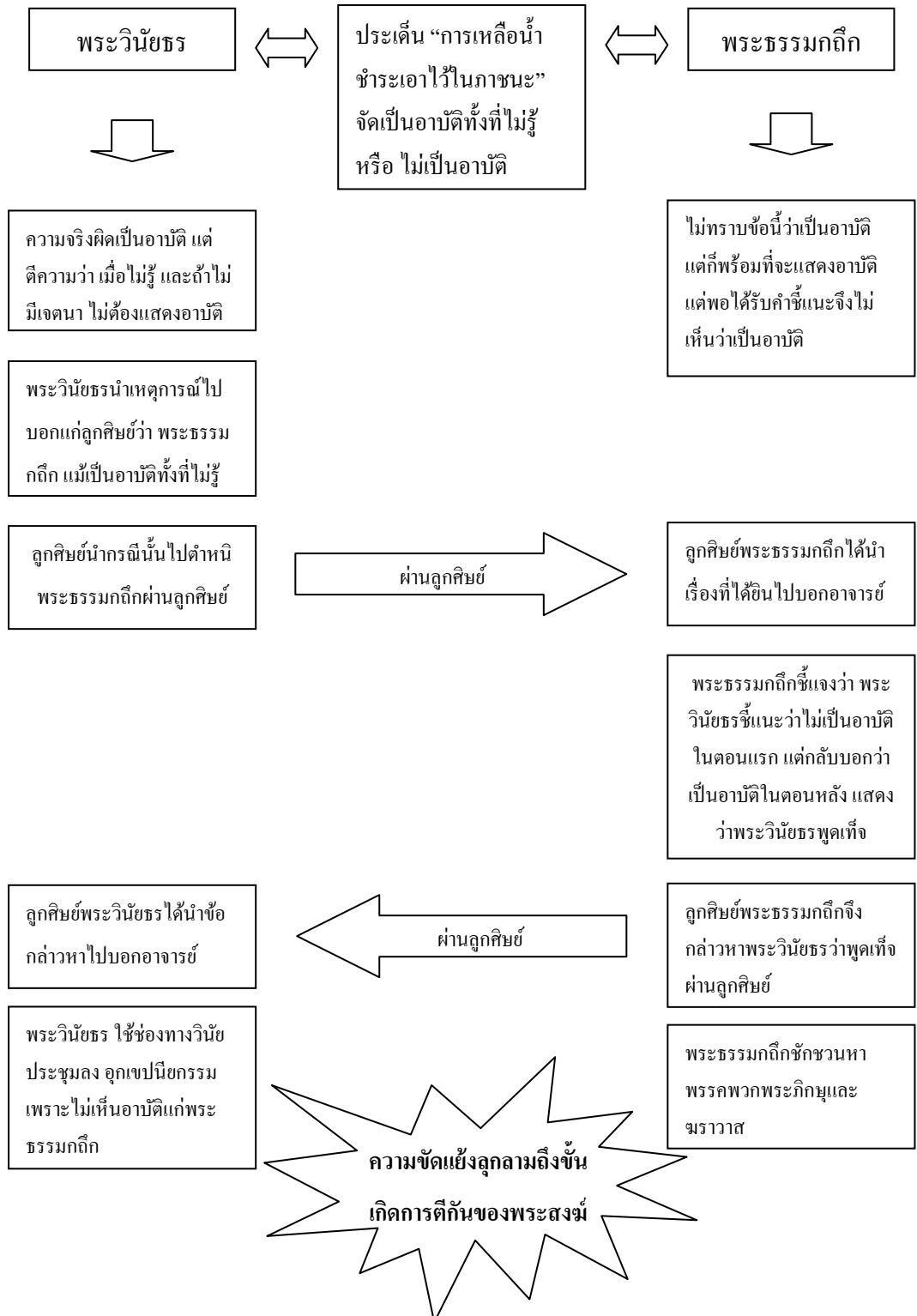
แต่สิ่งที่ทำให้สถานการณ์เลวร้ายก็คือ การที่บรรดาลูกศิษย์ของพระวินัยธร ต้องการที่จะตำหนิ หรือสร้างมลทินให้แก่พระธรรมกถึก จึงพยายามพาดพิงในเชิงของการสร้างความเสียหายให้แก่อาจารย์ และลูกศิษย์ว่า “พระธรรมกถึกรูปนี้ ต้องอาบัติก็ไม่รู้” ในขณะเดียวกันเมื่อลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกนำประเด็นดังกล่าวมาบอก ท่านจึงเกิดความรู้สึกว่า พระวินัยธรได้ประจาน และใส่ความตัวท่าน ทั้งที่ได้คุยกันแล้วว่า ไม่เป็นอาบัติ ปัญหาความขัดแย้งจึงได้เกิดขึ้นและบานปลายออกไป พระธรรมกถึกจึงตั้งข้อหาทางวินัยแก่พระวินัยธรว่า “พุดมฺสา”^{๑๑} ลูกศิษย์ของท่านจึงนำประเด็นนี้ไปขยายผล โดยการโจมตีพระวินัยธรว่า “เล่าความเท็จ” ความขัดแย้งดังกล่าวได้ขยายวงออกไปเรื่อย ๆ ซึ่งพระวินัยธรได้อาศัยช่องทางดังกล่าวลง “อุกเขปนียกรรม”^{๑๒} พระธรรมกถึก ด้วยเหตุนี้ สถานการณ์ความขัดแย้งจึงได้ “แตกตัว” และขยายวงออกไปอย่างต่อเนื่อง นำเสนอได้ดังแผนภูมิที่ ๔.๓

^{๑๐} พระภิกษุไม่พึงเหลือน้ำที่จากการใช้ชำระเอาไว้ในกระบาย เพราะหากรูปใดเหลือน้ำเอาไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๗๔/๒๔๓.

^{๑๑} “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเท็จทั้งที่รู้”, วิ.ม. (ไทย) ๒/๑๘๖.

^{๑๒} กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงขกเสียด หมายถึง วิธีการลงโทษที่สงฆ์กระทำแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้ว ไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ หรือไม่ยอมทำคืนอาบัติ หรือมีความเห็นชั่วร้าย (ทิฎฐิบาป) ไม่ยอมสละซึ่งเป็นทางเสียสละสามัญญดา หรือ ทิฎฐิสามัญญดา โดยขกเธอเสียจากการสมโภคกับสงฆ์ คือ ไม่ให้จันร่วม ไม่ให้อยู่ร่วม ไม่ให้มีสิทธิเสมอกับภิกษุทั้งหลาย พุดง่าย ๆ ว่า ถูกตัดสิทธิแห่งภิกษุชั่วคราว ที่มาจาก พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕๘.

แผนภูมิที่ ๔.๓ แสดงพัฒนาการความขัดแย้งกันเองของพระภิกษุชาวโกสัมพี

๔.๒.๑.๑ วิเคราะห์องค์ประกอบของความขัดแย้ง (Analysis of Key Conflict Factors)

๑) องค์ประกอบเชิงประจักษ์ (Proximate Conflict Factors)

ในกรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของพระภิกษุชาวโกสัมพี เราสามารถวิเคราะห์ได้ว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๓ ด้าน คือ ด้านสังคม ด้านการบริหารการปกครอง และ ด้านความมั่นคง ซึ่งองค์ประกอบด้านสังคมนั้น ความขัดแย้งได้เกิดขึ้นใน ๒ ระดับ คือ ในระดับอาจารย์ที่เป็นหัวหน้าของแต่ละฝ่าย อันได้แก่ พระวินัยธร และ พระธรรมกถึก อีกระดับหนึ่งเป็นระดับของฝ่ายที่สนับสนุน ซึ่งรวมทั้งลูกศิษย์ ที่เป็นทั้งพระภิกษุ พระภิกษุณี โยมอุปัฏฐาก ฆราวาส และยังแผ่ขยายไปยังกลุ่มของเทวดา ตามหลักฐานที่ปรากฏ ซึ่งจะอธิบายดังต่อไปนี้

(๑) ด้านสังคม

- ระดับหัวหน้า

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีมูลเหตุจากระดับของพระอาจารย์ที่เป็นหัวหน้าของทั้ง ๒ ฝ่าย คือ พระวินัยธรที่เป็นหัวหน้ากลุ่มพระสงฆ์ที่ศึกษาทางด้านพระวินัย และพระธรรมกถึกที่เป็นหัวหน้ากลุ่มของพระสงฆ์ที่ศึกษาทางด้านพระสูตร จากกรณีที่วันหนึ่งพระธรรมกถึกได้เข้าห้องสุขาเพื่อทำภารกิจส่วนตัว ชำระกายแล้วเหลือน้ำเอาไว้ในภาชนะ เมื่อพระวินัยธรได้เข้าไปในห้องน้ำครวหลัง พบเห็นการเหลือน้ำเอาไว้ในภาชนะ ซึ่งการเหลือน้ำเอาไว้ในภาชนะนั้น ในทางพระวินัยนั้นถือว่าเป็นอาบัติ พระธรรมกถึกไม่รู้ถึงกฎข้อนี้ และยังได้กล่าวว่าจะแสดงอาบัติด้วยถ้ามีอาบัติ แต่พระวินัยธรได้กล่าวตอบว่า ถ้าพระธรรมกถึกไม่มีเจตนา ก็ไม่อาบัติ ซึ่งทำให้พระธรรมกถึกเชื่อตามพระวินัยธร ว่าไม่อาบัติจึงไม่แสดงอาบัติในวันนั้น

- ระดับกลุ่มผู้สนับสนุน

เหตุการณ์ดูเหมือนว่าจะจบลงด้วยความเข้าใจทั้งสองฝ่ายในระดับพระหัวหน้า แต่กลับเป็นว่าเหตุการณ์ในวันนั้นได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งซึ่งได้ขยายวงกว้างไปยังกลุ่มผู้สนับสนุนในเวลาต่อมา เมื่อพระวินัยธร ได้นำเรื่องนี้ไปเล่าให้กับลูกศิษย์ตนเองฟังว่า พระธรรมกถึกรูปนี้ แม้ต้องอาบัติก็ไม่รู้ ลูกศิษย์ของพระวินัยธรเมื่อได้ฟังดังนั้น ก็ได้ไปกล่าวต่อกับลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกว่า “พระอาจารย์ของพวกท่าน แม้ต้องอาบัติแล้วก็ยังไม่ว่าว่าเป็นอาบัติ”

ความดังกล่าวได้รู้ถึงหูของพระธรรมกถึก เมื่อลูกศิษย์ตนเองนำความนั้นมาบอก พระธรรมกถึกจึงเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นว่า สิ่งที่พระวินัยธรพูดกับท่านต่อหน้า และสิ่งที่พระวินัยธรพูดกับเหล่าศิษย์นั้นไม่ตรงกัน คือ พระวินัยธรแนะนำว่าไม่เป็นอาบัติในตอนแรก แต่กลับบอกว่าเป็นอาบัติ

ในตอนหลัง จึงได้ตั้งข้อหาทางวินัยแก่พระวินัยธรว่าพูดเท็จ ลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกจึงได้นำเรื่องนี้ไปโจมตีกลับต่อลูกศิษย์ของพระวินัยธรว่า “พระอาจารย์ของพวกท่าน พูดความเท็จ” ในทำนองเดียวกัน ความนี้ก็รู้ถึงหูของพระวินัยธร โดยผ่านทางลูกศิษย์ ซึ่งในการตอบโต้กันกลับไปกลับมาก็ได้ก่อให้เกิดความเกลียดชังกันและต่างฝ่ายต่างหาหนทางที่จะแก้แค้น ได้ตอบไปมาทั้งฝ่ายพระวินัยธร และพระธรรมกถึก จนนำไปสู่อารมณ์ที่รุนแรงก้าวร้าวของฝ่ายลูกศิษย์ ความขัดแย้งจึงได้ทวีเป็นความรุนแรงเกิดขึ้นในที่สุด

(๒) ด้านการบริหารปกครอง

ความขัดแย้งดังกล่าวได้ขยายวงออกไปเรื่อย ๆ ในระดับหัวหน้าทั้งฝ่ายพระวินัยธรและพระธรรมกถึก ได้ใช้กลยุทธ์ในเชิงการบริหารปกครอง หาพรรคพวกสนับสนุนตนเอง โดยฝ่ายพระวินัยธร ได้เรียกประชุมผู้สนับสนุนฝ่ายตน และได้ใช้ช่องทางทางพระวินัยลงอุกเขปนิยกรรม เพราะไม่เห็นอาบัติ แก่พระธรรมกถึก ทางฝ่ายพระธรรมกถึกเองก็ออกหาพวก ทั้งในหมู่พระภิกษุและฆราวาสที่ท่านเคยสอนธรรม โดยท่านได้แพร่ข่าวออกไปและส่งทูตไปตามสำนักสงฆ์ต่าง ๆ ในชนบทที่เป็นเพื่อนเคยคบกันมา บอกว่าท่านถูกกล่าวหาโดยไม่เป็นธรรม ขอให้ท่านทั้งหลายมาเป็นพวกของท่านด้วย ด้วยเหตุนี้พระธรรมกถึกจึงได้พระภิกษุชาวชนบทที่เป็นเพื่อนเคยคบกันมาเป็นพวกมากมาย และยังได้พวกจากฆราวาสที่ท่านสอนธรรมอีกด้วย

(๓) ด้านความมั่นคง

ดังนั้นจากสถานการณ์ความขัดแย้งที่ได้ขยายวงกว้างออกไป ทำให้เมืองโกสัมพีเกิดความระส่ำระสาย ขาดความมั่นคง โดย มีการแตกแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย นับตั้งแต่พวกอุปัฏฐากผู้ถวายบิณฑบาต ก็แบ่งเป็นสองฝ่าย พวกพระภิกษุณีผู้รับ โอวาทที่ดี หรือแม้แต่พวกเทวดาที่เป็นเพื่อนคบหากี่ดี ก็แบ่งเป็นสองฝ่าย ตลอดจนพรหมโลกก็โกลาหลก็ก้องเป็นเสียงเดียวในความขัดแย้งครั้งนี้ จนกระทั่งเกิดสถานการณ์ความรุนแรง มีการแสดงกายกรรม วจีกรรม ที่ไม่สมควรต่อกันและกัน จนถึงขั้น ฆูตริ่งกัน ใน โรงอาหาร ในละแวกบ้าน นับว่าเป็นการใช้ความรุนแรงเข้าจัดการความขัดแย้ง

๒) องค์ประกอบที่เป็นรากเหง้า (Structural Conflict Factors)

ในขั้นตอนนี้จะเป็นการวิเคราะห์องค์ประกอบของความขัดแย้ง ในระดับที่ลึกลงไปว่า องค์ประกอบอะไรบ้างที่เป็นน่าจะเป็นสาเหตุรากเหง้า หรือมีความเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งเชิงประจักษ์ จากการวิเคราะห์ความขัดแย้งเชิงประจักษ์ ที่มีองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านสังคม ด้านการบริหารปกครอง และด้านความมั่นคงนั้น น่าจะมีสาเหตุ หรือส่วนที่เกี่ยวข้องจาก

องค์ประกอบที่เป็นรากเหง้า ทั้งในระดับหัวหน้า คือ พระวินัยธร และพระธรรมกถึก และ ในระดับผู้สนับสนุนทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

(๑) ทิฏฐิ และ มานะ

จากจุดเริ่มต้นของสถานการณ์ความขัดแย้งจนไปถึงความรุนแรงที่เกิดขึ้น น่าจะมาจากความมีทิฏฐิ และ มานะในด้วระดับหัวหน้าทั้งของพระวินัยธร และ พระธรรมกถึก เป็นประเด็นหนึ่ง อีกประเด็นหนึ่ง น่าจะมาจาก การสื่อสาร และการฟังความผ่านบุคคลอื่น จะเห็นได้ว่า ทั้งพระวินัยธร และ พระธรรมกถึก มี ทิฏฐิ และ มานะ ในการที่ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมหันหน้าเข้าหากัน ในการที่จะหาหนทางในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จนนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าทั้งฝ่ายพระวินัยธร และ พระธรรมกถึก ต่างก็มีความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเองเป็นฝ่ายถูก มีจุดยืนของตัวเอง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในความมีมานะของทั้ง ๒ ฝ่าย ที่อยากจะเด่นเหนือกว่าอีกฝ่าย ทางฝ่ายพระวินัยธรที่มีความเชี่ยวชาญในด้านพระวินัย ส่วนพระธรรมกถึกที่มีความเชี่ยวชาญในด้านพระสูตร โดยพระวินัยธรเองได้ยืนยันในภายหลังว่า พระธรรมกถึกต้องอาบัติแล้วยังไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ จนนำไปสู่ การลงอุกเขปนิยกรรม เกิดความแตกแยกของพระสงฆ์ ในฝ่ายพระธรรมกถึกก็ได้ประกาศว่า ท่านได้ถูกกล่าวหาโดยไม่เป็นธรรม เพราะพระวินัยธรนั้นพูดความเท็จ ว่า พระวินัยธรแนะนำท่านไม่เป็นอาบัติในตอนแรก เพราะไม่ได้มีเจตนาในการหลอมน้ำไว้ในภาชนะ แต่กลับมายอมรับว่าเป็นอาบัติในตอนหลัง พระธรรมกถึกจึงได้ออกหาพวกให้สนับสนุนตนเอง จากพระภิกษุและฆราวาสที่ท่านเคยสอนธรรม รวมทั้งพระภิกษุชาวชนบทที่เป็นเพื่อนเคยคบกันมา

(๒) การตีความและการแปรผลข้อมูล

จากการวิเคราะห์เหตุการณ์ความขัดแย้งเชิงประจักษ์ จะเห็นได้ว่า อีกประเด็นหนึ่งที่ น่าจะเป็นสาเหตุของความขัดแย้งน่าจะมาจากการที่พระวินัยธร และ พระธรรมกถึก ได้รับฟังข้อมูลข่าวสารโดยผ่านทางลูกศิษย์ของแต่ละฝ่าย ซึ่งข้อมูลหรือข้อเท็จจริงนี้ ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้ง ซึ่งเหตุปัจจัยหลัก ที่ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงนำมาซึ่งความขัดแย้งก็เพราะว่าการตีความ การแปรผลข้อมูล และการสื่อสารที่ผิดแผกแตกต่างออกไปจากข้อเท็จจริง ซึ่งอาจจะเกิดการไม่ยอมรับ และมองว่าข้อมูลดังกล่าวนั้นอาจจะไม่ใช่ข้อมูลที่แท้จริงก็ได้ ซึ่งในกรณีความขัดแย้งกันเองของพระภิกษุชาวโกสัมพีนี จัดได้ว่า เป็นแนวคิดของการตีความข้อมูลหรือข้อเท็จจริงเป็นที่มาของความขัดแย้ง ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่า เรื่องกรณีความขัดแย้งกันเองของพระภิกษุชาวโกสัมพีนี

ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค โกสัมพิกขันธกะ ได้แสดงเหตุแห่งความแตกสามัคคี ๑๘ ประการ อันเป็นลักษณะของอรรคมวาทีบุคคล คือ^{๓๓}

- (๑) แสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าเป็นธรรม
- (๒) แสดงสิ่งที่เป็นธรรมว่าเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ธรรม
- (๓) แสดงสิ่งที่มีใช้วินัยว่า เป็นวินัย
- (๔) แสดงวินัยว่า มิใช่วินัย
- (๕) แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้ภายิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตได้ภายิตไว้ ได้กล่าวไว้
- (๖) แสดงสิ่งที่ตถาคตได้ภายิตไว้ ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตไม่ได้ภายิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้
- (๗) แสดงจริยวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพุดติมาว่า ตถาคตได้ประพุดติมา
- (๘) แสดงจริยวัตรที่ตถาคตได้ประพุดติมาว่า ตถาคตไม่ได้ประพุดติมา
- (๙) แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้
- (๑๐) แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้
- (๑๑) แสดงสิ่งที่ไม่ใช่อาบัติว่าเป็นอาบัติ
- (๑๒) แสดงอาบัติว่าเป็นไม่ใช่อาบัติ
- (๑๓) แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติหนัก
- (๑๔) แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติเบา
- (๑๕) แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ
- (๑๖) แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ
- (๑๗) แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ
- (๑๘) แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ

เมื่อนำประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นเหตุแห่งความแตกสามัคคี ๑๘ ประการ ก่อให้เกิดการหมัดหมาง การทะเลาะ แก่งแย่ง และวิวาทดั่งกล่าวมาวิเคราะห์ ในกรณีความขัดแย้งกันเองของพระภิกษุชาวโกสัมพี ประเด็นที่เกิดขึ้นในกรณีดังกล่าวเข้าเกณฑ์ข้อที่ ๑๒ และ ๑๑ กล่าวคือ

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๘/๓๖๒. และดูเทียบเคียงใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑.

เบื้องต้นแสดงอาบัติว่าไม่เป็นอาบัติ แต่คราวหลังกลับแสดงไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ ในเบื้องต้นว่าไม่เป็นอาบัติ คือ จากการที่พระวินัยธรได้กล่าวกับพระธรรมกถึกเป็นเชิงเงื่อนงำให้คล้อยตามว่า ถ้าไม่ได้ตั้งใจ ไม่มีสติ การที่พระธรรมกถึกเหลือน้ำชำระเอาไว้ในภาชนะนั้นไม่จัดว่าเป็นอาบัติ ซึ่งพระธรรมกถึกก็หลงเชื่อและคล้อยตาม จึงไม่ทำการแสดงอาบัติตั้งแต่แรก แต่คราวหลังต่อมาได้บอกว่าเป็นอาบัติ เมื่อพระวินัยธรกลับมาเสนอข้อมูลใหม่โดยไปเล่าสู่ลูกศิษย์ของท่านว่า “พระธรรมกถึกอาบัติทั้ง ๆ ที่ไม่รู้” โดยที่ไม่ได้เล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดว่า ตัวท่านเองนั้นเป็นผู้ที่ชี้แนะพระธรรมกถึกว่าไม่เป็นอาบัติ จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดสถานการณ์เช่นนี้ก็เพราะพระวินัยธร และพระธรรมกถึก เข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกัน โดยพระวินัยธรทราบว่า พระพุทธเจ้าได้บัญญัติวินัยข้อดังกล่าว แต่พระธรรมกถึกไม่ทราบข้อเท็จจริงดังกล่าว และด้วยการที่ทั้งคู่เข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกันนั้น ได้ทำให้เป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งดังกล่าว

จากการศึกษาองค์ประกอบที่เป็นรากเหง้า ในการอธิบายนั้น จะเห็นได้ว่า เป็นการอธิบายแยกแยะ เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย อย่างไรก็ตามความเห็นของผู้วิจัย องค์ประกอบที่เป็นรากเหง้าทั้ง ๒ ประเด็นนั้นมีความสัมพันธ์กันซึ่งและกัน ไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน พบว่าจากความขัดแย้งในระดับหัวหน้าระหว่างพระวินัยธร และ พระธรรมกถึก ได้ขยายออกกว้างไปถึงความขัดแย้งระหว่างผู้สนับสนุนทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อพระวินัยธรได้แปรข้อมูลอันเป็นส่วนตัว ไปสู่ลูกศิษย์ของตน และในทำนองเดียวกัน ที่พระธรรมกถึกก็ได้แปรข้อมูลของตนเอง ไปยังลูกศิษย์ของตนเช่นกัน ถ้าวิเคราะห์ให้ลึกลงไปว่า ทำไมลูกศิษย์ของทั้ง ๒ ฝ่าย จึงได้นำข้อมูลดังกล่าวไปบอก ในลักษณะที่จะทำให้ฝ่ายตรงข้ามเกิดความเสียหาย หรือพลาดท่า จนทำให้คู่ต่อสู้กลัวว่า หรือ ทำให้ฝ่ายตนเองดูเหนือหรือเด่นกว่า คำตอบน่าจะมาจากสาเหตุจาก ทิฎฐิ และมานะนั่นเอง เพราะการที่มีการแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายอย่างชัดเจนของฝ่ายลูกศิษย์ จึงทำให้เกิดความรู้สึกของการเป็นพวกพ้องเดียวกัน (group identification) จนทำให้รู้สึกถึง ความเป็น “เรา หรือ “กลุ่มเรา” ต่างจาก “เขา” หรือ “กลุ่มเขา” และประกอบกับทั้ง ๒ ฝ่าย น่าจะมีการแข่งขันกันอยู่แล้วรวมทั้งความสัมพันธ์ที่ไม่ค่อยจะลงรอยกัน องค์ประกอบดังกล่าวทั้งหมดจึงนำไปสู่ความขัดแย้งที่ลุกลามไปอย่างกว้างขวาง และ รวดเร็ว จนเกิดความรุนแรงถึงขั้นทะเลาะวิวาทกันทั้งกายกรรม และ จิตกรรม

๔.๒.๑.๒ วิเคราะห์บุคคลผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง (Actor Analysis)

ในการวิเคราะห์ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ (actor) ในสถานการณ์ความขัดแย้งของพระภิกษุสงฆ์ชาวโกสัมพี จะแบ่งออกได้เป็น ๒ ระดับ คือในระดับหัวหน้า คือ พระวินัยธร และ พระธรรมกถึก และในระดับผู้สนับสนุน คือ ซึ่งรวมทั้งลูกศิษย์ ที่เป็นทั้งพระภิกษุ พระภิกษุณี โยมอุปัฏฐาก

มรอาวาส ซึ่งการวิเคราะห์ดังกล่าวจะเป็นการวิเคราะห์บุคคลที่เกี่ยวข้องหรือ actor แต่ละตัว ในหลายประเด็นด้วยกัน คือ ความต้องการที่เป็นข้อเท็จจริงของแต่ละ actor ภาวะซ่อนเร้น ความสัมพันธ์ระหว่าง actor สิ่งที่มีอยู่ และ สิ่งที่ actor ต้องการเพิ่มเติมจากที่มีอยู่

๑) พระวินัยธร

พระวินัยธรนั้น อาจถือได้ว่าเป็นผู้ที่มิชอบทศาคัญมากที่สุด ถ้าเริ่มวิเคราะห์จากจุดเริ่มต้น ที่เป็นการสนทนาในวันที่พระธรรมกถึกเข้าห้องสุขาเพื่อทำภารกิจส่วนตัว ชำระกายแล้วเหลือน้ำเอาไว้ในภาชนะ โดยที่ไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ เมื่อพระวินัยธรได้เข้าไปในห้องน้ำครวหลัง พบเห็นการเหลือน้ำเอาไว้ในภาชนะ ซึ่งพระวินัยธรได้กล่าวแนะพระธรรมกถึกอย่างชัดเจนว่า “ถ้าไม่จงใจ ไม่มีสติ ก็ไม่มีอาบัติ” แต่ในเวลาที่เขาให้ลูกศิษย์ฟัง กลับเล่าว่า “พระธรรมกถึกรูปนี้ แม้ต้องอาบัติก็ไม่รู้” ถ้าจะวิเคราะห์ว่าทำไมพระวินัยธร พูดไม่ตรงกัน จะวิเคราะห์ได้ ๒ กรณี คือ พระวินัยธรมีวาระซ่อนเร้น หรือ อาจจะไม่มีวาระซ่อนเร้นก็ได้

ในกรณีที่พระวินัยธรมีวาระซ่อนเร้น คือ ในประโยคที่กล่าวกับพระธรรมกถึกว่า “ถ้าไม่จงใจ ไม่มีสติ ก็ไม่มีอาบัติ” เป็นการกล่าวที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อที่จะหลอกล่อให้ พระธรรมกถึกหลงเชื่อว่าไม่จำเป็นต้องปลงอาบัติ เพื่อจะหวังทำลายชื่อเสียงในภายหลัง โดยกลับไปเล่าให้ ลูกศิษย์ฟังว่า “พระธรรมกถึกรูปนี้ แม้ต้องอาบัติก็ไม่รู้” โดยมีวาระซ่อนเร้น เพื่อเป็นการกล่าวคำหยา พระธรรมกถึกให้ดูดียกว่าตนเอง พร้อมทั้งมีเจตนาเล่าไม่ครบในรายละเอียด ว่าตัวท่านเองเป็นคนกล่าวแนะกับพระธรรมกถึกว่า ไม่เป็นอาบัติ เพื่อให้ลูกศิษย์เข้าใจผิดคิดว่า พระธรรมกถึก อาบัติแล้วก็ไม่รู้ การมีวาระซ่อนเร้นดังกล่าว อาจจะสนับสนุน จากการวิเคราะห์ได้จากสิ่งที่พระวินัยธรมีอยู่แล้ว คือ ความเป็นหนึ่งและมีชื่อเสียงในทางพระวินัยอยู่แล้ว แต่มีความต้องการที่จะเด่นหรือเหนือกว่าพระธรรมกถึก ซึ่งจะวิเคราะห์ได้ถึงถึงความสัมพันธ์ที่น่าจะมีความขัดแย้งกัน โดยไม่แสดงออกมาระหว่างพระวินัยธร กับ พระธรรมกถึก

ในกรณีที่พระวินัยธรไม่มีวาระซ่อนเร้น ซึ่งเป็นการแนะนำที่อาจมีความปรารถนาดีจริงๆ ในขณะนั้น ที่มีต่อพระธรรมกถึก ว่าไม่อาบัติ เพราะไม่มีเจตนาของการเหลือน้ำนั้น ไว้ในภาชนะ ถ้าเป็นเช่นนั้น ทำไมถึงไปพูดกับลูกศิษย์ในทางตรงกันข้ามว่า พระธรรมกถึก นั้นทั้งที่อาบัติก็ยังไม่รู้ การที่พระวินัยธรรกล่าวเช่นนี้ เป็นเพียงการสอนในเรื่องพระวินัย โดยยกเรื่องของพระธรรมกถึกเป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้เมื่อวิเคราะห์จาก คุณสมบัติของพระวินัยธรรตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแล้วพบว่า พระวินัยธร มีปัญญา มีความละเอียด ไคร่ในการศึกษา ก็อาจจะเป็นเจตนาที่ดีต่อการสอนลูกศิษย์ในการนำเสนอประเด็นดังกล่าว

แต่ท้ายที่สุดอันเนื่องด้วย ทิฏฐิ มานะ ที่มีในตัวท่าน ประกอบกับอภุศลมูล ที่เข้าครอบงำ ทำให้พระวินัยธรเรียกประชุมผู้สนันสนุนฝ่ายตน และได้อาศัยช่องทางของพระวินัยลงอุปเขกนียกรรมแก่พระธรรมกถึก กลุ่มพระสงฆ์เกิดการแตกแยกกันอย่างชัดเจน

๒) พระธรรมกถึก

พระธรรมกถึก ก็ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากที่สุดเช่นกัน เมื่อวิเคราะห์เหตุการณ์ในวันที่ท่านเหลือน้ำไว้ในภาชนะ และเชื่อในคำกล่าวของพระวินัยธรว่า การกระทำของท่านไม่เป็นอาบัติ เพราะไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ เนื่องจากว่าไม่มีสติ และไม่ได้ตั้งใจ เหตุการณ์ในวันนั้น จะวิเคราะห์ได้ใน ๒ กรณีเช่นกันว่า การกระทำของพระธรรมกถึก มีวาระซ่อนเร้น หรือ ไม่มีวาระซ่อนเร้น

กรณีที่มีวาระซ่อนเร้น นั่นคือ พระธรรมกถึกรู้อยู่แก่ใจว่า ตนเองมีเจตนาที่เหลือน้ำไว้ ถึงแม้ว่าไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ การที่มีเจตนาดังกล่าว พระธรรมกถึกจะต้องทำการปลงอาบัติ แต่การที่ท่านกล่าวว่า “ถ้ามีอาบัติผมจะปลงอาบัติ” การกล่าวเช่นนั้น ถึงแม้จะเป็นการแสดงถึงความบริสุทธิ์ใจว่าท่านไม่รู้ในพระวินัยข้อนี้ก็ตาม และการที่ท่านไม่ปลงอาบัติโดยเชื่อในคำแนะนำของพระวินัยธร โดยอ้างว่าไม่มีเจตนา เพราะท่านมีวาระซ่อนเร้น คือกลัวการเสียชื่อเสียง และรู้สึกอับอายที่ไม่รู้พระวินัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลงอาบัติต่อหน้าพระวินัยธร ซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่ในระดับเดียวกัน เพราะจะทำให้ท่านดูด้อยกว่า หรือเป็นรองพระวินัยธร ถ้าวิเคราะห์ลงลึกในระดับความสัมพันธ์ น่าจะเป็นไปในลักษณะที่มีการแข่งขันกัน ซึ่งอาจจะเป็นความขัดแย้งที่ไม่ยังแสดงออกมา ในกรณีที่ไม่มีความซ่อนเร้นนั้น อาจเป็นไปได้ว่า ในเหตุการณ์วันนั้น ท่านมีความเชื่อโดยสนิทใจว่า ไม่เป็นอาบัติ เพราะเคารพในความรู้ของพระวินัยธร ที่เป็นผู้ที่มีความชำนาญทางพระวินัย จึงไม่ทำการปลงอาบัติ ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

หลังจากนั้นต่อมา สถานการณ์ความขัดแย้งยังคงดำเนินต่อไป เมื่อลูกศิษย์ได้นำความจากลูกศิษย์ฝ่ายพระวินัยธรมาบอกกับท่านว่า “พระธรรมกถึกรูปนี้ แม้ต้องอาบัติก็ไม่รู้” เป็นเหตุให้พระธรรมกถึกกล่าวออกมาต่อหน้าลูกศิษย์ของตนเองว่า “พระวินัยธรพูดเท็จ” การกล่าวเช่นนั้น อาจวิเคราะห์ได้เป็น ๒ กรณีเช่นกัน ว่า พระธรรมกถึกมีวาระซ่อนเร้น หรือ ไม่มีวาระซ่อนเร้น การมีวาระซ่อนเร้นนั้น คือ ต่างฝ่ายต่างแข่งขันกัน ไม่อยากให้ตัวเองดูด้อยกว่าอีกฝ่าย พระธรรมกถึกจึงตอบโต้กลับดังกล่าว โดยมีเจตนาที่ต้องการให้ฝ่ายพระวินัยธรเป็นผู้ผิด การไม่มีวาระซ่อนเร้นนั้น อาจเป็นเพียงการอธิบายกับลูกศิษย์ของท่านว่า สิ่งที่ท่านได้สนทนากับพระวินัยธรในเหตุการณ์วันนั้น กับสิ่งที่ลูกศิษย์ของท่านได้ฟังมาไม่ตรงกัน แต่ลูกศิษย์กลับนำความไปบอกต่อ จนความขัดแย้งขยายวงกว้างออกไป

๓) ลูกศิษย์

ถ้าวิเคราะห์ในกรณีที่พระวินัยธรและพระธรรมกถึกไม่มีวาระซ่อนเร้นเลย ตั้งแต่ในเหตุการณ์ที่เป็นมูลเหตุของความขัดแย้ง จนกระทั่งพระวินัยธรลงอุปนิยกรรมแก่พระธรรมกถึก และฝ่ายพระธรรมกถึกเองก็ออกหาพวก เพื่อเป็นการบอกว่าท่านไม่ได้รับความเป็นธรรม ถ้าพิจารณาจากเหตุการณ์ความขัดแย้ง จะเห็นได้ว่าความขัดแย้งได้ก่อตัวขึ้นเมื่อลูกศิษย์ของทั้งฝ่ายพระวินัยธร และพระธรรมกถึก ได้นำคำกล่าวของพระอาจารย์ฝ่ายตนไปกล่าวให้กับอีกฝ่าย โดยทางลูกศิษย์ฝ่ายพระวินัยธรรกล่าวกับลูกศิษย์ฝ่ายพระธรรมกถึกว่า “อาจารย์ของท่าน อาบัติต่างๆที่ไม่รู้” และ ลูกศิษย์ฝ่ายพระธรรมกถึกก็กล่าวโต้ตอบลูกศิษย์ฝ่ายพระวินัยธรเช่นกันว่า “อาจารย์ของท่านพูดเท็จ ในเรื่องนี้เช่นกัน” ซึ่งการกล่าวของลูกศิษย์ฝ่ายพระวินัยธร เป็นการกล่าวที่มีวาระซ่อนเร้น เพื่อเจตนาที่จะดูถูกฝ่ายพระธรรมกถึกว่า แม้แต่อาจารย์ของท่านเองอาบัติต่างๆที่ไม่รู้ว่าอาบัติ ซึ่งจะก่อให้เกิดความอับอายขายหน้ากับอีกฝ่าย ในทำนองเดียวกันที่ลูกศิษย์ฝ่ายพระธรรมกถึกได้กล่าวโต้ตอบ ว่าฝ่ายพระวินัยธรพูดโกหก ซึ่งเป็นการกล่าวที่มีวาระซ่อนเร้นเช่นกัน คือ เป็นการกล่าวที่มีเจตนาที่จะตำหนิ และยื่นข้อหาว่ามีความผิดทางพระวินัยฐานพูดความเท็จ การกล่าวโต้ตอบไปมาดังกล่าวบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ที่ไม่ลงรอยกัน เฉพาะระหว่างลูกศิษย์ ที่มีการแข่งขันเพื่อให้ฝ่ายตนเองดูเด่นหรือเหนือกว่าอีกฝ่าย

ส่วนผู้สนับสนุนอื่นๆ เช่น พระสงฆ์ที่ไม่ใช่ลูกศิษย์โดยตรง พระภิกษุณี ฆราวาส อุปัฏฐาก เทวดา ของแต่ละฝ่าย ต่างก็แตกแยกกันเพื่อที่จะสนับสนุนฝ่ายของตนเอง โดยมีวาระซ่อนเร้นเช่นเดียวกัน คือ พยายามที่จะให้ฝ่ายตนเองที่สนับสนุนอยู่นั้นเหนือหรือเด่นกว่าฝ่ายตรงข้าม

๔.๒.๑.๓ วิเคราะห์กลยุทธ์การเจรจาไกล่เกลี่ย (Analysis of Mediation Strategy)

ในการวิเคราะห์ความสามารถของนักจัดการความขัดแย้งที่จะก่อให้เกิดความสงบหลังจากเกิดความขัดแย้งขั้นรุนแรงในหมู่พระภิกษุสงฆ์ชาวเมืองโกสัมพี ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว คือ พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นกัลยาณมิตร หรือคนกลาง ที่ใช้กลยุทธ์หลากหลาย โดยมุ่งเน้นไม่เฉพาะแต่เพียงการรักษาความสงบในขั้นต้น (peace keeping) พระองค์ยังทรงมุ่งเน้นถึงการสร้างความสงบอย่างถาวร (sustainable peace) ที่เหตุการณ์ความขัดแย้งนั้นจะไม่เกิดขึ้นอีกในสังคมนั้น ซึ่งนับว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของนักจัดการความขัดแย้ง

ดังได้กล่าวแล้วในส่วนที่วิเคราะห์ถึงรากเหง้าของความขัดแย้ง กรณีความขัดแย้งในหมู่พระภิกษุสงฆ์ชาวเมืองโกสัมพี ซึ่งก็คือ ทิฏฐิ ที่เป็นรากฐานหรือเป็นตัวเด่น ประกอบกับความมีมานะ เพราะคู่กรณีเป็นพระระดับหัวหน้า คือ พระวินัยธร ซึ่งถือว่าเป็นพระชั้นผู้ใหญ่ที่มีความ

เชี่ยวชาญในเรื่องพระวินัยและ พระธรรมกถึก ซึ่งถือว่าเป็นพระชั้นผู้ใหญ่ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องพระสูตร ความขัดแย้งได้ขยายวงกว้างไปจนถึงกลุ่มของลูกศิษย์ของแต่ละฝ่าย การจัดการความขัดแย้งในกรณีนี้ จึงถือได้ว่ามีความยากเป็นที่สุด แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ในการดำเนินการจัดการความขัดแย้ง ท้ายที่สุดความสงบสุขอย่างถาวรก็ได้เกิดขึ้นในหมู่พระภิกษุสงฆ์ชาวเมืองโกสัมพี ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการวิเคราะห์ และอธิบายในรายละเอียดต่อไป

๑) กลยุทธ์ในการรักษาความสงบในขั้นต้น เป็นการใช้กลยุทธ์ ที่พระองค์ทรงนำมาจัดการความขัดแย้งในระยะแรก ซึ่งเป็นช่วงที่พระภิกษุทั้งสองฝ่ายต่างมีทิฏฐิมานะ และอารมณ์โกรธรุนแรง จนมีความปรารถนาที่จะทะเลาะวิวาทกันต่อไป จากการวิเคราะห์ตามสถานการณ์ จะเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงเลือกใช้กลยุทธ์ในการเผชิญหน้ากับคู่กรณีร่วมกับกลยุทธ์ในการโน้มน้าว

(๑) กลยุทธ์ในการเผชิญหน้ากับคู่กรณี โดยแยกเจรจาทีละฝ่าย

ในสถานการณ์ความขัดแย้งกันเองของพระภิกษุชาวโกสัมพีนี้ พระองค์ทรงเริ่มต้นด้วยการเข้าไปเผชิญหน้ากับสถานการณ์ความขัดแย้งโดยตรง เพื่อให้ความสงบเกิดขึ้นในเบื้องต้น ไม่นำไปสู่หายนะที่จะเกิดขึ้นจากการที่สงฆ์แตกแยกกัน พระองค์เข้าไปทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยโดยที่คู่กรณีไม่จำเป็นต้องเข้ามานิมนต์แต่ประการใด ด้วยถือเป็นความรับผิดชอบโดยตรงในฐานะผู้นำองค์กรสงฆ์ ซึ่งต้องรับผิดชอบต่อการดำรงอยู่ขององค์กร พระองค์ทรงเลือกการเผชิญหน้าที่ละฝ่าย เพื่อลดความรุนแรงของการเผชิญหน้าพร้อมกันในยามที่ต่างฝ่ายต่างมีอารมณ์และมีความขัดแย้งกันสูงสุด การเผชิญหน้าที่ละฝ่ายจึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งในกรณีนี้ เพราะทั้งสองฝ่ายต่างก็มีทิฏฐิมานะกล่าวหากันไปมาผ่านทางลูกศิษย์ไม่ยอมมาเจรจากัน โดยตรงอยู่แล้ว และอีกทั้งอารมณ์โกรธแค้นก็กำลังร้อนแรงจนบดบังปัญญาของพระภิกษุทั้งสองฝ่าย

(๒) กลยุทธ์ในการโน้มน้าว

เป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับผลเสียที่จะเกิดขึ้นแก่คู่กรณีหากคู่กรณีไม่ยอมมาเจรจากัน และโน้มน้าวให้คู่กรณีได้เห็นถึงความสำคัญของความสามัคคี อย่างไรก็ตามกลไกที่มีความสำคัญของวิธีนี้ก็คือ ‘บารมี’ ของผู้ไกล่เกลี่ย ที่จะต้องส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของการสื่อสารให้กับคู่กรณี สำหรับในกรณีความขัดแย้งกันเองของพระภิกษุชาวโกสัมพีนั้น พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้เจรจาไกล่เกลี่ยเอง จึงไม่น่าจะมีปัญหาเรื่องความน่าเชื่อถือแต่อย่างใด ในการไปเผชิญหน้าที่ละฝ่ายและโน้มน้าวมีประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

- พระพุทธองค์เสด็จไปพบฝ่ายพระวินัยธรรก่อน

พระพุทธเจ้าทรงตระหนักถึงความสำคัญของความขัดแย้งในสถานการณ์ที่ก่อตัวเด่นชัดแล้ว ทรงพิจารณาว่าควรแยกกระบวนการเผชิญหน้าทีละฝ่ายในเบื้องต้นเสียก่อน จึงได้เข้าไปตรัสเตือนกลุ่มพระวินัยธรซึ่งเป็นที่มาของเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าคิดอย่างนี้ว่า ‘เรื่องนี้แจ่มแจ้งแก่พวกเรา เรื่องนี้แจ่มแจ้งแก่พวกเรา’ แล้วจึงจะลงอุกเขปนิยกรรรมภิกษุในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง”^{๓๔}

การที่พระองค์ทรงย้ำข้อความนี้ เรื่องนี้แจ่มแจ้งแก่พวกเรา ๆ เป็นการบ่งชี้ว่าพระองค์ไม่เห็นด้วยกับพฤติกรรมดังกล่าวของพระวินัยธรที่ใช้อารมณ์ร่วมกับทิฐิฐิมานะ โดยการอาศัยช่องว่างทางข้อวินัยที่ตัวเองถนัดไปลงโทษคนอื่น

พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่า กลุ่มพระภิกษุฝ่ายพระวินัยธรควรเลิกวางตนเป็นผู้เชี่ยวชาญทางวินัย ที่คอยตัดสินพระภิกษุผู้ประพฤติผิดวินัย หลักฐานที่นำมาอ้างก็เป็นแค่สิ่งที่เห็นเท่านั้น (เห็นเฉพาะน้ำในภาชนะที่เหลือ ไม่รู้ว่ามีเจตนาหรือไม่) และคำตัดสินในเรื่องอาบัตินี้ก็ก็เป็นเพียงความคิดเห็น เป็นอันว่าการทะเลาะวิวาทของทั้งสองฝ่ายไม่มีฝ่ายใดอยู่เหนือกว่าฝ่ายใด

พระองค์ทรงขอให้เหล่าพระภิกษุฝ่ายพระวินัยธร ได้พิจารณาพระภิกษุคู่อริซึ่งก็คือพระธรรมกถึก ว่าเป็นอย่างไร มิใช่มองแต่ในแง่อาบัติที่ได้กระทำลงไปเท่านั้น แต่ให้พิจารณาถึงการฝึกฝนอบรมตนและความดีงามของพระภิกษุรูปนั้นด้วยว่า พระธรรมกถึกรูปนี้เป็นพหูสูตร ใฝ่ในการศึกษา อีกนัยหนึ่งก็คือ พระองค์ทรงชี้ชวนให้มีการมองอย่างรอบด้านมากขึ้น เพื่อไม่ให้ประเด็นความผิดของบุคคลผู้นั้นมาปิดบังเราจนไม่เห็นคุณค่าของเขา

ต่อเนื่งจากการมองอย่างรอบคอบรอบด้านแล้ว พระองค์กระตุ้นเตือนให้เหล่าพระภิกษุพิจารณาความขัดแย้งและความริ้วรานภายในคณะสงฆ์อันจะเกิดขึ้นต่อไป หากจะลงอุกเขปนิยกรรรมแก่พระภิกษุรูปนี้ ซึ่งจะมีผลก่อให้เกิดความแตกแยกในคณะสงฆ์ หรือที่เรียกว่า “สังฆเภท” อย่างแน่นอน อันจะก่อให้เกิดผลเสียในประเด็นใหญ่ ๆ หลายประการด้วยกัน เช่น ต้องทำอุโบสถแยกกัน ปวารณาแยกกัน ทำสังฆกรรมแยกกัน และฉันแยกกัน เป็นต้น ซึ่งการกระทำดังกล่าวเป็นเหตุผลสำคัญให้ความขัดแย้งในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การบาดหมาง การทะเลาะกัน การแก่งแย่ง การวิวาท ความแตกแยก ความริ้วราน และความแบ่งพรรคแบ่งพวก ได้ขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ ซึ่งทำให้พระพุทธเจ้ามองว่า การลงอุกเขปนิยกรรรมดังกล่าวนั้น เกิดขึ้นมาจากเป้าหมายลวงอันเป็นเหตุปัจจัยของทิฐิฐิมานะส่วนตนทั้งสิ้น

- พระพุทธองค์เสด็จไปพบฝ่ายพระธรรมกถึก

^{๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๓/๓๓๗.

พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญของการเผชิญหน้าทีละฝ่าย จึงได้เข้าไปตรัสเตือนกลุ่มพระธรรมกถึกซึ่งเป็นคู่อริด้วยเช่นกัน ทรงชี้ให้เห็นว่าพระธรรมกถึกเองก็มีส่วนในความขัดแย้ง เพราะโดยหลักการแล้ว ความผิดก็ยังคงเป็นความผิดอยู่ดี ดังนั้น หากเรารู้ว่าผิดจึงควรแสดงอาบัติ ทรงตั้งข้อสังเกตแต่แรกด้วยความมุ่งหมายที่จะหักล้างความคิดของลูกศิษย์ฝ่ายพระธรรมกถึกที่คิดว่าตัวเองถูกต้อง ทรงขอให้เหล่าพระภิกษุได้ใคร่ครวญเรื่องนี้ว่า

เป็นเรื่องของการแสดงความคิดเห็นที่ต่างกันของพระภิกษุผู้ชำนาญและอาวุโสที่มีสถานภาพเท่าเทียมกัน ทรงกระตุ้นเตือนให้มองอีกฝ่ายอย่างรอบด้านว่าท่านเป็นพหูสูตร ใฝ่การศึกษา ซึ่งคงจะไม่มีอคติต่อกรณีของการทำผิดพระวินัย อีกนัยหนึ่งก็คือให้เคารพพระวินัย โดยให้พิจารณาข้อกล่าวหาว่ามีอะไรถูกต้องบ้าง แทนที่จะบอกรัดและตอบโต้กลับมา

พระองค์ทรงกระตุ้นให้ตระหนักถึงผลกระทบของความขัดแย้งและความริวฉานภายในคณะสงฆ์อันจะเกิดขึ้น จึงพึงแสดงอาบัตินั้นเสีย (เพราะถึงอย่างไรก็ตามความผิดก็ยังคงเป็นความผิดอยู่ดี) แม้ว่าจะในขณะนี้จะเป็นการกระทำด้วยเห็นแก่ผู้อื่น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระองค์จะใช้วิธีการโน้มน้าวในประเด็นดังกล่าว แต่หาได้เกิดผลในทางปฏิบัติไม่ เพราะพระภิกษุทั้งสองฝ่ายได้ทะเลาะวิวาทกันในโรงครัวจนนำไปสู่ความรุนแรงด้วยการตบตีกัน พระพุทธเจ้าก็ได้เข้าไประงับเหตุดังกล่าว และสิ่งที่ดีที่สุดในขณะที่นั้นก็ถือเป็นการตำหนิ การกระทำของพระภิกษุเหล่านั้น ถึงกระนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จเข้าไปห้ามปรามอีก ๒ ครั้ง ทรงตรัสว่า

“อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย”^{๓๕}

แต่พระภิกษุฝ่ายพระธรรมกถึกก็ได้ทูลพระพุทธเจ้าขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ว่า

“ขอให้พระองค์โปรดรอไปก่อน ขอจงทรงขวนขวายน้อยเถิด...”^{๓๖}

อันเป็นการแสดงให้พระพุทธเจ้าได้ประจักษ์ว่าพวกเขาจะบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันต่อไป^{๓๗}

^{๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๓.

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๓.

^{๓๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๓.

แต่ในครั้งที่ ๓ พระองค์ก็ยังไม่ทรงลงความพยายามที่จะสร้างความสมานฉันท์ให้แก่พระสงฆ์สองฝ่าย ในครั้งนี้พระองค์ทรงนำเสนอข้อคิดเพิ่มเติม โดยยกตัวอย่างของพระเจ้าที่ฆาตุมารที่ไม่ผูกใจโกรธพระเจ้าพรหมทัตกาสิราชที่ปลงพระชนม์พระราชบิดาของพระองค์ โดยได้ทรงสรุปในประเด็นนี้ว่า

“เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร”^{๓๘}

และย้ำเน้นเพิ่มเติมว่า

“การที่เธอบวชในพระธรรมวินัยนี้ ควรที่จะมีความอดทนและความสงบเสงี่ยม ก็จะมีสิ่งงดงามในธรรมวินัย ประคองพระราชผู้ทรงมีขันติไว้จะ”^{๓๙}

อย่างไรก็ตาม พระภิกษุฝ่ายพระธรรมกถึกก็ยืนยันในเจตนารมณ์เดิมของตัวเองว่าจะทะเลาะวิวาทกันต่อไป จนทำให้พระองค์ดำริว่า

“พวกโมฆบุรุษเหล่านี้คืออริกัน จะทำให้สามัคคีกัน ไม่ใช่ง่าย”^{๔๐} พระราชดำรัสในประโยคนี้ของพระองค์ เป็นพระราชดำรัสที่มีนัยอย่างมาก เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นแล้วว่า ฐานรากของความขัดแย้งภายในได้หยั่งรากลึกของทั้ง ๒ ฝ่าย นั้นเป็นประเด็นเรื่อง “ทิฏฐิ” ที่ยึดมั่นยากต่อการแก้ไข และนอกจากนั้น “มานะ” ซึ่งเป็นประเด็นที่ว่าด้วยเรื่องของ “หน้าตา” “เกียรติ” และ “ศักดิ์ศรี” นั้นก็เป็นตัวจักรสำคัญที่ทำงานอยู่เบื้องหลังความขัดแย้งดังกล่าว ทิฏฐิ และมานะระหว่างคน และกลุ่มคน ได้บดบังปัญญาของคู่กรณี และด้วยทิฏฐิมานะของทั้งสองฝ่าย ได้แปรประเด็นปัญหาที่แท้จริงไป ทำให้อีกฝ่ายได้อาศัยช่องว่างของข้อวินัยและจุดบกพร่องของอีกฝ่ายหนึ่ง ไปลงโทษอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งการกระทำดังกล่าวไม่ได้ถือว่าเป็นความถูกต้องและชอบธรรมแต่ประการใด

จากการที่พระองค์ได้ทรงเผชิญหน้าทีละฝ่ายและโน้มน้ำวให้เหตุผลแล้วก็ตาม ด้วยทิฏฐิมานะจึงทำให้ทั้งสองฝ่ายต่างปรารถนาว่าจะทะเลาะวิวาทกันต่อไป ซึ่งเชื่อว่าน่าจะมีกลุ่มพวกหัวรุนแรงมีมิจิตทิฏฐิ (peace spoilers) ที่ไม่อยากจะให้ความสงบเกิดขึ้นในสังคม ทั้งยังเป็นตัวกระตุ้นก่อให้เกิดความรุนแรง ถึงกับกล่าวคำพุดห้ำหั่นให้พระองค์มาเกี่ยวข้องกับด้วย ดังข้อความว่า “ขอให้พระองค์ไปครอไปก่อน ของทรงขวนขวายน้อยเกิด...” อันเป็นการแสดงให้พระพุทธเจ้า

^{๓๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๓.

^{๓๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๓.

^{๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๓.

ได้ทรงประจักษ์ว่า ทั้งสองฝ่ายจะบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันต่อไป ฉะนั้นการสลายความขัดแย้งที่จะนำไปสู่ความสงบสุขอย่างยั่งยืน ต่อกรณีนี้ก็คือ การถอนรากเหง้าของทฤษฎีมานะซึ่งเป็นสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดจากภายในนั่นเอง ซึ่งกลยุทธ์ที่จะนำมาใช้นั้น จะได้กล่าวต่อไป

๒) กลยุทธ์ในการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืน จากการวิเคราะห์การจัดการความขัดแย้งของพระพุทธองค์ในเบื้องต้น เพื่อที่จะรักษาความสงบให้เกิดขึ้นก่อนนั้น โดยการใช้วิธีเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในรูปของการเผชิญหน้าทีละฝ่าย เพื่อดำเนินการประนีประนอมพระภิกษุทั้งสองฝ่าย จนนำไปสู่การใช้วิธีการโน้มน้าว ไม่สามารถที่จะนำมาใช้ได้ ในกรณีที่รากเหง้าของความขัดแย้งนั้นมาจากของทฤษฎีมานะ การสลายทฤษฎีมานะนั้นจะต้องเกิดมาจากภายในของคู่กรณีเอง (insight knowledge) จะเห็นได้ว่า กลยุทธ์ในการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนของพระองค์นั้น สามารถวิเคราะห์ได้ว่า เป็นการจัดการความขัดแย้งที่จะต้องมององค์ประกอบของความขัดแย้งนั้นอย่างเป็นระบบ (system) คือ เป็นการมององค์ประกอบนั้น อย่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

(๑) กลยุทธ์ในการมองเชิงระบบ

ในสังคมหนึ่งๆ เราจะเห็นได้ว่ามีหลายองค์ประกอบที่อยู่ในสังคมนั้นประกอบกันขึ้นเป็นระบบ โดยความจริงแล้วจะพบว่าไม่มีองค์ประกอบใดที่จะแยกอยู่เดี่ยวๆ ได้ โดยไม่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น และถ้าองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลง จะส่งผลกระทบต่อระบบไม่มากนัก

การที่พระองค์จะต้องเสด็จออกจากเมืองโกสัมพี ซึ่งถ้ามองอย่างผิวเผินอาจจะดูเหมือนว่าพระองค์ทรงเล็งที่จะไม่จัดการความขัดแย้งดังกล่าว เพราะทั้งสองฝ่ายต่างปรารถนาว่าจะทะเลาะวิวาทกันต่อไป พระองค์ทรงเก็บบาตรและจีวรเสด็จไปท่ามกลางสงฆ์แล้วประกาศว่า

“ภิกษุมีเสียงดังเป็นเสียงเดียวกัน ที่จะรู้สึกว่าเป็นพาลนั้น ไม่มีเลยสักรูปเดียว ยิ่งเมื่อสงฆ์แตกกันก็ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องอื่น พวกเธอขาดสติ แสดงตนว่าเป็นบัณฑิต เจ้าคารม พูดได้ตามที่ปรารถนา จะยื่นปากพูดก็ไม่รู้สึกถึงการทะเลาะ... การเที่ยวไปคนเดียวประเสริฐกว่า เพราะคุณเครื่องความเป็นสหายไม่มีในคนพาล บุคคลนั้นพึงเที่ยวไปคนเดียว และไม่ทำบาป...”^{๔๑}

พระองค์ทรงเสด็จไปเยี่ยมพระภคินีพาลก โลณกคาม และพระอนุรุทธ พระนันทิยะ และพระกิมพิละที่ป่าจันทน์วัน และเสด็จเข้าไปปฏิบัติธรรมในป่าปาลิเลยยกะ โดยมีพญาช้าง และ

^{๔๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๔/๓๕๔-๓๕๕.

ลึงคอยให้การอุปฐาก การแสดงออกในลักษณะนี้ทำให้ดูประหนึ่งว่าพระองค์เสด็จไปเยี่ยมพระภิกษุอันเป็นสิ่งที่พระองค์จะพึงทำเท่านั้น จนถึงการเข้าไปปฏิบัติธรรมอยู่ในป่า

คำถามคือว่า เหตุผลใดที่พระองค์ต้องเสด็จไป ถ้าวิเคราะห์ถึงกลยุทธ์ในการมองเชิงระบบของพระพุทธองค์นั้น พระองค์ทรงวิเคราะห์แล้วว่า พระองค์จะต้องเสด็จออกจากเมืองโกสัมพี แล้วไม่ย้อนกลับมาอีก เพราะพระองค์เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญ และสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นอย่างมากในสังคมเมืองโกสัมพี การเสด็จออกไปของพระองค์ถือว่าเป็นจุดพลิกผันที่สำคัญ ที่ส่งผลกระทบต่อสังคม ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือมีการตอบสนอง ซึ่งสามารถวิเคราะห์เป็นลำดับได้ดังนี้

- การที่พระองค์เลือกเสด็จไปกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล แทนที่จะย้อนกลับไปเมืองโกสัมพีอีกครั้ง ซึ่งหากพระพุทธองค์ไม่ออกจากโกสัมพีไปเลย หรือย้อนกลับมาโกสัมพีอีก ผลกระทบของความขัดแย้งกันเองจนถึงขั้นตีกันในโรงครัว ในละแวกบ้าน ของพระภิกษุสองฝ่าย ก็อาจจะไม่มีใครให้ความสนใจมากนัก เพราะคิดว่าคงไม่มีใครจะกล้าทะเลาะกันต่อหน้าต่อตาอย่างเปิดเผย โดยไร้เหตุผลขณะที่พระองค์ทรงประทับอยู่

- ในระยะหลังของความขัดแย้ง เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จจากโกสัมพีไปแล้ว และผ่านประทับยังที่ต่าง ๆ จนในท้ายที่สุดทรงไปประทับที่พระเชตุวัน ที่อนาถบิณฑิกคหบดีสร้างถวาย ซึ่งช่วงนี้เองเป็นช่วงที่ความขัดแย้งได้ทวีความรุนแรงถึงขีดสุดและค่อย ๆ ทรงตัว จากนั้นต่อมาความขัดแย้งได้ยืดเยื้อเป็นเวลานานเข้า ๆ จนได้รับผลกระทบต่อต้านจากสังคมชาวโกสัมพี เนื่องจากอุบาสกและอุบาสิกาได้ปรึกษาหารือกันว่าพระภิกษุเมืองโกสัมพีเป็นต้นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องเสด็จหลีกหนีไปประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ต่างพากันไม่เคารพ กราบไหว้ และไม่ถวายอาหารบิณฑบาต

- เมื่อสถานการณ์บีบบังคับ อันเนื่องมาจากประชาชนไม่เคารพ กราบไหว้ และถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุเมืองโกสัมพี เช่นนี้ พระภิกษุเมืองโกสัมพีก็แทบจะอดตาย ทะเลาะวิวาทกันไปก็ไม่เกิดประโยชน์อันใดกันทั้งสองฝ่าย จนต้องพบกับ “ทางตัน” ไม่รู้จะทำอย่างไรดี หากพระภิกษุทั้งสองฝ่ายไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งในสถานการณ์เช่นนี้คงต้องอดตายอย่างแน่นอน ทั้งสองฝ่ายจึงได้คลายทิฏฐิมานะลง และตั้งสติเกิดปัญญาหาทางคลี่คลายความขัดแย้งที่ยืดเยื้ออย่างไร้ประโยชน์ บทสรุปที่ได้ก็คือ “ท่านทั้งหลาย เอาเถิด พวกเราพึงเดินทางไปกรุงสาวัตถี แล้วระงับอธิกรณ์นี้ ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า”^{๔๒}

^{๔๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๗/๓๖๑.

จะเห็นได้ว่า การที่พระองค์จะต้องเสด็จออกจากเมืองโกสัมพี ไม่ใช่การเลี่ยงที่จะจัดการความขัดแย้ง แต่เป็นการหลีกเลี่ยงของพระองค์อย่างตั้งใจ (intention avoiding) เพื่อที่จะเดินหน้าจัดการความขัดแย้งนั้นต่อไป โดยใช้กลยุทธ์มององค์ประกอบความขัดแย้งอย่างเป็นระบบ การมองเป็นระบบดังกล่าวยังนำไปสู่กลยุทธ์การมีส่วนร่วม และการสร้างความสมานฉันท์คืนกลับสู่สังคม ซึ่งจะต้องเป็นการร่วมมือจากทุกองค์ประกอบในสังคมนั้น

(๒) กลยุทธ์ในการมีส่วนร่วม เพื่อแสวงหาฉันทามติ

เมื่อพระภิกษุทั้งสองฝ่ายมาถึงนั้น แทนที่จะพบกับฝืนร้ายดั่งที่เคยเกิดขึ้นในกรุงโกสัมพี แต่กลับได้รับการต้อนรับอย่างดีจากพุทธบริษัทในกรุงสาวัตถี ด้วยสถานการณ์ผ่อนคลายลงเช่นนี้ จึงทำให้พระสงฆ์ในฝ่ายของพระธรรมกถึกต้องเริ่มต้นในการที่สร้างกระบวนการในการเจรจาไกล่เกลี่ยกันเองกับฝ่ายของพระวินัยธร โดยการมีส่วนร่วมของทั้งสองฝ่ายในความพร้อมเพรียงกันระงับอธิกรณ์ในสำนักของพระพุทธองค์ โดยที่พระองค์ในฐานะที่เป็นผู้เจรจาไกล่เกลี่ยไม่ได้ทรงตัดสินใจใด ๆ เพียงแต่ให้คำแนะนำเท่านั้น ทั้งสองฝ่ายต่างร่วมมือกันคิดหาวิธีระงับอธิกรณ์

พระองค์ทรงแนะนำให้สงฆ์รับพระภิกษุผู้ถูกลงอุกเขปนียกรรมเข้าหมู่ แล้วทรงแนะนำวิธีการที่เหมาะสมในอันที่จะยุติความขัดแย้ง ซึ่งเรียกว่าสังฆสามัคคี โดยมีการประชุมพระภิกษุร่วมกันทุกรูปและมีการลงมติร่วมกันเป็นฉันทามติของคณะสงฆ์ โดยประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา ว่าดังนี้

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความริวารานแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำให้สงฆ์เป็นต่าง ๆ กัน ได้มีแล้วเพราะเรื่องใด ภิกษุรูปนั้นผู้ต้องอาบัติอุกเขปนียกรรม เห็นอาบัติและสงฆ์เรียกเข้าหมู่แล้ว ถ้าสงฆ์พร้อมแล้ว สงฆ์พึงทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้น นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความริวารานแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำให้สงฆ์เป็นต่าง ๆ กัน ได้มีแล้วเพราะเรื่องใด ภิกษุรูปนั้นผู้ต้องอาบัติอุกเขปนียกรรม เห็นอาบัติและสงฆ์เรียกเข้าหมู่แล้ว ถ้าสงฆ์พร้อมแล้ว สงฆ์พึงทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้น ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้น ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์ทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้นแล้ว ความแตกแห่งสงฆ์ถูกกำจัดแล้ว ความร้าวรานแห่งสงฆ์ถูกกำจัดแล้ว ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ถูกกำจัดแล้ว การทำให้สงฆ์เป็นต่าง ๆ กันถูกกำจัดแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงมี ข้ำพเจ้าขอถือความนิ่งเป็นมค้อย่างนี้”^{๔๓}

ต่อจากนั้นให้ทำอุโบสถยกพระปาฏิโมกข์ขึ้นแสดง

ดังนั้น การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางของพระพุทธเจ้า ในกรณีความขัดแย้งกันเองของพระภิกษุชาวโกสัมพี จึงเป็นที่มาของประกาศบัญญัติครั้งแรกในพระพุทธศาสนาที่มีชื่อว่า “สังฆสามัคคี” ท่ามกลางสงฆ์หมู่ใหญ่ อันทำให้ความขัดแย้งทั้งหมดยุติลงในที่สุด

(๓) กลยุทธการสนับสนุนเพื่อสร้างความสมานฉันท์คืนกลับสู่สังฆ

เนื่องจากสังฆชาวเมืองโกสัมพี มีความบอบช้ำจากแตกแยกของสังฆออกเป็น ๒ ฝ่าย ทั้งฝ่ายพระภิกษุและฝ่ายฆราวาส ยังไม่รู้ว่าจะวางตัว หรือ ปฏิบัติตัวอย่างไรที่จะทำสังฆกลับคืนสู่สภาพสงบสุขดังเดิม พระพุทธเจ้าในฐานะทรงเป็นนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง มีสาระหลายประการ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติต่อพระภิกษุทั้งสองฝ่ายแก่เหล่าพุทธบริษัทสาวกทั้งหลายในกรุงสาวัตถี ได้แก่พระภิกษุ พระภิกษุณี รวมไปถึงอุบาสก อุบาสิกา เพื่อเป็นการสนับสนุนและเอื้ออำนวยให้กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางดำเนินไปในทิศทางที่สร้างสรรค์ เสริมสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลายสมานฉันท์ แสดงถึงความรู้สึกต้อนรับและเห็นใจพระภิกษุชาวโกสัมพีที่หนีร้อนมาพึ่งเย็น โดยมีสาระสำคัญในการสนับสนุนดังนี้

- พระสารีบุตรทูลถามวิธีปฏิบัติต่อพระภิกษุชาวโกสัมพี

ขณะที่พระองค์เสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี พระภิกษุผู้ก่อความทะเลาะวิวาททั้งสองฝ่ายก็พากันเก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวร ออกเดินทางมุ่งหน้าสู่พระเชตวัน เพื่อขอระงับอธิกรณ์ในสำนักของพระพุทธองค์

ท่านสารีบุตรได้ทราบข่าวว่าพระภิกษุผู้ก่อความทะเลาะวิวาทนั้นกำลังเดินทางมาจึงเข้าไปหาพระพุทธองค์ ทูลถามถึงวิธีปฏิบัติ พระองค์จึงตรัสบอก “ให้วางตัวอย่างชอบธรรม”^{๔๔}

พระสารีบุตรกราบทูลถามว่า จะรู้ได้อย่างไรว่าชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรม

พระองค์ได้ตรัสว่า ๑๘ ประการที่ก่อให้เกิดความแตกแยกอันเป็นลักษณะของ “ธรรมมวาทินุคค”^{๔๕} คือ

^{๔๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๗๕/๓๗๐.

^{๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๘/๓๖๒.

- (๑) แสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าเป็นธรรม
- (๒) แสดงสิ่งที่เป็นธรรมว่าเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ธรรม
- (๓) แสดงสิ่งที่มีใช้วินัยว่า เป็นวินัย
- (๔) แสดงวินัยว่า มิใช่วินัย
- (๕) แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้ภายิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตได้ภายิตไว้ ได้กล่าวไว้
- (๖) แสดงสิ่งที่ตถาคตได้ภายิตไว้ ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตไม่ได้ภายิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้
- (๗) แสดงจริยวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพุดติมาว่า ตถาคตได้ประพุดติมา
- (๘) แสดงจริยวัตรที่ตถาคตได้ประพุดติมาว่า ตถาคตไม่ได้ประพุดติมา
- (๙) แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้
- (๑๐) แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้
- (๑๑) แสดงสิ่งที่ไม่ใช่อาบัติว่าเป็นอาบัติ
- (๑๒) แสดงอาบัติว่าเป็นไม่ใช่อาบัติ
- (๑๓) แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติหนัก
- (๑๔) แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติเบา
- (๑๕) แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ
- (๑๖) แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ
- (๑๗) แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ
- (๑๘) แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ
- ส่วนลักษณะ “ธรรมวาทีบุคคล”^{๔๖} มีดังนี้คือ
- (๑) แสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าไม่ใช่ธรรม
- (๒) แสดงสิ่งที่เป็นธรรมว่าเป็นสิ่งที่เป็นธรรม
- (๓) แสดงสิ่งที่มีใช้วินัยว่า มิใช่วินัย

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๘/๓๖๒-๓๖๓.

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๘/๓๖๓-๓๖๔.

- (๔) แสดงวินัยว่า เป็นวินัย
- (๕) แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้ภยิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตไม่ได้ภยิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้
- (๖) แสดงสิ่งที่ตถาคตได้ภยิตไว้ ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตได้ภยิตไว้ ได้กล่าวไว้
- (๗) แสดงจริยวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติมาว่า ตถาคตไม่ได้ประพฤติมา
- (๘) แสดงจริยวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมาว่า ตถาคตได้ประพฤติมา
- (๙) แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้
- (๑๐) แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้
- (๑๑) แสดงสิ่งที่ไม่ใช่อาบัติว่า ไม่ใช่อาบัติ
- (๑๒) แสดงอาบัติว่าเป็นอาบัติ
- (๑๓) แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติเบา
- (๑๔) แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติหนัก
- (๑๕) แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ
- (๑๖) แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ
- (๑๗) แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ
- (๑๘) แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ
- วิธีปฏิบัติต่อสหธรรมิกด้วยกัน

นอกจากท่านพระสารีบุตรแล้ว ยังมีสหธรรมิกอีก ๑๑ ท่าน ต่างเข้าเฝ้าและทูลถามวิธีปฏิบัติ ดังมีรายนามต่อไปนี้ (๑) ท่านพระมหาโมคคัลลานะ (๒) ท่านพระมหากัสสปะ (๓) ท่านพระมหากัจจายนะ (๔) ท่านพระมหาโกณฑัญญะ (๕) ท่านพระมหากัปปินะ (๖) ท่านพระมหาจุนทะ (๗) ท่านพระมหานุรุทธ (๘) ท่านพระเรวตะ (๙) ท่านพระอุบาลี (๑๐) ท่านพระอานนท์ และ (๑๑) ท่านพระราหุล

พระพุทธองค์ได้แสดงวิธีปฏิบัติต่อพวกพระภิกษุชาวโกสัมพี ๒ ฝ่ายในฐานะที่เป็นสหธรรมิกด้วยกัน ดังนี้

- (๑) จงวางตนอยู่อย่างชอบธรรม

(๒) ให้กำหนดเอาวัตถุ ๑๘ ประการ ทั้งที่เป็นลักษณะธรรมวาทีและธรรมวาทีมาเป็นหลักตัดสินว่าบุคคลไหนควรได้รับการปฏิบัติต่ออย่างไร

(๓) จัดเสนาสนะที่ว่างให้เป็นที่พักอาศัย

(๔) ถ้าไม่มีเสนาสนะที่ว่าง พึงจัดเสนาสนะให้ว่างแล้วให้แก่พระภิกษุเหล่านั้น

(๕) ถ้าพึงมีอามิสเกิดขึ้น พึงแบ่งอามิสให้เท่า ๆ กัน^{๔๗}

- วิธีปฏิบัติสำหรับพระภิกษุณี

พระนางมหาปชาบดีโคตรมีเข้าเฝ้ากราบทูลถามวิธีปฏิบัติ พระพุทธองค์ตรัสวิธีปฏิบัติต่อพระภิกษุชาวโกสัมพีทั้งสองฝ่ายนั้นว่า จงพึงธรรมแก่พระภิกษุทั้งสองฝ่าย ครั้นฟังแล้ว จงพอใจความเห็นของฝ่ายธรรมวาที และวัตรปฏิบัติใดที่พระภิกษุณีสงฆ์พึงหวังจากพระภิกษุสงฆ์ พึงหวังเฉพาะจากฝ่ายธรรมวาทีเท่านั้น^{๔๘}

- วิธีปฏิบัติสำหรับอุบาสกอุบาสิกา

อนาถบิณฑิกคหบดีและนางวิสาขาไมคารมาตาเข้าเฝ้าทูลถามวิธีปฏิบัติ พระพุทธองค์ตรัสวิธีปฏิบัติต่อพระภิกษุชาวโกสัมพีทั้งสองฝ่ายนั้นว่า จงถวายทานแก่พระภิกษุทั้งสองฝ่าย จงพึงธรรมแก่พระภิกษุทั้งสองฝ่าย ครั้นฟังแล้ว จงพอใจความเห็นความเชื่อของฝ่ายธรรมวาทีเท่านั้น^{๔๙}

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางได้ทรงตระหนักถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นแก่พระภิกษุเมืองโกสัมพีทั้งสองฝ่ายที่หนีร้อนมาพึ่งเย็น จึงได้ทรงสนับสนุนการมาเจรจาไกล่เกลี่ยของทั้งสองฝ่ายให้ราบรื่น โดยทรงแนะนำให้พระภิกษุสาวกถึง ๑๒ รูป เช่น พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ และพระราหุล เป็นต้น รวมไปถึงพระภิกษุณี ได้วางตนอยู่อย่างชอบธรรม นอกจากนั้นก็ได้แนะนำให้อนาถบิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขาถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุทั้งสองฝ่ายตามปกติ และสั่งให้พระสารีบุตรตระเตรียมที่พักอาศัย และวัตถุสิ่งของเครื่องใช้เอาไว้ให้พร้อม ซึ่งการดำเนินการตระเตรียมสิ่งต่างๆ

พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตร ในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางได้ทรงแสดงถึงความเป็นกลางอย่างแท้จริง ไม่ได้เข้าข้างฝ่ายใด ไม่ได้ตัดสินแม้ว่าจะทรงทำได้ก็ตามและไม่ได้ทำเพื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หากแต่ทรงมุ่งหวังให้สังคมสงบเป็น สังคมแห่งสันติ จะเห็นว่า เมื่อ

^{๔๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๕/๓๖๔-๓๖๕.

^{๔๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๗๐/๓๖๕-๓๖๖.

^{๔๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๗๑/๓๖๖-๓๖๗.

กล่าวถึงกระบวนการในเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางนั้น ไม่ได้หมายความว่า ต้องมุ่งเน้นวิธีการเพื่อ “โน้มน้าว” เท่านั้น หากแต่เป็นการดำรงสถานะของความเป็นคนกลางที่พร้อมจะเอื้อเพื่อ สนับสนุน และเปิดเวทีให้คู่กรณีสามารถพบปะพูดคุย และแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันแบบ “ทวิภาคี” จนนำไปสู่การได้ข้อตกลงร่วมกันในที่สุด

กล่าวโดยสรุปแล้ว กลยุทธ์การมองเชิงระบบของพระพุทธองค์ ในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เป็นกลยุทธ์ที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในการนำมาจัดการความขัดแย้งของพระภิกษุสงฆ์ชาวเมืองโกสัมพี ถึงแม้ว่าในตอนแรกพระองค์ได้ใช้กลยุทธ์ในการเผชิญหน้าทีละฝ่ายและโน้มน้าวให้เหตุผลแล้วก็ตาม แต่เนื่องด้วยทิวภูมิมาจึงทำให้ทั้งสองฝ่ายต่างปรารถนาว่าจะทะเลาะวิวาทกันต่อไป ไม่สามารถที่จะยุติความขัดแย้งได้ จะเห็นได้ว่าการมองเชิงระบบของพระองค์นั้น จะเป็นการมองเชิงวิเคราะห์องค์ประกอบทุกส่วนในสังคมว่า มีความสำคัญและสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่ใช่การมองที่มุ่งเน้นเฉพาะองค์ประกอบที่เป็นปัญหาและมุ่งเน้นที่จะหาทางแก้ไขปัญหาแต่เพียงเดียว ซึ่งนักจัดการความขัดแย้งทั่วไปอาจจะทำเช่นนั้น และเมื่อพบทางตัน ก็ไม่สามารถที่จะจัดการความขัดแย้งนั้นได้ ดังนั้นตัวอย่างกรณีความขัดแย้งของพระภิกษุสงฆ์ชาวเมืองโกสัมพีจึงนับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีมากที่สุดตัวอย่างหนึ่งของการจัดการความขัดแย้ง ที่นำไปสู่ความสงบสุขของสังคมที่ยั่งยืน

๔.๒.๒ กรณีแย่งชิงทรัพยากรน้ำระหว่างศากยวงศ์และโกลิยวงศ์

ความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถานั้น ประเด็นที่ถือได้ว่าควรค่าแก่การศึกษาวิเคราะห์ และสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ก็คือ “ประเด็นที่เกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากร ‘น้ำ’ ของชาวศากยะ และชาวโกลิยะ”^{๕๐} อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นที่ประเด็นเกี่ยวกับ “การแย่งชิงทรัพยากรน้ำ” เมื่อวิเคราะห์ให้ลึกกลงไป พบว่า สถานการณ์ความขัดแย้งนั้น ได้กลับกลายมาเป็นประเด็นที่มาของกษัตริย์มา กล่าวพาดพิง ที่ทั้งสองฝ่ายได้หิบบกขึ้นมาเสียสติ และถูกรุกเหี้ยมข่มขู่ซึ่งกันและกัน จนเกือบจะเกิดสงคราม

๔.๒.๒.๑ วิเคราะห์องค์ประกอบของความขัดแย้ง (Analysis of Key Conflict Factors)

จากการศึกษาประวัติและความเป็นมาของศากยวงศ์และโกลิยวงศ์พบว่า ทั้งสองมีความสัมพันธ์ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และการปกครอง โดยมีพระเจ้าราม และพระนางปิยา

^{๕๐} พุ.ชา.อ. ๘/๕๓๖/๓๑๐.

เป็นผู้เชื่อมโยงวงศ์ทั้งสองเข้าด้วยกัน นอกจากนั้นแล้ว พระราชบุตร และพระราชธิดาของแคว้นทั้งสองก็มักจะทำการอภิเษกสมรสซึ่งกันและกัน การอภิเษกสมรสระหว่างกลุ่มชนทั้งสองนอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและการดำรงอยู่แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นในเชิงการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งผลจากความสัมพันธ์ในเชิงการเมืองการปกครองระหว่างแคว้นจึงทำให้แคว้นทั้งสองตกลงใจที่จะสร้างเขื่อนขึ้นมาเพื่อเก็บกักน้ำเอาไว้ใช้เพื่อประโยชน์ในเชิงกิจกรรม แม่น้ำที่ทั้งสองรัฐได้เลือกที่จะสร้างเขื่อนก็คือ “แม่น้ำโรหิณี” ซึ่งแม่น้ำสายนี้มีต้นน้ำอยู่ที่ ภูเขาหิมาลัย และไหลผ่านกลางเมืองทั้งสอง ในขณะเดียวกัน แม่น้ำสายนี้ก็ถือได้ว่าเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างแคว้นทั้งสอง^{๕๐}อย่างชัดเจน โดยมีได้เกิดข้อพิพาทในเรื่องเขตแดนระหว่างแคว้นทั้งสองแต่อย่างใด จะเห็นว่าตลอดเวลาที่ผ่านมานั้น ราชวงศ์และชาวเมืองทั้งสองแคว้นต่างก็มีความปรองดองกัน ได้รับประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติร่วมกัน นอกจากนี้ยังรวมไปถึง การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ความรู้ ระหว่างรัฐต่อรัฐ โดยมีได้มีความขัดแย้ง หรือมีข้อพิพาทเพื่อแย่งสิทธิของการเป็นเจ้าของทรัพยากรทางธรรมชาติในด้านใดด้านหนึ่งแต่ประการใด

แต่อย่างไรก็ตามทุกสิ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลง ร่องรอยของความเสื่อมถอยเกี่ยวกับการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างแคว้นทั้งสองเริ่มปรากฏขึ้น จนกลายเป็นความขัดแย้งที่ปรากฏอย่างชัดเจนนั้น สามารถวิเคราะห์ได้ว่า มี องค์ประกอบเชิงประจักษ์ที่สำคัญอยู่ ๒ ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ และด้านความมั่นคง ดังจะได้อธิบายในรายละเอียดต่อไป

๑) องค์ประกอบเชิงประจักษ์ (Proximate Conflict Factors)

(๑) เศรษฐกิจ

เมื่อภัยแล้งซึ่งเกิดขึ้นในช่วงก่อนฤดูกลางเก็บเกี่ยว แม่น้ำโรหิณีซึ่งเคยอุดมสมบูรณ์ สถานการณ์น้ำลดเริ่มปรากฏขึ้น จึงทำให้ชาวเมืองทั้งสองเกิดความวิตกว่าน้ำที่มีอยู่อาจจะไม่เพียงพอเพราะข้าวกล้าเริ่มเหี่ยวเฉาลง ต่างฝ่ายต่างก็อยากแย่งชิงน้ำเข้าสู่ที่นาของตน ดังนั้นในระยะต้นความขัดแย้งระหว่างแคว้นทั้งสองจึงเกิดขึ้นอันเนื่องจากการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ

จากการศึกษาพบว่า ทั้งสองฝ่ายได้มีการเจรจาต่อรองในการใช้น้ำ โดยมีชาวเมืองโกลิยะคนหนึ่งได้พยายามที่จะนำเสนอทางออกในกรณีที่น้ำไม่เพียงพอแก่ข้าวกล้าในสองแคว้น โดยเป็นการปลูกข้าวร่วมกัน โดยให้ทางฝ่ายสาकยะปล่อยน้ำ ให้มาเข้าพื้นที่เพาะปลูกข้าวของทางฝ่ายโกลิยะ ซึ่งคงจะมีการตกลงในผลผลิตภายหลัง แต่ทางฝ่ายสาकยะปฏิเสธในข้อเสนอดังกล่าว พร้อมกับยื่น

^{๕๐} G.P. MalalaSekera, *Dictionary of Pali ProPer Names Vol.II* (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd, 1998), p.763.

ข้อเสนอในทำนองเดียวกันนี้ ย้อนกลับ คือให้ทางฝ่ายโกลิยะยอมปล่อยน้ำทั้งหมด เพื่อปลูกข้าวร่วมกันในพื้นที่ของทางสากยะ และก็เช่นเดียวกัน ทางฝ่ายโกลิยะก็ตอบปฏิเสธ ดังนั้น การเจรจาตกลงในเรื่องนี้จึงประสบความสำเร็จอย่างสิ้นเชิง

(๒) ความมั่นคง

เมื่อการเจรจาต่อรองเรื่องน้ำไม่ประสบผลสำเร็จ ต่างฝ่ายก็ต่างต้องการน้ำเข้าที่นาของตน อารมณ์ความรุนแรงก็เกิดขึ้นตามมา เมื่อกรรมกรคนหนึ่ง ลุกขึ้นไปตบตีกรรมกรอีกคนหนึ่ง และกรรมกรที่ถูกตบตีนั้นก็ไปตีคนอื่น ๆ ต่อไปอีก การทำร้ายร่างกายได้ขยายออกเป็นวงกว้างออกไป ความขัดแย้งดำเนินไปสู่สถานการณ์ที่รุนแรงมากขึ้น เมื่อต่างฝ่ายต่างได้จัดเอาประเด็นที่ว่าด้วยเรื่องชาติพันธุ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นที่รัก โดยได้กล่าวหาจากหมิ่นเยาะเย้ยซึ่งกันและกัน จะเห็นได้ว่าประเด็นปัญหาของความขัดแย้ง ได้ขยายวงกว้างจาก ประเด็นการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ ไปสู่ประเด็นที่มาชาติพันธุ์ของพระมหากษัตริย์ ระดับของความขัดแย้งจากระดับทาสและกรรมกรของแต่ละฝ่ายจึงได้ขยายวงกว้างไปสู่กษัตริย์แคว้น โกลิยะ และสากยะ ทั้งสองฝ่ายได้เตรียมอาวุธยุทธโศปกรณ์เพื่อทำการรบกับฝ่ายตรงข้าม สถานการณ์ความขัดแย้งนั้นได้แปรเปลี่ยนเข้าสู่ภาวะสงคราม

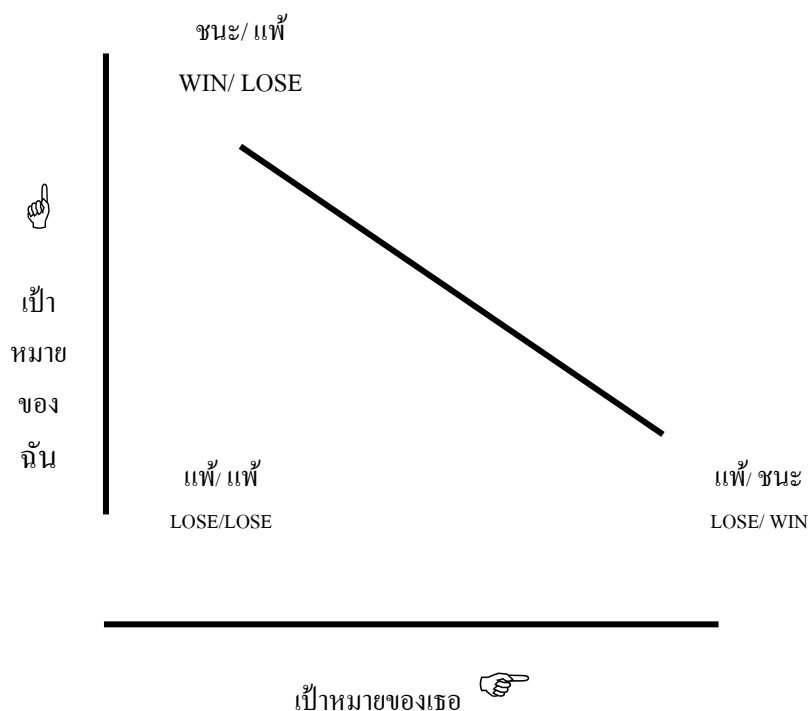
๒) องค์ประกอบที่เป็นรากเหง้า (Structural Conflict Factors)

(๑) ต้นเหตุ

จากสถานการณ์ภัยแล้ง ทำให้แม่น้ำโรหิณีซึ่งเคยอุดมสมบูรณ์ กลับมีปริมาณน้ำในแม่น้ำลดลง จนไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกข้าวได้ทั้งสองแคว้น แต่ที่จริงปัญหาดังกล่าวน่าจะตกลงกันได้ในการเจรจาต่อรอง แต่ด้วยสาเหตุที่ทั้งสองฝ่ายต้องการหาผลประโยชน์เข้าตัวเองแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยไม่ยอมที่จะเสียสละให้แก่กันบ้าง (ต้นเหตุ) เมื่อวิเคราะห์จากทฤษฎีการเจรจาต่อรอง^{๕๒} (Negotiation) ทำให้เราพบความจริงอยู่ประการหนึ่งว่า การเจรจาใดที่มุ่งผลประโยชน์ เป้าหมายหรือความต้องการของตนแต่

^{๕๒} การเจรจา คือ กระบวนการแก้ปัญหาที่ประกอบด้วยคนสองคน หรือมากกว่านั้น สมควรใจพุดคุยปรึกษาถึงความแตกต่างในเรื่องความคิดเห็น และพยายามให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันถึงแนวทางแก้ปัญหาในประเด็นที่มีความกังวลเหมือนกัน (ดูเพิ่มเติมใน ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์ (แปลและเรียบเรียง), คู่มือการเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๐.)

เพียงฝ่ายเดียว โดยที่คนอื่นกำลังเสียเปรียบนั้น การเจรจานั้นจะประสบความสำเร็จ^{๕๓} ดังจะเห็นได้จากแผนผัง

(๒) ทฤษฎี มานะ

ในเมื่อไม่สามารถที่จะตกลงกันได้ในเรื่องผลประโยชน์ที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่าย ประกอบกับความมีทฤษฎี มานะ ในเรื่องของชาติพันธุ์ ความต้องการอยากเอาชนะ มีเกียรติยศ และศักดิ์ศรีที่เหนือกว่าอีกฝ่าย ทั้งทาสีและกรรมกรฝ่ายโกลิยะ และศากยะ ต่างก็นำเอาที่มาของชาติพันธุ์ของพระมหากษัตริย์ มากล่าวคุถูกเหยียดหยามเยาะเย้ยซึ่งกันและกัน และเมื่อกษัตริย์ทั้งสองรับทราบข่าวสาร กระแสของมานะและทฤษฎีของความเป็นกษัตริย์ที่มีในจิตใจทำให้เกิดความเกลียดแค้น ทาสกรรมกร และกษัตริย์ฝ่ายตรงข้าม จึงได้เตรียมอาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อทำการรบกับฝ่ายตรงข้าม เพื่อที่จะเอาชนะกัน สถานการณ์ความขัดแย้งได้แปรเปลี่ยนเข้าสู่สภาวะสงคราม

๔.๒.๒.๒ วิเคราะห์บุคคลผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง (Actor Analysis)

ในกรณีความขัดแย้งระหว่างแคว้น โกลิยะและศากยะจะเห็นได้ว่าความขัดแย้งนั้นเริ่มต้น จากประเด็นการแย่งชิงทรัพยากรน้ำของทาสีและกรรมกรเพื่อนำมาใช้ในการปลูกข้าว และ

^{๕๓} ดูทฤษฎีเกม (Game theory) เพิ่มเติม ใน สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, กลยุทธ์การเจรจาต่อรอง (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕-๓๑.

ต่อมาจึงขยายวงกว้างมาที่ประเด็นที่มาชาติพันธุ์ของพระมหากษัตริย์ จนสถานการณ์นั้นเกือบจะแปรเปลี่ยนเป็นสงครามระหว่างสองแคว้น ดังนั้นถ้าวิเคราะห์ถึงผู้ที่มิพบทบาทในเหตุการณ์ความขัดแย้ง จะพบว่า มี ๒ ระดับ คือ ระดับทาสและกรรมกร และ ระดับกษัตริย์ ซึ่งจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

๑) ฝ่ายทาสและกรรมกร

จะเห็นได้ว่า ในระยะแรกของเหตุการณ์ ทางฝ่ายทาสและกรรมกรชาวเมืองโกลิยะนั้น ได้ยื่นข้อเสนอ ที่จะนำมาซึ่งทางแก้ไขปัญหาน้ำไม่เพียงพอ โดยกล่าวว่า “ถึงอย่างไร น้ำที่ปิดกั้นเอาไว้ ถ้าจะปล่อยให้น้ำทั้งสองฝ่าย ก็ไม่พอเพียงแก่คนข้าวของพวกเรา และพวกท่าน ก็ข้าวกล้าของพวกเราจักสำเร็จเพราะน้ำคราวเดียวเท่านั้น พวกท่านจงให้น้ำ นี้แก่พวกเราเถิด” ซึ่งการยื่นข้อเสนอนี้ อาจจะมีวาระซ่อนเร้น คือ เป็นวิธีทางหนึ่งที่จะมีน้ำไว้ใช้อย่างเพียงพอในการปลูกข้าวในพื้นที่ของตน โดยการขอน้ำจากทางฝ่ายสากยะนั้น มาใช้ปลูกข้าวร่วมกันในพื้นที่นาของฝ่ายตน

แต่จากข้อเสนอดังกล่าวนั้น ทำให้กลุ่มกรรมกรเมืองสากยะซึ่งต้องการน้ำเช่นเดียวกันเกิดความไม่ไว้วางใจ ต่อข้อเสนอของทาสและกรรมกรแล้วโกลิยะ ในการที่จะอ้างสิทธิการครอบครองน้ำเพียงฝ่ายเดียว ประกอบกับความหยิ่งทะนงในศักดิ์ศรีของฝ่ายสากยะ ถึงแม้จะมีทรัพย์สินเงินทอง แต่ก็ไม่สามารถที่จะตกเป็นฝ่ายที่จะต้องร้องขอข้าวจากฝ่ายโกลิยะได้ จึงได้กล่าวโต้ตอบกลับว่า “เมื่อพวกท่านทำจงให้เต็มแล้ว พวกข้าพเจ้าจักไม่อาจถือเอาทองที่มีสีสุก แก้วสีเขียว แก้วสีดำ และกหาปณะ แล้วมีกระเช้าและกระสอบเป็นต้นในมือ เทียวไปที่ประตูเรือนของพวกท่าน”^{๕๔} และพร้อมกับยื่นข้อเสนอดังกล่าวกลับคืนว่า “ข้าวกล้าของข้าพเจ้าก็จักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเหมือนกัน พวกท่านจึงควรให้น้ำแก่พวกข้าพเจ้าเถิด”^{๕๕} ซึ่งในความเป็นจริงแล้วพวกชาวสากยะก็น่าจะรู้ดีอยู่แล้วว่า เป็นไปไม่ได้ที่ชาวโกลิยะจะยอมรับได้ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าเงื่อนไขนี้ถูกนำเสนอโดยชาวโกลิยะก่อนในตอนแรก ดังนั้นคำตอบของทั้งสองฝ่ายที่ได้รับยอมจะเป็นคำตอบเดียวกัน นั่นก็คือ “พวกเราจักไม่ให้” ด้วยเหตุนี้ ชาวสากยะจึงไม่ยินยอมตามข้อเสนอเบื้องต้นที่ชาวโกลิยะได้เสนอ ดังนั้น การเจรจาตกลงในเบื้องต้นจึงประสบความสำเร็จอย่างสิ้นเชิง

เมื่อไม่สามารถหาทางออกของปัญหาได้ ประกอบด้วยอารมณ์รุนแรงของทั้งสองฝ่าย สถานการณ์ความขัดแย้งได้เพิ่มทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยมีการทำร้ายร่างกายกัน และที่สำคัญคือ มีการยกเอาประเด็นที่มาชาติพันธุ์ของพระมหากษัตริย์ มากกล่าวดูถูกเหยียดหยามเยาะเย้ย โดยทาง

^{๕๔} พ.ชา.อ. ๘/๕๓๖/๓๑๐.

^{๕๕} พ.ชา.อ. ๘/๕๓๖/๓๑๐.

ฝ่ายโกลิยะได้กล่าวออกมาว่า “พวกมึงจึงพาพวกเด็กๆ สากยะซึ่งอยู่ในเมืองกบิลพัสดุ์ ไปเกิดอ้ายพวกสังวาสกับน้องสาวของตัวเองเหมือนสัตว์เดรัจฉาน มีหมาบ้านและหมาป่าเป็นต้น ถึงจะมีกำลังเป็นต้นว่า ช้างม้า โกล่ และอาวุธ ก็จักทำอะไรพวกกูได้”^{๕๖}

ในขณะที่เดียวกันเมื่อสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นที่รักของชาวสากยะถูกคูหมื่น แม้ว่าประเด็นที่ถูกนำมากล่าวถึงนั้นจะมีร่องรอยความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ก็ตาม แต่ชาวสากยะก็มองว่าประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะนำมากล่าวถึง ด้วยเหตุนี้ ชาวสากยะซึ่งรู้ที่มาเกี่ยวกับชาติพันธุ์ชาวโกลิยะ เช่นเดียวกันกับการที่ชาวโกลิยะรู้จักประวัติศาสตร์ของชาวสากยะ จึงได้นำประเด็นซึ่งว่าด้วยชาติพันธุ์ของกษัตริย์มากล่าวโต้ตอบเช่นกันว่า “พวกมึงก็เช่นเดียวกัน จงพาพวกเด็กจี้เรื่อน ไปเสียในบัดนี้ อ้ายพวกอนาถาหาที่ไปไม่ได้ เทียวอาศัยอยู่ในโพรงไม้กระเบา เช่นเดียวกับสัตว์เดรัจฉาน ถึงจะมีโยธาหาญเป็นต้นว่า ช้าง ม้า โกล่ และอาวุธก็จะทำอะไรพวกกูได้”

การนำเอาประเด็นที่เกี่ยวกับที่มาของกษัตริย์มากล่าวพาดพิง ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว คำกล่าวข้างต้นก็มีนัยที่แฝงเอาไว้ด้วยความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ เพราะกษัตริย์ชาวสากยะเองก็อภิเษกสมรสซึ่งกันและกันจริง แต่ประเด็นที่ชาวสากยะมองว่า พระราชาของตนเองถูกคูหมื่นคุณแคลนก็เพราะว่า มีการนำพฤติกรรมดังกล่าวไปเปรียบเทียบกับ “หมา” ซึ่งไม่ว่าจะเป็นหมาบ้านหรือหมาป่าต่างก็มีเพศซึ่งกันและกันโดยมิได้แยกแยะว่าสัตว์ตัวใดเป็นพี่หรือเป็นน้อง คำกล่าวของชาวสากยะที่กล่าวพาดพิงไปถึงเด็กจี้เรื่อนว่าเป็นพวกอนาถาหาที่พึ่งมิได้ จนต้องไปอาศัยอยู่ตามโพรงไม้นั้น ก็สอดคล้องกับแง่มุมที่พระเจ้า “ราม” ซึ่งเป็นโรคเรื้อนเสด็จออกจากเมืองประจวบจนอนาถาและไปอาศัยอยู่ในโพรงต้นไม้ แต่ประเด็นที่ชาวโกลิยะยอมรับไม่ได้ก็คือ การนำกริยาอาการดังกล่าวไปเปรียบเทียบกับสัตว์เดรัจฉาน

ท่าไม้ประเด็นความขัดแย้งจึงกลายมาเป็นประเด็นที่มาของชาติพันธุ์ของกษัตริย์ ซึ่งมีความเป็นไปได้ของวาระซ่อนเร้นที่ว่า ทั้งสองฝ่ายอาจมีพวกหัวรุนแรง ที่ต้องการให้ความขัดแย้งนั้น กลายเป็นสงคราม เพื่อที่จะเอาชนะอีกฝ่ายให้ได้ ทั้งในแง่ของการทำร้ายจิตใจของฝ่ายตรงข้าม โดยการการลอบหลู่ หรือคูหมื่น กษัตริย์ ซึ่งคือ สมมติเทพ หรือผู้ปกครองสูงสุดที่ประชาชนในแต่ละแคว้นให้การยอมรับ และทั้งในแง่ของการหาแนวร่วมโดยดึงสถาบันกษัตริย์ที่มีกองกำลังอาวุธเพียบพร้อมมาเข้าร่วม ในการสนับสนุนข้อพิพาทการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ

๒) ฝ่ายกษัตริย์

^{๕๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ขุททกนิกาย ฉาตถกรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖๓.

ทางฝ่ายกษัตริย์เอง เมื่อได้รับทราบข่าวสาร ก็ยอมไม่ได้ที่ชาติพันธุ์ของตนเองถูกกระทบกระเทือน และเปรียบเปรยเช่นนั้น จึงได้จัดเตรียมอาวุธยุทโธปกรณ์ทำการรบกับฝ่ายตรงข้าม เพื่อที่จะเอาชนะกันให้ได้ โดยทางฝ่ายโกลิยะได้กล่าวว่า “พวกเราจะตำแดงเรียวแรงและกำลังของคนที่สังวาสกับน้องให้ปรากฏ” ซึ่งทางฝ่ายสาทกะก็ได้กล่าวโต้ตอบกลับเช่นกันว่า “พวกเราก็จะตำแดงให้เห็นเรียวแรง และกำลังของคนที่อาศัยอยู่ในต้นกระเบา” การกล่าวลักษณะเช่นนั้น เป็นการกล่าวที่เต็มไปด้วยความเคียดแค้น และต้องการเอาชนะหรือเหนือกว่าอีกฝ่าย โดยยกที่มาจากชาติพันธุ์ตนเองในเชิงประชดประชัน แม้จะเป็นชาติพันธุ์ของคนที่อาศัยอยู่ในต้นกระเบาในฝ่ายโกลิยะ หรือ แม้จะเป็นชาติพันธุ์ของคนที่สังวาสกับน้องในฝ่ายสาทกะ

๔.๒.๒.๓ วิเคราะห์กลยุทธ์การเจรจาไกล่เกลี่ย (Analysis of Mediation Strategy)

ในกรณีความขัดแย้งดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรในการเจรจาไกล่เกลี่ย ทรงสามารถจัดการความขัดแย้งที่กำลังจะกลายเป็นสงครามระหว่างแคว้นโกลิยะและแคว้นสาทกะ กลับสู่ความสงบและก่อให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืนอีกด้วย การวิเคราะห์การจัดการความขัดแย้งของพระองค์ในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง นั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ขั้นตอนใหญ่ คือ กลยุทธ์ในการทำให้เกิดความสงบ และเกิดสันติภาพที่ยั่งยืน ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

๑) กลยุทธ์ในการทำให้เกิดความสงบ

สิ่งที่พระองค์ทรงทำเป็นอันดับแรก คือ การทำให้หมู่พระญาติหยุดความบาดหมาง หรือ ความริ้วรานระหว่างกัน เพื่อไม่ให้มีการสู้รบหรือสงครามเกิดขึ้น โดยทรงตรัสว่า “เมื่อเราไม่ไป พวกญาติจกภิหยาบ การที่เราไปก็ควร” และ “เมื่อเราไม่มีอยู่ในวันนี้ แม่น้ำคือโลหิตจกไหลนอง” พระองค์ทรงดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนดังนี้

(๑) พระองค์ทรงวางตัวเป็นกลาง พระองค์ทรงไปปรากฏตัว เป็นการดำรงอยู่ท่ามกลางกลุ่มชนทั้งสองแคว้น ที่กำลังขัดแย้งกัน โดยการ “ประทับนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ณ ท่ามกลางแม่น้ำโรหิณี”^{๕๗} ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ ถึงความเป็นนักจัดการความขัดแย้งของพระองค์ที่ทรงวางตัวเป็นกลาง ไม่ได้ฝักใฝ่ฝ่ายใด ถึงแม้ว่าพระบิดาเป็นฝ่ายสาทกะ พระมารดาเป็นชาวโกลิยะและเมื่อพระองค์ทรงปรากฏตัวขึ้นแล้ว พระญาติทั้งหลาย เมื่อได้เห็นพระพุทธเจ้าก็ได้พากันทิ้งอาวุธ และถวายบังคม^{๕๘} ซึ่งแสดงถึงพุทธนุภาพของพระองค์

^{๕๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๓, หน้า ๓๖๔.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๔.

(๒) พระองค์ทรงทำการเจรจาไกล่เกลี่ย ในช่วงแรกแม้พระองค์จะทรงทราบด้วยพระญาณแล้วว่า ความสัมพันธ์ของพระญาติริ้วฉานจนเกือบจะทำสงครามกันนั้น เป็นเพราะประเด็นที่ว่าด้วยเรื่อง “ชาติพันธุ์” มากกว่าประเด็นที่ว่าด้วยเรื่องการแข่งขันทรัพยากร “น้ำ” การเจรจาไกล่เกลี่ยของพระองค์เป็นการตั้งคำถาม ที่จะทำให้ทั้งกษัตริย์สองฝ่ายได้ใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบ หาเหตุและผล เพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิขึ้นด้วยตนเอง

คำถามของพระองค์เริ่มต้นว่า “ดูก่อนมหาราชทั้งหลาย ทำไม พวกท่านมาที่นี่” ทั้งๆ ที่พระองค์ทอดพระเนตรเห็นว่ามีอาวุธที่กองเรียงรายอยู่ข้างกายของกษัตริย์เหล่านั้น คำตอบคือ “หม่อมฉันไม่ได้มาที่นี่เพื่อจะดูแม่น้ำ เพื่อต้องการเที่ยวเล่น และก็ไม่ได้ที่นี่เพื่อดูความร่มรื่นของป่าไม้ หากแต่มาเพื่อต้องการเริ่มสงคราม” ซึ่งถ้าวิเคราะห์จากคำตอบที่ว่า “ไม่ได้มาที่นี่เพื่อจะดูแม่น้ำ” ก็แสดงให้เห็นแล้วว่าประเด็นของความแตกแยกจริงๆ ไม่ได้อยู่ที่ “น้ำ”

แต่พระองค์ก็ยังคงถามต่อไปว่า “ก็แล้วพวกเธอทะเลาะกันเพราะเรื่องอะไรเล่า?” กษัตริย์ทั้งสองฝ่ายพากันนิ่งเงียบ และตอบว่า “ไม่ทราบ” ซึ่งถ้าวิเคราะห์จากบทสนทนา จะเห็นได้ว่า การตอบว่า “ไม่ทราบ” ของกษัตริย์นั้น แม้จะเป็นการตอบในลักษณะที่ผู้ฟังฟังแล้วไม่สมเหตุสมผลเลยในคำตอบ เพราะ สถานการณ์ความขัดแย้งนั้นรุนแรงจนทำให้เกิดภาวะสงครามแล้ว โดยกษัตริย์ทั้งสองแคว้นได้พากันยกทัพ และขนอาวุธยุทโธปกรณ์มากมายขนาดนี้ จะไม่ทราบสาเหตุที่แท้จริงได้อย่างไร การตอบในลักษณะดังกล่าว อาจวิเคราะห์ได้ว่า เป็นการตอบที่จะพยายามเลี่ยงตอบถึงสาเหตุที่แท้จริงว่า กษัตริย์เหล่านั้นไม่ได้ทะเลาะกันเพราะการแข่งขันทรัพยากร น้ำแต่ประการใด หากแต่ถูกพาดพิงถึงในเชิงดูหมิ่นเกี่ยวกับที่มาของชาติพันธุ์ ดังจะเห็นได้จากถ้อยคำที่ว่า “พวกเราจักแสดงเรี่ยวแรงและกำลังของเหล่าชนผู้ที่อยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาว” และ “พวกเราจักสำแดงเรี่ยวแรงและกำลังของเหล่าชนผู้อยู่ที่ต้นกระเบา”^{๕๕}

พระองค์ได้ทรงถามต่อไปว่า “บัดนี้ใครจักทราบ” ซึ่งเมื่อซักถามไปโดยลำดับตั้งแต่อุปราชลงไปเป็นทอดๆ สุดท้ายผู้ที่เป็นมูลเหตุที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งที่แท้จริง ก็คือ “ทาสและกรรมกร” ในประเด็นการแข่งขันน้ำเพื่อใช้ในการปลูกข้าว

แต่อย่างไรก็ตาม กษัตริย์ทั้งสองฝ่ายในฐานะที่เป็นผู้นำของประชาชน ก็มีอาจจะที่หลีกเลี่ยงความรับผิดชอบต่อ สถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งจะเห็นได้จากคำถามที่พระพุทธเจ้าทรงถามกษัตริย์ว่า “น้ำดีราคาเท่าไร?” คำตอบที่ได้รับคือ “มีราคาน้อย” พระองค์ได้ทรงซักถามโดยมุ่งเน้นไปที่กษัตริย์โดยตรงว่า “กษัตริย์ทั้งหลาย มีราคาเท่าไร?” คำถามเชิงรุกในลักษณะนี้ แสดงถึงว่าพระองค์กำลังจะนำเอาประเด็นของกษัตริย์ขึ้นมาเปรียบเทียบกับน้ำในแง่ของ

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๓.

ราคา ซึ่งการตีราคาในลักษณะนี้เป็นการมุ่งหมายถึงการตีราคาในแง่ของคุณค่าภายในอันถือได้ว่าเป็น “คุณค่าแท้” มิใช่ “คุณค่าเทียม” การเปรียบเทียบในลักษณะนี้ย่อมเป็นการง่ายที่กษัตริย์จะตอบโดยอาศัยตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Center) ว่า “ขึ้นชื่อว่ากษัตริย์ทั้งหลายหากมีได้” ในขณะที่เดียวกันหากนำคำถามเดียวกันนี้ไปถามทาสและกรรมกร ในภาวะภัยแล้ง น้ำจะกลายเป็นสิ่งที่มีค่าสำหรับทาสและกรรมกร

(๑) พระองค์ทรงแสดงธรรม- อุปมาอุปไมย (metaphor) ให้กษัตริย์ทั้งสองเห็นโทษของฟังเรื่องราวที่ขาดสติ และโทษของการทะเลาะวิวาทกัน พระองค์ทรงยกตัวอย่างเรื่องราวชาดก ๓ เรื่อง คือ ผันทนชาดก ทูตทกชาดก และ ลุกุกิกชาดก

ใน “ทูตทกชาดก” พระองค์ทรงสอนให้เห็นถึงการฟังเรื่องราวต่างๆ โดยปราศจากการไตร่ตรอง พิจารณาอย่างรอบคอบ จนนำไปสู่ความขัดแย้งทะเลาะวิวาทกัน พระองค์ตรัสว่า “ดูก่อนมหาราชทั้งหลาย เกิดมาเป็นคนไม่ควรหันไปตามเหตุที่ถึงของบุคคลอื่น (คือไม่ควรเก็บเอาเรื่องของคนอื่นมาคิด)”^{๖๐} และเพื่อให้มองเห็นภาพที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น พระองค์จึงได้นำประเด็นเรื่อง “กระต่ายตื่นตูม” มาตรัสว่า กระต่ายตื่นตูมเพราะเสียงหล่นของลูกมะพร้าว การตื่นตูมของกระต่ายปานนั้น ได้ทำให้พวกสัตว์น้อยใหญ่อื่นๆ พลอยตกใจกลัวไปด้วย เพราะกระต่ายป่าได้ร้องว่าแผ่นดินจะถล่มแล้ว การยกประเด็นดังกล่าวมาอ้างอิงก็เพื่อที่จะย้ำสอนกษัตริย์ทั้งหลายว่า “อย่าเป็นคนตื่นตูม” โดยการนำประเด็นที่คนอื่นกล่าวถึงมาสร้างมายาภาพให้แก่ตนเอง เพราะในขณะที่ทาสและกรรมกร อุปราช อำมาตย์และเสนาบดีพากันวุ่นวายกับข้อมูลที่ส่งต่อกันมาตามขั้นตอนนั้น กษัตริย์เมื่อได้รับการรายงานเรื่องราวที่เกิดขึ้น แทนที่จะพากันสงบ และกลับกรองข้อมูล พร้อมทั้งแสวงหาทางออกในเชิงสันติวิธี กลับไปหลงเชื่อ และคล้อยตามแหล่งข่าว จนทำให้เกิดความวิราวฉานในหมู่กษัตริย์จนอยากแก้การควบคุม

เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาโดยรวมจาก “ผันทนชาดก” จะพบว่า พระพุทธเจ้าได้เปิดประเด็นสำคัญโดยมุ่งไปที่ปัญหาที่แท้จริงว่า “ดูก่อนมหาราชทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่า การหายใจคล่อง เพราะเหตุทะเลาะวิวาทกันไม่มีเลย ด้วยว่ารุกขเทวดาคนหนึ่งกับหมีตัวอาฆาตกัน เพราะเหตุทะเลาะวิวาทกัน เวนนั้นก็ติดตามอยู่ตลอดกับปีทั้งสิ้น”^{๖๑} ประเด็นนี้เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับรุกขเทวดาและหมีซึ่งทะเลาะวิวาทกันครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ในที่สุดไม้ตะกร้อที่รุกขเทวดาอาศัยอยู่ก็กลายเป็นล่อเกวียน โดยมีหนังหมีหุ้มล่อ

^{๖๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ขุททกนิกายชาดก เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๔ , หน้า ๕๓๐-๕๓๑.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕๗-๗๖๔.

เมื่อวิเคราะห์จาก “ลัญจิกชาดก” ทำให้เราได้เห็นแนวคิดที่พระองค์ทรงนำมาเป็นฐานในการรองรับหลักการที่พระองค์ได้นำเสนอต่อกษัตริย์ในประเด็นนี้ก็คือ การที่จะเอาชนะซึ่งกันและกันนั้น กำลังจะมากหรือน้อยไม่ใช่ประเด็นสำคัญ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ “ปัญญา” เพราะเมื่อใดก็ตามหม่อมมุนษย์ถูกเมฆหมอกแห่งอวิชชาครอบงำปัญญาแล้ว ปัญญาที่มีอจที่จะส่องแสงได้ และทำให้เกิดความหายนะแก่ชีวิตของตนเองในที่สุด “คู่อริมหาราชทั้งหลาย บางคราวผู้ที่มีกำลังน้อยกว่าก็หาช่องทำลายผู้ที่มีกำลังมากได้ บางคราวผู้ที่มีกำลังมากก็ได้ช่องทำลายผู้ที่มีกำลังน้อยได้ แม้แต่นางนงไฉ้ยังฆ่าพญาช้างตัวประเสริฐได้”

๒) กลยุทธ์ในการเกิดสันติภาพที่ยั่งยืน

จากการที่พระองค์ในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง พระองค์ได้ทรงดำเนินการจัดการความขัดแย้งไม่ให้เข้าสู่ภาวะสงคราม ความสงบได้เกิดขึ้น กษัตริย์ทั้งสองฝ่ายและกองทัพได้วางอาวุธ เกิดสัมมาทิฐิ ในการที่จะไม่ทำสงครามแล้ว พระองค์ยังทรงใช้กลยุทธ์ในการที่จะให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืนของทั้งสองฝ่าย นั่นคือ ต้องเข้าถึงการจัดการสาเหตุของความขัดแย้งที่แท้จริงหรือรากเหง้าของความขัดแย้ง พระองค์ทรงยกตัวอย่างเรื่องราวของชาดกอีก ๒ เรื่อง เป็นลักษณะอุปมาอุปไมย (metaphor) เช่นกัน คือ รุกขธรรมชาดก และ วัฏฏกชาดก โดยเน้นถึงเรื่องความสามัคคี จากนั้นพระองค์ทรงนำเสนอ “อรรถกถาพุทธ” เป็นประเด็นสุดท้าย ซึ่งมีเนื้อหามุ่งเน้นไปที่จุดซึ่งถือได้ว่าเป็น “หัวใจ” หรือ “รากเหง้า” ของความขัดแย้งนั่นคือในเรื่องของทิฐิมานะที่มีอยู่ในกษัตริย์ทั้งสองฝ่าย

เมื่อวิเคราะห์ “รุกขธรรมชาดก” จะทำให้เราได้ทราบถึงพุทธประสงค์ที่จะนำเสนอประเด็นที่ว่าด้วยการสร้างความสมานฉันท์อย่างแจ่มชัด “มหาบพิตรทั้งหลาย ท่านทั้งหลายได้นำมาว่าเป็นญาติกัน ควรจะสมัคสมานสามัคคีร่วมกัน เพราะว่า เมื่อญาติทั้งหลายยังสามัคคีกันอยู่ หมู่ปัจจามิตร (ข้าศึก) ย่อมไม่มีโอกาส”^{๖๒} การตรัสเช่นนี้ทำให้เราได้มองเห็นวิสัยทัศน์ของพระองค์ว่า การที่ญาติทะเลาะกันนั้น คนที่ได้ประโยชน์ในเชิงการเมือง การทหารก็คือ “ข้าศึก” ของแคว้นทั้งสองนั่นเอง และเพื่อให้ประเด็นชัดเจนมากยิ่งขึ้น พระองค์ทรงอุปมาอุปไมย ความสามัคคีนั้นเปรียบเสมือนกับต้นไม้ว่า “ลมพายุไม่สามารถที่จะทำลายป่ารั้งที่เกาะประสานกันอยู่เป็นกลุ่มเดียวกันได้ แต่ลมสามารถพัดพาต้นไม้ใหญ่ที่ตั้งอยู่โดดเดี่ยวให้ล้มลงได้”^{๖๓}

การแสดงธรรมเชิงอุปมาอุปไมยของพระองค์ดังกล่าว มีเป้าหมายเพื่อที่จะชี้ให้พระญาติของพระองค์ได้เกิดปัญญาขึ้นกับตนเองว่า ทั้งสองฝ่ายควรจะดำเนินชีวิตอยู่ด้วยกันอย่างเป็น

^{๖๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒, หน้า ๒๐๐.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๕.

เอกภาพ (Unity) มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันทั้งในแง่เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม เมื่อแคว้นทั้งสองแตกแยกกัน ผลเสียอย่างใหญ่หลวงที่จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนก็คือ ประเด็นที่ว่าด้วยการเจรจาต่อรองทั้งในแง่การเมืองระหว่างรัฐ รวมทั้งทางด้านเศรษฐกิจระหว่างรัฐทั้งสองก็จะขาดหายไป นอกจากนั้นผลเสียในเชิงนโยบายทางการทหารก็จะมีปัญหาเช่นเดียวกัน สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า การที่รัฐทั้งสองมีความสัมพันธ์กันในด้านต่าง ๆ นั้น สิ่งที่เชื่อมโยงอย่างเห็นได้ชัดคือ “ความเป็นญาติ” หรือ “ความเป็นเอกภาพในแง่ของชาติพันธุ์” ดังนั้น การที่ประเทศใดประเทศหนึ่งจะรุกรานทางด้านทหารก็จะทำให้ได้ยากยิ่งขึ้น เพราะว่าการรบกับรัฐหนึ่งก็เท่ากับรบกับสองรัฐ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงย้ำอยู่ตลอดเวลาของการใกล้เกลี้ยก็คือ “หากสามัคคีกันแล้ว หมู่ปัจเจกมิตรก็ทำอะไรไม่ได้”

เมื่อวิเคราะห์ “วัฏฏกชาดก” นั้นชี้ให้เห็นแนวคิดที่พระองค์ต้องการจะตอกย้ำให้พระญาติของพระองค์ได้มองเห็นถึงความหายนะที่จะเกิดขึ้น จากการแตกความสามัคคีกัน ในอีกมิติหนึ่ง สามัคคีจะกลายเป็นพลังอย่างมหาศาล “ดูก่อนมหาราชาทั้งหลาย เมื่อฝูงนกกระจาบพร้อมเพรียงกันอยู่ นายพรานก็ไม่อาจหาช่องทำร้ายได้ ต่อเมื่อใดฝูงนกกระจาบเกิดการแก่งแย่งขึ้น เมื่อนั้นบุตรนายพรานคนหนึ่งจึงทำลายเอานกกระจาบเหล่านั้น ไปเสีย ขึ้นชื่อว่า ความหาใจล่องใน การทะเลาะวิวาทย่อมไม่ดีเลย”^{๖๔} คำตรัสในลักษณะนี้ ดูประหนึ่งพระองค์กำลังจะบอกพระญาติทั้งหลายว่า หากไม่ต้องการที่จะถูกจับ และถูกฆ่าตายเช่นฝูงนกกระจาบ ก็จงได้โปรดสามัคคีสามัคคีกันเอาไว้

พระองค์ทรงนำเสนอ “อิตตทัณตสูตร” เป็นประเด็นสุดท้าย ซึ่งมีเนื้อหามุ่งเน้นไปที่จุดซึ่งถือได้ว่าเป็น “หัวใจ” หรือ “รากเหง้า” ของความขัดแย้ง นั่นคือเรื่องของ “ทิฏฐิและมานะ” จากการศึกษาวิเคราะห์ เนื้อหาสาระ ตามที่ปรากฏในพระสูตรนี้ พบว่าแม้ว่ากษัตริย์จะเลี้ยงปกปิดเหตุผลที่แท้จริงเกี่ยวกับที่มาของความแตกแยกแล้วก็ตาม พระองค์ก็ทรงมิได้เข้าไปแตะต้องถึงสาเหตุในเชิงลึกเกี่ยวกับการทะเลาะกันในตอนแรก แต่สำหรับพระสูตรนี้ กลับมีเนื้อหามุ่งเน้นไปที่จุดซึ่งถือได้ว่าเป็น “หัวใจ” หรือ “รากเหง้า” ของความขัดแย้ง ดังจะเห็นได้จากพระดำรัสที่ว่า “ภัยเกิดแล้วแต่อาชญาของตน ท่านทั้งหลายจงเห็นคนทะเลาะกัน เราจักแสดงความสลัดใจตามที่เราได้สลัดมาแล้ว”^{๖๕} เหตุการณ์เช่นใดที่ทำให้พระองค์บังเกิดความ “สลัดใจ” มาแล้วในอดีต “เราได้เห็น

^{๖๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒, หน้า ๔๔๕-๔๕๐.

^{๖๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ขุททกนิกาย สุตตนิบาต เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๖, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๘๓๘.

หมूसัตว์กำลังดิ้นรนอยู่ด้วย ‘คัมहा และทิจู’ เหมือนปลาในอ่างน้ำน้อย ฉะนั้น ภัยได้เข้ามาถึงเราแล้ว เพราะได้เห็นคนทั้งหลายผู้ที่โกรธกันและกัน”^{๖๖}

พระดำรัสดังกล่าวทำให้เราได้เข้าใจว่า พระองค์กำลังนำเสนอสาเหตุที่แท้จริงของความขัดแย้งที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในใจของกษัตริย์ทั้งหลาย นั่นก็คือ “คัมहा และทิจู” ซึ่งอาจจะรวม “มานะ” เข้าไว้ด้วยนอกจากนี้แล้ว พระองค์ยังได้ให้เหตุผลในเชิงลึกเช่นเดิมว่า “มุนีเป็นผู้มีสัจจะ ไม่คนอง ไม่มีมายา ละการเสียดสี เป็นผู้ไม่โกรธ พึงข้ามความโลภและความตระหนี่เสีย”^{๖๗} การตรัสในประเด็นนี้กลับชี้เพิ่มเติมว่า การกล้าที่จะยอมรับความจริง (สัจจะ) ที่เกี่ยวกับเรื่องที่มาของชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นประคุดมาภาพแล้ว ก็ไม่ควรที่จะไปโกรธ เสียดสีซึ่งกันและกัน และสิ่งที่ควรจะทำลายออกไปจากใจก็คือ ความ โลภ อยากจะเอาชนะในเรื่องของชาติพันธุ์ โดยใช้การทำสงครามเป็นทางออกในการตัดสิน

พระองค์ทรงสรุปจบพระสูตรนี้ด้วยพระดำรัสที่น่าสนใจว่า “ธรรมชาติเครื่องปรุงแต่งอะไรๆ ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่หวั่นไหว ผู้รู้แล้ว... มุนีย่อมไม่กล่าวยกย่องตนในบุคคลที่เสมอกัน ผู้ต่ำกว่าผู้สูงกว่า มุนีนั่นเป็นผู้สงบปราศจากความตระหนี่ ย่อมไม่ยึดมั่นถือมั่น...”^{๖๘} การสรุปจบในลักษณะนี้ ทำให้ปัญญาของกษัตริย์ทั้งหลายที่ถูกครอบงำด้วย ทิฏฐิ คัมहा และมานะ สว่างขึ้นมาโดยพร้อมเพรียงกัน ซึ่งเป็นการสิ้นสุดของความแตกแยกร้ายฉาน และเป็นจุดเริ่มต้นอีกครั้งหนึ่งของการกลับมาของสันติภาพที่ยั่งยืนในทั้งสองแคว้น โดยวิเคราะห์จากเหตุการณ์ที่กษัตริย์ทั้งสองฝ่าย ได้ถวายพระราชกุมารฝ่ายละ ๒๕๐ พระองค์แด่พระพุทธเจ้า เพื่อให้พระองค์ประทานการบรรพชาอุปสมบท แม้ว่าพระราชกุมารบางพระองค์จะไม่ปรารถนาก็ตาม สูดท้ายแล้ว พระราชกุมารเหล่านั้นก็เป็นประคุดเป็นสัญญาที่ทั้งสองฝ่ายทำการสงบศึก และพร้อมกันเป็น“สัญลักษณ์” ที่แสดงออกถึง“สันติภาพที่ยั่งยืน” ที่เกิดขึ้นในแคว้นทั้งสอง

๔.๒.๓ กรณีความขัดแย้งระหว่างเจ้าศากยะและเจ้าชายวิฑูทกะ

ครั้งเมื่อ พระเจ้าปเสนทิโกศล ภายหลังจากที่ทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธสาวกแล้ว พระองค์ต้องการมีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้า จึงให้คนไปขู่ขอ “ขัตติยานี” ในตระกูลศากยะมาเป็นพระมเหสี ทางฝ่ายศากยะได้รับสาส์นแล้ว ได้ประชุมปรึกษากัน และเห็นว่าสายเลือดของพระเจ้าปเสนทิโกศลต่ำ พวกศากยะไม่อาจยอมรับได้ซึ่งศากยะถือว่าสายเลือดของศากยะเป็นสายเลือดบริสุทธิ์ แต่พวกศากยะตกอยู่ในสถานะที่ไม่อาจปฏิเสธได้ จึงช่วยกันหาทางออก พระเจ้ามหานามะ

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓๕.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔๐.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔๓.

เสนอให้ส่งบุตรของนางทาสีชื่อว่าสาชชัตติยาโดยไม่ได้ออกความจริงเพื่อให้นางช่วยแก้ขัดในปัญหาดังกล่าว ในที่ประชุมจึงตกลงส่งนางสาชชัตติยาไปถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล

ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศล ก็โสมนัสพระทัยที่ได้เป็นผู้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับตระกูลศากยะ และได้ทรงตั้งนางสาชชัตติยาเป็นอัครมเหสีทันที ต่อมาพระนางได้ประสูติพระโอรสพระนามว่าวิฑูทกะ เมื่อเจริญวัยเป็นหนุ่มขึ้นได้เป็นพระราชกุมารได้เสด็จไปเยี่ยมพระเจ้านามานะ ที่กรุงกบิลพัสดุ์ แต่ไม่ได้รับการต้อนรับเท่าที่ควร ตอนเสด็จกลับ มหาดเล็กลี้มดาบได้กลับมาเอาดาบที่พระราชวังชั้นใน เห็นนางทาสีกำลังเอนมโกล้างที่ประทับที่พวกเจ้าศากยะจัดให้พระเจ้าวิฑูทกะประทับ โดยที่นางทาสีล้างไปพลางและดำไปพลาง มหาดเล็กของพระเจ้าวิฑูทกะจึงสอบถามทราบความจริงจากพวกนางทาสีของเจ้าศากยะว่า พระเจ้าวิฑูทกะเป็นลูกของนางทาสีที่พวกศากยะส่งไปแล้วมหาดเล็กก็นำความนั้น มากราบทูลพระเจ้าวิฑูทกะ พระเจ้าวิฑูทกะได้ทรงทราบ ได้เกิดความอาฆาตว่า วันนี้นักสะกยะเอาน้ำนมล้างที่ประทับของเรา สักวันหนึ่งเมื่อเรามีอำนาจก็จะเอาเลือดจากลำพระศอ ของพวกเจ้าศากยะมาล้างเท้าเราให้ได้

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทราบเรื่องทรงพิโรธมาก ทรงปลดพระมเหสีและพระราชโอรสออกจากตำแหน่ง จึงได้ยกพลเพื่อไปรบกับพวกศากยะ พอดีพระพุทธเจ้าเสด็จมาห้ามไว้ และได้แสดงให้เห็นใจว่า “เชื้อสายของมารดาไม่สำคัญ ทางบิดาสำคัญกว่า หรือว่าที่จริงแล้วคนชั้นไหนไม่สำคัญ ถ้าเป็นคนดีแล้วถือว่าใช้ได้ สมัยโบราณ ลูกคนตัดฟันยังได้เป็นมหาราชเป็นที่เคารพยำเกรงของคนทั่วประเทศเพราะเป็นคนดีเพราะเป็นคนดีมีศีลธรรม...” พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงเชื่อจึงคืนตำแหน่งแก่พระมเหสีและพระโอรสตามเดิม ด้วยความแค้นยังไม่สิ้น พระเจ้าวิฑูทกะจึงได้ทำการปฏิวัติและยึดอำนาจพระราชบิดา สถาปนาพระองค์ เป็นพระมหากษัตริย์ และได้ยกกองทัพไปเพื่อฆ่าล้างตระกูลพวกศากยะ พระพุทธเจ้าทรงห้ามถึง ๓ ครั้ง แต่ครั้งที่ ๔ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า เป็นบาปกรรมแต่ปางก่อนของพวกศากยะที่เคยเอาพิษใส่ลงน้ำทำให้ปลาและสัตว์อื่น ๆ ตาย สุดท้ายจะห้ามหรือป้องกันได้ จึงมิได้ทรงห้ามในครั้งสุดท้าย พระเจ้าวิฑูทกะรบชนะแล้วจึงสั่งให้ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เจ้าศากยะ ไม่เว้นทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เอาเลือดลำพระศอล้างพระบาท และได้เผาบ้านเมืองวอดวายหมดสิ้น

๔.๒.๓.๑ การวิเคราะห์ห้วงองค์ประกอบของความขัดแย้ง (Analysis of Key Conflict Factors)

๑) องค์ประกอบเชิงประจักษ์ (Proximate Conflict Factors)

ในประเด็นความขัดแย้งทางเชื้อชาติระหว่างเจ้าศากยะ และ เจ้าชายวิฑูทกะ ที่ไม่สามารถหาทางออกของการจัดการปัญหาดังกล่าว จนท้ายที่สุดต้องจบลงด้วยการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เจ้า

ศากยะ สามารถวิเคราะห์หาค่าประกอบของความขัดแย้งเชิงประจักษ์^{๖๕} ได้ใน ๓ ประเด็น คือ ทาง การเมืองการปกครอง ทางด้านสังคม และ ทางด้านความมั่นคง

(๑) ทางการเมืองการปกครอง

มูลเหตุของความขัดแย้งนั้น เริ่มจากการที่พระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ต้องการสร้างความคุ้นเคย หรือเป็นพระญาติกับพระพุทธเจ้า เนื่องจากว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่สบายพระทัย ธรรมเนียมที่พระองค์นิมนต์ให้พระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูปไปรับนิตยภัตจากพระองค์ทุกวัน แต่เมื่อผ่านไปได้ ๗ วันพระองค์ทรงลืมออกมาถวายอาหาร เนื่องจากพระองค์ไม่ได้สั่งไว้ จึงไม่มีใครกล้าถวายอาหารบิณฑบาตแทนพระองค์ พระภิกษุจึงไม่มารับอาหารบิณฑบาต เมื่อพระองค์นึกได้จึงออกมาถวายอาหาร แต่พบพระอานนท์รูปเดียวเท่านั้น จึงไปถามพระพุทธเจ้าว่า เพราะเหตุไร? พระภิกษุ ๕๐๐ รูปจึงไม่ให้ความสำคัญแก่พระองค์ พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ให้เห็นว่า พระภิกษุไม่มีความคุ้นเคยกับพระองค์ จึงไม่มารับอาหารบิณฑบาต จากเหตุผลดังกล่าว พระองค์จึงส่งทูตไปขอพระธิดาของเจ้าศากยะมาเป็นมเหสี เนื่องจากเจ้าศากยะไม่สามารถปฏิเสธการร้องขอดังกล่าว เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นทรงมีอิทธิพลทางทหาร และการเมืองระหว่างประเทศต่อกรุงกบิลพัสดุ์ ดังที่พระพุทธเจ้าได้เคยตรัสว่า “พวกศากยะเป็นผู้ใกล้ชิด และอยู่ในอำนาจของพระราชปเสนทิโกศล... ก็พวกศากยะย่อมทำการต้อนรับ ทำการอภิวัต ลูกขึ้นยืนรับ ทำอัญชลีกรรมและสามีจิกรรมในพระราชปเสนทิโกศล”^{๖๕} ” เจ้าศากยะจึงมอบนางวาสกขัตติยาซึ่งเป็นบุตรของนางทาสี ให้แก่ทูตแทนพระธิดาองค์ใดองค์หนึ่งของตัวเอง ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศล ก็โสมนัสพระทัยที่ได้เป็นผู้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับตระกูลศากยะ และได้ทรงตั้งนางวาสกขัตติยาเป็นอัครมเหสีทันที ต่อมาพระนางได้ประสูติพระโอรสพระนามว่าวิฑูทกะ

เจ้าชายวิฑูทกะ ได้ทำการแย่งชิงราชสมบัติจากพระเจ้าปเสนทิโกศล ในขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลไปเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยการยุแหย่ของเสนาบดีที่ฆมารายณะซึ่งหาช่องทางในการที่จะแก้แค้นพระเจ้าปเสนทิโกศลแทนพันธุลเสนาบดี ซึ่งที่ฆมารายณะนั้น เป็นหลานของพันธุลเสนาบดี ซึ่งพันธุลเสนาบดีนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้สั่งให้ทหารลอบฆ่าพร้อมกับลูกๆ จำนวน ๑๒ คน เนื่องจากพระองค์ระแวงว่าพันธุลเสนาบดีจะแย่งชิงพระราชสมบัติของพระองค์ แต่เมื่อส่งสายลับไปสืบแล้ว กลับพบความจริงว่า นางมัลลิกาเทวีซึ่งเป็นภรรยาของพันธุลเสนาบดีและลูกสะใภ้ไม่ได้มีความคิด และพฤติกรรมในลักษณะดังกล่าว ด้วยความสำนึกผิดพระองค์จึงได้ตั้งหลานของพันธุลเสนาบดีขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีในโอกาสต่อมา

^{๖๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๑/๕๑.

ที่มการายนะซึ่งหาช่องทางในการที่จะแก้แค้นแทนพันธุเสนาบดี ได้ใช้โอกาสที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า นำเครื่องพระราชกุฎภัณฑ์ทั้ง ๕^{๑๐} ที่พระองค์ฝากเอาไว้ไปให้พระเจ้าวิฑูทกะ และอภิเษกพระเจ้าวิฑูทกะเป็นพระราชกรอนครสาวดีแทน แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ไม่สามารถที่จะแย่งชิงพระราชสมบัติกลับคืนมาได้ เพราะเสด็จสวรรคตเสียก่อน ประเด็นการแย่งชิงราชสมบัตินี้ พระมหาหรรษา^{๑๑} สันนิษฐานว่า พระเจ้าวิฑูทกะอาจไม่ได้มีส่วนรู้เห็น และร่วมวางแผนตั้งแต่แรก เพราะจากหลักฐานในคัมภีร์อรรถกถาได้พยายามที่จะบอกว่า พระองค์ก็ไม่ทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้น จึงได้ถาม ที่มการายนะเสนาบดีว่า “พระชนกของข้าพเจ้าไปแล้วหรือ” ในขณะที่เสนาบดีพยายามที่จะใช้เหตุผลเชิงจิตวิทยา ด้วยการบอกว่า “ถ้าท่านไม่รับตำแหน่งพระราช ข้ำพเจ้าจะเป็นพระราชเอง” เจ้าชายวิฑูทกะจึงยินยอมที่จะรับตำแหน่งดังกล่าว

(๒) ทางสังคม

เจ้าชายวิฑูทกะ พระองค์ได้ประสบกับเหตุการณ์ที่สำคัญ ๔ ประการ ที่เป็นองค์ประกอบของความขัดแย้งทางด้านสังคม กล่าวคือ

- พระองค์สังเกตเห็นว่า ในวัย ๗ ขวบของพระองค์ เมื่อเห็นของเล่นเป็นช้าง ม้า ของกุมารอื่น ๆ ที่ถูกส่งมาเป็นเครื่องบรรณาการจากตระกูลของยาย จึงถามพระมารดาของตนเองว่า “เจ้าแม่ ใคร ๆ เขาก็นำบรรณาการมาจากตระกูลยายเพื่อพวกกุมารเหล่าอื่น พระประยูรญาติไม่ส่งบรรณาการอะไรมาเพื่อหม่อมฉันบ้างเลยหรือ เจ้าแม่ไม่มีพระชนนีพระชนกหรือ?” นางวาสกขัตติยาลวงพระองค์ว่า “เจ้าสากยะเป็นยายของเจ้ามีอยู่ แต่อยู่ไกล เหตุนั้น พวกท่าน (จึง) มิได้ส่งเครื่องบรรณาการไร ๆ มาเพื่อเจ้า” ซึ่งจากสถานการณ์ดังกล่าว อาจทำให้พระองค์เกิดความสงสัยขึ้นได้ในสัมพันธภาพระหว่างพระองค์กับเจ้าสากยะ

- จนกระทั่งวัย ๑๖ สิ่งที่พระองค์ได้รับคำตอบจากพระมารดา เมื่อพระองค์ทรงขอไปเยี่ยมตระกูลของพระเจ้ายาย คือ “อย่าเลย ลูกเอ๋ย ลูกจักไปทำอะไร” แต่พระองค์ก็ทรงรบเร้า จนกระทั่งนางวาสกขัตติยาทนรบเร้าไม่ไหว จึงอนุญาต พระองค์จึงขออนุญาตพระราชบิดาไปพร้อมบริวารเป็นจำนวนมาก ทางกบิลพัสดุ์ก็รับทราบถึงการไปของพระองค์ จึงได้มีการเกณฑ์กุมารที่มีอายุน้อยกว่าพระองค์ไปที่อื่นเสียเพื่อไม่ต้องพบกับพระองค์ และ “ไม่อาจไหว้ได้” เพราะเกรงว่ากุมารสากยะที่อายุน้อยกว่าจะต้องไหว้เจ้าชายวิฑูทกะซึ่งเป็นบุตรของนางทาสี ซึ่งกรณีนี้วิฑูทกะก็

^{๑๐} เครื่องประดับเกียรติของพระเจ้าแผ่นดินมี ๕ อย่างคือ แฉ้วามรี มงกุฎ พระขรรค์ ชารพระกร และฉลองพระบาท แต่บางแห่งว่า พระขรรค์ เสวตฉัตร มงกุฎ ฉลองพระบาท และพัคवालวิชนี

^{๑๑} พระมหาหรรษา ธรรมมหาโต (นิธิบุญกร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซ่าง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๑๕๕.

ผิด้สังเกตเห็นเมื่อไหว้ “พระเจ้าตา พระเจ้าลุง และไหว้สาकยะทั้งหมด” แต่ไม่เห็นมีใครไหว้ตนกลับบ้าง “ทำไม...ไม่มีเจ้าสาคยะไหว้...บ้าง”

- ในขณะที่พระองค์กำลังเสด็จกลับ มหาเด็กคนหนึ่งลี้มอาวูห จึงได้กลับเข้าไปในเมืองกบิลพัสดุ์ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประเด็นปัญหาเรื่องชาติพันธุ์จึงปรากฏขึ้น เมื่อมหาเด็กได้ยินเสียงของนางทาสีของเจ้าสาคยะ บริภายพระองค์ว่า “นี่เป็นแผ่นกระดานที่บุตรของนางทาสีชื่อ วาสกชัตติยานัง” และประเด็นสำคัญก็คือ นางทาสีได้นำน้ำมันไปล้างแผ่นกระดานที่พระกุมารนัง จึงนำเหตุการณ์ดังกล่าวไปเล่าให้ไพร่พลด้วยกันฟังจนทำให้สถานการณ์บานปลายออกไปอีก

- พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบความจริงดังกล่าว ก็พิโรธที่เจ้าสาคยะมอบนางทาสีให้แก่พระองค์ จึงริบเครื่องบริหารทั้งหมดจากนางทาสีและบุตร และให้การดูแลทั้งคู่เท่าที่ฐานะของทาสและทาสีควรจะได้รับ

(๓) ทางด้านความมั่นคง

ฝ่ายพระเจ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลเมื่อทรงทราบเรื่องที่เจ้าสาคยะส่งบุตรของนางทาสี มาเป็นพระมหะสิทรวงพิโรธมาก จึงได้ยกพลเพื่อจะไปรบกับพวกสาคยะ พอดีพระพุทธรเจ้าเสด็จมาห้ามไว้ และได้แสดงให้เห็นเข้าใจว่า เชื้อสายของมารดาไม่สำคัญ ทางบิดาสำคัญกว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเชื่อ แล้วคืนตำแหน่งแก้มหะสิและพระโอรสตามเดิม

๒) องค์ประกอบที่เป็นรากเหง้า (Structural Conflict Factors)

องค์ประกอบที่เป็นรากเหง้ากรณีความขัดแย้งระหว่างเจ้าสาคยะและเจ้าชยวิฑูทกะนั้น มาจาก ๒ ประเด็น คือ

(๑) ทิภูฐิ มานะของเจ้าสาคยะในเรื่องของชาติพันธุ์

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของ “วงศ์สาคยะ” นั้น พบว่า มีหลายประเด็นที่แสดงถึงทิภูฐิ มานะของทั้งเจ้าสาคยะในเรื่องของชาติพันธุ์ ซึ่งกลับกลายเป็นชนวนที่ก่อให้เกิดทำลายล้างเผ่าพันธุ์ตัวเอง ในท้ายที่สุด ดังจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

พระมหะหรรษา ฐมมหาโส^{๑๒} ได้วิเคราะห์ คำว่า “สาคยวงศ์” ที่ทำให้เราได้ค้นพบคำตอบเกี่ยวกับประวัติและความเป็นมาของสาคยวงศ์อย่างน่าสนใจ คำว่า “สาคยวงศ์” ประกอบด้วยศัพท์ ๒ ศัพท์ กล่าวคือ “สักกะ” และ “วงศ์” ซึ่งหมายถึง “วงศ์แห่งสาคยะ” การตั้งชื่อว่า “สักกะ” หรือ “สาคยะ” นั้นเป็นการตั้งวงศ์ขึ้นสอดคล้องกับสถานที่ตั้งของ

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๘.

เมือง เพราะว่าสถานที่ตั้งเมืองนั้น มีต้น “สาเก” ขึ้นอยู่เรียงราย ดังหลักฐานตามที่ปรากฏใน อัมพัฏฐสูตร “พระราชกุมารเหล่านั้น....ก็เสด็จออกไปอาศัยอยู่ ณ ราวป่าไม้สาเกใหญ่ ริมฝั่งสระ โบกขรณี เจริงเขาหิมพานต์” ในขณะที่ความหมายในแง่ของการแสดงออกจากการที่พระเจ้าโอกกากราช ซึ่งเป็นพระราชบิดาทรงขนานพระนามกลุ่มของพระราชบุตรที่หนีออกจากเมือง ไปอยู่ตาม ป่าตามคำของร้องของพระองค์ เนื่องจากพระองค์ได้รับปากว่าจะให้พระแม่พระมหาลีองค์หนึ่ง หลังจากที่คลอดพระโอรส พระนางจึงขอให้พระราชชายาพระราชสมภดิให้แก่พระราชบุตรของตนเอง แต่ในขณะที่เดียวกัน พระองค์ก็เกรงว่า พระโอรสคนอื่น ๆ ของพระองค์จะไม่ปลอดภัย อันมีสาเหตุมาจากการแย่งชิงพระราชสมภดิ

จากสถานการณ์ของความไม่ปลอดภัยในลักษณะดังกล่าวจึงทำให้พระองค์ออกอุบายให้พระราชบุตรเสด็จออกจากพระนครไปอาศัยอยู่ในป่า โดยทรงแนะนำให้พระราชบุตรว่าเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้วจึงค่อยกลับมาชิงพระราชสมภดิ การตัดสินใจพระทัยเช่นนั้น ทำให้บุตรของพระมหาลีองค์ที่ ๑ ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น ๕ พระองค์ ซึ่งประกอบด้วยพระราชบุตร ๔ พระองค์ และพระราชธิดา ๕ พระองค์เดินทางออกไปสร้างเมืองใหม่ ซึ่งมีชื่อว่า “เมืองกบิลพัสดุ์” เมื่อสร้างเสร็จแล้ว พระราชกุมารเหล่านั้นทรงอยู่ร่วมเป็นสามภรรยากับพระภคินีของพระองค์เอง เนื่องจากเกรงว่าพระชาติจะปะปนกับผู้อื่น ฉะนั้นความกล้าที่แต่งงานกันเองในระหว่างพี่น้องด้วยกัน จึงทำให้พระเจ้าโอกกากราชผู้ซึ่งเป็นพระราชบิดาทรงเรียกพระราชบุตร และพระราชธิดาของพระองค์ว่า “เป็นผู้มีความสามารถ” ดังเนื้อความที่ปรากฏในอัมพัฏฐสูตรว่า “ท่านทั้งหลาย พวกกุมารมีความสามารถ (สาเกยะ) พวกกุมารมีความสามารถยอดเยี่ยม” และคำว่า “สาเกยะ” จึงได้เกิดขึ้นตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ยังได้กล่าวเพิ่มเติมว่า คำว่า “สาเกยะ” นอกจากสะท้อนแง่มุมของความกล้าที่จะแต่งงานกันระหว่างพี่น้องด้วยกันเองแล้ว “ความกล้าหาญ” ดังกล่าวน่าจะสะท้อนแง่มุมของความกล้าหาญในการตั้งเมืองใหม่ขึ้นมา โดยให้ชื่อว่า “เมืองกบิลพัสดุ์” ซึ่งเป็นการตั้งชื่อเมืองหลวงโดยอาศัยชื่อของ “กบิลฤาษี” ที่อยู่อาศัยในป่าสาเกมาก่อน ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว กองกำลังของเหล่าราชกุมาร สามารถที่จะไปตีเอาเมืองใดเมืองหนึ่งแล้วยึดครองก็สามารถที่จะทำได้ สิ่งที่สามารถยืนยันถึงข้อสมมติฐานดังกล่าวก็คือข้อความที่พระราชกุมารได้พากันปรึกษาหารือว่า กองทัพนี้ใหญ่โต ถ้าพวกเราช่วยพระราชบิดาในประเทศใกล้เคียงบางแห่งแล้ว ยึดเอาชนบทแม้พระราชบิดาเหล่านั้นก็ยังไม่สามารถสู้ได้ จะมีประโยชน์อะไรกับการเบียดเบียนผู้อื่น ชมพูทวีปนี้ยังกว้างใหญ่ พวกเราจักพากันสร้างป่าในเมือง จากเหตุผลดังที่นำเสนอมาในมิติต่าง ๆ ข้างต้นนั้น จึงทำให้วงศ์กษัตริย์เหล่านี้ ได้รับการเรียกขานว่า “สาเกยวงศ์”

จากการศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย^{๓๓} พระมหาดาวสยาม ปญญาวิโร ได้กล่าวถึง สากยวงศ์ไว้ว่า “เป็นพวกที่นับถือในศาสนาพราหมณ์เคร่งครัด และเชื่อถือในระบบวรรณะอย่างสุดโต่ง โดยเชื่อว่าวรรณะทั้ง ๔ ไม่สามารถที่จะแต่งงานร่วมกันได้ ถ้าแต่งงานบุตรจะกลายเป็นจันทรทนต์ที่ พวกเขาถือว่าตนยิ่งใหญ่ และบริสุทธิ์กว่าสายเลือดอื่น จึงแต่งงานด้วยตนเองภายในหมู่พี่น้องและวงศ์ญาติ ซึ่งมีอยู่ ๒ ตระกูล คือ ๑. สากยวงศ์ ๒. โกลียวงศ์” นอกจากนี้ พระมหาดาวสยาม ยังอธิบายเพิ่มเติมถึงลักษณะเฉพาะของสากยวงศ์ต่อไปอีกว่า “เพราะความถือตัวจัดนี้เองที่ทำให้กรุงกบิลพัสดุ์ถูกทำลายอย่างย่อยยับด้วยอำนาจของพระเจ้าวิฑูทกะ โอรสพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งสาวิตี ซึ่งพระเจ้าวิฑูทกะเอง ก็ใช้อื่นไปกลเป็นพระนัดดาของพระเจ้ามหายานแห่งกรุงกบิลพัสดุ์นั่นเอง”

ตามหลักฐานที่กล่าวไว้ ในพระไตรปิฎก ตอนเหตุการณ์ที่สมาชิกของสากยวงศ์ออกบวช ซึ่งมีการกล่าวถึงการถือตัวของสากยวงศ์ แต่เป็นการกล่าวในอีกมุมมองหนึ่งที่แสดงถึงการตัดมานะของสากยวงศ์เอง ในการยอมให้ “อุบาสี” ซึ่งถือว่าเป็นคนชั้นล่างในระบบวรรณะ และเป็นคนรับใช้บวชก่อนนั้น เท่ากับเป็นชี้ชัดให้เห็นว่า ไม่มีระบบชนชั้นวรรณะ จึงเท่ากับเป็นการเสมอกันด้วยศีลของพระภิกษุ ซึ่งกล่าวไว้ดังนี้

เจ้าอนุรุธะจึงตัดสินใจออกบวช เพราะทรงเห็นการทำงานไม่มีที่จบสิ้น แม้มารดาบิดา ปู่ย่าตายายจะตายไปหมด พระเจ้าภัททิสากยะ เจ้าอนุรุธสากยะ เจ้าอนันท์ เจ้าภุเจ้ากิมพิละ ถือตัวว่าเป็นสากยวงศ์ เพื่อจะตัดมานะจึงยอมให้อุบาสีบวชก่อน

จากการศึกษา ของ ดร. บรรจบ บรรณรุจิ^{๓๔} ที่กล่าวถึง สากยวงศ์เช่นเดียวกัน ใน “อสีติมหาสาวก” ถึงเหตุการณ์ที่สมาชิกของสากยวงศ์ที่ออกบวช ว่า “พวกข้าพระองค์เป็นเจ้าของเชื้อสายสากยะถือตัวจัด อุบาสีนี้ได้รับใช้พวกข้าพระองค์มานาน ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดบวชให้เขาก่อนเถิด พวกข้าพระองค์จักได้ไหว้เข้าได้ ด้วยวิธีการอย่างนี้จะช่วยให้พวกข้าพระองค์ลดความถือตัวเองพระเจ้าข้า” ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แม้แต่ตัวของสมาชิกในสากยวงศ์ก็ยอมรับถึงความเป็นชาติพันธุ์นิยมของตนเอง

^{๓๓} พระมหาดาวสยาม ปญญาวิโร, “ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย”, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๓๔} บรรจบ บรรณรุจิ, “อสีติมหาสาวก : พระอรหันตสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า”, (นนทบุรี : กองทุนศึกษาพุทธสถาน), ๒๕๓๗.

นอกจากนี้ในอัมพัญญสูตร^๕ ยังปรากฏถึงเรื่องราวของศากยวงศ์ ที่ไม่ให้ความเคารพสักการะแก่กระทั่งบุคคลที่เป็นถึงวรรณะพราหมณ์ ขณะที่อัมพัญญมานพผู้ไปเพื่อธุระของอาจารย์โปกขรสาติ กล่าวตรัสตอบกับพระพุทธศาสนาในประเด็นการโต้ว่าทเถธรรมกัน และอัมพัญญมานพ ได้กล่าวถึง ศากยวงศ์ว่าเป็นคนรับใช้ ถึง ๓ ครั้ง พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามไปว่า “เหล่าศากยวงศ์ทำผิดอันใดต่อเธอ” อัมพัญญมานพจึงตรัสตอบไปว่า

“ครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าเดินทางไปกรุงกบิลพัสดุ์ด้วยธุระของพราหมณ์โปกขรสาติผู้เป็นอาจารย์ เข้าไปที่ท้องพระโรงของพวกศากยะ เวลานั้นพวกศากยะและศากยกุมารจำนวนมาก กำลังนั่งใช้นิ้วมือสะกิดหยอกล้อ กันอยู่บนอาสนะสูงในท้องพระโรง เห็นจะหัวเราะเยาะข้าพเจ้าเป็นแน่ ไม่มีใคร เชื้อเชิญให้ข้าพเจ้านั่งเลย ท่านพระโคตมการที่คนชาติศากยะซึ่งเป็นคนคู่ร้ายหยาบช้า วู่วาม พูดพล่าม เป็นคนรับใช้ ไม่ยอมสักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อมพวกพราหมณ์ เป็นการไม่เหมาะไม่ควรเลย”

คำสอนพระพุทธองค์ทรงสรุปไว้อย่างชัดเจน ในปราวาสสูตร^๖ว่า “คนกระด้างเพราะชาติ กระด้างเพราะทรัพย์ และกระด้างเพราะโคตร ชอบดูหมิ่นญาติของตน นั้นเป็นทางของความเลื่อม” ซึ่งการเป็นชาตินิยมของศากยวงศ์ เป็นตัวอย่างที่เห็นได้เด่นชัด เพราะการที่พวกศากยะมองว่าชาติตระกูลของตัวเองนั้นประกอบไปด้วยชาติพันธุ์ที่มี “สายพันธุ์เดียว” เท่านั้น โดยไม่เจือปนกับสายพันธุ์อื่น เกิดความหยิ่ง ทะนงตน อวดดี จึงเป็นเหตุที่ทำให้คิดว่า ชาติพันธุ์ของตนนั้นดีกว่าบริสุทธิ์กว่า จนทำให้ไปดูถูกเหยียดหยาม และดูหมิ่นคนอื่น ๆ ในสังคม เพราะนอกจากการที่จะดูหมิ่นพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งมีสถานะเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน โดยการมอบบุตรของนางทาสีไปเป็นนมเหสีแล้ว ยังดูหมิ่นเหยียดหยามเจ้าชายวิฑูทกะซึ่งเป็นลูกของนางทาสีโดยการใช้น้ำนมล้างตั้งที่พระองค์ประทับนั่ง และไม่ยอมให้ลูกของตัวเองไหว้เจ้าชายวิฑูทกะซึ่งมีอายุมากกว่าด้วยการพาหนีไปอยู่นอกเมือง

(๒) ความพยายามทอาฆาตแค้นของเจ้าชายวิฑูทกะ ที่ถูกเหยียดหยาม และดูหมิ่นจากเจ้าศากยะ จนกลายเป็นความรุนแรง

“ฐานแห่งการเกลียดชัง ความพยายามทอาฆาตแค้น ที่ฝังในจิตใจ” รุนแรงและสะสมมาตั้งแต่เยาว์วัยของเจ้าชายวิฑูทกะที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นในองค์ประกอบความขัดแย้งทางสังคม จนกระทั่งถึงจุดระเบิด พระองค์ทรงมีมิฉฉาภิภูติ แก่แก่นต่อศากยวงศ์ โดยใช้ความรุนแรงอย่างที่สุดในการกระทำ “สงครามล้างเผ่าพันธุ์” ดังคำอาฆาตแค้นของพระองค์ ที่ว่า “เมื่อเราได้ราชสมบัติแล้ว

^๕ ที.ที. (ไทย) ๕/๒๖๔-๒๖๖/๕๑-๕๒.

^๖ พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๐๔/๕๒.

เราจึงเอาเลือดในลำคอของพวกศากยะ...ล้างแผ่นกระดานที่เราทิ้ง” เมื่อเจ้าชายวิฑูทกะได้ครองพระราชสมบัติแล้ว จึงตัดสินพระทัยทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ ได้ยกทัพหลวงออกไปฆ่าเจ้าศากยะ ไม่เว้นแม้กระทั่งทารกที่ยังต้องคืบไถ้มาจากมารดาอยู่ และนำเลือดจากลำคอของเจ้าศากยะเหล่านั้น ไปล้างแผ่นกระดานที่พระองค์เคยประทับนั่ง^{๓๓} แต่เจ้าชายวิฑูทกะไม่ได้ฆ่าเจ้าศากยะมหานามและบริวาร เพราะมองว่าเป็นพระเจ้าตาของพระองค์ แต่หลังจากนั้นไม่นานพระเจ้ามหานามก็จะพยายามที่จะฆ่าตัวตายในสระน้ำ เพื่อหลีกเลี่ยงการเสวยพระกระยาหารร่วมกับพระเจ้าวิฑูทกะ เพราะยึดถือปฏิญญาว่าแม้กษัตริย์จะสิ้นพระชนม์ ก็ไม่ยอมเสวยพระกระยาหารร่วมกับบุตรนางทาสี

จากเหตุการณ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า เจ้าชายวิฑูทกะ มีจิตใจพยายามเอาชนะแค้นที่ยังลึก ปราศจากจิตที่เป็นอกุศล ซึ่งถ้าวิเคราะห์ตามหลักการพัฒนาอกุศลแล้ว^{๓๔} พระองค์ก็มีมิจฉาทิฎฐิ คือ ความคิดที่ขาดโยนิโสมนสิการ ขาดสติสัมปชัญญะ ปล่อยความนึกคิดให้เล่นไปตามความพยายามเอาชนะแค้น เป็นมิจฉาสังกัปปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพยายามสังกัปปะและ วิหิงสาสังกัปปะ คือ ความดำริที่ประกอบด้วยความขัดเคือง ไม่พอใจ เคียดแค้น ชิงชัง คิดเห็นในแง่ร้ายต่างๆ ขาดความเมตตา เป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะแ่งถูกกระทบ(ตรงข้ามกับเมตตา) และความดำรินทางที่จะเบียดเบียน ทำร้าย การคิดที่จะข่มเหง รังแก ต้องการก่อความทุกข์ ทำให้คนและสัตว์ทั้งหลายเดือดร้อน ไม่มีความกรุณา เป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะแ่งจะออกไปกระทบ (ตรงข้ามกับกรุณา) ซึ่งส่งผลให้เจ้าชายวิฑูทกะตัดสินใจทำสงคราม “ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เจ้าศากยะ” ซึ่งเป็นการฆ่าที่เหี้ยมโหดและทารุณ ไม่เว้นแม้กระทั่งเด็กที่ยังไม่หย่าจากนมมารดา

๔.๒.๓.๒ วิเคราะห์บุคคลผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง (Actor Analysis)

เมื่อวิเคราะห์ความขัดแย้งชาติพันธุ์ในกรณีนี้ พบว่า ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์ดังกล่าว ได้แก่ พระเจ้าปเสนทิโกศล เจ้าศากยะ เจ้าชายวิฑูทกะ และ ทีมการายนะเสนาบดี

๑) พระเจ้าปเสนทิโกศล

จะเห็นได้ว่า ปฐมบทของความขัดแย้ง เริ่มที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ภายหลังจากที่ทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธสาวกแล้ว ต้องการสร้างความคุ้นเคย หรือเป็นพระญาติกับพระพุทธเจ้า

^{๓๓} แผ่นกระดานดังกล่าว เป็นแผ่นกระดานที่พระเจ้าวิฑูทกะเคยประทับนั่ง แต่เนื่องจากเจ้าศากยะทรงรังเกียจแผ่นกระดานดังกล่าว จึงสั่งให้นางทาสีนำน้ำนมไปชะล้าง

^{๓๔} ทพญ. กยิรา เทียนส่องใจ, “การศึกษาวิเคราะห์อภิวาทเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย”, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๗- ๒๓๒.

จึงให้คนไปลู่ขอ “ขัตติยานี” ในตระกูลศากยะมาเป็นพระมเหสี ซึ่งก็แสดงถึง ความต้องการมีสัมพันธไมตรีอันดีกับทางศากยะวงศ์

๒) เจ้าศากยะ

ถึงแม้ว่าปฐมบทของความขัดแย้ง เริ่มที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ในการที่ต้องการสร้างความคุ้นเคย หรือเป็นพระญาติกับพระพุทธเจ้า จึงให้คนไปลู่ขอ “ขัตติยานี” ในตระกูลศากยะมาเป็นพระมเหสี ตามที่กล่าวไปแล้วนั้น แต่สาเหตุที่แท้จริง ที่ทำให้เรื่องราวที่เป็นสิริมงคล ในการเชื่อมสัมพันธไมตรีระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศลกับเจ้าศากยะ กลับกลายเป็นเหตุการณ์โศกนาฏกรรมของชาวศากยะเองไปในที่สุด ก็เป็นเพราะ ทางศากยะนั้นเห็นว่าสายเลือดของพระเจ้าปเสนทิโกศลต่ำ พวกศากยะไม่อาจยอมรับได้ ซึ่งศากยะถือว่าสายเลือดของศากยะเป็นสายเลือดบริสุทธิ์ ดังที่เจ้าศากยะได้กล่าวว่า “ก็เมื่อว่าโดยสกุลแล้ว ท้าวเธอไม่เสมอกับเราเลย” แต่พวกศากยะตกอยู่ในสถานะที่ไม่อาจปฏิเสธได้ ดังที่กล่าวว่า “พระราชาเป็นฝ่ายอื่น ถ้าพวกเราไม่ให้แล้วไซ้ ท้าวเธอจักทำให้เราฉิบหาย” เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นทรงมีอิทธิพลทางทหาร และการเมืองระหว่างประเทศต่อกรุงกบิลพัสดุ์ ทางฝ่ายศากยะได้ประชุมปรึกษากัน พระเจ้ามหานามะเสนอให้ส่งบุตรของนางทาสีชื่อว่าสภขัตติยา โดยไม่ได้บอกความจริง ไปถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล

การกระทำดังกล่าวของเจ้าศากยะ นั้นเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ในการปกป้องภัยที่จะเกิดจากทางทหาร และการเมือง จากรัฐใหญ่ ต่อรัฐเล็กระหว่างกบิลพัสดุ์ กับโกศล อีกทั้งยังเป็นการปกป้อง “ความเป็นชาติพันธุ์” ของศากยวงศ์ด้วย ซึ่งถือว่าการกระทำดังกล่าวของเจ้าศากยะเป็นการกระทำที่มีวาระซ่อนเร้น เป็นความสัมพันธ์ในเชิงลบกับพระเจ้าปเสนทิโกศล ในการรังเกียจที่มาของชาติพันธุ์ของพระองค์ที่ไม่ชัดเจน และการไม่ยอมรับอิทธิพลของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่เหนือกว่าเจ้าศากยะ ทั้งที่มีชาติพันธุ์ที่ต่ำกว่าตามที่เจ้าศากยะคิด ในขณะที่ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศลก็โสมนัสพระทัยที่ได้เป็นผู้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับตระกูลศากยะ และได้ทรงตั้งนางวาสภขัตติยาเป็นอัครมเหสีทันที

๓) เจ้าชายวิฑูฑกะ

เจ้าชายวิฑูฑกะ เมื่อพระองค์ทรงล่วงรู้ถึงความจริงว่าพระองค์เป็นลูกของนางทาสี ถูกดูถูกเหยียดหยามจากเจ้าศากยะ จึงทรงประกาศอย่างชัดเจนในการแก้แค้นอย่างเหี้ยมโหดว่า “เจ้าศากยะเหล่านั้น จงล้างแผ่นดินกระดานที่เรา นั่งด้วยน้ำนมก่อน แต่ในกาลที่เราดำรงราชสมบัติแล้ว เราจักเอาเลือดในลำคอของเจ้าศากยะเหล่านั้น ล้างแผ่นดินกระดานที่เรา นั่ง” ซึ่งแสดงถึง เป็นความเกลียดชังที่ฝังแน่นในจิตใจมีต่อเจ้าศากยะที่ไม่สามารถจะลบเลือนได้ จึงเป็นเหตุให้พระองค์ต้องการที่จะล้างแค้น โดยการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เจ้าศากยะในทันที ที่ครองราชสมบัติ

๔) ทิฆมการายนะเสนาบดี

ทิฆมการายนะเสนาบดี ถือว่าเป็นอีกผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการยุแหย่ให้ เจ้าชายวิฑูทกะยึดครองอำนาจจากพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระองค์เอง โดยกล่าวว่า “ถ้าท่านไม่รับตำแหน่งพระราชบิดา ข้าพเจ้าจะเป็นพระราชบิดาเอง” การกระทำดังกล่าวของทิฆมการายนะเสนาบดี เป็นการกระทำที่มีวาระซ่อนเร้น เพราะตนเองนั้นต้องการจะแก้แค้นพระเจ้าปเสนทิโกศลแทนพันธุเสนาบดีซึ่งตนเองมีศักดิ์เป็นหลาน โดยเหตุที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้สั่งให้ทหารลอบฆ่าพร้อมทั้งลูกๆ จำนวน ๓๒ คน เนื่องจากพระองค์ทรงระแวงว่าพันธุเสนาบดีจะแย่งชิงพระราชสมบัติของพระองค์

๔.๒.๓.๓ วิเคราะห์กลยุทธ์การเจรจาไกล่เกลี่ย (Analysis of Mediation Strategy)

เจ้าชายวิฑูทกะได้ทำการปฏิวัติ และยึดอำนาจพระราชบิดา สถาปนาพระองค์ เป็นพระมหากษัตริย์ และได้ยกกองทัพไปเพื่อฆ่าล้างตระกูลพวกศากยะ พระพุทธเจ้าทรงห้ามถึง ๓ ครั้ง โดยพระองค์ตรัสว่า “ชื่อว่า เงามของหมู่พระญาติเป็นของเย็น” แต่ครั้งที่ ๔ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า เป็นบาปกรรมแต่ปางก่อนของพวกศากยะที่เคยเอายาพิษใส่ลงน้ำทำให้ปลาและสัตว์อื่นๆ ตาย สุดท้ายจะห้ามหรือป้องกันได้ จึงมิได้ทรงห้ามในครั้งสุดท้าย เจ้าศากยะเหล่านั้นจึงต้องรับผลของกฎแห่งกรรมที่ตัวเองได้เคยกระทำมาแล้วอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เจ้าชายวิฑูทกะเมื่อรบชนะแล้วจึงสั่งให้ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ศากยะวงศ์อย่างเหี้ยมโหด และทารุณไม่เว้นทั้งเด็กและผู้ใหญ่

แต่ก่อนหน้าที่พระเจ้าปเสนทิโกศลจะถูกยึดครองราชสมบัติ พระองค์เองก็ได้ยกกองทัพเพื่อจะไปรบกับพวกศากยะ เมื่อทรงทราบเรื่องที่เจ้าศากยะส่งบุตรของนางทาสี มาเป็นพระมเหสี พระองค์ทรงพิโรธมาก พอดีพระพุทธเจ้าเสด็จมาห้ามไว้ และทรงเตือนสติพระองค์ว่า เจ้าวิฑูทกะถึงแม้จะมีเชื้อสายของมารดาที่เป็นลูกของนางทาสี แต่เชื้อสายของบิดานั้นจะมีความสำคัญกว่า และที่สำคัญกว่านั้น คือการเป็นคนดีมีศีลธรรม

จะเห็นได้ว่าในกรณีศึกษาเจ้าวิฑูทกะ พระพุทธเจ้าได้ทรงพยายามอย่างมากในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ย เพื่อไม่ให้เกิดสงครามก่อน ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการใช้กลยุทธ์ในการรักษาความสงบในขั้นต้น ยังไม่ได้มุ่งแก้ไขปัญหาของความขัดแย้งที่ยังคงดำเนินอยู่ ถึงแม้จะประสบผลสำเร็จ ตอนที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงพิโรธและจะยกกองทัพไปรบกับพวกศากยะ เมื่อทรงทราบเรื่องที่เจ้าศากยะส่งบุตรของนางทาสี มาเป็นพระมเหสีของพระองค์ แต่ในกรณีเจ้าวิฑูทกะนั้น กลับไม่ประสบผลสำเร็จในการเจรจาไกล่เกลี่ย ที่จะหยุดกองทัพของเจ้าวิฑูทกะได้ แต่อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงห้ามได้ ถึง ๓ ครั้ง เป็นการ “ขวางเพื่อหยุด” ซึ่งได้ผลในการยุติความรุนแรงได้ในเบื้องต้น ซึ่งจะได้อีกกล่าวในรายละเอียดต่อไป

๑) กลยุทธ์ในการรักษาความสงบในขั้นต้น แบ่งออกเป็น ๒ กรณีดังนี้

(๑) กลยุทธ์ในการรักษาความสงบในขั้นต้นกรณีพระเจ้าปเสนทิโกศล

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบความจริงภายหลัง พระองค์ก็ทรงพิโรธ และตรัสว่า “พวกศากยะได้ให้ธิดานางทาสีแก่เรา” เป็นการถูกหลอกโดนข้อมแมวขาย ประหนึ่งเสียรู้พวกศากยวงศ์ ซึ่งเท่ากับเสียเกียรติยศ ศักดิ์ศรี เสียหน้าและแพ้ต่อกลของเหล่าศากยวงศ์ อาจส่งผลกระทบต่อสถานะของการปกครองต่อรัฐอื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของแคว้น โกศล จึงเป็นเหตุของความโกรธที่นำไปสู่ความรุนแรงและแสดงออกผ่านอำนาจของกษัตริย์ด้วยการ “ริบ” ฐานะอย่างกษัตริย์แก่นางवासกษัตติยาอันถือว่าเป็นสมาชิกของศากยวงศ์และวิทูทกะ และได้พระราชทานเพียงสิ่งของอันทาสและนางทาสจะพึงได้

พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เจ้าศากยวงศ์ไม่น่าจะทำกับพระองค์ ดังนี้ พระพุทธองค์ทรงเตือนสติพระเจ้าปเสนทิโกศล โดยตรัสว่า “มหาบพิตร อาตมาขอทูลถามพระองค์ว่า พระนางवासกษัตติยานั้น เป็นราชธิดาของกษัตติยราช ได้อภิเษกในพระราชมณเฑียรของกษัตติยราช ฝ่ายวิทูทกะกุมารก็อาศัยกษัตติยราชนั้นประสูติแล้ว ธรรมดาสกุลฝ่ายมารดาจะทำอะไรได้ สกกุลฝ่ายบิดานั้นแหละสำคัญ”^{๑๕} ซึ่งก็หมายความว่า นางवासกษัตติยานั้นเป็นธิดาของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นศากยราช คือเป็นกษัตริย์ แล้วเมื่อมาอภิเษกสมรสกับพระองค์ พระองค์เองก็เป็นกษัตริย์ แต่เชื้อของบิดานั้นจะสำคัญกว่า เชื้อมารดาไม่สำคัญ

พระพุทธเจ้าตรัสกัฏฐุหาริชชาดก^{๑๖} ทรงชี้ให้เห็นว่า บางคนเป็นคนจันทาลแท้ๆ ก็สามารขขึ้นครองราชย์ เพราะว่า ฝ่ายบิดาของเขาเป็นใหญ่ พระองค์ตรัสว่า “โบราณบัณฑิตทั้งหลายได้พระราชทานตำแหน่งอัครมเหสี แก่หญิงยากจน ชื่อ กัฏฐุหาริกา (หญิงหาบฟืน) และพระกุมารที่เกิดจากท้องของนางนั้นๆ ก็ได้เป็นพระเจ้าพาราณสี หมายความว่า พระเจ้าพาราณสีองค์หนึ่งยกตำแหน่งอัครมเหสีให้แก่หญิงหาบฟืนคนนี้ แต่ว่าลูกของหญิงหาบฟืนคนนี้ ในที่สุดได้เป็นพระเจ้าพาราณสี เรื่องนี้มีปรากฏมาแต่อดีตกาลแล้ว จึงถือว่าเชื้อสายของบิดานั้นสำคัญกว่าฝ่ายมารดา ดังนั้นพระองค์ไม่ควรเสียพระทัยไป เพราะว่าพระมหากษัตริย์นั้นก็เป็นกษัตริย์ พระองค์เองก็เป็นกษัตริย์ เจ้าวิทูทกะก็ถือว่าเป็นกษัตริย์” พอพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ฟังนั้นก็ทรงคืนตำแหน่งให้แก่พระนางवासกษัตติยาและเจ้าวิทูทกะตามเดิม

(๒) กลยุทธ์ในการรักษาความสงบในขั้นต้นในกรณีเจ้าวิทูทกะ

^{๑๕} อรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ปุฬวรรคที่ ๔

^{๑๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๗/๓.

พระองค์ทรงใช้พุทธโฆบาย โดยที่พระองค์ทรงเลือกที่จะประทับนั่งใต้โคนไม้ซึ่งมีเงาโปร่ง ซึ่งตั้งอยู่ในเขตแดนของสากยวงส์ ถึงแม้ว่าในบริเวณนั้น จะมีต้นไม้ที่มีใบหนา และมีเงาทึบ ซึ่งเป็นทั้งการสร้างจุดสนใจ และสร้างความสงสัยให้กับเจ้าวิฑูทกะ จึงถาม พระองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุไร พระองค์จึงประทับนั่งแล้วที่โคนไม้เงาโปร่ง ในเวลาร้อนเห็นปานนี้ ขอพระองค์ได้โปรดประทับนั่งที่โคนไทร มีเงาอันสนิทนั้นเถิดพระเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าตรัสตอบทันทีว่า “ช่างเถิด มหาบพิตร ชื่อว่าเงาของหมู่พระญาติเป็นของเย็น” ซึ่งในประเด็นนี้อาจตีความได้ ๒ กรณี กล่าวคือ

(๑) “เงาของหมู่พระญาติเป็นของเย็น” เป็นการกระตุ้นให้คิด เตือนสติ เจ้าวิฑูทกะ ว่า การที่จะยกทัพไปทำลายแคว้นสากยวงส์ ไม่ใช่ใครอื่น เป็นเครือญาติของพระองค์เอง และพระญาตินั้นเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งอาจจะเกิดเหตุทำให้พระองค์ยกทัพกลับไป ถึง ๓ ครั้ง การชี้ให้เห็นความสำคัญ ของการมีอยู่ของญาตินั้น ในฐานะที่พระพุทธองค์ก็เป็นญาติถ้านับทางสายเลือดกับสากยวงส์ และในเวลาเดียวกันก็นับว่าเจ้าวิฑูทกะก็ถือว่าเป็นสมาชิกในสายเลือดของสากยวงส์ด้วยเช่นกัน แม้จะต่างกันเล็กน้อยในลักษณะของความเป็น “ชั้น” ทางสังคม ดังนั้นการที่พระพุทธองค์ทรงเจรจาเพื่อให้เห็นความสำคัญของ “เลือด” ที่สัมพันธ์ถึงความเป็น “ญาติ” จึงได้ผลในเบื้องต้น ต่อการยุติความรุนแรงอันจะเกิดกับประยูรญาติ

(๒) การที่พระองค์ตรัสเช่นนั้น อาจจะได้ตีความได้อีกประเด็นหนึ่งว่า แม้พระองค์จะประทับนั่งใต้ต้นไม้แม้จะร้อนเพียงใด หากเป็นต้นไม้ที่อยู่ในเขตของพระญาติจัดได้ว่า พระญาติคือเงาที่สามารถทำให้เกิดความเย็นได้ ต่างจากประทับนั่งใต้ต้นไม้ที่มีเงาหนาทึบ แต่ต้นไม้ดังกล่าวไม่ใช่ของพระญาติ แม้จะเย็นเพียงใดก็ยังจัดได้ว่าร้อนกว่าเงาของพระญาติ ทำที่เช่นนี้ทำให้พระเจ้าวิฑูทกะก็ประจักษ์เป็นอย่างดีดังจะเห็นได้จากการคำริขของพระองค์ว่า “พระศาสดาเสด็จมาเพื่อประสงค์จะรักษาหมู่ญาติ”^{๕๐} ซึ่งอาจเป็นเหตุทำให้การเจรจาประสบความสำเร็จในครั้งที่ ๔

๔.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ และความล้มเหลวในการเจรจาไกล่เกลี่ย

๔.๓.๑ วิเคราะห์กรณีของพระภิกษุชาวโกสัมพี

การที่พระพุทธเจ้าทรงสามารถทำหน้าที่เจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางให้พระภิกษุทั้งสองฝ่ายยุติความขัดแย้ง จนกลายมาเป็นสร้างความสมานฉันท์อย่างยั่งยืนในการทำสังฆสมาคมคตินั้น เกิด

^{๕๐} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญจร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซ่าง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

จากปัจจัยที่สำคัญ คือ ปัจจัยความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของสังคม เพราะในสังคมหนึ่งๆ นั้น จะมีหลายองค์ประกอบที่อยู่ในสังคมนั้นประกอบกันขึ้นเป็นระบบ และจะพบว่าไม่มีองค์ประกอบใดที่จะแยกอยู่เดี่ยวๆ ได้ โดยไม่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น และถ้าองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลง จะส่งผลกระทบต่อระบบไม่มากนักน้อย สำหรับในกรณีความขัดแย้งของพระภิกษุชาวโกสัมพี แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นระหว่างสังคมสงฆ์ กับสังคมของฆราวาส โดยประชาชนคิดว่า สาเหตุที่พระพุทธเจ้าอยู่ในกรุงโกสัมพีไม่ได้จำเป็นต้องหลีกหนีไปอยู่ที่อื่น ก็เพราะมีสาเหตุมาจากพระภิกษุในเมืองโกสัมพีทะเลาะวิวาทกันเอง จากความคิดดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อพระภิกษุเมืองโกสัมพีอย่างมาก ทำให้ประชาชนชาวโกสัมพีไม่เคารพ กราบไหว้ และถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุ และเมื่อสถานการณ์บีบบังคับจนถึงทางตัน พระภิกษุทั้งสองฝ่ายได้คลายทิฐิภูมิตะลุกลง เกิดปัญญาที่จะหาทางคลี่คลายปัญหาความขัดแย้ง จึงพากันเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่กรุงสาวัตถี

๔.๓.๒ วิเคราะห์กรณีแย่งชิงทรัพย์ากรนำระหว่างสากยวงศ์และโกลิยวงศ์

การที่พระพุทธเจ้าทรงสามารถทำให้คู่กรณียุติความขัดแย้งนั้น เกิดจากปัจจัยที่สำคัญคือ “พระบารมี” ของพระองค์ทั้งในสถานะของความเป็นพระพุทธเจ้า และสถานะของกษัตริย์ ก่อนที่พระองค์ทรงออกผนวช เพราะในขณะที่พระองค์ทรงปรากฏตัวประทับนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ณ ท่ามกลางแม่น้ำโรหิณี และเมื่อพระองค์ทรงปรากฏตัวขึ้นแล้ว พระญาติทั้งหลาย เมื่อได้เห็นพระองค์ก็ได้พากันทิ้งอาวุธ และถวายบังคม ซึ่งแสดงถึงพระบารมีของพระองค์ในการที่จะทรงดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยได้โดยง่าย นั่นแสดงถึงว่า นักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง จะต้องมีการบารมีหรือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ จะต้องเป็นบุคคลที่มี “ต้นทุนทางสังคมสูง” ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งในการที่จะทำให้การเจรจาไกล่เกลี่ยนั้นประสบความสำเร็จ

๔.๓.๓ วิเคราะห์กรณีความขัดแย้งระหว่างเจ้าสากย และเจ้าชายวิฑูทกะ: เปรียบเทียบระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศล และเจ้าวิฑูทกะ

จากการใช้กลยุทธ์การเจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อการรักษาความสงบขึ้นต้น ผลของการไกล่เกลี่ยได้รับต่างกัน คือ ประสบผลสำเร็จในกรณีของพระเจ้าปเสนทิโกศล แต่ไม่ประสบความสำเร็จของกรณีเจ้าวิฑูทกะ จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า มีปัจจัย ๓ ประการที่มีความแตกต่างกัน ดังนี้

๑) ความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้าระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศล กับ เจ้าวิฑูทกะ (มีความสัมพันธ์อันดีกับคู่กรณี) จะเห็นได้ว่า ในกรณีของพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น พระองค์ทรงมี

ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงมีความรักความเคารพในพระพุทธเจ้ามาก และทรงนำเอา พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งที่เคารพ ดังปรากฏในทหสูตร^{๔๒}

พระองค์ทรงเลื่อมใสศรัทธาในลัทธิศาสนาอื่นมาก่อน เจ้าลัทธินั้นได้แก่ครูทั้งหก มีสัญชัยเวถฏฐบุตรเป็นต้น วันหนึ่งพระองค์ได้เชิญครูทั้งหกเข้าไปฉันอาหารในพระบรมมหาราชวัง และได้ทรงถามครูทั้งหกว่า ผู้ใดสามารถบอกได้ว่าท่านเป็น “ผู้รู้” (พุทธะ) เจ้าลัทธินั้นไม่มีใครกล้ายืนยันว่าตนเป็น “ผู้รู้” เพราะถ้าตอบว่า “รู้” ก็เกรงอาญาแผ่นดิน หากถูกจำได้ว่า “รู้” ไม่จริง ครั้นจะตอบว่า “ไม่รู้” ก็เกรงจะขาดศรัทธา จึงพากันนั่งนิ่งเสีย ต่อมาเมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลได้พบพระพุทธเจ้าได้ทรงทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ครูทั้งหกเป็นผู้มีอายุมากแล้ว มีประสบการณ์ก่อน ทำไมจึงไม่กล้ายืนยันว่าเป็นผู้รู้ แต่พระพุทธเจ้าทรงมีอายุน้อยกว่า กลับกล้ายืนยันว่าเป็นผู้รู้ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่าหาบพิตรไม่ควรดูถูกของ ๔ อย่างคือ ๑. ไฟว่ามีประมาณเล็กน้อย ๒. งูสรพิษว่าตัวเล็ก ๓. ยาพิษ ๔. พระภิกษุผู้สำเร็จอรหันต์แล้วแม้มีอายุน้อย ในที่สุดพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงมีความรักความเคารพในพระพุทธเจ้ามาก และทรงนำเอา พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งที่เคารพ ดังนั้นด้วยความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงคืนตำแหน่งให้แก่พระนางवासภักดีและเจ้าวิฑูทกะตามเดิม

แต่ในขณะที่ เจ้าวิฑูทกะ ตั้งแต่เยาว์วัย จนถึงตอนที่พระองค์ทรงกระทำสงครามนั้น ความสัมพันธ์ หรือการเกี่ยวข้องกับระหว่างพระองค์ กับพระพุทธเจ้าไม่เคยบังเกิดขึ้นเลย ความสัมพันธ์ที่ไม่ได้มีต่อกัน อาจเป็นเหตุทำให้ พระเจ้าวิฑูทกะคิดว่า พระพุทธเจ้าต้องการที่จะสังเคราะห์พระญาติของพระองค์ จนนำไปสู่การตีความได้ว่า พระองค์ต้องการที่จะช่วยเหลือ และเข้าข้างญาติของพระองค์ การคิดอย่างนี้จึงเป็นที่มาของ การไม่ไว้วางใจ (trust) หรือ ความไม่เป็นกลาง (bias) ในการทำหน้าที่ของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง โดยที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกประทับนั่งใต้เงาไม้ไผ่ ซึ่งอยู่ในอาณาเขตของเมืองสาวัตถิอันเป็นที่ของพระญาติ ไม่ทรงเลือกประทับนั่งใต้ต้นไม้ซึ่งเป็นที่ของอาณาเขตของพระเจ้าวิฑูทกะ

๒) องค์ประกอบของความขัดแย้งที่เป็นรากเหง้า ในกรณีพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น พระองค์ทรงพิโรธ เป็นแค่การเสียรู้พวกศากยวงศ์ ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อสถานะของการปกครองต่อรัฐอื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของแคว้นโกศล แต่ในกรณีเจ้าวิฑูทกะ พระองค์ทรงมีมิจฉาทิฎฐิ ความอาฆาตพยาบาทที่ฝังลึก มาแต่ทรงพระเยาว์ ด้วยสถานการณ์ต่างๆ ที่ทำให้พระองค์ตระหนักว่า ตัวเองตกเป็นผู้ถูกกระทำ ตั้งแต่ ๘ ขวบ ที่พระญาติไม่เหลียวแล เหมือนกุมารคนอื่น ๆ

^{๔๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๒/๑๒๗-๑๒๘.

ที่มักจะได้รับของเล่นจากตระกูลของยาย จนกระทั่งวัย ๑๖ ที่พระองค์ในฐานะยุวกษัตริย์แห่งแคว้นโกศล ได้เดินทางไปเมืองเกิดของพระราชมารดา แต่ได้รับการต้อนรับในแบบที่ไม่ใช่ยุวกษัตริย์หรือญาติที่กระפິงทำต่อญาติ รวมทั้งการต้องเป็นผู้ได้รับการกระทำที่รุนแรงจากนางทาสีแสดงออกต่อฐานะของยุวกษัตริย์อย่างวิทูรกะ ว่าพระองค์เป็นลูกของนางทาสี จึงต้องล้างแผ่นกระดานที่พระองค์นั่งด้วยน้ำนม และเมื่อกลับมาสู่แคว้นแคว้นพระราชบิดาก็โกรธเมื่อทรงทราบความจริง และนำไปสู่การถอดยศลดฐานะ จากยุวกษัตริย์มาเป็นเช่นเดียวกับทาส สถานการณ์ดังกล่าวที่พระองค์ตกเป็นผู้ถูกระกระทำ จึงกลายเป็นความอาฆาตพยาบาทฝังลึกที่สะสมอยู่ในจิตใจ เป็นที่มาของประโยคที่แสดงออกถึงปฏิกริยาการตอบโต้อย่างรุนแรง ในการทำสงครามล้างเผ่าพันธุ์ศากยวงศ์ ว่า “เมื่อเราได้ราชสมบัติแล้ว เราจึงเอาเลือดในลำคอของพวกศากยะ...ล้างแผ่นกระดานที่เรา นั่ง”

๓) ปัจจัยเรื่อง “กรรมเก่า” การไม่ประสบผลสำเร็จของพระพุทธเจ้า ที่ทรงทำหน้าที่นักเจรจาไกล่เกลี่ย กรณีเจ้าวิทูรกะ จัดเป็นกรณีศึกษากรณีเดียวเท่านั้น แต่เนื่องด้วยเหตุและปัจจัยในเรื่องของกฎแห่งกรรมนั้นไม่มีใครที่จะสามารถหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งขยายความในอรรถกถาดังนี้^{๘๓}

มหาชนยังกล้าให้ตั้งขึ้นว่า “ความตายของเจ้าศากยะทั้งหลาย ไม่สมควรเลย, ความตายนี้ คือพวกเจ้าศากยะ อันพระเจ้าวิทูรกะทูปแล้ว ๆ ชื่ออย่างนี้ให้ตาย จึงสมควร”

พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความตายอย่างนี้ ไม่สมควรแก่เจ้าศากยะทั้ง หลายในลักษณะนี้ก็จริง ถึงอย่างนั้นความตายที่พวกเจ้าศากยะนั้นได้แล้ว ก็ควรแก่กรรมที่เขา ทำไว้ในปางก่อน”

พวกพระภิกษุจึงทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญก็เจ้าศากยะทั้งหลายนั้น ได้กระทำความอะไรไว้ในปางก่อนพระเจ้าข้า?”

พระศาสดา “ในปางก่อน พวกเจ้าศากยะนั้นร่วมกัน ไปรยาพิษาในแม่น้ำ”

ดังนั้นประเด็นเรื่อง กรรมเก่า จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่นักเจรจาไกล่เกลี่ย อาจจะต้องพึงพิจารณา ในขณะที่ดำเนิน การเจรจาไกล่เกลี่ยแล้วเกิดความล้มเหลวขึ้นมา ซึ่งเราไม่สามารถที่จะไปกล่าวตำหนิว่าวิธีดังกล่าว นั้นไม่ดี หรือไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ บางครั้งหากนักไกล่เกลี่ยได้ทำหน้าที่อย่างสุดความสามารถแล้ว หากไม่สามารถที่จะช่วยเหลือคู่กรณีได้ ก็จำเป็นต้องยอมรับความจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความจริงในเรื่องของกรรมเก่าของแต่ละบุคคล

^{๘๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/ ๔๗/๔๑.

กรณีตัวอย่างดังกล่าวนี้ เปรียบเสมือนหนึ่งบทเรียนสำหรับนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ได้ตระหนักว่า ความขัดแย้งในเรื่องของชาติพันธุ์นับว่าเป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไขจัดการ ไม่เพียงแต่กรณีศึกษาของเจ้าวิฑูทกะ ที่ถูกบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกเท่านั้น แม้แต่ในโลกปัจจุบันก็ยังมิปรากฏให้เห็น ดังตัวอย่าง กรณีฮิตเลอร์ กับกรณีชาวยิว ในเยอรมนีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ กับนโยบายด้านเชื้อชาติ ต่อการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์มนุษย์ไปอย่างน้อย ๑๑ ล้านคน ซึ่งนับเป็นชาวยิวถึง ๖ ล้านคน รวมถึงเหตุการณ์ที่นานจิง (Nanjing) ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นเหตุการณ์ที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองจีน(นานจิง)ในช่วง พ.ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๑ และมีข้อมูลว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในครั้งนั้นไม่ต่ำกว่า ๑ แสนคน หรือการสังหารหมู่ประมาณ ๘๐๐,๐๐๐-๑,๐๗๑,๐๐๐ คนในประเทศรวันดา โดยชนพื้นเมืองชาวตุตซี (Tutsi) และชนพื้นเมืองชาวฮูตู (Hutu ระหว่าง ในช่วงเวลา ๑๐๐ วันตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายนไปจนถึงกลางเดือนกรกฎาคม ในปี พ.ศ.๒๕๓๗ (ค.ศ.๑๙๙๔)) รวมไปถึงสงครามกลางเมือง ที่ขัดแย้งกันในเรื่องศาสนาและชาติพันธุ์ในบอสเนีย (Bosnia) ที่ส่งผลให้เกิดการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กว่า ๒ แสนคน ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๘ สงครามกลางเมืองในซูดาน ที่ขัดแย้งกันในเรื่องศาสนาและชาติพันธุ์โดยกลุ่มเชื้อชาติอาหรับเป็นรัฐบาลและต้องการใช้หลักศาสนาอิสลามเป็นกฎหมายปกครองประเทศ แต่ฝ่ายแอฟริกันไม่ยอม นำไปสู่ความขัดแย้ง และเป็นหนึ่งในสาเหตุของสงครามกลางเมืองซึ่งเริ่มเมื่อปี ๒๕๒๖ และคร่าชีวิตชาวซูดานไปประมาณ ๒ ล้านคน และมีผู้อพยพในค่ายผู้ลี้ภัยจำนวนมาก เหตุการณ์ที่ยกมาเหล่านี้ล้วนเป็นตัวอย่างของความรุนแรงที่คำว่า “ชาติพันธุ์” ถูกนำมาเป็นเครื่องมือและส่งผลเป็นความสูญเสียอย่างที่ปรากฏเป็นประวัติศาสตร์ของมวลมนุษยชาติ

ถึงแม้บทเรียนนี้ ทำให้เราตระหนักว่า ปัญหาความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ ยากที่จะคลี่คลายหรือ บรรเทาลงได้ แต่จากการศึกษาค้นคว้าในพระไตรปิฎกพบว่ามีคำสอนของพระพุทธองค์ ในหลายพระสูตร ที่สอนให้เราให้ความสนใจในเรื่องของชาติพันธุ์ในแนวทางที่ถูกต้อง เกิดสัมมาทิฐิ ที่จะไม่นำไปสู่ความขัดแย้ง และความรุนแรงในที่สุด

พระพุทธศาสนานั้นเห็นว่า ชาติพันธุ์เป็นเพียงฐานของการเกิดตามธรรมชาติ แต่ไม่ได้มองว่าเป็นสิ่งสำคัญ ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก จูฬวรรค ปาติโมกข์ฐปนขันธกะ ว่าด้วยความอัศจรรย์ในพระธรรมวินัย ๘ ประการ^{๔๔}

มหานทีทุกสาย คือ กงคา ยมุนา อจิรวดี สรภุมหี ไหลลงสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า ‘มหาสมุทร’ ทั้งสิ้น ภิกษุทั้งหลาย การที่วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร ออกจากเรือนบวช เป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศ

^{๔๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๕/๒๘๓.

แล้ว ย่อมละชื่อและ โศตรเดิมของตน รวมเรียกว่า ‘สมณสากยบุตร’ ทั้งสิ้น นี่เป็น ธรรมที่น่า
อศจรรย ไม่เคยปรากฏประการที่ ๔ ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้วต่างพากันยินดี
ในธรรมวินัยนี้

พระพุทธองค์มองว่า เมื่อเข้ามาบวชเป็นสมาชิกในพระพุทธศาสนา ความเป็นชาติพันธุ์ก็
หมดไป เหลือเพียงพระภิกษุในพระธรรมวินัยที่มีเป้าหมายปลายทาง เพื่อการหลุดพ้นจากชาติพันธุ์
ในเบื้องต้น และมีนิพพานเป็นผลในเบื้องปลาย ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร
ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับชาติกำเนิด และเผ่าพันธุ์ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเพียงสมมติ
บัญญัติคือสิ่งที่เกิดมาในภายหลัง

นอกจากนี้ ในวสลสูตร^{๘๕} กล่าวไว้ว่า “คนที่เรากล่าวมาทั้งหมดนี้ เราเรียกว่าเป็นคนเลว
คนจะชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ได้ จะชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ได้
แต่ชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะกรรม ชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะกรรม” พระสูตรนี้ กล่าวถึงการไม่ให้
ความสำคัญกับฐานเกิดไม่ว่าจะเป็นชาติตระกูล หรืออื่นใด แต่จะให้ความสำคัญกับ กรรมอันเป็น
หลักการในทางพระพุทธศาสนาต่อการอนุเคราะห์ รวมไปถึงการสร้างความสุขในการอยู่ร่วมกัน
ในสังคม ที่เรียกว่ากรรม

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานเกี่ยวกับการให้ความหมายของความเป็น “โคตร-ชาติกำเนิด-
เผ่าพันธุ์” ซึ่งเป็นทัศนะในทางพระพุทธศาสนา ดังปรากฏใน วาเสฏฐสูตร^{๘๖} ว่า

อันที่จริง ชื่อและ โศตรที่เขากำหนดให้กันนั้น

เป็นเพียงสมมติบัญญัติในโลก

ชื่อและ โศตรปรากฏอยู่ได้เพราะรู้ตามกันมา

ญาติสาโลหิตกำหนดไว้ในกาเนิดนั้นๆ

ชื่อและ โศตรที่กำหนดเรียกกันนี้

เป็นความเห็นที่ฝังแน่นอยู่ในใจมานานของคนผู้ไม่รู้ความจริง

เมื่อไม่รู้จึงกล่าวว่า บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิด

บุคคลจะชื่อว่า เป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ได้

^{๘๕} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๔๒/๕๑๒.

^{๘๖} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/ ๖๕๔- ๖๕๕/ ๖๕๓-๖๕๔.

จะชื่อว่ามิใช่พราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็ห้ามมิได้

แต่ชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะกรรม

ชื่อว่ามิใช่พราหมณ์เพราะกรรม

บุคคลชื่อว่าเป็นชวานาเพราะกรรม

ชื่อว่าเป็นช่างศิลป์ เป็นพ่อค้า เป็นคนรับใช้ ก็เพราะกรรม

ชื่อว่าเป็นโจร เป็นทหารอาชีพ เป็นปุโรหิต

แม้กระทั่งเป็นพระราชา ก็เพราะกรรมทั้งนั้น

หากพิจารณาแล้ว คำสอนทางพระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนให้เกิดความยึดติดในโคตรสกุล สถานะทางสังคม พระพุทธศาสนามองว่าเป็นเพียงบัญญัติ เป็นสิ่งที่สมมติซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของการเวลา มีการเกิดขึ้นและตั้งอยู่ตามช่วงเวลาของสภาพนั้น ๆ เช่น คนไม่ได้เป็นเศรษฐีเพราะชาติกำเนิด คนไม่ได้เป็นรัฐมนตรีเพราะชาติตระกูล หรือคนเป็นยากเข็ญใจก็มีใช่เป็นการเกิดก็ห้ามมิได้ พระพุทธศาสนามุ่งมองในเรื่องของ “กรรม” คือ การกระทำ คนจะดีเลว ชั่ว ไม่ได้อยู่ที่การเกิด แต่อยู่ที่ตรงที่ว่าทำอะไร ดั่งนิยามที่ท่านยกมา “คนเป็นชวานา ช่างศิลป์ โจร ทหาร พระราชา เพราะกรรม”

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าพระพุทธศาสนา มองเรื่องชาติพันธุ์ ชาติกำเนิด หรือเผ่าพันธุ์เป็นเพียงบัญญัติที่ถูกแต่งเติมตามเงื่อนไขของสถานที่เกิด และสภาพแวดล้อม พร้อมกันนั้นพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการกระทำของมนุษย์ในฐานะเป็นปัจจัยที่มีเป้าหมายปลายทางเพื่อการพ้นทุกข์ และสังคมในฐานะเป็นสมาชิกต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ดังกรณีพระพุทธองค์ทรงจัดตั้ง “สังฆะ” ขึ้นมา เพื่อหลอมรวมความแตกต่างในเชิงชาติพันธุ์นั่นเอง

๔.๔ คุณลักษณะโดดเด่นของการเป็นนักเจรจาไกล่เกลี่ยของพระพุทธเจ้า

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเป็นชุดของวิธีที่มีความสอดคล้องกันระหว่างแนวคิดและการปฏิบัติของตะวันตกและพระพุทธศาสนา เพราะหลักการนี้เป็นแนวทางสันติวิธี โดยคู่กรณีเมื่อไม่สามารถที่จะแสวงหาทางออกร่วมกันให้แก่ข้อพิพาทได้แล้ว จึงต้องหากคนกลางเข้ามาช่วยไกล่เกลี่ยโดยสมานฉันท์ ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ทั้งสองแนวคิดต่างมุ่งเน้นไปที่ความน่าเชื่อถือของคนกลาง หรือบุคคลที่สามว่า ควรที่จะเป็นกลาง และไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการไกล่เกลี่ย ซึ่งคนกลางดังกล่าวต้องเกิดจากความพึงพอใจของคู่กรณีที่มองเห็นคุณสมบัติดังกล่าวจึงเชิญเข้ามาเป็นคนไกล่

เกลี้ย สำหรับพระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์ทรงเป็นบุคคลที่มี “ต้นทุนทางสังคมสูง” และประชาชนรู้จัก กิตติศัพท์ของพระองค์ จึงมีความเหมาะสมในคุณลักษณะความเป็นนักไกล่เกลี่ยอยู่แล้ว

คุณลักษณะที่โดดเด่นของพระพุทธเจ้าซึ่งต่างจากแนวคิดของนักเจรจาไกล่เกลี่ยทาง ตะวันตกก็คือ การเข้าไปทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยของพระองค์นั้น เกิดจากการตระหนักรู้ถึงหาหนะที่จะ เกิดขึ้นจากข้อพิพาทของคู่กรณี โดยเฉพาะในกรณีความขัดแย้งกันเองของพระภิกษุชาวโกสัมพีซึ่ง จะถูกลามบานปลายทำให้องค์กรสงฆ์แตกแยกกันที่เรียกว่า สังฆเภท เพราะฉะนั้น จะเห็นว่า พระองค์เข้าไปทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยคนกลาง โดยที่คู่กรณีไม่จำเป็นต้องเข้ามานิมนต์แต่ประการใด ด้วยถือเป็นความรับผิดชอบโดยตรงในฐานะเป็นผู้นำองค์กรสงฆ์ ซึ่งต้องรับผิดชอบต่อการดำรงอยู่ ขององค์กรด้วยการสร้างความสมานฉันท์โดยสันติวิธี

อย่างไรก็ตาม กรณีความขัดแย้งอื่น ๆ ตามแนวคิดตะวันตกไม่ว่าการเจรจาไกล่เกลี่ยคน กลางจะสำเร็จหรือล้มเหลวจะไม่มีผลต่อผู้เจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางแต่อย่างใด แม้ในสังคมยุค ปัจจุบัน คู่กรณีจะเชิญคนกลางเข้าไปทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยก็ตาม แต่ถึงกระนั้น หลายกรณีก็ประสบ ความล้มเหลว ซึ่งก็ไม่มีผลต่อคนกลาง ตัวแปรสำคัญจึงไม่ได้อยู่ที่คนกลางแต่เพียงประการเดียว หากแต่อยู่ที่คู่กรณีด้วยว่า สามารถยอมรับแนวทางที่คู่กรณีแต่ละฝ่ายนำเสนอหรือไม่มากกว่า และ ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ คนกลางไม่มีอำนาจในการชี้ถูกชี้ผิดให้แก่คู่กรณี หากแต่หน้าที่ สำคัญก็คือ การทำให้บรรยากาศของการพูดคุยเป็นไปอย่างมีเป้าหมาย และมีทิศทางมากยิ่งขึ้น อัน เกิดจากการสร้างทางเลือกร่วมกันของคู่กรณี และคนกลาง

๔.๕ หลักการ และวิธีการการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ

นอกเหนือจากการศึกษาความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาการเจรจา ไกล่เกลี่ยคนกลางในพระไตรปิฎก ซึ่งอยู่ในส่วนของภาคทฤษฎีแล้ว ผู้วิจัยยังได้ใช้เวลาอันยาวนาน กว่า ๓ ปี ในการศึกษาหาความรู้จากการเข้าฝึกอบรมที่ลุ่มลึกในหลักสูตรการจัดการความขัดแย้ง และรวมไปถึงการปฏิบัติหน้าที่ของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ดังต่อไปนี้

(๑) ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง การบริหารรัฐกิจและกฎหมายมหาชน(ปรม ๖) สถาบันพระปกเกล้า

(๒) ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง นักเจรจาไกล่เกลี่ยรุ่นที่ ๓ สถาบัน พระปกเกล้า

(๓) อบรมประกาศนียบัตร รุ่นที่ ๑ จากสำนักกระบวนข้อพิพาท ศาลอาญา

(๔) ฝึกอบรมผู้ประνομศาลอาญา และสอบเป็นผู้ประνομศาลอาญา รวมถึงการทำหน้าที่ผู้ประνομศาลอาญา

(๕) ศึกษาคุณงานในหลักสูตรปริญญาโท Conflict Analysis and Management ที่มหาวิทยาลัย Royal Road ในประเทศแคนาดา

(๖) ทำหน้าที่ผู้ประνομศาลเยาวชนและครอบครัว จังหวัดปทุมธานี

(๗) ทำหน้าที่อนุกรรมการจริยธรรม ของทันตแพทยสภา ฝ่ายสอบสวนข้อเท็จจริงกรณีฟ้องร้อง

(๘) บรรยาย และจัดทำ workshop ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา การจัดการความขัดแย้งในทัศนะทางพระพุทธศาสนา ในหลักสูตรปริญญาโท สาขาการจัดการความขัดแย้ง คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากการศึกษาหาความรู้ทั้งหมด ทั้งในภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ ที่กล่าวมา ทำให้ผู้วิจัยสามารถที่จะสรุปได้ถึงหลักการและวิธีการของกระบวนการการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ดังจะได้อธิบายรายละเอียด ดังนี้

๔.๕.๑ คุณสติ (Mindfulness)

โดยทั่วไป เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น สิ่งหนึ่งที่เราจะประสบกันเป็นประจำ คือ เราจะมีสติรู้ตัวน้อยลง หรืออาจจะไม่มีสติเลย ที่เราพูดกันติดปากว่า “สติแตก” เพราะจิตของเราขณะนั้นถูกรอบงำด้วยอกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ และ โมหะ ซึ่งจะทำให้เรามีปฏิกิริยาตอบโต้อย่างรวดเร็ว ล่วงละเมิดทั้งทางกาย วาจา และใจ ดังนั้นในกระบวนการของการไกล่เกลี่ยผู้ที่ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรหรือคนกลางนั้น จะต้องมีความรู้ตัวอยู่เสมอ เพื่อที่จะได้ช่วยให้คู่กรณีเรียกสติกลับคืนมา หรือ มีสติมากขึ้น เพราะเมื่อต่างฝ่ายต้องมาเผชิญหน้ากัน บรรยากาศย่อมตึงเครียด คุกรุ่นไปด้วยโทสะและความระแวงของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย

“สติ” แปลกันง่ายๆว่า ความระลึกได้ ถ้ากล่าวในแง่ปฏิบัติ หมายถึง ความไม่เผลอ ไม่เลินเล่อ เป็นการสำทับถึง ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการที่คอยรับรู้สิ่งต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักว่า ควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆอย่างไร ในทางคำสอนทางพระพุทธศาสนา จะเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมาก ในการปฏิบัติจริยธรรมทุกขั้น การดำเนินชีวิต หรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า “อปปมาท” คือ ความไม่ประมาท ในแง่ของความสำคัญ อปปมาท จัดเป็นองค์ประกอบภายในเช่นเดียวกับโยนิโสมนสิการ คู่กับหลักกัลยาณมิตรที่เป็นองค์ประกอบภายนอก ทั้ง โยนิโสมนสิการและอปปมาทธรรม

นั้น มีความสำคัญเท่าเทียมกัน แต่ต่างแง่กัน คือ โยนิโสมนสิการ เป็นองค์ประกอบฝ่ายปัญญา เป็นอุปกรณ์สำหรับใช้ทำการ เพื่อสร้างปัญญา ส่วนอปปมาทเป็นองค์ประกอบฝ่ายสมาธิ เป็นตัวควบคุม และเร่งเร้าการใช้อุปกรณ์นั้น และก้าวหน้าต่อไปไม่หยุด

ในคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น สติจะมีความสำคัญในทุกเรื่อง อย่างที่กล่าวว่า สติจำปรารภณา (คือต้องนำมาใช้) ในกรณีทั้งปวง หรือ สติมีประโยชน์ในทุกกรณี และเปรียบสติเหมือนเกลือที่ต้องใช้ในกับข้าวทุกอย่าง ความสำคัญของสติในการเจรจาไกล่เกลี่ยกล่าวได้ดังนี้ คือ

๑. ควบคุมรักษาสภาพจิตให้อยู่ในภาวะที่ต้องการ ทั้งผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรหรือคนกลาง และผู้ที่เป็นคู่กรณีที่เกี่ยวข้องทั้งหมด

๒. ทำให้ร่างกายและจิตใจอยู่ในสภาพที่เรียกได้ว่าเป็นตัวของตัวเอง เพราะมีความโปร่งเบา ผ่อนคลาย พร้อมทั้งจะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง และจัดการกับปัญหาความขัดแย้งได้เป็นอย่างดี

๓. ในภาวะที่จิตปราศจากความฟุ้งซ่าน สติจะช่วยเหนี่ยวนำกระบวนการรับรู้ และกระแสดความคิด ทำขอบเขตการรับรู้และความคิดให้ขยายออกไปโดยมิติต่างๆ ในการหาทางเลือกหรือทางออกของปัญหาความขัดแย้ง

ดังนั้น สติ หรือ อปปมาทธรรม จึงเป็นแกนนำของหลักธรรมต่างๆ ที่ใช้ ในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ย เพราะเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ รวมถึงอารมณ์ต่างๆ ให้อยู่ในแนวทางที่ต้องการ และยังเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเองที่จะมักหลงไปได้ง่ายในทางที่ไม่ถูกต้อง โดยเฉพาะกัลยาณมิตรหรือคนกลาง จะต้องคอยควบคุมตัวเองให้มีสติอยู่ตลอดเวลา ว่ากำลังจะคิดจะพูด หรือจะทำอย่างไรในท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งที่กำลังเผชิญอยู่เบื้องหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการเอนเอียงเข้าข้างข้างใดข้างหนึ่งอย่างไม่เป็นกลาง เพื่อที่จะได้เกิดเข้าใจอย่างแท้จริง สามารถที่จะให้ความรู้ในทางที่ถูกต้อง คำแนะนำ ชี้แจงชักจูง หรือทางออกของปัญหา ให้กับคู่กรณี ได้คิดพิจารณา และตัดสินใจด้วยตัวเอง

๔.๕.๒ ทำหน้าที่กัลยาณมิตร (Education process)

ในกระบวนการของการไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ขั้นตอนนี้ คนกลางจะต้องทำหน้าที่หรือแสดงบทบาทกัลยาณมิตรของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายอย่างแท้จริง คือ พร้อมทั้งจะให้ความรู้ในทางที่ถูกต้อง คำแนะนำ ชี้แจงชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือทางออกของปัญหา ให้กับคู่กรณีได้คิดพิจารณา และตัดสินใจด้วยตัวเองในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง นั้นหมายถึงว่า คนกลางหรือกัลยาณมิตร ต้องเป็นกลางทั้งสองฝ่าย ไม่เข้าร่วม หรือทำการตัดสินใจใดๆ เป็นผู้ที่อำนวยความสะดวก

สะดวกในการใกล้เคียง ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งให้ความรู้และความเข้าใจในการใกล้เคียง โดยให้ตระหนักถึงประโยชน์ในการร่วมกันแก้ปัญหา คนกลางนั้นจะไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการตัดสินใจ และ เมื่อคู่พิพาทหรือคู่กรณีสามารถตกลงกันได้ คนกลางจะมีหน้าที่ช่วยในการทำสัญญา ประนีประนอมยอมความ ซึ่งผู้ที่จะเข้ามาทำหน้าที่ของคนกลางในการเจรจาใกล้เคียงเชิงพุทธ หรือ กัลยาณมิตรของคู่กรณี จึงควรมีคุณสมบัติที่เปรียบพร้อมตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งคุณสมบัติภายในและภายนอกดังนี้

๑) คุณสมบัติภายใน คือ คุณสมบัติที่พัฒนาขึ้นภายในตัวของกัลยาณมิตร ซึ่งทำให้สามารถทำหน้าที่ต่อบุคคลอื่นได้อย่างสมบูรณ์ เรียกว่า สัมปยุตธรรม แปลว่า ธรรมของสัตบุรุษ หรือธรรมของคนดี มี ๗ ประการ ดังนี้^{๘๗}

(๑) ชัมมัญญตา รู้จักเหตุ คือรู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ กฎเกณฑ์แบบแผน หน้าที่ ซึ่งจะเป็เหตุให้กระทำการได้สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย

(๒) อุตถัญญตา รู้จักผล คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ และรู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำนั้น

(๓) อุตถัญญตา รู้จักตน คือ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม ของตนตามเป็นจริง เพื่อประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมและให้เกิดผล

(๔) มัตถัญญตา รู้จักประมาณ คือรู้จักความพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ในการใช้จ่ายทรัพย์ เป็นต้น

(๕) กาลัญญตา รู้จักกาล เช่น รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร รู้จักเวลาทำงาน เวลาพักผ่อน เป็นต้น

(๖) ปริสัจญตา รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุม รู้จักมารยาท ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรระวังปฏิบัติอื่น ๆ ต่อชุมชนนั้น ๆ

(๗) ปุคคลัญญตา รู้จักบุคคล คือ รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งในด้านอชยาศัย ความรู้ความสามารถและคุณธรรมเป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้นั้น โดยถูกต้อง เช่นว่า จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับลักษณะอย่างไร หรือควรที่จะแนะนำสั่งสอนอย่างไรจึงจะได้ผลดี เป็นต้น

^{๘๗}ที่.ป.า. (ไทย) ๑๑ / ๓๓๐ / ๓๓๓

๒) คุณสมบัติที่แสดงออกภายนอก คือ คุณสมบัติในแง่ทำหน้าที่ต่อผู้อื่น หรือ คุณสมบัติที่ปรากฏต่อสายตาของบุคคลอื่นหรือต่อสังคม เรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม หรือธรรมของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร ๗ ประการ ดังนี้^{๘๘}

(๑) ปิโย เป็นคนน่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนม เป็นกันเอง ชวนใจ ผู้ฟังให้อยากเข้าไปปรึกษาได้ถาม

(๒) ครุ เป็นคนน่าเคารพ คือ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึก อบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

(๓) ภาวนियो เป็นคนน่าเจริญใจ คือมีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝน ปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่อง ควรเอาอย่าง ทำให้ผู้ที่รู้จักเอ่อย่างและรำลึกถึงความ ซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

(๔) วัตตา เป็นคนฉลาดในการพูด คือพูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้จักจังหวะและเวลาที่ ควรพูดและไม่ควรพูด คอยให้คำแนะนำว่ากล่าว ตักเตือน และเป็นທີ່ปรึกษาที่ดี

(๕) วจนักขโม อุดทนต่อถ้อยคำได้ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาคำซักถามแม้ถูกจิก ตลอคจนคำกล่าวล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ สามารถอดทนฟังได้ด้วยจิตเปี่ยมด้วย เมตตา ไม่เบื่อหน่าย และไม่เสียอารมณ์

(๖) คัมภีรญจะ กระทั่ง กัตตา แกลงเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้ง ซับซ้อนให้เข้าใจได้

(๗) โน จัญฐานะ นิโยชะเย ไม่ชักนำในฐานะที่ไม่ควร คือ ไม่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร ชักนำแต่เรื่องที่อยู่ในทำนองคลองธรรม เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การพัฒนาชีวิตในระดับที่สูงขึ้นไป

จากประสบการณ์ที่ผู้วิจัยได้ไปปฏิบัติหน้าที่เป็นคนกลาง คุณสมบัติที่กล่าวมาข้างต้น นั้น ผู้วิจัย ขอสรุปย่ออีกครั้งหนึ่งว่า นั่นคือ คุณสมบัติของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรของกลุ่ม หรือ คนกลางในกระบวนการของการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธอย่างแท้จริง ซึ่งผู้ที่มีคุณสมบัติเปรียบพร้อม ดังกล่าว ก็จะสามารถปฏิบัติหน้าที่ ด้วยความเป็นกลางได้โดยอัตโนมัติในตัวเอง คือ รู้จักเหตุ และ ผล ของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง หมายถึง รู้หลักความจริงของธรรมชาติของความขัดแย้ง รู้ หลักการการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ตลอดจนบทบาทและหน้าที่ของตนเองในฐานะคนกลาง ซึ่ง

^{๘๘} วจ.สตุตค. (ไทย) ๒๓ / ๓๗ / ๕๗.

จะเป็นเหตุให้การเจรจาไกล่เกลี่ยนั้นสำเร็จผลตามความมุ่งหมายที่คาดไว้ ซึ่งความเป็นกลาง หรือ ความที่ไม่เข้ากับฝ่ายใดเป็นปัจจัยที่สำคัญในการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง รวมทั้งคุณสมบัติโดยรวมอื่นๆ ได้แก่ การเก็บรักษาความลับ การมีความอดทนและอดกลั้น มีจิตใจเยือกเย็น มีความเมตตา กรุณาต่อคู่พิพาท เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่แสวงหาผลประโยชน์ รวมทั้งมีความรอบรู้ในหลายๆด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาท

นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า ได้มีการกล่าวถึงคุณสมบัติของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในพระไตรปิฎก ขณะที่พระอุบาลีได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงคุณสมบัติของพระภิกษุที่เหมาะสมในการจัดการปัญหาความขัดแย้งในคณะสงฆ์ และพระพุทธองค์ได้ทรงบรรยายตอบคุณสมบัติดังกล่าว ดังนี้

“เบื้องต้น ภิกษุมิคิดไม่ด่างพร้อย

มีมารยาทสงบเสงี่ยม ศัตรูตำหนิไม่ได้โดยธรรม

เพราะไม่มีความผิดที่จะตำหนิได้

เธอผู้เช่นนั้น ตั้งอยู่ในศีลวิสุทธิ กล่าวหาญ พุคจาจะฉาน

เข้าที่ประชุมก็ไม่หวาดหวั่น ไม่ประหมา พุคมิเหตุผล ไม่เสียความ

เมื่อเธอถูกถามปัญหาในที่ประชุมก็คงเป็นเช่นนั้น

ไม่นิ่งอึ้ง ไม่ก้อเขิน เป็นผู้ชำนาญการ พุคถูกกาล สามารถตอบได้

เป็นที่ชอบใจของวิญญูชน เคารพภิกษุผู้มีพรรษามากกว่า

แก้ส้วกล้าในอาจารย์วาทของตน วิพากษ์วิจารณ์ได้

พุคได้คล่อง สามารถจับข้อผิดพลาดของศัตรูได้

เป็นเหตุให้ศัตรูต้องพ่ายแพ้และมหาชนก็นิยม

เธอยอมไม่ลบล้างความเชื่อคืออาจารย์วาทของตน

สามารถในการแก้ปัญหา

สามารถทำงานพุคและรับทำกิจของสงฆ์

ดูรับบิณฑบาตของคนที่มีคนนำมาบูชาะนั้น

เมื่อถูกสงฆ์ส่งไปเจรจาก็ไม่ทะนงตนว่าตนทำได้

เพราะการทำหน้าที่เจรจານั้น
 ภิกษุต้องอาบัติเพราะวัตถุมีประมาณเท่าใด
 และการออกจากอาบัตีย่อมมีด้วยวิธีใด
 วิภังค์ทั้งสองนั้นมาแล้วด้วยดีแก่ภิกษุรูปนั้น
 ผู้ซึ่งฉลาดในวิธีออกจากอาบัติ
 อนึ่ง ภิกษุทำกรรมมีก่อความบาดหมางเป็นต้นเหล่าใด
 ย่อมถึงการขับออกและถูกขับออกด้วยเรื่องเช่นใด
 เธอฉลาดในวิภังค์ ย่อมเข้าใจวิธีการรับเข้าห่มแม่นั้น
 ที่ควรทำแก่ภิกษุผู้ประพฤตินั้นเสร็จแล้ว
 เธอเคารพภิกษุทั้งหลายผู้มีพรรษามากกว่า
 คือ ทั้งที่เป็นเถระ มัชฌิมะ และนวกะ
 เป็นบัณฑิต ทำประโยชน์แก่มหาชนในโลกนี้
 ภิกษุเช่นนี้จึงควรแก่การยกย่องในธรรมวินัยนี้แล”^{๘๕}

สรุปจากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า เป็นคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของนักเจรจา
 ไกล่เกลี่ยคนกลาง จนกล่าวได้ว่า เป็นคุณสมบัติของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในทัศนะพุทธ
 ศาสนา มีดังนี้ คือ

- (๑) เป็นผู้ที่มีศีล
- (๒) มีความประพฤติและการปฏิบัติที่ไม่อาจตำหนิได้
- (๓) มีความสามารถในการใช้วาจา ได้แก่ พูดจาจะฉาน พูดมีเหตุผล พูดถูกกาล ตอบ
 ปัญหาได้ฉับเป็นที่พอใจ ทำให้คู่กรณียอมรับฟัง สามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้
- (๔) มีความสามารถในการแก้ปัญหาได้หลากหลายและยืดหยุ่นตามสถานการณ์
- (๕) มีความสามารถในการพูด โดยการเป็นตัวแทนในการเจรจา

^{๘๕} วิ. ม. (ไทย) ๕/๔๓๘/๓๗๒-๓๗๓.

(๖) มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องราวขององค์กรภายในหรือระหว่างหน่วยงานที่ต้องไปเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

(๗) มีความอ่อนน้อมถ่อมตัว ไม่ทะนงตน

(๘) มีความรอบรู้เกี่ยวกับกฎหมาย กฎ ข้อบังคับ หรือพระวินัย

(๙) มีความสัมพันธ์อันดีกับคู่กรณีและมีสัมมาคารวะต่อผู้ที่ควรให้ความเคารพ

จากคุณสมบัติดังกล่าวของกัลยาณมิตร หรือ ผู้ไกล่เกลี่ยในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ จะเป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ไกล่เกลี่ยได้เปรียบพร้อมสมบูรณ์ ดังนี้

(๑) เป็นตัวกลางในการสื่อสารให้ทั้งสองฝ่ายเข้าใจถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนร่วมกัน

(๒) ช่วยให้คู่กรณีเกิดการตระหนัก คิดพิจารณาและหาทางออกที่เป็นความต้องการหรือข้อตกลงร่วมกัน

(๓) รู้เท่าทันสถานการณ์ความขัดแย้งและรู้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุดจากทั้ง ๒ ฝ่าย

(๔) รู้ว่าแต่ละฝ่ายมีความเข้าใจต่อความขัดแย้งอย่างไรและมีอารมณ์เป็นอย่างไร

(๕) เข้าใจถึงจุดยืนหรือท่าทีในการแก้ไขความขัดแย้งและข้อเรียกร้องของทั้งสองฝ่าย

(๖) ให้ความสนิทสนมกับแต่ละฝ่ายเท่าๆกัน โดยมีการพบปะและสร้างความสัมพันธ์กับทั้งสองฝ่าย เรื่องนี้จะต้องแจ้งให้ผู้ขัดแย้งทราบ เข้าใจ และยอมรับ

(๗) ช่วยลดแรงปะทะ คลี่คลายอารมณ์ ให้เกิดความสงบและเห็นใจกัน

(๘) ช่วยประสานให้เกิดการจัดเวทีในการเจรจาร่วมกัน

สรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ของกัลยาณมิตรของคู่กรณีหรือ คนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ เป็นบทบาทที่เด่นและมีความสำคัญมาก เพราะ ถือว่าเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญของคู่กรณีที่จะทำให้คู่กรณีเกิดสัมมาทิฐิ กล่าวคือ เป็นผู้เสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหา ประโยชน์และหนทางที่จะเป็นไปได้มากที่สุด ในทางถูกต้องและดีงามให้แก่คู่กรณี นำไปสู่แนวทางของการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง คือ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายสมัครใจ สามารถหาข้อตกลงของทางออก หรือ ทางเลือก ในการจัดการกับปัญหาคความขัดแย้งดังกล่าวได้

๔.๕.๓ สื่อสารอย่างลึกซึ้ง (Deep Communication)

ในการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้น บทบาทหน้าที่ของกัลยาณมิตรหรือคนกลาง ในการให้ความรู้ ในทางที่ถูกต้อง คำแนะนำต่างๆ ให้กับคู่กรณีได้คิดพิจารณา และตัดสินใจด้วยตัวเองนั้น กระบวนการที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ กระบวนการของการสื่อสารอย่างลึกซึ้ง

จากคุณสมบัติภายนอกของกัลยาณมิตร ในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธที่เกี่ยวกับการพูด และการฟังโดยตรง จะกล่าวไว้ ๓ ประการ ในการพูดนั้น ได้แก่ (๑) วัตถุประสงค์ หมายถึง เป็นคนฉลาดในการพูด คือพูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้จักจังหวะและเวลาที่ควรพูดและไม่ควรพูด คอยให้คำแนะนำว่ากล่าว ดักเตือน และเป็นທີ່ปรึกษาที่ดี และ (๒) คัมภีร์จะ กะดัง กัตตา หมายถึง แกลงเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งซับซ้อนให้เข้าใจได้ สำหรับในส่วนของ การฟังอีกหนึ่งประการ ได้แก่ วจนักษโม อดทนต่อถ้อยคำได้ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา คำซักถาม แม้ จุกจิก ตลอดจนคำกล่าวล่วงเกินและคำดักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ สามารถอดทนฟังได้ด้วยจิต เยี่ยมด้วยเมตตา ไม่เบื่อหน่าย และไม่เสียวารมณ

หลักเกณฑ์ในการพูดตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏใน อภยราชกุมารสูตร^{๕๐} พระพุทธเจ้าพยายามที่จะตรัสเตือนพระภิกษุให้พยายามหลีกเลี่ยงถ้อยคำที่ขัดแย้งกันอันนำไปสู่การทะเลาะวิวาทกัน^{๕๑} คำกันและเสียดสี^{๕๒} กัน กล่าวโดยสรุป สิ่งที่เรียกได้ว่าเป็น “วาจาสุภายิต” ของพระพุทธเจ้านั้น ต้องประกอบไปด้วยคำที่ “จริง ไพเราะ เหมาะกาล ประสานสามัคคี มีประโยชน์ และประกอบไปด้วยเมตตาธรรม” ดังนั้น ผู้ที่ทำหน้าที่ของกัลยาณมิตร หรือ คนกลาง จะต้องยึดหลักการเหล่านี้ในการพูด รวมทั้งที่จะต้องพยายามนำพาคู่กรณีทั้งสองฝ่ายให้ดำเนินการเจรจาให้อยู่ในกรอบของหลักการดังกล่าว ซึ่งจัดได้ว่าเป็นหลักพื้นฐานสำคัญของกระบวนการการสื่อสารอย่างลึกซึ้ง ในการเจรจาไกล่เกลี่ยที่จะไม่นำไปสู่การทะเลาะวิวาทหรือความขัดแย้ง

สำหรับในส่วนของ การฟัง ในกระบวนการของการสื่อสารอย่างลึกซึ้งนั้น จะต้องเป็นการฟังอย่างลึกซึ้ง หรือ การฟังอย่างตั้งใจ ในพระพุทธศาสนา การฟังตรงกับคำว่า สุตะ หรือ สุติ หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับฟังเล่าเรียนถ่ายทอดกันมา การฟังเป็นหลักการที่สำคัญอย่างหนึ่ง ดังพุทธภาษิตว่า ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา^{๕๓} ในมงคลสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ความเป็นผู้สดับฟัง

^{๕๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๓/๘๘.

^{๕๑} พ.ม. (ไทย) ๒๕/๖๓/๒๐๒-๒๐๓. คูเทียบใน พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๘๓๒/๓๐๐.

^{๕๒} พ.ม. (ไทย) ๒๕/๕๘/๓๐๓.

^{๕๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘/๕๔๔.

มาก^{๕๔} และ ฟังธรรมตามกาล เป็นมงคลอันสูงสุด^{๕๕} หรือในอุทฺตนิทฺตรม พระพุทธองค์ตรัสว่า การฟังสัทธรรม(สัทธัมมัสสวนะ)เป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา^{๕๖}

กระบวนการของการสื่อสารอย่างลึกซึ้งในการเจรจาใกล้เกลี่ยคนกลาง สำหรับในส่วนของการฟัง ผู้ที่ทำหน้าที่ใกล้เกลี่ยจะต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก และอีกทั้งยังต้องนำพา หรือควบคุมสถานการณ์ ให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายยอมรับในการฟังซึ่งกันและกัน เพราะในขณะที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายเมื่อต้องมาเผชิญกัน จิตใจจะฟังซ่านซัดสาย ความสามารถในการฟังจะลดลง แม้ว่าภายนอกจะดูเหมือนฟังอย่างตั้งใจ แต่จริงๆแล้ว ต่างฝ่ายอาจจะหมกหมุ่นอยู่กับการคิดปกป้องตนเองมากกว่าที่จะพยายามฟังว่าอีกฝ่ายกำลัง พูดอะไร จึงทำให้ต่างฝ่ายอาจคิดอะไรที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เพราะละเลยสิ่งที่อีกฝ่ายต้องการจะพูด หรือพยายามสื่อสารให้เข้าใจ

การฟังนั้นถือว่าเป็นทักษะพื้นฐานที่สำคัญในกระบวนการของการสื่อสารอย่างลึกซึ้งในการเจรจาใกล้เกลี่ยคนกลาง เพราะเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญในกระบวนการสร้างสัมมาทิฐิ คือ เป็นการฟังเสียงจากภายนอก เป็นการยอมรับฟังความคิดของผู้อื่น ส่งเสริมกับปัจจัยภายใน คือ โยนิโสมนสิการ กล่าวคือ จะเป็นการฟังอย่างแบบคาย แยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จึงเรียกให้เข้าใจง่ายๆ ว่าเป็นการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยใช้ปัญญา และใช้เหตุผลรอบด้านที่สุด ซึ่งจำเป็นต้องฟังอย่างตั้งใจ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในการรับทราบข้อมูลเรื่องราวต่างๆ เป็นการยอมรับฟังถึงความต้องการ ความทุกข์ ที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจ ของแต่ละฝ่ายที่ได้เปิดเผยออกมาอย่างเป็นอิสระ การฟังจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะปัญหาส่วนใหญ่ของคนทั่วไปก็คือ ไม่ทันฟัง ไม่ยอมฟัง ไม่ตั้งใจฟัง คิดแต่จะทำอย่างเดียว แย่งกันพูดแย่งกันทำจนลืมฟังผู้อื่น ดังนั้น การฟังอย่างลึกซึ้งหรืออย่างตั้งใจนั้น จึงเป็นกระบวนการของการสื่อสารที่สำคัญ เป็นการเปิดใจฟังอย่างลึกซึ้งให้เข้าใจเรื่องราวทั้งหมดอย่างรอบด้านที่สุด แล้ววิธีการหรือทางออกของปัญหา ก็จะแสดงออกตามมาอย่างสอดคล้องกันเอง

กระบวนการของการสื่อสารอย่างลึกซึ้งทั้งการพูด และการฟัง จึงจัดได้ว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งของกระบวนการในการเจรจาใกล้เกลี่ย เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการสร้างบรรยากาศของความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้น ในขณะที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลซึ่งกันและกัน ระหว่างผู้ใกล้เกลี่ย กับ คู่กรณีทั้งสองฝ่าย หรือ ระหว่างคู่กรณีด้วยตนเอง

^{๕๔} บ.พ. (ไทย) ๒๕/๕/๓, บ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๖๔/๕๖๒.

^{๕๕} บ.พ. (ไทย) ๒๕/๕/๘, บ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๖๘/๕๖๒.

^{๕๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๖๘.

๔.๕.๔ วิเคราะห์เรื่องราว (Issues Analysis)

ในสถานการณ์ความขัดแย้งต่างๆที่เกิดขึ้นนั้น สาเหตุของปัญหารวมทั้งเหตุปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง จะไม่ได้มาเป็นสูตรสำเร็จเหมือนกับการปรุงอาหาร หรือการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์บ่อยครั้งที่พบว่า สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งมักจะมีมโนคติและซับซ้อน ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับปัญหาอาจจะไม่ใช่เพียงคู่กรณีที่อยู่ต่อหน้า ซึ่งอาจจะมีผู้อื่น หรือปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องอีกมากมาย ดังนั้นในขั้นตอนนี้ จึงถือว่าเป็นงานหลักที่มีความท้าทายอย่างมากสำหรับผู้ไกล่เกลี่ย ในการที่จะต้องรับรู้รายละเอียด ข้อมูลทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับคู่กรณีทั้งสองฝ่าย และจะต้องนำข้อมูลที่ได้เหล่านั้นมาทำการวิเคราะห์หาสาเหตุที่แท้จริง เพื่อที่จะได้นำไปสู่ทางออก หรือหนทางในการจัดการปัญหาร่วมกัน

สำหรับเทคนิคที่ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลาง ในการเก็บรวบรวมข้อมูล หรือการจัดการกับข้อมูลที่ได้มาจากกระบวนการของการสื่อสารอย่างลึกซึ้ง ทั้งการพูดและการฟังของคู่กรณีนั้น ซึ่งถือได้ว่าเป็น บทบาทที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของคนกลางอย่างเป็นทางการ คือ คนกลางนั้นจะต้องมีเทคนิค หรือกลยุทธ์ในการที่จะต้องพูดสรุป หรือทวนเนื้อหาของแต่ละฝ่ายเป็นระยะๆ เพราะตามทีกล่าวแล้วข้างต้น ในขณะที่มีการพูด และการฟังของแต่ละฝ่ายของคู่กรณี ที่จะต้องมาเผชิญหน้ากันท่ามกลางสถานการณ์ของความขัดแย้งนั้น บางครั้งเรื่องราวต่างๆที่พูดกัน อาจจะมีมโนคติที่ยังสับสน ต่างฝ่ายอาจจะไม่สามารถที่จับใจความที่อีกฝ่ายพูดได้ทั้งหมด และบางครั้งข้อมูลที่ได้รับอาจจะคลาดเคลื่อน ไปจากความเป็นจริง ดังนั้นคนกลางจะต้องมีทำหน้าที่ในการทวนเนื้อความ (paraphrase) ของเรื่องราวต่างๆของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย เพื่อให้เกิดความเข้าใจในข้อมูลหรือเรื่องราวที่จะต้องมีความเข้าใจที่ตรงกันทั้ง ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลาง และคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ซึ่งจะต้องใช้หลักหรือวิธีการในการทวนเนื้อความดังนี้

(๑) จะต้องมีความรอบคอบ ระมัดระวังในคำพูด ไม่ให้เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

(๒) พยายามทวนเนื้อความ โดยใช้คำพูดของตนเอง ให้ตรงประเด็นครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด มีความกระชับรัดกุม

(๓) ควรเปิดโอกาสให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายมีการทักท้วง ถ้าไม่เห็นด้วยกับข้อมูลในการทวนเนื้อความที่ผู้ไกล่เกลี่ยได้เสนอ ซึ่งเท่ากับเป็นโอกาสให้ผู้ไกล่เกลี่ยได้เข้าใจเรื่องราวต่างๆได้กระจ่างขึ้น

(๔) ในการทวนเนื้อความ ควรหลีกเลี่ยงลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์ การตัดสิน ถูกผิด หรือการพูดที่เป็นลักษณะของการสั่งสอน

ในการวิเคราะห์เรื่องราวของสถานการณ์ความขัดแย้งนั้น มี ๒ หัวข้อใหญ่ที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์ คือ (๑) องค์ประกอบของสถานการณ์ความขัดแย้ง ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นองค์ประกอบเชิงประจักษ์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายนอก กับ องค์ประกอบเชิงรากเหง้า ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายใน และ (๒) บุคคลผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เป็นกรณีศึกษาไว้แล้วทั้ง ๓ กรณีที่พระพุทธเจ้าทรงดำรงฐานะเป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย ในกระบวนการของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธนั้น การศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ของความขัดแย้งนั้น จะให้ความสำคัญมุ่งเน้นไปที่การศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบที่เป็นรากเหง้าเป็นหลัก เพราะนั่นคือสาเหตุที่แท้จริง หรือต้นตอของปัญหา

หลักในการวิเคราะห์เรื่องราวของสถานการณ์ความขัดแย้งในกระบวนการการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธนั้น จะต้องทำการวิเคราะห์โดยปราศจากอคติ ซึ่งตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นกลาง ที่เรียกว่า “อคติ ๔” ซึ่งหมายถึง ความไม่เที่ยงธรรม หรือ ความลำเอียง ๔ ประการ คือ (๑) นันทาคติ แปลว่า ความลำเอียงเพราะชอบ (๒) โทสาคติ แปลว่า ความลำเอียง เพราะชัง (๓) โมหาคติ แปลว่า ความลำเอียงเพราะหลง และ (๔) ภยาคติ แปลว่า ความลำเอียง เพราะกลัว ซึ่งผู้ที่ไกล่เกลี่ยจะต้องมีสติควบคุม พิจารณาตนเองอยู่เนืองๆ ว่าได้ถูกอิทธิพลของความลำเอียงทั้ง ๔ ประการ มาบังคับความเป็นกลางในการปฏิบัติหน้าที่หรือไม่ เพราะบ่อยครั้งเมื่อคนกลางหรือผู้ไกล่เกลี่ย ได้ฟังเรื่องราวของความขัดแย้งจากคู่กรณีทั้งสองฝ่าย แล้วอาจจะเอนเอียง เกิดความพึงพอใจชอบฝ่ายหนึ่ง หรือเกิดความโกรธ ไม่พอใจอีกฝ่ายหนึ่ง จนผู้ไกล่เกลี่ยนั้นกลับกลายเป็นคู่กรณีเสียเอง

๔.๕.๕ เข้าถึงวิธีการ (Approach to Strategies)

ทฤษฎีถือได้ว่าเป็นรากเหง้าของความขัดแย้งที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ของตนเอง และถ้าทฤษฎีนั้นประกอบไปด้วยอภุศลมูล คือ โลภะ โทสะ และโมหะซึ่งก่อให้เกิดมิจฉาทิฐิ ก็จะนำพาความขัดแย้งนั้นไปสู่ความรุนแรงได้ แต่อย่างไรก็ตามการทำงานของกลุ่มปัญจธรรม คือ ทั้งตัณหา มานะ และทิฐินั้น จะทำงานประสานสัมพันธ์กันและเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน เพียงแต่ว่าตัวใดตัวหนึ่งจะแสดงออกมาเป็นตัวเด่นในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์

จากการศึกษาถึงบทบาทของปัญจธรรมในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล จะส่งผลทำให้ทฤษฎีในแต่ละบุคคลก็แตกต่างกัน และยังยึดมั่นถือมั่นในทฤษฎีนั้นด้วย นั่นคือที่มาหรือรากเหง้าของความขัดแย้ง ซึ่งก็เลศกลุ่มปัญจธรรมจะเริ่มเข้ามาแสดงบทบาทในกระบวนการรับรู้ นับตั้งแต่สัญญาเป็นต้นไป และถูกสังขารปรุงแต่ง จึงเรียก

สัญญาประเภทที่ว่า “ปัญจสัญญาสังขา” และจากการศึกษาในทัศนะพุทธปรัชญา อาจกล่าวได้ว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น เกิดจากความสามารถในการเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกอย่างที่เป็นจริงของมนุษย์มีข้อจำกัด อันเนื่องมาจากการไม่สามารถจัดกรอบความเชื่อเดิมหรือสัญญาที่มีอยู่ก่อนอย่างไม่รู้ตัว

ดังนั้นในขั้นตอนนี้ จึงถือว่าเป็นกลยุทธ์ หรือวิธีการในรูปแบบต่างๆ ของกระบวนการของการเจรจาไกล่เกลี่ย ที่คนกลาง จะต้องทำหน้าที่อย่างเต็มตัว ในการป้อนสัญญา หรือความรู้ใหม่ให้กับคู่กรณี เกิดความคิดปรุงแต่งที่เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้อง สามารถที่จะจัดการกับปัญหาได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เป็นการเพิ่มความสามารถให้กับคู่กรณี ในการเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกอย่างที่เป็นจริง ซึ่งกลยุทธ์ดังกล่าว จะแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนใหญ่ ตามลำดับ คือ กลยุทธ์ในการที่จะรักษาความสงบในเบื้องต้น และ กลยุทธ์ที่จะก่อให้เกิดสันติภาพอย่างยั่งยืน

กลยุทธ์ในการที่จะรักษาความสงบในเบื้องต้นนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่ควรจะทำเป็นลำดับแรก เพราะ เมื่อทั้งสองฝ่ายตกอยู่ในสถานการณ์ของความขัดแย้ง มักส่งผลให้เกิดแรงกดดันและเก็บกดอารมณ์เอาไว้ ครั้นเมื่อแสดงอารมณ์ออกมา ก็มักจะมาพร้อมกับความโกรธและความขุ่นเคือง ซึ่งอารมณ์ที่ถูกเก็บกดนี้จะมีผลต่อพฤติกรรม และการตัดสินใจของคู่ขัดแย้ง ดังนั้นคนกลางจึงจะต้องใช้กลยุทธ์ต่างๆ เพื่อที่จะควบคุมภาวะอารมณ์ของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายให้อยู่ในภาวะที่สงบ และเพื่อที่จะนำไปสู่บรรยากาศของความเป็นมิตร ในการให้ความร่วมมือต่างๆ ที่จะจัดการกับปัญหา กลยุทธ์ที่มักจะนำมาใช้มีดังนี้ คือ

(๑) กลยุทธ์ในการเผชิญหน้ากับคู่กรณีโดยแยกเจรจาทีละฝ่าย เพื่อเปิดโอกาสที่จะให้แต่ละฝ่ายได้เล่าสถานการณ์ของความขัดแย้งในมุมมองของตนเอง ซึ่งจะเท่ากับให้แต่ละฝ่ายได้เป็นการระบายความทุกข์ หรือความคับแค้นใจต่างๆ ออกมาอย่างเต็มที่ ผลที่จะได้รับมักจะพบว่า เมื่อคู่กรณีทั้งสองฝ่ายต่างได้ระบายความทุกข์ร้อนออกไปบ้าง ความทุกข์ร้อนดังกล่าวก็จะผ่อนคลายเบาบางลงได้

(๒) กลยุทธ์ในการโน้มน้าว เป็นขั้นตอนที่หวังผลให้คู่กรณีทั้งสองฝ่าย มีท่าทีโอนอ่อนหันหน้าเข้ากัน หรือให้ความร่วมมือในการจัดการกับปัญหาที่จะนำมาซึ่งประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย การโน้มน้าวดังกล่าว คนกลางอาจจะต้องพูดเน้นถึงผลดี และผลเสีย ที่จะเกิดแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่าย ในกรณีที่เกิดถกกันไม่ได้ เช่น ต้องเสียเวลา และค่าใช้จ่าย ไม่สามารถที่จะเลือกหนทางในการจัดการกับปัญหาได้ด้วยตนเอง และยังคงรอคอยกับความไม่แน่นอนในผลของคำตัดสินของผู้พิพากษา ซึ่งจะต้องมีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นผู้แพ้หรือผู้ชนะ

สำหรับในส่วนของกลยุทธ์ในการที่จะให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืน หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การหวังผลที่จะให้ทั้งสองฝ่ายคืนดีกัน ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในการจัดการปัญหาความขัดแย้งไม่ว่าจะเป็นการจัดการในวิธีการใดๆ แต่จากการปฏิบัติงานจริงของผู้วิจัยนั้น พบว่า อาจจะมีความเป็นไปได้ยาก ในการติดตามผลดังกล่าว เพราะโดยส่วนใหญ่แล้ว การปฏิบัติงานจะสิ้นสุดลงเมื่อต่างฝ่ายต่างยินยอมในข้อตกลงที่มีผลประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย ซึ่งก็ไม่ได้หมายความว่าทั้งสองฝ่ายนั้นจะต้องคืนดีกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ครบกระบวนการ ผู้วิจัยจะขอนำตัวอย่างกรณีศึกษาที่พระพุทธเจ้าทรงทำการไกล่เกลี่ย ซึ่งพระองค์ทรงเป็นนักเจรจาไกล่เกลี่ยชั้นยอด ในการที่ทำให้เกิดความสมานฉันท์ ให้กับคู่กรณีทั้งสองฝ่ายนั้น ที่จะนำมาซึ่งสันติภาพอันยั่งยืน คือ ทั้งสองฝ่ายเกิดสัมมาทิฐิอย่างแท้จริง ซึ่งเท่ากับเป็นการถอนรากเหง้า ที่เป็นต้นตอของปัญหา พระองค์ทรงใช้กลยุทธ์ที่สำคัญ ดังนี้

(๑) กลยุทธ์ในการมองเชิงระบบ ในกรณีศึกษาพระภิกษุชาวโกสัมพี พระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณ ที่จะสลายทิฐิมานะ ของพระผู้ใหญ่อีกทั้งสองฝ่าย โดยที่พระองค์ทรงวิเคราะห์แล้วว่า พระองค์จะต้องเสด็จออกจากเมืองโกสัมพี แล้วไม่ย้อนกลับมาอีก เพราะพระองค์ทรงเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญ และสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นอย่างมากในสังคมเมืองโกสัมพี การเสด็จออกไปจากเมืองโกสัมพีของพระองค์ถือว่าเป็น “จุดพลิกผัน” สถานการณ์ที่สำคัญ ที่ส่งผลกระทบต่อสังคม ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือมีการตอบสนองอย่างเด่นชัด คือ ทั้งอุบาสกและอุบาสิกา ต่างพากันลงความเห็น ว่า พระภิกษุเมืองโกสัมพีเป็นต้นเหตุสำคัญให้พระพุทธเจ้าต้องเสด็จหลีกหนีไปประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี จึงพากันไม่เคารพ กราบไหว้ และไม่ถวายอาหารบิณฑบาต ผลสุดท้ายพระภิกษุเมืองโกสัมพีก็แทบจะอดตาย การทะเลาะวิวาทกันไปก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด ทั้งสองฝ่ายจึงได้คลายทิฐิมานะลง และเกิดปัญหาทางคลี่คลายความขัดแย้งที่ยืดเยื้อ จึงพากันเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่กรุงสาวัตถี

การมองอย่างเป็นระบบ เมื่อก้าวถึงตามแนวทางของพระพุทธศาสนา หมายถึง หลักความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ซึ่งถ้าจะสื่อความหมายให้ชัดเจนถูกต้อง คำว่าระบบนั้น ควรเรียกว่า “ระบบความสัมพันธ์”^{๕๗} ซึ่งไม่ใช่หมายถึงเป็นแค่ระบบเพียงอย่างเดียว เพราะว่าองค์ประกอบต่างๆ จะเป็นองค์รวมขึ้นได้ จะต้องมีการประสานสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง ระบบจึงจะเกิดความสมดุลดำรงอยู่ได้ด้วยดี

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สลายความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒.

ผู้วิจัยจะสรุปเน้นย้ำอีกครั้งว่า การมองเชิงระบบของพระองค์นั้น เป็นการมองเชิงวิเคราะห์องค์ประกอบทุกส่วนในสังคมว่า มีความสำคัญและสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลง จะส่งผลกระทบต่อระบบไม่มากนักน้อย ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งนั้น จะไม่ใช่เพียงการมองที่มุ่งเน้นเฉพาะองค์ประกอบที่เป็นปัญหาและมุ่งเน้นที่จะหาทางแก้ไขปัญหาแต่เพียงเดียว ซึ่งนักจัดการความขัดแย้งทั่วไปอาจจะทำเช่นนั้น ดังนั้นตัวอย่างกรณีความขัดแย้งของพระภิกษุสงฆ์ชาวเมืองโกสัมพีจึงนับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีมากที่สุดตัวอย่างหนึ่งของการจัดการความขัดแย้ง ในการที่จะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคม

(๒) กลยุทธ์ในการแสดงธรรมเชิงอุปมาอุปไมย ในกรณีศึกษาของประเด็นปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพย์ากรน้ำระหว่างศากยวงศ์และโกถยวงศ์ หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ทรงดำเนินการจัดการความขัดแย้งในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง จนกษัตริย์ทั้งสองฝ่ายและกองทัพได้วางอาวุธ ในการที่จะไม่ทำสงครามแล้ว ความสงบได้เกิดขึ้นไม่ได้เข้าสู่ภาวะสงคราม พระองค์ยังทรงใช้กลยุทธ์ในการที่จะให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืนของทั้งสองฝ่าย นั่นคือ ต้องเข้าถึงการจัดการสาเหตุของความขัดแย้งที่แท้จริงหรือรากเหง้าของความขัดแย้ง พระองค์ทรงยกตัวอย่างเรื่องราวของชาดกอีก ๓ เรื่อง เป็นลักษณะอุปมาอุปไมย (metaphor) คือ รุกขธรรมชาดก และ วัฏฏกชาดก โดยเน้นถึงเรื่องความสามัคคี จากนั้นพระองค์ทรงนำเสนอ “อิตตทัมพสูตร” เป็นประเด็นสุดท้าย ซึ่งมีเนื้อหามุ่งเน้นไปที่จุดซึ่งถือได้ว่าเป็น “หัวใจ” หรือ “รากเหง้า” ของความขัดแย้งนั่นคือในเรื่องของทิวฐิมานะที่มีอยู่ในกษัตริย์ทั้งสองฝ่าย

ประเด็นการใช้กลยุทธ์ในการแสดงธรรมเชิงอุปมาอุปไมย ซึ่งเปรียบเสมือนกับการเล่าเรื่องในทางที่จะชักจูงให้คู่กรณีทั้งสองฝ่าย เกิดสัมมาทิฐิ กลับมาคืนดีกันเกิดสันติภาพที่ยั่งยืนได้นั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย จะต้องเป็นผู้ที่คู่กรณีให้ความศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง หรือเป็นผู้ที่มีบารมี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่เปรียบพร้อม ในการที่จะสร้างศรัทธาให้กับคู่กรณีให้เกิดขึ้นก่อน ที่ยอมฟังการเล่าเรื่องราวต่างๆ จนกระทั่งเกิดปัญญาขึ้นด้วยตนเอง หรือโยนิโสมนสิการ

๔.๕.๖ คิดอย่างแยบคาย (Thinking Wisely)

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในการปฏิบัติหน้าที่ของคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธนั้น จะทำหน้าที่ของกัลยาณมิตร คือ เป็นผู้เสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหา ประโยชน์ และหนทางที่จะเป็นไปได้มากที่สุด ในทางถูกต้องและดีงามให้แก่คู่กรณี เพื่อที่จะนำไปสู่แนวทางของการแก้ปัญหาความขัดแย้ง คือ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายสมัครใจ สามารถหาข้อตกลงของทางออก หรือทางเลือก ในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวได้ ซึ่งความสมัครใจของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย

นั่น ก็คือ ทั้งสองฝ่ายต้องคิดหาหนทางด้วยตนเอง ในการคลี่คลายปัญหา กระบวนการคิดดังกล่าว ถือว่า เป็นกระบวนการในการสร้างโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยภายในในการที่จะเกิดสัมมาทิฐิ ในการนำไปจัดการปัญหาความขัดแย้ง

ลักษณะการคิดแบบโยนิโสมนสิการนี้ ท่านพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ประมวลออกมาจากพระไตรปิฎก ๑๐ วิธีด้วยกัน คือ^{๕๔}

๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ การคิดที่เริ่มสภาพที่เป็นผล หรือการพิจารณาสภาพที่เป็นปัญหาแล้วหาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา อาจเรียกว่า วิธีคิดแบบอทิทัปปัจจยตา หรือคิดตามหลักปฏิจกสมุปบาทก็ได้ เช่น การคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ตามหลักอทิทัปปัจจยตาที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป”^{๕๕}

๒) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือการคิดแบบวิเคราะห์ คือ การคิดแบบกระจายเนื้อหา มุ่งให้มองและให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเอง ในทางธรรม ท่านมักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสารหรือความไม่เป็นตัวตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย เพื่อไม่ให้มีความยึดมั่นถือมั่นในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะพิจารณาเห็นสัตว์บุคคลเป็นเพียงการประชุมกันเข้าของขันธ์ ๕ เมื่อแยกขันธ์ต่างๆ ที่มาประชุมกันออกแล้ว ก็ไม่เหลือสิ่งใดที่ยึดถือได้ว่าเป็นตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร ดังข้อความที่ว่า “เมื่อขันธ์ทั้งหลายมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์ก็มีได้ เหมือนคำว่ารถมีได้ เพราะประกอบส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน”^{๕๖}

๓) วิธีคิดแบบสามัญญลักษณะ คือ การคิดแบบรู้เท่าทันธรรมชาติของสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลาย ที่ว่าคิดให้รู้เท่าทันธรรมดานั้น ได้แก่ คิดเห็นอาการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เรียกว่า อนิจจัง เมื่อสิ่งที่ไม่เที่ยงเข้ามาสัมพันธ์กันจึงเกิดความขัดแย้ง ทำให้สิ่งเหล่านั้นมีสภาวะถูกบีบคั้นกดดัน ไม่อาจคงอยู่ในสภาพเดิมได้ เรียกว่า ทุกข์ ในเมื่อต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย มันจึงไม่เป็นไปตามอำนาจและความปรารถนาของใคร ไม่มีใครสามารถบังคับมันได้ และไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองมันได้จริง จึงเรียกว่า เป็นอนัตตา ดังคำกล่าวของท่านพระสารีบุตรที่ว่า “ท่าน

^{๕๔} พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า ๑๗๕-๑๘๖.

^{๕๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/ ๓๗ / ๗๕.

^{๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕ /๑๗๑ /๒๒๘.

โกฏฐิตะ อุปาทานขันธ ๕ ประการนี้ อันภิกษุผู้ได้ลำดับกรรมนิสการโดยแยบคาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ฯลฯ เป็นอนัตตา...”^{๑๑๑}

๔) วิธีคิดแบบแก้ปัญหาก็ปัญหาหรือแบบอริยสัจ เป็นการคิดที่สัมพันธ์กับการปัญหาความทุกข์ของชีวิตโดยตรง คือ คิดเริ่มต้นจากปัญหาหรือทุกข์ โดยกำหนดรู้ ทำความเข้าใจปัญหาหรือความทุกข์ให้ชัดเจนก่อน(ขั้นทุกข์) จากนั้นจึงคิดไล่เรียงสืบสาวหาสาเหตุอันเป็นที่มาของปัญหาว่า คืออะไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง (ขั้นสมุทัย) พร้อมกันนั้นก็ให้คิดกำหนดวางเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร อยู่ที่ไหน จะเป็นไปได้หรือไม่ (ขั้นนิโรธ) ขั้นสุดท้าย คือ คิดหาวิธีปฏิบัติหรือหามรรควิธีที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหา โดยสอดคล้องกับจุดหมายที่ได้กำหนดไว้แล้วนั้น (ขั้นมรรค)

๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ การคิดให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง “ธรรม”(หลักการ) กับ “อรรถ”(จุดมุ่งหมาย) คำว่า “ธรรม” แปลว่า หลักการ หลักความจริง หลักความดีงาม หลักการปฏิบัติ หรือหลักที่จะเอาไปใช้ปฏิบัติ ส่วนคำว่า “อรรถ” แปลว่าความหมาย ความมุ่งหมาย จุดหมาย ประโยชน์ที่ต้องการ หรือสาระที่พึงประสงค์ ในการปฏิบัติธรรมหรือการกระทำอะไรก็ตาม จะต้องมีความเข้าใจความหมายและความมุ่งหมายของธรรมหรือหลักการนั้นๆ ว่า ปฏิบัติหรือทำไปเพื่ออะไร ธรรมหรือหลักการนั้นกำหนดวางไว้เพื่ออะไร เมื่อปฏิบัติแล้วจะนำไปสู่ผลหรือที่หมายใดบ้าง ทั้งจุดหมายสุดท้ายปลายทาง และเป้าหมายระดับย่อยที่จะส่งทอดไปยังธรรมหรือหลักการในระดับที่สูงขึ้นไป เมื่อเข้าใจหลักการและจุดมุ่งหมายได้ถูกต้องก็จะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องด้วย เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึง การปฏิบัติธรรมน้อยคล้ายแก่ธรรมใหญ่ หรือการปฏิบัติตามหลักปลีกย่อยให้คล้ายตามหลักการใหญ่

๖) วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก คือ การคิดหรือการพิจารณาสิ่งที่ตนครอบครองหรือกำลังได้เสวยอยู่อย่างรอบด้าน ให้เห็นทุกแง่ทุกมุม ถือว่าเป็นวิธีคิดที่สำคัญมากสำหรับผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับอยู่กับอารมณ์ของโลกหรือความสุขอย่างโลกๆ เรียกว่าเป็นการคิดแบบเผื่อใจไว้รองรับความผันผวนที่อาจจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทั้งในด้านที่น่าชอบใจ(อิฏฐารมณ์) และไม่น่าชอบใจ(อนิฏฐารมณ์) พร้อมกันนั้นก็คิดหาทางที่จะยกจิตใจเหนือสภาวะที่แปรปรวนเหล่านั้น โดยมีหลักในการคิด ๓ ด้าน คือ (๑) อัศสาทะ คือ การคิดในส่วนดี ส่วนอร่อย ส่วนหวานชื่น ส่วนที่น่าใคร่ น่าปรารถนา และน่าพึงพอใจ (๒) อาทีนวะ คือ การคิดในส่วนเสีย ส่วนด้อย ส่วนที่มีโทษ หรือข้อบกพร่อง (๓) นิสสรณะ คือ การคิดหาทางออก ทางหลุดรอด หรือภาวะที่ไร้จากปัญหา มีความสมบูรณ์ในตัว หรือเป็นภาวะที่อยู่เหนือทั้งข้อดีข้อเสีย

^{๑๑๑} ส.บ. (ไทย) ๑๗ / ๑๒๓ / ๒๑๗.

วิธีคิดแบบเห็นคุณค่าและทางออกนี้ ถือว่าเป็นจุดหักเหที่สำคัญซึ่งผลักดันให้ เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อก่อนเราเป็นโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดดังนี้ว่า อะไรเป็นคุณในโลก อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากรูป... เรานั้นได้มีความคิดว่าสภาพที่สุข โสมนัสอาศัยรูปเกิดขึ้น นี่เป็นคุณของรูป สภาพที่รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความผันแปรเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษของรูป ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในรูป นี่เป็นเครื่องสลัดออกจากรูป^{๑๐๒}

๗) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม คือ การคิดที่สัมพันธ์กับการใช้สอยหรือการบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดกั้นเส้นทางกิเลสตัณหา ไม่ให้เข้ามาแสดงอิทธิพลครอบงำจิตใจแล้ว ชักจูงพฤติกรรมต่อไป วิธีคิดแบบนี้มีประโยชน์ในการใช้ชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ดังพุทธพจน์ที่เกี่ยวกับการใช้สอยจีวรของภิกษุที่ว่า “ภิกษุพิจารณาโดยแยกคายแล้วฉันทินิมิตตภาต ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่เพียงเพื่อให้กายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตินทรีย์(อินทรีย์คือชีวิต) เป็นไป เพื่อบำบัดความหิว เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์...”^{๑๐๓} โดยปกติมนุษย์จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เพราะมีความต้องการ และเห็นว่าสิ่งนั้นๆ จะสนองความต้องการของตนได้ สิ่งใดสามารถสนองความต้องการได้ดี ก็จะต้องติดสินสิ่งนั้นว่ามีคุณค่า และคุณค่านี้จำแนกได้เป็น ๒ ประเภท ตามชนิดของความต้องการ คือ

(ก) คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ในแง่ที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหของตนเพื่อความดีงามและความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้ เช่น คุณค่าของอาหารอยู่ที่การบำรุงเลี้ยงร่างกายให้ดำรงอยู่ได้ มีสุขภาพดี เป็นอยู่ผาสุก และมีกำลังเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญกิจหน้าที่ เป็นต้น

(ข) คุณค่าเทียม หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ที่มนุษย์พอกเสริมให้แก่สิ่งนั้น ซึ่งเป็นคุณค่าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่า หรือจะเรียกว่าเป็นคุณค่าสนองตัณหาก้ได้ เช่น การมองคุณค่าของอาหารอยู่ที่ความเอร็ดอร่อย ความสนุกสนาน ความมีหน้ามีตาในสังคม เป็นต้น

^{๑๐๒} ส.ข. (ไทย) ๑๓ / ๒๖ / ๓๘ .

^{๑๐๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๒๓ / ๒๓.

๘) วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม เป็นวิธีคิดที่สักระกั้นหรือบรรเทาตัดมหากวีวิธีหนึ่ง หมายถึง การคิดในแนวทางที่จะส่งเสริมให้เกิดคุณธรรม หรือการพยายามสร้างสมพฤติกรรมการคิดของจิต ในแง่ที่ดีๆ อาจเรียกว่าการเลือกมองโลกและชีวิตในแง่ดีก็ได้ การคิดแบบเร้าคุณธรรมนี้ มีความสำคัญทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ดีงามในขณะนั้นๆ และในแง่ที่ช่วยแก้ หนีความเคยชินร้ายๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิม พร้อมกันนั้น ก็เป็นการสร้างความเคยชินใหม่ๆ ให้แก่จิตด้วย เช่น การคิดถึงความตาย ถ้ามีโยนิโสมนสิการ ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกลึ้นตัว ไม่ ประมาท รีบชวนขวยกระทำกิจที่ควรทำ เร่งประพฤติปฏิบัติธรรม ตลอดจนทำให้รู้เท่าทันคติ ธรรมดาของสังขารทั้งหลาย ดังพุทธพจน์ที่ไว้ในตอนใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “ภิกษุ ทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจง ทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๑๐๔} ในทางกลับกัน ถ้าคิดโดยไม่มีโยนิโสมนสิการ ก็ จะทำให้เกิดความหุดหู่ ความห่อเหี่ยวในจิตใจ เกิดความท้อแท้ท้อถอย หมดแรงกำลังใจที่จะ ประกอบกิจกรรมต่างๆ

๙) วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน คือ การคิดที่อยู่กับอารมณ์ปัจจุบัน เป็นการคิดในแนวทาง ของปัญญา ซึ่งตรงกันข้ามกับการคิดแบบหวนละห้อยถึงสิ่งล่วงไปแล้ว หรือไม่ก็คิดฟุ้งซ่านเลื่อน ลอยไปกับภาพฝันในอนาคตที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเป็นจริง การคิดแบบอยู่กับปัจจุบันนี้ ไม่ได้หมายความว่า พุทธศาสนาสอนให้ยึดเอาแต่เหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนี้เท่านั้น โดยไม่ สนใจบทเรียนในอดีตและเตรียมการเพื่ออนาคต แท้ที่จริงแล้วไม่ว่าจะเป็นเรื่องปัจจุบัน เรื่องอดีต หรือเรื่องอนาคต ถ้ารู้จักนำมาคิดคิดในแนวทางแห่งปัญญา ก็จัดเป็นการคิดแบบอยู่กับปัจจุบันได้ เช่นเดียวกัน ในขณะที่เดียวกัน ถ้าคิดไปในแนวทางของตัณหา แม้จะคิดถึงเรื่องที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ก็ไม่ถือว่าเป็นการคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ว่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม เป็นสิ่งที่ถูกต้องและมีความสำคัญตามคำสอนของพระพุทธศาสนาในทุกระดับ ทั้งในระดับชีวิตประจำวัน เช่น การสั่งสอนให้นึกถึงบทเรียนในอดีตด้วยการยกอดีตนิทานมาแล้ว หรือสอนให้เตรียมรับมือกับภัยที่จะมาถึงในอนาคต เป็นต้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลควรทำความ เพียรตั้งแต่วินาทีเดียว ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้ เพราะว่าความพัดพื่นกับมัจจุราช ผู้มีเสนามากนั้น ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย”^{๑๐๕} และแม้ในระดับการรู้แจ้งสัจธรรมรวมถึงการบำเพ็ญ พุทธกิจ ก็ให้ความสำคัญกับเรื่องอดีตและอนาคตเหมือนกัน เช่น ปุพเพนิวาสานุสติญาณ (ญาณหยั่ง รู้เหตุการณ์ในอดีต) และอนาคตังสญาณ (ญาณหยั่งรู้เหตุการณ์ในอนาคต) เป็นต้น

^{๑๐๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๒๑๘ / ๑๖๖.

^{๑๐๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔ / ๒๓๒ / ๓๒๐.

๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นลักษณะการคิด การพูด หรือการแสดงความจริงที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของพุทธศาสนา เพราะคำว่า “วิภาษวาท” ถือว่าเป็นชื่อเรียกระบบความคิดของพุทธศาสนาทั้งหมด เมื่อมองโดยสาระสำคัญ การคิดแบบวิภาษวาท หมายถึง การคิดและการแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นทุกแง่ทุกมุม ไม่จับเอาเฉพาะบางแง่บางมุมขึ้นมาวินิจฉัยแล้วด่วนสรุปว่าเป็นจริงอย่างนั้นทั้งหมด เช่น เมื่อกล่าวถึงบุคคลผู้หนึ่งว่าเขาดีหรือไม่ดีอย่างไร ก็แยกแยะชี้ประเด็นให้เห็นความจริงเป็นด้านๆ ไปว่า แง่มุมนั้นหรือด้านนั้น เขาดีอย่างไร หรือไม่ดีอย่างไร เป็นต้น

ในกระบวนการวิธีคิดทั้ง ๑๐ วิธีดังกล่าวนี้ ถ้าถามว่าวิธีใดเป็นวิธีที่เหมาะสม หรือเป็นวิธีที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการความขัดแย้ง คำตอบก็คือ ทั้ง ๑๐ วิธี สามารถที่จะนำมาใช้ทั้งหมด แต่ถ้าถามว่าวิธีใดที่ครอบคลุมมากที่สุด จากประสบการณ์ของผู้วิจัย ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วิธีคิดแบบวิภาษวาท นั้นเป็นวิธีที่ครอบคลุมมากที่สุด ในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เพราะเป็นวิธีคิดที่แยกแยะ แสดงความจริงออกให้เห็นทุกแง่ทุกมุม หรือกล่าวได้ว่า เป็นวิธีคิดที่ต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน ว่าสิ่งใดดีไม่ดี ถูกต้อง หรือไม่ถูกต้องอย่างไร เพราะหลักคิดแบบวิภาษวาท เป็นระบบความคิดของทางสายกลางทางพุทธจริยศาสตร์ เป็นการใช้อยู่อย่างไต่ตรองจากข้อมูลที่มีอยู่อย่างรอบด้านมากที่สุด แล้ววิเคราะห์ปัญหาแบบองค์รวม (Holistic Approach) ซึ่งจะสามารถพบแบบที่ไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง ก็คือทางเลือกที่เป็นกลาง และเป็นทางสายกลางสำหรับกรณีนั้นๆ

๔.๕.๖) หาจุดสนใจ (Interest Finding)

จากการดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ตามกระบวนการที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนั้น ยังไม่สามารถที่เห็นจะแนวทางการจัดการความขัดแย้งนั้น ว่าจะลงเอยกันอย่างไร หรือด้วยวิธีใด เพราะยังขาดความเป็นรูปธรรมในการที่จะบ่งชี้ทางออกของปัญหา ในการหาความเป็นรูปธรรมสำหรับการเจรจาไกล่เกลี่ย คำตอบที่คนกลางร่วมกับคู่กรณี จะต้องสรุปให้ได้ก่อนจากการวิเคราะห์ในข้อมูล หรือเรื่องราวทั้งหมดอย่างรอบด้าน นั่นก็คือ อะไรคือความต้องการที่แท้จริงของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ซึ่งมีศัพท์ทางวิชาการเป็นภาษาอังกฤษ เรียกว่า “Interest”^{๑๑๖} หมายถึง จุดสนใจที่อยู่เบื้องหลังจุดยืน หรือสิ่งที่คู่กรณีให้ความสำคัญ ซึ่งรวมถึงความวิตกกังวลใจของคู่กรณี จุดสนใจนี้สามารถที่จะต่อรองหรือปรับเปลี่ยนได้ ถ้าคู่กรณีให้ความร่วมมือกันในการจัดการความขัดแย้ง จุดสนใจนั้นสามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทที่จับต้องได้ (Substantial interest) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผลประโยชน์ทางทรัพย์สิน และประเภททางจิตวิทยา (Psychological

^{๑๑๖} สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า, “ศัพท์บัญญัติเกี่ยวกับการแก้ปัญหาและความขัดแย้ง”, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๓๘-๓๙.

interest) ซึ่งเป็นประเภทที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความต้องการการยอมรับ การได้รับความเคารพนับถือ การได้รับความนิยมนิยมชอบ

การหาจุดสนใจ หรือ ความต้องการที่แท้จริงในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางทางพระพุทธศาสนานั้น คือ การหารากเหง้าที่เป็นต้นตอของปัญหาความขัดแย้ง ได้แก่ คัมภีระ ติฎฐิ มานะนั่นเอง สำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธในขั้นตอนนี้ คือ ความพยายามที่จะทำการไกล่เกลี่ยให้คู่กรณีทั้งสองฝ่าย ลด คัมภีระ ติฎฐิ มานะลง จนกระทั่งจุดสนใจหรือความต้องการของทั้งสองฝ่ายนั้น มีความประสานกลมกลืนกัน (harmonize) จนไม่มีความขัดแย้งเหลืออยู่ ซึ่งจะทำให้เกิดความสามัคคี และความเป็นเอกภาพ^{๑๑๗} ในการลดระดับของ คัมภีระ ติฎฐิ มานะทางพระพุทธศาสนาในการจัดการความขัดแย้งนั้น จะต้องเกิดจากการให้ หรือ ความเสียสละของคู่กรณี ซึ่งภายใต้จิตที่มีเมตตาเป็นพื้นฐานสำคัญ

อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ของผู้วิจัยในการปฏิบัติหน้าที่ของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง พบว่าถ้าในการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้น ไม่ไปถึงจุดที่มีความประสานกลมกลืนกัน โดยไม่สามารถที่จะลดคัมภีระ ติฎฐิ มานะของทั้งสองฝ่ายได้ กล่าวคือ ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกัน เป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้น ก็จะแปรเปลี่ยนมาอยู่ที่จุดของความประนีประนอม (compromise) ซึ่ง เป็นการชดเชย คัมภีระ ติฎฐิ มานะ โดยให้ทั้งสองฝ่ายได้มากกว่าเสีย หรือ ต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ ที่เรียกว่า “win-win solutions” นั่นเอง ปัญหาความขัดแย้งนั้นก็สามารที่จะสงบหรือยุติลงได้ เพราะเป็นการจำยอมของทั้งฝ่าย ตรงกับสำนวนทางตะวันตกที่ว่า^{๑๑๘} “ได้ขนมปังครึ่งก้อนดีกว่าไม่ได้เลย (Half a loaf is better than no bread)”

การที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายให้ความร่วมมือกัน จนจุดสนใจของทั้งสองฝ่ายสามารถที่จะต่อรองหรือปรับเปลี่ยนได้นั้น ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากในการเจรจาไกล่เกลี่ย ไม่ว่าจะผลที่ออกมา นั้น จะเป็นการประสานกลมกลืนกัน (harmonize) หรือ การประนีประนอมแบบต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ (win-win solutions) ก็เป็นการเปิดหนทางให้กับทางออกของปัญหาทั้งสองแบบ ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างก็พึงพอใจในบางส่วนที่ยอมรับได้ ไม่ว่าจะเป็ผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม แต่แตกต่างกันที่ทั้งสองฝ่ายจะยอมรับได้อย่างเต็มใจ หรือ ยอมรับได้อย่างจำยอมก็ตาม

๔.๕.๘ นำเสนอทางเลือก (Option Creating)

ในกระบวนการของการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธนั้น ขั้นตอนนี้ถือได้ว่า เป็นขั้นตอนที่ จะต้องได้มาซึ่งทางออก หรือ ทางเลือกในการจัดการปัญหา ซึ่งในการหาทางออกของปัญหานั้น

^{๑๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สลายความขัดแย้ง, หน้า ๑๒-๑๓.

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

ถึงแม้ว่าผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลาง จะไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพราะ แนวทางหรือทางออกของปัญหานั้น คู่กรณีทั้งสองฝ่ายต้องสมัครใจที่จะตกลงร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตาม หน้าที่หรือบทบาทของคนกลางในขั้นตอนนี้ สามารถที่จะนำเสนอแนวทางที่เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือพิจารณาร่วมกับคู่กรณีในการหาแนวทาง ซึ่งหลักการที่นำมาประยุกต์ใช้ คือ “เกณฑ์ตัดสินคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์” ซึ่งเป็นหลักในการพิจารณาว่า แนวทางหรือทางออกของปัญหานั้น เป็นการกระทำที่ถูกต้อง หรือ ไม่ถูกต้องอย่างไร โดยแบ่งออกได้ เป็น ๒ ระดับคือ เกณฑ์หลักและเกณฑ์รอง^{๑๑๕}

เกณฑ์หลัก คือ เกณฑ์ที่ตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล โดยพิจารณามูลเหตุว่าเป็นเจตนาเกิดจากกุศลมูล หรือเกิดจากอกุศลมูล และพิจารณาตามสภาวะว่า เป็นสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบาย ปลอดภัยโปร่งใสสมบูรณ์ เป็นการส่งเสริมคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ช่วยให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น ในส่วนของเกณฑ์รองนั้น คือ เกณฑ์ที่ตัดสินด้วยการใช้มโนธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่า การที่กระทำนั้นตนเองดีเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่ และพิจารณาความยอมรับของบัณฑิตชน ว่าเป็นสิ่งที่ยอมรับกัน บัณฑิตชื่นชมสรรเสริญ หรือคำหิเตเตียน รวมทั้งพิจารณาลักษณะ (วิธีการในการกระทำ) และผลของการกระทำต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ว่าเป็นการเบียดเบียนตนและผู้อื่นหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทั้งแก่ตน และผู้อื่นหรือไม่

จากหลักเกณฑ์ตัดสินคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์ดังกล่าว ในการนำเสนอทางเลือก เพื่อเป็นทางออกของปัญหาความขัดแย้งนั้น จะต้องพิจารณาว่า แนวทางหรือทางเลือกที่ว่านั้น มีที่มาจากเจตนาที่เป็นบุญหรือบาป เพราะหลักทางพระพุทธศาสนาเป็นการตัดสินว่า เป็นแนวทางที่เป็นกรรมดี หรือ กรรมชั่ว หรือไม่อย่างไร จากนั้นก็พิจารณาว่าแนวทางนั้น ส่งผลเป็นสุขหรือทุกข์แก่คู่กรณีทั้งสองฝ่าย ขณะเดียวกันก็พิจารณาถึงผลต่อบุคคลที่อยู่รอบข้าง หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องของทั้งสองฝ่ายด้วย เพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นจะมีความสัมพันธ์โยงใยกระทบถึงกันหมด อาจกล่าวได้ว่าในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ระบบจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนาที่นำมาประยุกต์ใช้นั้น จะมีลักษณะก่อนไปในทางประโยชน์นิยม ซึ่งจะวินิจฉัยกรรม (นอกเหนือจากกรรมดีหรือกรรมชั่วแล้ว) จะต้องพิจารณาที่คุณภาพของผลกระทบว่าเป็น ทุกข์หรือโทษ สุขหรือประโยชน์ และผลกระทบนั้นกระทบกับตัวเองเป็นหลักหรือกระทบคนอื่นเป็นหลัก หรือทั้งสองด้านอย่างไรบ้าง

สรุปได้ว่า หลักเกณฑ์ตัดสินคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์ที่นำมาประยุกต์ใช้ในการนำเสนอทางเลือกนั้น เป็นหลักการคิดพิจารณาอย่างรอบด้าน อย่างเป็นองค์รวม ทำให้ผู้ไกล่เกลี่ย

^{๑๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๗๕-๑๗๖.

หรือ คนกลาง ไม่ด่วนที่จะสรุปหรือตัดสินใจที่รวดเร็วเกินไปในการคิดพิจารณาหาทางออก เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาของความขัดแย้ง ซึ่งมีลักษณะโยงโย และซับซ้อนในตัวของมันเอง

๔.๕.๕ สร้างสัมพันธภาพอันดี (New Relationship Building)

ในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง สิ่งที่จะเป็นเป้าหมายสูงสุด ก็คือ การกลับมาคืนดีกันใหม่ เพื่อสันติภาพของสังคมที่ยั่งยืน กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การให้อภัยทานซึ่งกันและกัน ในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าในความเป็นจริงอาจจะดูเหมือนว่ากระทำได้ยาก เพราะด้วยขีดจำกัดของเวลา ในการที่จะทำให้อุณหภูมิทั้งสองฝ่ายเข้าถึงการให้อภัยซึ่งกันและกัน แต่อย่างไรก็ตาม ในขั้นตอนนี้ก็ยังถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญที่สุดอีกบทบาทหนึ่งของผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลาง ในกระบวนการของการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ซึ่งความรู้เกี่ยวกับอภัยทานตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ผู้วิจัยได้ทำการสรุปเนื้อหาดังกล่าว โดยมีที่มาจากวิทยานิพนธ์ของ ทพญ. กษิรา เทียนส่องใจ ในหัวข้อเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อจัดการความขัดแย้งในปัจจุบัน”^{๑๑๑} ซึ่งได้กล่าวไปแล้วบ้างในบทที่ ๓

อภัยทานนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้ และเป็นสิ่งที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ได้ถูกทำลายลงไป ให้กลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันใหม่ ดังที่ปรากฏเป็นตัวอย่างที่น่าประทับใจที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในกรณีความขัดแย้งของพระภิกษุโกสัมพี ซึ่งปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ที่ชาวุัดถุ^{๑๑๒} และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง

^{๑๑๑} ทพญ. กษิรา เทียนส่องใจ, “การศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน”, หน้า ๑๒๓-๑๒๕.

^{๑๑๒} เรื่องมีอยู่ว่า ที่ชาวกุมารเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าที่มิติกรุงโกศล ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตซึ่งเป็นกษัตริย์กรุงพาราณสีได้ยกทัพมายึดกรุงโกศล พระเจ้าพรหมทัตได้จับพระเจ้าที่มิติและพระมเหสีเพื่อเตรียมจะประหารชีวิต ขณะนั้นที่ชาวกุมารได้เสด็จกลับจากนอกเมืองพบพระเจ้าที่มิติซึ่งกำลังจะถูกประหาร ท่านทรงรับสั่งโอวาทครั้งสุดท้ายกับที่ชาวกุมารว่า

“ที่ชาวกู พ่ออย่าเห็นยาดิกว่าสั้น อย่าเห็นสั้นดิกว่ายาว เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร แต่เวรย่อมระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร” และพวกเพชรฆาตก็ได้ประหารชีวิตพระเจ้าที่มิติและพระมเหสี ฝ่ายที่ชาวกูได้เห็นเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้น เกิดความสลดใจเป็นอย่างยิ่งและหาอุบายที่จะแก้แค้นพระเจ้าพรหมทัต ในที่สุดที่ชาวกูก็ได้ปลอมตัวเป็นมหาดเล็กของพระเจ้าพรหมทัต ที่ชาวกูหาโอกาสที่จะปลงพระชนม์พระเจ้าพรหมทัตได้แล้ว แต่นั่นก็ถึงคำของพระบิดาก็ยังยั้งใจเอาไว้ได้ จนในที่สุดพระเจ้าพรหมทัตทราบความจริง จึงได้พระราชทานกรุงโกศลคืนให้กับที่ชาวกูพร้อมทั้งพระราชธิดาของพระองค์แก่ที่ชาวกู ได้เป็นผู้มีมิตรไมตรีต่อกันให้อภัยซึ่งกันและกัน จากวลีที่ว่า “อย่าเห็นยาดิกว่าสั้น” นั้น หมายถึง การผูกเวรด้วยความอาฆาตพยาบาทป้องกันนั้น ยาว มุ่งล้างผลาญกันไม่รู้จักสิ้น นำมาแต่ความเดือดร้อน ส่วนการไม่จองเวรเป็นเรื่องสั้น สามารถจบได้ง่าย คนที่หวังความสุขจึงไม่ควรเห็นการผูกพยาบาทของเวรดิกว่าให้อภัยกัน และจากวลีที่ว่า “อย่าเห็นสั้นดิกว่ายาว” หมายถึง

ของการให้อภัยทาน ตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่า อภัยทานนั้นเป็นการยุติผลกรรมข้ามภพชาติ เพราะจิตที่ไม่ให้อภัย อาฆาตพยาบาทผูกแวน จะทำลายเราข้ามภพชาติ ดังเช่นเรื่อง “เสรีวาณิชชาดก” โทษของการจองแวน ให้ผลข้ามชาติ^{๑๒} ได้กล่าวถึงปฐมเหตุที่พระเทวทัตจองแวน

การทำลายมิตรเป็นเรื่องสั้น ส่วนการผูกมิตร โดยมีมิตรไมตรีต่อกันนั้นเป็นเรื่องยาว ดังนั้น ไม่ควรเห็นการทำลายมิตรดีกว่าการผูกไมตรี. วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๗๒/๓๔๓.

^{๑๒} ในอดีตกาล ในกัปที่ ๕ นับแต่ภัทรกัปนี้ พระโพธิสัตว์ คือพระพุทธเจ้าของเราสมัยที่ยังมิได้ตรัสรู้ ได้เกิดในตระกูลพ่อค้าเร่ ในแคว้นเสรีวะ มีชื่อว่า เสรีวะ ได้เดินทางไปค้าขายยังอริกฐบุรีกับพ่อค้าเร่ผู้โลกมากคนหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่า เสรีวะ เหมือนกัน โดยแยกกันเดินขายของ ในนครนั้น มีตระกูลเศรษฐีตกยากอยู่ตระกูลหนึ่ง เหลือเพียงขายกับหลานเท่านั้น เลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างผู้อื่น ในเรือนนั้นมีถาดทองที่บรรพบุรุษของชายหลานคู่นี้ เคยใช้สอยเก็บรวบรวมอยู่กับของใช้อื่นๆ มีฝุ่นจับหนาจนไม่เห็นเนื้อทอง ทั้งชายหลานก็ไม่ทราบถาดนั้นเป็นทอง เมื่อพ่อค้าผู้โลกมากเดินที่ขอร้องขายของมาจนถึงบ้านของชายหลานนั้น เด็กหญิงที่เป็นหลาน ได้ยื่นพ่อค้า ร้องขายเครื่องประดับก็อยากได้รับเราให้ขายซื้อให้ เมื่อชายบอกว่าเราเป็นคนจนไม่มีเงินซื้อ เด็กหญิงก็บอกให้เอาถาดนั้นไปแลกของเพราะเก็บไว้ก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไร ชายจึงเรียกพ่อค้าเข้ามา ขอซื้อเครื่องประดับแลกกับถาดใบนั้น พ่อค้าตรวจดูถาดแล้ว ลองเอาเข็มขีดหลังถาดดู รู้แน่ว่าเป็นทอง แต่เพราะความที่ตนเป็นคนโลกมากอยากได้ถาดใบนั้น โดยให้ราคาไม่ถึงครึ่งมาสก แล้วก็โยนถาดลงบนพื้น ออกจากบ้านไปหมายใจว่าเมื่อเสร็จธุระจะกลับมาเอาถาดใบนี้

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เดินเร่ขายของมาจนถึงบ้านชายหลานคู่นั้น ร้องขายเครื่องประดับ หลานสาวได้ยื่นกรับเราให้ขายซื้อเครื่องประดับ โดยเอาถาดใบนั้นแลกของ ชายก็บอกว่าพ่อค้าคนก่อนเขาบอกว่าถาดไม่มีราคาแล้วเราจะเอาอะไรไปแลกเครื่องประดับเล่า หลานก็บอกว่าพ่อค้าคนก่อนพูดจาไม่น่าฟัง แต่พ่อค้าคนนี้พูดจ่าน่าฟัง เขาอาจจะรับแลกถาดของเรา ชายจึงเรียกพระโพธิสัตว์เข้ามา แล้วขอแลกเครื่องประดับกับถาดใบนั้น พระโพธิสัตว์ตรวจดูถาดแล้วรู้ว่าเป็นถาดทอง จึงกล่าวว่า ชาย ถาดใบนี้ราคาตั้งแสน मैंของที่ฉันนำมาขายทั้งหมดนี้ก็มีราคาไม่ถึงแสน ชายกับหลานจึงกล่าวว่า พ่อค้าคนก่อนบอกว่า ถาดใบนี้ราคาไม่ถึงครึ่งมาสกไม่รับแลกของ ข้ายังโยนถาดทิ้งลงบนพื้น แต่ท่านกลับบอกว่าถาดใบนี้เป็นถาดทอง นั่นเป็นเพราะบุญของท่าน เราจึงให้ถาดใบนี้แก่ท่าน ขอให้ท่านให้ของแก่เราบ้างแล้วรับเอาถาดไปเถิด พระโพธิสัตว์จึงมอบสินค้าของตนทั้งหมดที่นำมา มีมูลค่า ๕๐๐ กหาปณะ และเงินสดที่ตนมีอยู่อีก ๕๐๐ กหาปณะให้ชายหลาน พระโพธิสัตว์ขอไว้เพียงดาซัง ถุงใส่ของและค่าเรือโดยสารอีก ๘ กหาปณะเท่านั้น พระโพธิสัตว์รับเอาถาดทองแล้วเดินทางไปที่ฝั่งแม่น้ำนิลพาหะ เอาเงินค่าจ้างให้คนเรือพาตนข้ามแม่น้ำ

ฝ่ายพ่อค้าโลกมากคนนั้น ได้ยื้อนกลับมาที่เรือนของชายหลานคู่นี้อีก บอกว่าเราจะให้ของบางอย่างแก่ท่าน ท่านจงนำถาดใบนั้นมาให้เรา นางจึงต่อว่าพ่อค้าโลกมากว่า ถาดของเราเป็นทองมีราคาตั้งแสนแต่ท่านตีราคาไม่ถึงครึ่งมาสก บัดนี้พ่อค้าอีกคนที่มิใช่เป็นธรรม ได้ให้ของของเขาที่นำมา และมอบเงินทั้งหมดรวมมูลค่า ๑ พันแก่เรา รับเอาถาดนั้นไปแล้ว พ่อค้าผู้โลกมากได้ฟังดังนั้นก็เสียใจมาก เสียขายถาดทองคำอันมีค่าใบนั้น ถึงกับสิ้นสติไป พอฟื้นขึ้นมาก็โปรยเงินและข้าวของของตนทิ้งไว้หน้าประตูบ้าน เขาคันชั่งมทำเป็นไม้ค้อน ออกติดตามพระโพธิสัตว์อยู่ในเรือกลางแม่น้ำ ก็ร้องบอกคนเรือให้กลับมารับตนด้วย พระโพธิสัตว์ส่งคนเรือไม่ให้

พระพุทธเจ้า และจากตัวอย่างการจองเวรของพระเทวทัตดังกล่าว จะเห็นได้ชัดว่า การที่พระเทวทัตไม่ให้อภัยทาน ผูกความอาฆาตแค้นต่อพระพุทธเจ้า กรรมนั้นได้ส่งผลข้ามภพข้ามชาติ เป็นตัวอย่างของการไม่ให้อภัยทานที่น่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง ดังนั้นการให้อภัยทานจึงมีคุณค่าและมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการพัฒนาสร้างจิตใจให้ดีงาม ให้มีความรักเมตตา ความเป็นมิตร เป็นจิตใจที่ปราศจากความโกรธ ความอาฆาตเคียดแค้น อภัยทานจึงทำให้เสียกรรมต่างๆ แทนที่จะติดตามเราไปข้ามภพข้ามชาติ ก็จะถูกสลัดออกเป็นอโหสิกรรมนั่นเอง

สำหรับรูปแบบของอภัยทานทางพระพุทธศาสนาในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยการให้อภัยทานเชิงบูรณาการนี้ สามารถกระทำได้ ๓ ทาง คือ ทางใจ ทางวาจา และ ทางกาย ที่มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกันและกัน ดังนี้

๑) อภัยทานทางใจ เป็นวิธีการให้ความไม่มียกย ที่ถือว่าเป็นจุดเริ่มแรกที่จะเดินเข้าไปสู่กระบวนการแห่งอภัยทานในการจัดการความขัดแย้ง โดยการ เปิดใจ เพื่อรื้อถอนสลายการยึดมั่นถือมั่น (ทิฏฐิ) ในตัวตน ยอมรับกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ซึ่งหมายความรวมไปถึงการเปิดใจพร้อมที่จะสำนึกผิด หรือ ยอมรับผิด ในสิ่งที่กระทำต่อกัน อภัยทานทางใจนั้น ยังเป็นการฝึกใจ ให้มีความอดทน เป็นอิสระจากความอาฆาต พยาบาทโกรธแค้นทั้งปวง ปรับเปลี่ยนใจให้มีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแม้ว่าจะเป็นผู้กระทำผิดในความขัดแย้งก็ตาม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเอาชนะใจตัวเอง และเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ผู้มีจิตใจสูง

วิธีการของอภัยทานทางใจ โดยการเปิดใจสลายตัวตนนั้น จะต้องกระทำไปพร้อมกับความอดทนต่ออุปสรรคทั้งปวง โดยถือเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนที่มีต่อตนเองและผู้อื่น เปิดใจสลายทั้งความเป็นผู้ถูกกระทำและผู้กระทำ สร้างความเชื่อใจต่อความเป็นมนุษย์ด้วยกัน ถือเป็นการสร้างโอกาสกระทำความดีที่ยิ่งใหญ่ให้ตนเอง เป็นการเปิดพื้นที่ของการเรียนรู้ผู้อื่นเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความเชื่อ และทัศนคติที่แตกต่างจากตนเอง เป็นการหันหน้าเข้าหากัน เพื่อจะไปปรับฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างลึกซึ้ง ถึงข้อมูล ปัญหา ความทุกข์เดือดร้อน ความหวาดกลัว ขั้นตอนดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญที่สุด ซึ่งจะสอดคล้องเชื่อมโยงไปยังวิธีการอภัยทานทางวาจาและทางกาย ต่อไป

กลับ เรื่องจึงเด่น โกลฝังออกไปทุกทีพอคำโลกมากไม่อาจจะติดตามไปได้เพราะไม่มีเรือ เกิดความเศร้า โศกเสียใจ มากจนถึงกับกระอักออกมาเป็นเลือด มีหัวใจแตกสลาย ผูกอาฆาตในพระ โพธิสัตว์แล้วสิ้นชีวิตลง ณ ที่นั่นเอง พอคำผู้โลกมากผู้นั้นก็คือ พระเทวทัตซึ่งต่อมา ไม่ว่าชาติใดที่เกิดมาแล้วได้พบพระพุทธเจ้า ก็มักจะตามจองล้างจองผลาญพระพุทธเจ้าอยู่ร่ำไป ด้วยแรงแค้นที่ผูกใจอาฆาตไว้แต่ครั้งนั้น ที่มาจาก ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๘.

๒) อภัยทานทางวาจา เป็นวิธีการให้ความไม่มีภัย โดยการใช้วัจนภาษาในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง กล่าวคือ เป็นศิลปะการใช้คำพูด ที่อาจแสดงออก ร่วมกับการใช้ภาษากาย เช่น ท่าทาง แววตา การตั้งใจฟัง การให้อภัยทานทางวาจายังถือว่าเป็นวิธีการสื่อสารของสุภาพชนในการที่จะนำมาซึ่งความเข้าใจซึ่งกันและกัน

วิธีการของอภัยทานทางวาจา เป็นการกล่าวคำพูด ที่มีลักษณะดังนี้ คือ (๑) กล่าวคำพูด ที่สุภาพ ไพเราะ ไม่หยาบคาย (๒) กล่าวคำพูดที่ ซื่อสัตย์จริงใจ เหมาะแก่กาล และเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง (๓) กล่าวคำพูดที่พูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน เป็นคำพูดที่ไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น ไม่ดูถูกเหยียดหยาม เช่น กล่าวคำพูดที่แสดงให้เห็นว่า ตนเองเหนือกว่าหรือ ยกตนข่มท่าน (๔) กล่าวคำพูดที่ก่อให้เกิดความสมานฉันท์ หลีกเลี่ยงการใช้คำพูดที่พูดขย่งให้เกิดการแตกแยกหรือเกิดความรุนแรง

การกล่าวคำว่า “ขอโทษ” เป็นวิธีหนึ่งของวิธีการอภัยทานทางวาจา โดยเป็นคำที่นิยมมากที่สุด เชื่อได้ว่าเป็นประสบการณ์ตรงของคนทุกคนในชีวิตที่จะเคยเป็นฝ่ายได้ยื่น หรือเป็นฝ่ายกล่าวคำขอโทษนั่นเอง การกล่าวขอโทษในที่นี้ไม่ได้มุ่งเน้นเป็นการกล่าวตามมารยาทเท่านั้น ในเรื่องของความขัดแย้ง การกล่าวขอโทษจะต้องมีเจตนารมณ์ในการกล่าวอย่างจริงใจที่พร้อมจะแสดงออกถึงการยอมรับผิด และสำนึกผิดในสิ่งที่ได้กระทำลงไป เพราะผู้ใดที่กล่าว คำว่า “ขอโทษ” ได้ แสดงว่า ผู้นั้นมีจิตที่ปราศจากความโกรธ ไม่พยายาม อวดแวดเด่น ปราศจากทิฐิ มานะ เป็นการกล่าวที่แสดงถึงการตำหนิตัวเอง ยอมรับผิด เป็นการขอขมาทางวาจา แสดงถึงความเสียใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หากทำได้ตามเจตนารมณ์ดังกล่าว คำขอโทษจึงจะเป็นวัจนภาษาที่แสดงออกถึงอภัยทานทางวาจาอย่างแท้จริง นอกจากคำขอโทษแล้ว ยังมีกลุ่มคำอื่น ๆ อีกที่มีนัยเดียวกัน ได้แก่ “เสียใจจริง ๆ นะคะ” “ขออภัยอย่างสูงนะคะ” “ฉันไม่ได้มีเจตนาจริง ๆ ค่ะ” “ผิดไปแล้วค่ะ

๓) อภัยทานทางกาย เป็นวิธีการของอภัยทานที่แสดงออกอย่างชัดเจนเช่นเดียวกับอภัยทานทางวาจา เป็นการกระทำที่สื่อเชื่อมโยงมาจากอภัยทานทางใจ และวาจา ซึ่งวิธีการของอภัยทานทางกาย ในการนำมาจัดการปัญหาของความขัดแย้ง คือ การให้ความไม่มีภัย โดยการเคารพให้เกิดสิทธิในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น การตอบโต้จองเวรโดยการทำร้ายร่างกายและทำลายทรัพย์สินนั้น เป็นการใช้ความรุนแรงในการจัดการความขัดแย้ง มีแต่จะทำให้ความขัดแย้งนั้นรุนแรงและขยายวงกว้างยิ่งขึ้น สำหรับวิธีการการเคารพในทรัพย์สินของผู้อื่นนั้น นอกจากการไม่ทำลายทรัพย์สินโดยตรงแล้ว ยังหมายถึง การไม่ลักขโมยหรือยักยอกทรัพย์สินซึ่งรวมไปถึงการคอร์รัปชั่น หรือแม้กระทั่งการได้ทรัพย์สินมาครอบครองโดยไม่ชอบธรรม

ยิ่งไปกว่านั้น วิธีการของอภัยทานทางกาย สามารถแสดงออกได้ด้วยภาษากาย ทางเวทิตา กิริยาท่าทางที่สุภาพ การยกมือไหว้ หรือ การขอขมา ก็ถือว่าเป็นวิธีการของอภัยทานทางกายด้วยเช่นกัน ประการสุดท้ายที่สำคัญ คือ การเสียดสละ แบ่งปัน เพื่อเป็นการชดเชย และเยียวยา ก็จัดว่าเป็นวิธีของอภัยทานทางกาย เพราะความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหลายสถานการณ์ที่มีองค์ประกอบด้านผลประโยชน์และความต้องการนั้น เป็นสิ่งที่สามารถหาทางออกร่วมกันได้ หากคู่กรณีทั้งสองฝ่ายพยายามที่จะตระหนักรู้ถึงความอยู่รอดของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยการ เสียดสละแบ่งปัน ทรัพยากร เงิน สิ่งของต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เสียผลประโยชน์ จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงบวกขึ้นได้ และมีผลต่อคุณค่าภายในจิตใจของแต่ละบุคคลทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

๔.๖ รูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ (Model of Buddhist Mediation)

หลักการและวิธีการในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ซึ่งได้แก่

(๑) คুমสติ	- Mindfulness
(๒) ทำหน้าที่กัลยาณมิตร	- Education Process
(๓) สื่อสารอย่างลึกซึ้ง	- Deep Communication
(๔) วิเคราะห์เรื่องราว	- Issues Analysis
(๕) เข้าถึงวิธีการ	- Approaching to Strategies
(๖) คิดอย่างแบบคาย	- Thinking Wisely
(๗) หาจุดสนใจ	- Interest Finding
(๘) เสนอทางเลือก	- Option Creating
(๙) สร้างสัมพันธ์ภาพอันดี	- New Relationship Building

เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และง่ายต่อการจดจำ ผู้วิจัยจึงใช้คำขึ้นต้นที่เป็นภาษาอังกฤษของแต่ละขั้นตอน เพื่อเป็นหลักในการจำ ซึ่งจะตรงกับคำว่า “MEDIATION” รูปแบบของพุทธวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง (Buddhist Mediation) ซึ่งทั้ง ๙ ข้อที่กล่าวมานี้ จะแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอนใหญ่ๆ คือ (๑) ขั้นตอนกัลยาณมิตร (๒) ขั้นตอนโยนิโสมนสิการ และ (๓) ขั้นตอนการจัดการปัญหาความขัดแย้ง

๑) **ขั้นตอนกัลยาณมิตร** จะอยู่ใน ๕ ขั้นตอนแรก คือ (๑) คুমสติ (๒) ทำหน้าที่กัลยาณมิตร (๓) สื่อสารเชิงพุทธ (๔) วิเคราะห์เรื่องราวและ (๕) เข้าถึงวิธีการ ซึ่งทั้ง ๕ ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของคนกลางโดยตรง สรุปได้ดังนี้ อันดับแรก คือ การสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลางจะต้องคุมสติทั้งของตนเอง และคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ไม่ให้การดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางนั้น ตกอยู่ในบรรยากาศของความตึงเครียด นั่นคือ จะต้องพยายามสร้างบรรยากาศของความเป็นกันเอง คับอารมณ์ที่คุกรุ่นของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายในการที่จะต้องมาเผชิญหน้ากัน จากนั้นคนกลาง จะต้องทำหน้าที่สวมบทบาทของกัลยาณมิตร สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้น ในการให้คำชี้แจง หรือ คำแนะนำต่างๆ ที่ถูกต้องให้กับคู่กรณี ไม่ทำการตัดสินใดๆ วางตัวอย่างเป็นคนกลางไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ควบคุมให้เกิดการสื่อสารทั้งผู้ที่เป็นคนกลาง และคู่กรณี ในการพูดและการฟัง ซึ่งจากกระบวนการการสื่อสาร ก็จะทำให้คนกลางนั้นได้รับทราบข้อมูลต่างๆ ของปัญหาความขัดแย้ง ที่จะสามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์หาสาเหตุที่เป็นปัจจัยภายนอก และรู้ถึงสาเหตุที่เป็นรากเหง้า เพื่อที่จะนำไปสู่วิธีการหรือกลยุทธ์ ในการที่การป้อนสัญญา หรือความรู้ใหม่ให้กับคู่กรณี เกิดความคิดปรุงแต่งที่เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้อง สามารถที่จะจัดการกับปัญหาได้

๒) **ขั้นตอนโยนิโสมนสิการ** เป็นขั้นตอนที่ ๖ คือ การคิดอย่างแยกกาย ขั้นตอนดังกล่าวนี้ จัดว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างมาก เพราะเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายใน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความคิดที่จะต้องร่วมกันเป็นหนึ่งเดียว ทั้งผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลาง และคู่กรณีทั้งสองฝ่าย จะต้องร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เกิดสัมมาทิฐิ ที่จะนำไปสู่หนทางการในแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งหลักหรือวิธีการในการคิด ได้แก่ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง ๑๐ ประการ ซึ่งวิธีคิดแบบวิภาษวาทนั้น เป็นวิธีคิดที่ถือว่าเป็นแกนหลัก และครอบคลุมที่สุด สำหรับนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ในการที่จะนำมาเป็นหลักคิดในการจัดการความขัดแย้ง เพราะเป็นวิธีคิดที่แยกแยะ แสดงความจริงออกให้เห็นทุกแง่มุม หรือกล่าวได้ว่า เป็นวิธีคิดที่ต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน ว่าสิ่งใดดีไม่ดี ถูกต้อง หรือไม่ถูกต้องอย่างไร เพราะหลักคิดแบบวิภาษวาท เป็นระบบความคิดของทางสายกลางทางพุทธจริยศาสตร์ เป็นการใช้ปัญญาไตร่ตรองจากข้อมูลที่มีอยู่อย่างรอบด้านมากที่สุด แล้ววิเคราะห์ปัญหาแบบองค์ (Holistic Approach) ซึ่งจะสามารถพบแบบที่ไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง ก็คือทางเลือกที่เป็นกลาง และเป็นทางสายกลางสำหรับกรณีนั้นๆ

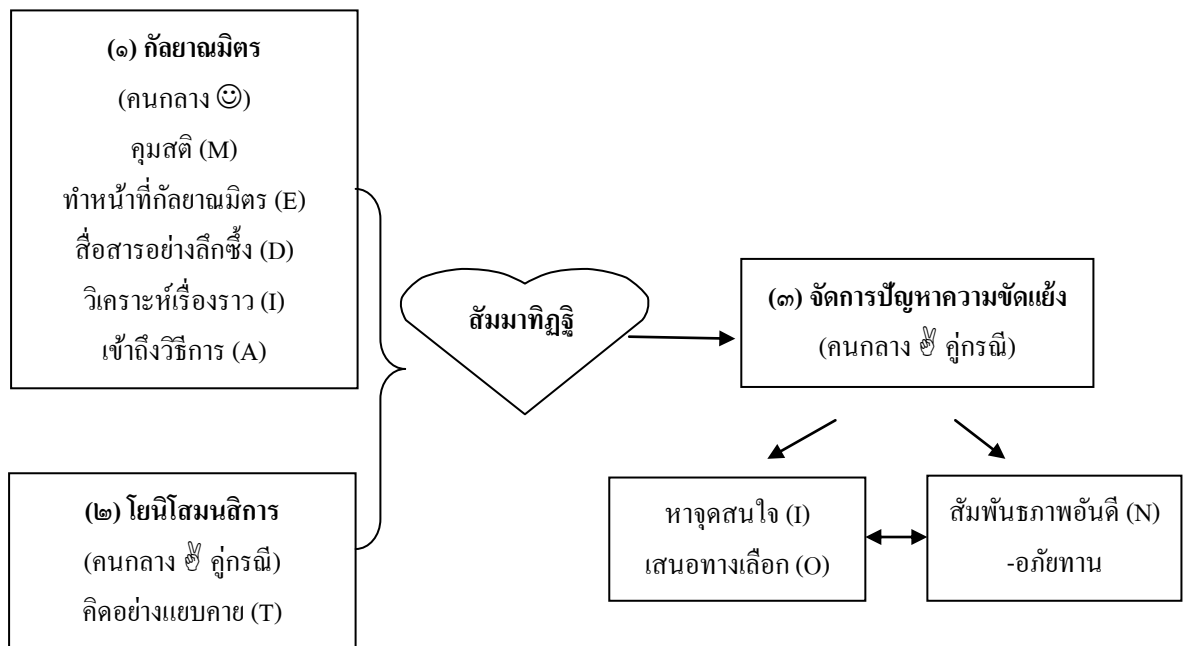
๓) **ขั้นตอนการจัดการปัญหาความขัดแย้ง** ซึ่งได้แก่ (๑) หาจุดสนใจ (๒) เสนอทางเลือก และ (๓) สร้างสัมพันธภาพอันดี ในขั้นตอนนี้ทั้งผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลาง และคู่กรณีทั้งสองฝ่าย จะต้องมีบทบาทหน้าที่ร่วมกัน เพราะเมื่อเกิดระบบความคิดที่ถูกต้องแล้ว ก็จะนำไปให้ได้มา

ซึ่ง จุดสนใจอย่างแท้จริงของกลุ่ม ที่ทั้งสองฝ่าย จะต้องเข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นการแก้ปัญหาที่ตรงจุดอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อจะนำไปสู่แนวทางหรือทางออกในการแก้ไขปัญหา จนกระทั่งทั้งสองฝ่ายสามารถที่จะหวนกลับมาคืนดี หรือ ให้อภัยซึ่งกันและกันได้ในที่สุด

ทั้ง ๓ ขั้นตอนที่กล่าวมา สามารถที่จะสรุปเป็นแผนภูมิที่ทำให้ง่ายต่อการเข้าใจได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๔ แสดงรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ (ผู้วิจัย)

(Model of Buddhist Mediation)

๔.๓ สรุป

เหตุหรือรากเหง้าของการเกิดปัญหาความขัดแย้ง คือ ความยึดมั่นถือมั่นในทิฐิหรืออคติ ซึ่ง เป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกสุด เพราะประเด็นที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้ง คือ ปัจจัยแห่งการสร้างสมาธิปฏิบัติให้เกิดขึ้นกับตัวเราที่อาจเป็นหนึ่งในคู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในกระบวนการการไกล่เกลี่ยเชิงพุทธนั้น บุคคลที่สาม หรือคนกลาง จะทำหน้าที่เป็นปัจจัยภายนอก คือ “กัลยาณมิตร” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญแห่งการสร้างสมาธิปฏิบัติให้เกิดขึ้นกับคู่กรณี

เพราะคู่กรณีจะได้รับฟังข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ ตามหลักพระพุทธศาสนา จากบุคคลที่สามที่เป็นกัลยาณมิตรในการนำมาคิดพิจารณา เพื่อให้สามารถบรรลุข้อตกลง และขจัดความขัดแย้งลงได้ โดยความสมัครใจของคู่กรณีเองทั้งสองฝ่าย ซึ่งก็หมายถึงว่าคู่กรณีนั้นต้องเกิดความเห็นชอบยอมรับ คิดพิจารณาได้ด้วยตนเอง นั่นก็คือ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายเกิด “โยนิโสมนสิการ” ซึ่งเป็นการครบกระบวนการของปัจจัยแห่งการสร้างสัมมาทิฐิ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการไกล่เกลี่ย คือ การรักษาสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีและก่อให้เกิดบรรยากาศที่ดีขึ้นทั้งสองฝ่าย

หลักการและวิธีการในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ประกอบไปด้วย ๕ ขั้นตอน ซึ่งได้แก่ (๑) คুমสติ – Mindfulness (๒) ทำหน้าที่กัลยาณมิตร - Education Process (๓) สื่อสารอย่างลึกซึ้ง - Deep Communication (๔) วิเคราะห์เรื่องราว - Issues Analysis (๕) เข้าถึงวิธีการ - Approaching to Strategies (๖) คิดอย่างแยบคาย - Thinking Wisely (๗) หาจุดสนใจ - Interest Finding (๘) เสนอทางเลือก - Option Creating และ (๙) สร้างสัมพันธภาพอันดี -New Relationship Building ทั้ง ๕ ข้อที่กล่าวมานี้ สามารถสรุปได้เป็นรูปแบบของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๓ ขั้นตอนใหญ่ๆ คือ (๑) ขั้นตอนกัลยาณมิตร (๒) ขั้นตอนโยนิโสมนสิการ และ (๓) ขั้นตอนการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ในขั้นตอนกัลยาณมิตรนั้น คนกลางจะต้องรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่โดยตรง แต่ในขั้นตอนที่ ๒ และ ๓ ทั้งผู้ทำหน้าที่เป็นคนกลาง และคู่กรณีทั้งสองฝ่าย จะต้องมีบทบาทหน้าที่ร่วมมือกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เกิดสัมมาทิฐิ ในการหาจุดสนใจอย่างแท้จริงของคู่กรณี และส่งเสริมความเข้าใจอันดีของทั้งสองฝ่าย

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ จึงเป็นหนึ่งในพุทธสันติวิธี ที่ให้นำมาเป็นรูปแบบสำหรับจัดการปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งไม่เพียงแต่สามารถใช้ได้ในรูปแบบการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งแล้ว ยังเป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ยั่งยืนดังเช่นการให้อภัยทาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ซึ่งเป็นพุทธสันติวิธีที่จะนำมาจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบันได้อย่างไรนั้น ทำให้สามารถสรุปประเด็นคำตอบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการ ดังต่อไปนี้ คือ

๕.๑.๑ แนวคิด ทฤษฎี ความขัดแย้ง และ การเจรจาในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

ความขัดแย้ง ถือได้ว่าเป็น ธรรมชาติ หรือ ธรรมดา ของมนุษย์ ที่นักวิชาการส่วนใหญ่ มีความเห็นว่าเป็น สิ่ง หรือภาวะจำเป็น ที่มนุษย์ซึ่งอยู่ด้วยกันในสังคมในลักษณะเป็นสัตว์สังคม ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ สังคมไทยในปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงเป็น ปัญหาที่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ยาก ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้ตั้งแต่ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล ในครอบครัว ที่ทำงาน โรงเรียน หรือเป็นปัญหาระดับสังคม เช่น ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาการฟ้องแพทย์ จนกระทั่งเป็นปัญหาระดับชาติ เช่น ปัญหาทางการเมือง ปัญหานโยบายสาธารณะ และ ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ

ความหมายของความขัดแย้ง สามารถสรุปออกเป็น ๒ ความหมายหลัก กล่าวคือ ความหมายในแง่บวก และความหมายในแง่ลบ ซึ่งการให้นิยามของความขัดแย้ง โดยส่วนใหญ่จะมีแนวโน้มเป็นไปในเชิงลบ ซึ่งหมายถึง ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดผลเสีย และบรรยากาศที่ไม่ดีต่อตัวเอง องค์กรและสังคม อันเป็นการสะท้อนรูปลักษณะของความขัดแย้งออกมาในมิติของความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นการด่ากัน การทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกาย และทำสงครามประหัตประหารซึ่งกันและกัน แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีนักวิชาการบางท่าน ได้ให้ความหมายในเชิงบวก ซึ่งหมายถึง ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดในเชิงสร้างสรรค์ และก่อให้เกิดผลดีต่อตัวเอง องค์กร และสังคมทั้งในแง่ของทัศนคติ และพฤติกรรม ในบางคราวเมื่อเกิดความขัดแย้งแล้ว ก็สามารถที่จะหาทางออกในเชิงสมานฉันท์

แนวคิดของคุณลักษณะความขัดแย้งในทัศนะปัจจุบันสามารถสรุปได้ว่า เป็นแนวคิดที่มองความขัดแย้งไปในเชิงบวกมากกว่าเชิงลบ คือ ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคม ความขัดแย้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นการเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส และความขัดแย้งก่อการปฏิสัมพันธ์ที่จะทำให้สังคมเกิดความกลมเกลียวและเป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้น

ความขัดแย้งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทหลัก กล่าวคือ ความขัดแย้งภายใน (Internal Conflict) อันได้แก่ ความขัดแย้งในแง่ความคิด ความรู้สึก คุณค่า และรสนิยมที่แตกต่าง และความขัดแย้งภายนอก (External Conflict) อันได้แก่ ความขัดแย้งที่เกิดจากความสัมพันธ์ผลประโยชน์ ข้อมูล โครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกัน ซึ่งเนื้อหาสาระของการแบ่งประเภทของความขัดแย้งออกไปในแต่ละประเภทนั้น จะช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในประเด็นปัญหา ความขัดแย้งนั้น ว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้าง ง่ายต่อการเจรจา หรือยากต่อการเจรจา เพื่อที่จะได้กำหนดประเด็นปัญหาได้ตรงประเด็นที่สุด และนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาถึงพัฒนาการของความขัดแย้งว่า มี ๓ ลักษณะดังนี้ คือ ๑) ความขัดแย้งที่ซ่อนอยู่ หรือความขัดแย้งแฝง ๒) ความขัดแย้งที่ปรากฏขึ้น หรือความขัดแย้งกำลังก่อตัวเกิดขึ้น และ ๓) ความขัดแย้งที่ปรากฏชัดเจน หรือความขัดแย้งที่ปรากฏออกมาแล้ว ซึ่งการศึกษาดังกล่าวย่อมถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือบุคคล หรือกลุ่มบุคคล เพื่อที่จะเข้าไปจัดการกับความขัดแย้งได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ เพราะหากเราไม่สามารถวิเคราะห์ได้อย่างชัดเจนว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแต่ละขณะนั้นอยู่ในขั้นตอนใด หรือมีความสัมพันธ์กันอย่างไร จะทำให้เกิดความยุ่งยากในการแก้ไข และการแก้ไขอาจจะลุกลามไปสู่ความขัดแย้งในมิติอื่น ๆ ได้

สำหรับเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งนั้น จะมีทั้งเหตุปัจจัยภายใน และเหตุปัจจัยภายนอก ซึ่งเหตุปัจจัยภายนอกจะมุ่งเน้นไปที่ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม อำนาจ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้แสดงออกมา

ผลกระทบที่เกิดจากความขัดแย้ง มี ๒ ด้าน คือ ผลกระทบในเชิงบวกและผลกระทบในเชิงลบ ซึ่งผลกระทบในเชิงบวก จะทำให้เกิดการพัฒนาองค์กร และสมาชิกในองค์กร ทั้งยังเกิดความสามัคคีกลมเกลียว และส่งเสริมสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ส่วนผลกระทบในเชิงลบนั้น จะก่อให้เกิดผลเสียทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะเห็นได้ว่าผลกระทบของความขัดแย้งนั้น อาจจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก และที่สำคัญคือ การรู้จัก และเข้าใจในวิธีการดำเนินการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยการใช้สันติวิธีนั้นเพื่อที่จะหลีกเลี่ยง หรือเกิดผลกระทบในเชิงลบให้น้อยที่สุด

ปัญหาของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมิใช่การขจัดความขัดแย้งให้หมดสิ้นไป เพราะเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ แต่เป็นเรื่องของวิธีการที่เราจะต้องจัดการ หรือหาทางออกให้กับปัญหาความ

ขัดแย้ง วิธีการในการจัดการความขัดแย้ง อาจแบ่งออกเป็น ๒ ระบบใหญ่ ๆ กล่าวคือ วิธีที่ไม่ใช่ทางกฎหมาย และวิธีทางกฎหมาย

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางนับว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งของวิธีที่ไม่ใช่ทางกฎหมาย ในการจัดการความขัดแย้ง เพื่อจะให้เกิดผลกระทบเชิงลบให้น้อยที่สุด จากการศึกษาความหมายของ“การไกล่เกลี่ย”จากหลายทัศนะ สามารถสรุปได้ว่า การไกล่เกลี่ยเป็นกระบวนการระงับข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้ง โดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลาง มาทำหน้าที่เป็นผู้เสนอแนะ แนวทางในการแก้ไขปัญหา ประโยชน์ และหนทางที่จะเป็นไปได้มากที่สุดให้แก่คู่กรณี อีกทั้งยังช่วยเหลือในการเจรจาต่อรองระหว่างคู่กรณีหรือคู่ความ เพื่อให้สามารถบรรลุข้อตกลง และขจัดความขัดแย้งลงได้ โดยความสมัครใจของคู่กรณี ทั้งนี้ข้อเสนอแนะของผู้ไกล่เกลี่ย ไม่ถือเป็นข้อผูกพันที่จะบังคับให้คู่กรณีหรือคู่ความต้องปฏิบัติตามแต่อย่างใด การไกล่เกลี่ยนั้นจะช่วยรักษาสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีและก่อให้เกิดบรรยากาศที่ดีขึ้นทั้งสองฝ่าย โดยที่คู่กรณียังคงรักษาสัมพันธภาพอันดีต่อกันไว้ได้

ดังนั้น การไกล่เกลี่ยนั้นเป็นหนึ่งในสันติวิธีที่จะนำมาจัดการความขัดแย้ง เพื่อที่จะลดผลกระทบเชิงลบให้น้อยที่สุด เพราะเป็นกระบวนการที่คู่เจรจาดกลงสมัครใจที่จะมาเจรจากันโดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลางที่เป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่ายหรือทุก ๆ ฝ่าย การเจรจาไม่ได้มุ่งหวังที่จะมาเอาชนะกันหรือให้ได้มากที่สุดเหมือนในกรณีการเจรจาต่อรองธุรกิจ รวมทั้งกระบวนการสื่อสารที่ใช้ ก็เป็นไปอย่าง โปร่งใสมีความเท่าเทียมกันของการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ผลสำเร็จของการเจรจาไกล่เกลี่ย คือความพึงพอใจของทุก ๆ ฝ่าย โดยใช้กระบวนการที่เรียกว่า การเจรจาโดยยึดประโยชน์ร่วม เป้าหมายของการเจรจา คือ ข้อยุติที่ต่างฝ่ายร่วมกันเลือกทางเลือกต่าง ๆ ที่ร่วมกันและแสวงหา จึงนับว่าเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถนำมาจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง ได้อย่างสันติ

๕.๑.๒ แนวคิด ทฤษฎี และการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา

ความหมายของความขัดแย้งในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น พบว่า ความหมายของความขัดแย้งในพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ นัย กล่าวคือ เป็นความขัดแย้งในแง่ของกรรม และความขัดแย้งในแง่ของวินัย ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวนี้ ครอบคลุมทั้งความหมายในเชิงโลกและเชิงธรรมที่เกี่ยวข้อกับบรรพชิต และคฤหัสถ์ ส่วนการมองความขัดแย้งในมิติของธรรมนั้น เป็นการมองที่ค่อนข้างจะกว้างกว่าวินัย ซึ่งการคิด การพูด หรือการกระทำในแง่ของธรรมจะมีความหลากหลายมากกว่า

สำหรับแนวคิดความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนานั้น พบว่า ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งอธิบายได้ภายใต้กฎไตรลักษณ์ นอกจากนี้ยังพบอีกว่า เป็นแนวคิดที่มีทัศนะในเชิงบวก กล่าวคือ ความขัดแย้งเป็นที่มาการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในเชิงปัจเจก ระบบการเมืองการ

ปกครอง และการบัญญัติพระวินัย ในการจัดระดับ หรือการพัฒนาของความขัดแย้ง จะแบ่งออกเป็น ๔ ระดับ คือ เริ่มพัฒนาตั้งแต่ความบาดหมาง การทะเลาะ การแก่งแย่ง และการวิวาทกัน การวิวาท นั้นเป็นถ้อยคำที่บ่งชี้ระดับของความขัดแย้งว่ารุนแรงที่สุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนา เมื่อศึกษาวิเคราะห์ถึง รากเหง้าที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง จะสามารถอธิบายในมุมมองของอกุศลธรรม ๒ กลุ่ม คือ อกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ และ ปญฺจธรรม ซึ่งได้แก่ ตัณหา มานะและทิฏฐิ ซึ่งทิฏฐินั้นถือได้ว่าเป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ ถ้าทิฏฐินั้นประกอบไปด้วยอกุศลมูล ซึ่งก่อให้เกิดมิจฉาทิฏฐิ ก็จะนำพาความขัดแย้งนั้นไปสู่ความรุนแรงได้ นั่นหมายถึงว่า แม้แต่กิเลสที่เป็นรากเหง้าของอกุศล ๓ ตัว คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ก็ล้วนแต่แสดงบทบาทอยู่บนฐานของทิฏฐิ หรือความเชื่อว่ามีตัวตนเป็นศูนย์กลางทั้งสิ้น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา ผลที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งนั้นสะท้อนให้เห็นทั้งในเชิงบวกในประเด็นของการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ และเชิงลบใน ๒ ประเด็น คือ ผลเสียเชิงจิตภาพ และกายภาพ

จากการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้งตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถานั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเด็นหลัก ได้แก่ ความขัดแย้งด้านพระวินัย ความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ และความขัดแย้งด้านการเมืองระหว่างประเทศ

หลักธรรม หรือ แนวคิดพื้นฐานเพื่อเป็นฐานองค์ความรู้ ในการนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง ได้แบ่งออกเป็น ๒ หมวด ได้แก่ ระดับปัจเจกหรือบุคคล และระดับสังคม หลักธรรมในระดับปัจเจกนั้น ประกอบด้วย หลักอปมาทธรรม ไตรลักษณ์ ขันติธรรม พรหมวิหารธรรม และหลักกรรม สำหรับในระดับสังคม จะประกอบไปด้วย หลักสามัคคีธรรม อปริหานิยธรรม สารณียธรรม สังคหวัตถุธรรม และ หลักศีลธรรม

วิธีการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา พบการใช้ปฏิบัติการเพื่อเข้าไปจัดการความขัดแย้งในรูปแบบเดียวเท่านั้น คือ “การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง” และ บุคคลที่ทำหน้าที่ในการเป็นนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางคือ “พระพุทธเจ้า” ซึ่งเหตุการณ์ความขัดแย้งที่สำคัญ ที่พระองค์ทรงทำการเจรจาไกล่เกลี่ย มีทั้งหมด ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ (๑) ความขัดแย้งด้านพระวินัย ซึ่งเป็นกรณีศึกษาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของพระภิกษุเมืองโกสัมพี ในเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางพระวินัยที่ว่าด้วย “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” (๒) ความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการแย่งชิงทรัพยากรน้ำของชาวสากยะและชาวโกลิยะ

และ (๓) ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ ในประเด็นการดูหมิ่นชาติพันธุ์ระหว่างเจ้าสากะกับพระเจ้าวิทูทกะ

นอกจากวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางแล้ว อภัยทานยังเป็นอีกวิธีหนึ่งในการจัดการความขัดแย้งการปฏิบัติของอภัยทานในบริบทของวิธีการจัดการความขัดแย้ง จะแบ่งออกเป็น ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งในทัศนะพุทธศาสนาจะถือว่าการกระทำทั้ง ๓ นั้น มโนกรรมจะเป็นกรรมที่สำคัญที่สุด เพราะมโนกรรมหรือเจตนาจะเป็น ตัวกำหนด การกระทำทางกายและวาจา ดังนั้น วิธีการปฏิบัติของอภัยทาน ก็จะต้องเริ่มปฏิบัติที่ใจเป็นลำดับแรก ซึ่งจะนำไปสู่ กาย และวาจา สำหรับการจัดการความขัดแย้งตามที่ปรากฏในพระวินัยนั้น จะมุ่งเน้นไปที่ “อธิกรณสมณะ ๗ ประการ” อันเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ระงับอธิกรณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์เพียงประการเดียว แต่ในปัจจุบันพบว่าหลักการดังกล่าวก็ได้นำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้งในสังคมฆราวาสด้วย ซึ่งได้แก่ (๑) การไต่สวน หรือ ตามแนวทาง “อุพพาหิกวิธี” (๒) การประนีประนอมยอมความ หรือ ตามแนวทาง “ติณวัตถารกะ” (๓) การลงมติเสียงข้างมาก หรือ ตามแนวทาง “เขภุยยลิกา” และ (๔) กระบวนการทางศาล หรือ “สังฆสภา”

๕.๑.๓ หลักการ และรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ

เหตุหรือรากเหง้าของการเกิดปัญหาความขัดแย้ง คือ ความยึดมั่นถือมั่นในทิฏฐิหรืออุดมการณ์ ซึ่งเป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกสุด เพราะฉะนั้นในการจัดการปัญหาของความขัดแย้ง ตามหลักคิดในการแก้ปัญหาทางพระพุทธศาสนา “อะไรเกิดที่เหตุ ก็ให้ดับที่เหตุนั้น” นั่นคือ ทำอย่างไรที่จะทำให้ทิฏฐิหรืออุดมการณ์ซึ่งเป็น “มิจฉาทิฏฐิ” นั้นเปลี่ยนเป็น “สัมมาทิฏฐิ” และสัมมาทิฏฐินี้เองที่จะนำไปสู่ภาวะไร้ความขัดแย้ง

ในการสร้างเหตุปัจจัยเพื่อการเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฏฐินั้น จะเน้นความสมดุลของปัจจัยทั้ง ๒ ด้าน คือ ทั้งปัจจัยภายนอก (external factor) และปัจจัยภายใน (internal factor) ปัจจัยภายนอก เรียกว่า “ปรโตโฆสะ” หรือ “กัลยาณมิตร” ส่วนปัจจัยภายในเรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ปรโตโฆสะ หรือ กัลยาณมิตร เป็นปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิดสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นตัวแสดงบทบาทนำ กระบวนการพัฒนาตนเองอย่างบูรณาการ ที่จะนำไปสู่แนวทางของการแก้ปัญหาความขัดแย้ง อย่งไรก็ตาม แม้อังคประกอบภายนอก หรือ ปรโตโฆสะ จะสามารถเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ แต่ก็เป็นสัมมาทิฏฐิที่อยู่ในขั้นของศรัทธา คือ มีศรัทธาคอยหนุนหลังอยู่ ถ้าหยุดไว้เพียงแค่นี้โดยไม่ มีปัจจัยภายในเข้ามาเสริมหรือมารับช่วงต่อ กระบวนการพัฒนาก็จะไม่ตลอดรอดฝั่ง ไม่ถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพราะเมื่ออยู่เพียงแค่นั้นศรัทธา ตัวผู้มีศรัทธานั้นก็ยังขึ้นต่อ กัลยาณมิตร คอยพึ่งอาศัยครูอาจารย์ พฤติกรรมก็ยังอยู่ในลักษณะของการทำตามหรือเลียนแบบ

ทางแก้ คือต้องพยายามหาทางเชื่อมโยงให้ก้าวเข้าสู่องค์ประกอบภายในให้ได้ นั่นคือ โยนิโสมนสิการ

จากแนวคิดของการจัดการความขัดแย้งเชิงพุทธที่ผู้วิจัยได้นำเสนอดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ประเด็นที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้ง คือ ปัจจัยแห่งการสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นกับตัวเราที่อาจเป็นหนึ่งในคู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง และนี่เองเป็นคำตอบ หรือกุญแจสำคัญที่จะมาไขคำตอบในการกระบวนการของการไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ บุคคลที่สาม หรือคนกลางนั้น จะทำหน้าที่เป็นปัจจัยภายนอก คือ “กัลยาณมิตร” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญแห่งการสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นกับคู่กรณี เพราะคู่กรณีจะได้รับฟังข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ เพื่อให้สามารถบรรลุข้อตกลง และขจัดความขัดแย้งลงได้ โดยความสมัครใจของคู่กรณีเองทั้งสองฝ่าย ซึ่งก็หมายถึงว่า คู่กรณีนั้นต้องเกิดความเห็นชอบยอมรับ คิดพิจารณาได้ด้วยตนเอง นั่นก็คือ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายเกิด “โยนิโสมนสิการ” ซึ่งเป็นการครบกระบวนการของปัจจัยแห่งการสร้างสัมมาทิฐิ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการไกล่เกลี่ย คือ การรักษาสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีและก่อให้เกิดบรรยากาศที่ดีขึ้นทั้งสองฝ่าย

หลักการและวิธีการในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ซึ่งได้แก่ (๑) กุมนสติ - Mindfulness (๒) ทำหน้าที่กัลยาณมิตร - Education Process (๓) สื่อสารอย่างลึกซึ้ง - Deep Communication (๔) วิเคราะห์เรื่องราว - Issues Analysis (๕) เข้าถึงวิธีการ - Approaching to Strategies (๖) คิดอย่างแยบคาย - Thinking Wisely (๗) หาจุดสนใจ - Interest Finding (๘) เสนอทางเลือก - Option Creating และ (๙) สร้างสัมพันธภาพอันดี -New Relationship Building ทั้ง ๙ ข้อที่กล่าวมานี้ สามารถสรุปได้เป็นรูปแบบของพุทธวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง (Buddhist Mediation) จะแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอนใหญ่ๆ คือ

๑) ขั้นตอนกัลยาณมิตร ประกอบไปด้วย ๕ ขั้นตอนแรก คือ (๑) กุมนสติ (๒) ทำหน้าที่กัลยาณมิตร (๓) สื่อสารอย่างลึกซึ้ง (๔) วิเคราะห์เรื่องราวและ (๕) เข้าถึงวิธีการ ซึ่งทั้ง ๕ ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของคนกลางโดยตรง

๒) ขั้นตอนโยนิโสมนสิการ ได้แก่ ขั้นตอนที่ ๖ คือ การคิดอย่างแยบคาย ขั้นตอนนี้ดังกล่าวนี้ จัดว่าเป็นขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยภายใน เพราะเป็นการเกี่ยวข้องกับความคิดที่จะต้องร่วมกันเป็นหนึ่งเดียว ทั้งผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลาง และคู่กรณีทั้งสองฝ่าย จะต้องร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เกิดสัมมาทิฐิ ที่จะนำไปสู่หนทางการในแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

๓) ขั้นตอนการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ประกอบไปด้วย ๓ ขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งได้แก่ (๖) หาจุดสนใจ (๗) เสนอทางเลือก และ (๘) สร้างสัมพันธภาพอันดี ในขั้นตอนนี้ทั้งผู้ที่ทำหน้าที่

เป็นคนกลาง และคู่กรณีทั้งสองฝ่าย จะต้องมีบทบาทหน้าที่ร่วมกัน ในการหาจุดสนใจ หรือจุดต้องการอย่างแท้จริงของคู่กรณี ที่ทั้งสองฝ่าย จะต้องเข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นการแก้ปัญหาที่ตรงจุด อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อจะนำไปสู่แนวทางหรือทางออกในการแก้ไขปัญหา จนกระทั่งทั้งสองฝ่าย สามารถที่จะหวนกลับมาคืนดี หรือ ให้อภัยซึ่งกันและกันได้ ในที่สุด เป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในการจัดการความขัดแย้ง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ ” ผู้วิจัยเห็นว่า มีประเด็นที่ควรค่าแก่การเสนอแนะเพื่อให้เกิดผลเชิงพัฒนา (Research and Development) ในลำดับต่อไปนี้

๕.๒.๑.๑ ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ทั้งภาครัฐและเอกชนควรจะได้ร่วมมือกัน มีการส่งเสริม และเผยแพร่ให้ประชาชนนำรูปแบบของการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ อันเป็นการประยุกต์และบูรณาการหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อนำมาจัดการกับปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย ซึ่งในปัจจุบัน การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางนั้น กำลังเป็นวิธีที่ได้รับความนิยม และนำมาใช้อย่างแพร่หลาย ทั้งในศาลแพ่ง ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลาง และศาลอาญา ซึ่งเป็นคดีที่เป็นความผิดอันยอมความได้

๕.๒.๑.๒ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ควรจะได้มีการสนับสนุน ส่งเสริม ศาสตร์ที่ว่าด้วยพุทธสันติวิธี ในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่อง การเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ โดยมีการจัดหลักสูตรฝึกอบรม “การเจรจาไกล่เกลี่ย บูรณาการเชิงพุทธกับศาสตร์ร่วมสมัย” ซึ่งในเนื้อหาของการอบรม จะมีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติของการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธและศาสตร์ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ถึงแม้ว่า ผู้วิจัย จะได้มุ่งเน้นไปที่การศึกษาเชิงคุณภาพ ทั้งการวิจัยเชิงเอกสาร และเชิงปฏิบัติการ แต่เนื่องด้วยเวลาที่จำกัด ยังขาดการศึกษาวิจัยเชิงทดลองในภาคสนามอย่างจริงจัง ที่จะมุ่งเน้นการปฏิบัติการการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ในการดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ย เพื่อที่จะได้แสดงว่า รูปแบบของการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธนั้น สามารถที่จะนำไปจัดการปัญหาความขัดแย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผลมากน้อยเพียงใด โดยอาจมีการ

จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง เทคนิคการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ให้กับองค์กรหรือหน่วยงาน กลุ่มเป้าหมาย เช่นในศาลแพ่ง ศาลอาญา และ ศาลยุติธรรม ตลอดจนมีการประเมินผลก่อนและหลัง การอบรม ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การวิจัยเชิงทดลองในภาคสนามอย่างจริงจังนี้ เป็นประเด็นที่ น่าสนใจอย่างยิ่งในการต่อยอดองค์ความรู้ เพื่อที่จะสรุปได้ว่า การเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ เป็น รูปแบบที่สามารถนำมาจัดการกับปัญหาความขัดแย้งได้จริง เพื่อที่จะเป็นประโยชน์ต่อสังคม และ ยังก่อให้เกิดความภาคภูมิใจของพุทธศาสนิกชนในประเทศไทย ที่ได้้นำการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ซึ่งเป็นพุทธสันติวิธีมาจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____. ปกรณ์วิเสศภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. ฎีกาปกรณ์วิเสศภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กษิรา เทียนส่องใจ. “ การศึกษาวิเคราะห์ห่อภัยทานเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย”. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ขจรจบ กุศุมาวลี. รายงานการวิจัย เรื่อง ความขัดแย้งระหว่างรัฐ ทูต และท้องถิ่น: ศึกษากรณีจาก การการทรัพยากรธรรมชาติ บริเวณตำบลเกาะเพชร และตำบลท่าซอม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๔๗.

ควอริช เวลส์. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๗.

แคทเธอริน มอริส. การจัดการความขัดแย้งและการขอโทษ. แปลและเรียบเรียงโดย ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาลาแดง จำกัด, ๒๕๔๗.

เจมส์ โค และคณะ. คู่มือการเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท. แปลโดย วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕.

ฉันทนา บรรพศิริโชติ. ความขัดแย้งเบื้องต้นเกี่ยวกับ สันติวิธี และธรรมชาติของความขัดแย้งในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ซัชชัย คุ่มทวีพร. จริยศาสตร์: ทฤษฎีและการวิเคราะห์ปัญหาทางจริยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัท นำทองการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๘.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. สันติทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๕.

_____. อภัยวิถี: มิตร ศัตรู และการเมืองแห่งการให้อภัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๓.

โชติช่วง ทังวงศ์. จัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท. กรุงเทพมหานคร: สำนักข้อพิพาทศาลยุติธรรม, ๒๕๕๐.

ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์. จริยธรรมนักการเมืองไทย: ผลประโยชน์ทับซ้อน..การคอร์รัปชัน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร, ๒๕๔๕.

ธีรยุทธ บุญมี. Road Map ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สายธาร, ๒๕๔๗.

เชิร เจริญวัฒนา. ระบบกฎหมายไทยและต่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมชिरาช, ๒๕๒๘.

นรินทร์ องค์กรินทร์. ษนการต์ มามะศิรานนท์. From Conflict to Creativity. กรุงเทพมหานคร: ธรรมมลการพิมพ์, ๒๕๔๕.

บรรจบ บรรณรุจิ. “อสีติมหาสาวก : พระอรหันตสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า”. นนทบุรี : กองทุน
ศึกษาพุทธสถาน, ๒๕๓๗.

บรรดพต ดันธีรวงศ์. ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาททางการแพทย์: เข้าใจ อยู่กับ จัดการ ความขัดแย้ง .
กรุงเทพมหานคร: บริษัท สามเจริญพาณิชย์ (กรุงเทพ) จำกัด, ๒๕๕๐.

ปิ่น มุกกันต์. พุทธศาสตร์ ภาค ๒ เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ปรัชญา อยู่ประเสริฐ. ขั้นตอนกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนา
เพรส จำกัด, ๒๕๕๐.

_____. เทคนิค จิตวิทยา และการสื่อสาร สำหรับการไกล่เกลี่ย. กรุงเทพมหานคร:
สำนักกระบังข้อพิพาทศาลยุติธรรม, ๒๕๕๐.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. มนุษย์กับศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พรนพ พุกกะพันธ์. การบริหารความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เฟ็ช, ๒๕๔๒.

พุทธทาสภิกขุ. ความเป็นเจ้าโลก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘.

_____. ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมทาน
มูลนิธิ, ๒๕๒๘), หน้า ๓๑๒-๓๑๓.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป
จำกัด, ๒๕๓๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). การศึกษาเพื่อสันติภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

_____. นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.

_____. ธรรมนุญชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗๔. กรุงเทพมหานคร:
หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๘.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

.....พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

.....พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

.....มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒.

.....สลายความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๖.

.....วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๖.

พระมหาดาวสยาม ปญฺญาวชิโร. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาสมปอง มุทิโต (ผู้แปลและเรียบเรียง). คัมภีร์อภิธานวรรณนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตฺโต). ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, ๒๕๒๕.

พิชัยศักดิ์ หรยงกูร. รวมข้อคิดเกี่ยวกับการระงับข้อพิพาทในทางการค้า. กรุงเทพมหานคร:
คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พิธินัย ไชยแสงสุวรรณ และคณะ. วิจัยพื้นฐานตามกฎหมายล้าเนาโบราณ. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒.

พินิจ รักทองหล่อ. ธรรมานุกรมธรรมโมษณ์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

ไพโรจน์ บาลัน แปลและเรียบเรียง. การเจรจาต่อรอง Negotiation. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็กซ์เปอร์เนต จำกัด, ๒๕๔๕.

มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ. แนวนโยบายการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทย เล่ม ๒
กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, ๒๕๔๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: นานมี
บุคส์ พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

.....พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย. กรุงเทพมหานคร: หจก. อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๒.

วันชัย วัฒนศัพท์. ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

..... คู่มือการเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕.

วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ (แปลและเรียบเรียง). การจัดการความขัดแย้งและการขอโทษ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาลาแดง จำกัด, ๒๕๔๗.

..... รายงาน การสำรวจทัศนคติของประชาชน เรื่องความขัดแย้งในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖.

ศยามล ไกรยูรวงศ์ และคณะ. ข้อพิพาทและความขัดแย้งปัญหาที่ดินในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๕.

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. การประเมินผลโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๗.

สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์. กลยุทธ์การเจรจาต่อรอง. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๕.

สมภาร พรมทา. พุทธปรัชญา มนุษย์สังคมและจริยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๘.

..... ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพมหานคร: หจก.อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๕.

..... การโคลนมนุษย์ และวิจัยเซลล์ต้นแบบ: ทัศนะทางพระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๖-๒๕๔๕.

..... กิน : มุมมองของพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สุนทร ณ รังสี. พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

เสาวลักษณ์ สุดสวาท. **การพัฒนาและ ความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒

สำนักกระับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม. **คู่มือการระับข้อพิพาทสำหรับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ หจก. จีรัชการพิมพ์, ๒๕๔๗.

สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า. **“ศัพท์บัญญัติเกี่ยวกับการแก้ปัญหาและความขัดแย้ง”**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัทศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด, ๒๕๕๐.

อุดมบัวศรี และคณะ. **เจ้าโคตร: การระับความขัดแย้งในวัฒนธรรมอีสาน**. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖.

(๒) บทความ

เทียนฉาย กิระนันท์. “อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางเศรษฐกิจ และสังคม”. ใน **สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง**. วลัย อรุณี บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

วิทย์ วิศทเวทย์. “พุทธจริยศาสตร์เถรวาท บทวิเคราะห์ว่าด้วยจุดหมายของชีวิตและเกณฑ์วินิจนัยความดีความชั่วในพุทธปรัชญาเถรวาท.” **วารสารพุทธศาสนศึกษา** ๑ (มกราคม-เมษายน, ๒๕๓๘) : ๕๕.

สม อินทร์พยุง. “หลักเกณฑ์การประนอมและไกล่เกลี่ยข้อพิพาท”. **วารสารทนายความ** (สิงหาคม-กันยายน, ๒๕๔๕): ๑๐, ๓๘.

โสต สุตานันท์, “การไกล่เกลี่ยแนวพุทธ และสากล”, **ดุลพาท**, ปีที่ ๕๗ เล่มที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๓) : ๑๕๘-๒๐๕.

(๓) วิทยานิพนธ์

ชวดี พิสุทธิพันธ์. “วิธีการระับข้อพิพาทโดยสันติของสหประชาชาติ”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘.

บุญตา ส. ผาบมีชัย. “กระบวนการว่าด้วยการไกล่เกลี่ย: ศึกษาเปรียบเทียบตามกฎหมายไทย และสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญชากร). “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาสมบุรณ์ พรรณนา. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

ไพรินทร์ กะทิพรมาราช. “พุทธปรัชญาเถรวาทกับปัญหาเรื่องความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอก”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สุกัญญา กองศรี. “บทบาทของทนายความในการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการไกล่เกลี่ย”. **วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๑.

(๔) เอกสารอัดสำเนา

รายงานวิชาการฝึกอบรมหลักสูตรผู้พิพากษาผู้บริหารในศาล. **กลยุทธ์การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท**. ๒๕๔๗. (อัดสำเนา)

ศูนย์สันติวิธีและธรรมาภิบาล. **การมีส่วนร่วมของสาธารณชนและการจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕. (อัดสำเนา)

อรุณ รักธรรม. **องค์การ: พฤติกรรมความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๗. (อัดสำเนา)

_____. **ความขัดแย้งในกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาเฉพาะระดับเขต**. สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘. (อัดสำเนา)

๒. ภาษาอังกฤษ

(1) Books.

Moor, W. Christopher. **The Mediation Process: Practical Strategic for Resolving Conflict**. 2nd ed. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers, 1996.

Kalupahana, J. David. **Causality: The Central Philosophy of Buddhism**. Honolulu: The University Press of Hawaii, 1975.

- Cahn, D. Dudley and Abigail, Anna Ruth. **Managing Conflict through Communication**. third edition . New York: Pearson, 2007.
- MalalaSekera, G.P.. **Dictionary of Pali Proper Names Vol.II** . New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd, 1998.
- Brown, J. Henry and Marriott, L. Arthur. **ADR Principles and Practice**. London :Sweet and Maxwell, 1999.
- Galtung, Johan. **Peace: Research. Education. Action:Essays in Peace Research.1** . Copenhagen: Christian Ejlers, 1975.
- McCullough, M.E., Paragament, K.I.,and Thoresen, C.E.. **Forgiveness: Theory. Research. and Practice**. New York: Guilford, 2000.
- Dahrendorf, Ralf. **Class and Class Conflict in Industrial Society**. California: Standford University Press, 1959.
- Coleman, T. Peter. Power and Conflict. **The Handbook Conflict Resolution: Theory and Practice**. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 2000.
- Stella, Ting-Toomey. Toward a Theory of Conflict and Culture. **Communication,Culture and Organization Process**. Thousand Oaks CA:Sage, 1985.
- Rahula, Walpola. **What the Buddha Taught**. Bangkok: Kurusapha Press, 1995.
- Ury, William. **Getting to Peace: Transforming Conflict at Home, at Work, and in The World**. New York: The Penguin Group, 1999.
- Webster New College Dictionary Bosston**. New York: Houghton miffin company, 1995.

(2) Journals

- Henkin, A.B. et.al. Conflict management strategies of principals in site – based managed schools. **Journal of Educational Administration** 38, 2000.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นาย ชลากร เทียนส่องใจ
วัน เดือน ปีเกิด	๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒
สถานที่เกิด	นครราชสีมา
ประวัติการศึกษา	:ทันตแพทยศาสตรบัณฑิต (มหาวิทยาลัยมหิดล ปีการศึกษา ๒๕๒๘) :วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๓๒) :Doctor of Philosophy (Tokyo Medical and Dental University 1997)
ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน	: พ.ศ. ๒๕๒๘-๒๕๓๘ รับราชการ ในตำแหน่งอาจารย์ภาควิชาทันตกรรมบูรณะ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จ.ขอนแก่น : พ.ศ. ๒๕๓๘-ปัจจุบัน ทันตแพทย์เอกชน นักวิชาการอิสระ
ที่อยู่ปัจจุบัน	๔๑/๒๑ ซ. ๓ ถ. เสนานิมคม ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ๑๐๕๐๐